KÖNYVTÁRI FIGYELŐ

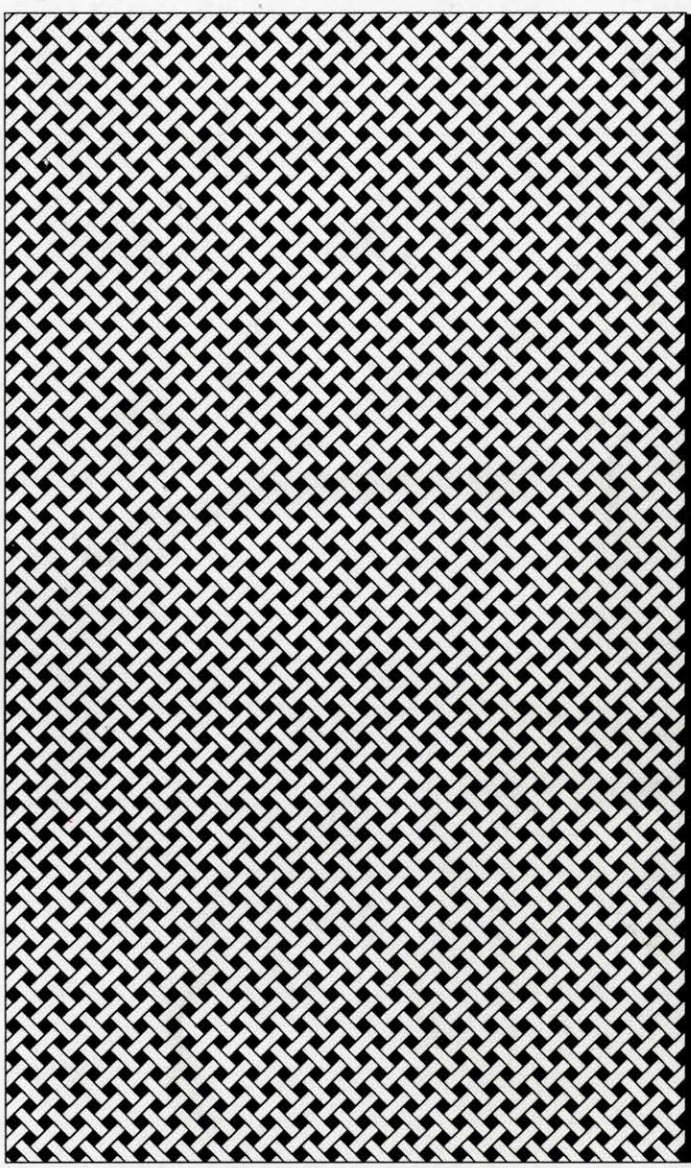

ÚJ FOLYAM

1997
4

A tartalomból:

A szakmáról három szólamban

A kiskönyvtári ellátás története

A UNICODE használata a bibliográfiai adatcserében

Használóképzés: könyvtárosképzés, továbbképzés

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

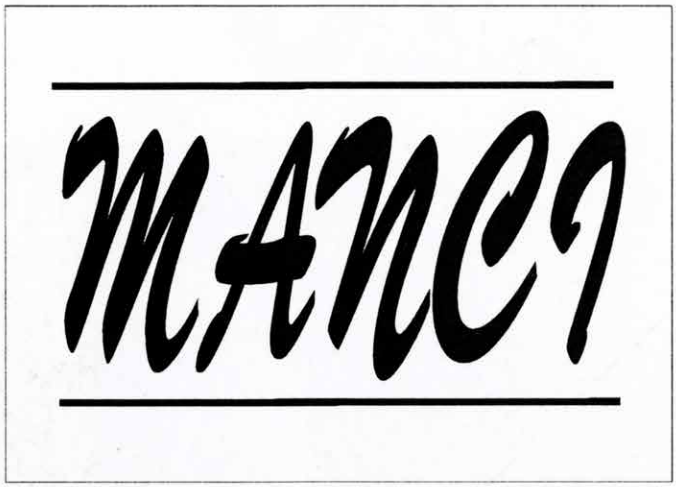

KÖNYVTÁROS KOLLÉGÁINK FIGYELMÉBE AJÁNLJUK

MANCI

nevű könyvtártudományi folyóiratcikk-adatbázisunkat

Üzemeltetéséhez szükséges
a Micro-ISIS program
min. 2.3-as változata

A kurrens anyag éves **előfizetési díja 5800.- Ft + ÁFA**. Az aktualizálást lemezen szállítjuk negyedévenként.

Lehetőség van az adatbázis visszamenőleges megrendelésére 1986-ig, évenként 3000.- Ft + ÁFA térítés ellenében.

Előfizetési szándékukat jelezzék számunkra, hogy átutalási számlát küldhessünk.

Az adatbázis megrendelőinek az időközben kifejlesztett új funkciókat (on-line help, találatválogató program) térítésmentesen átadjuk:
A tárgyi keresést megkönnyítő online tezaurusz ára: 8000.- Ft + ÁFA.

További információkért forduljon a MANCI szerkesztőihez a 224-3796-os telefonon, vagy a H8604NOV@ella.hu e-posta címen.

Várjuk megrendelésüket!

OSZK KMK Könyvtártudományi Szakkönyvtár
1827 Budapest, Budavári Palota „F" épület

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

KÖNYVTÁRI FIGYELŐ

Főszerkesztő:
Hegedűs Péter

Főszerkesztő-helyettes:
Kovács Katalin

Szerkesztők:
Feimer Ágnes
(Külföldi folyóirat-figyelő)
Kovács Katalin
(Tanulmányok, Kitekintés, Könyvszemle)
Novák István
(Külföldi folyóirat-figyelő)

Tanácsadó testület:
dr. Bényei Miklós, Bobokné dr. Belányi Beáta, Haraszti Pálné, dr. Katsányi Sándor, Moldován István, dr. Pálvölgyi Mihály, Rácz Ágnes, Rády Ferenc, Sándori Zsuzsanna

Műszaki szerkesztő:
Posta Éva

Szerkesztőség:
OSZK KMK
Budapest I. Budavári Palota F épület 1827
Telefon: 224-3795, 224-3796
Telefax: 202-0804
E-mail: h2244Kon@ella.hu

Megjelenik:
Negyedévenként
Ára: 400,- Ft + postaköltség
Éves előfizetési díj:
1500,- Ft + postaköltség
Számonként is megrendelhető.
Terjeszti: az OSZK KMK
Könyvtártudományi Szakkönyvtár
Előfizethető: a szerkesztőség címén

Kiadja:
az Országos Széchényi Könyvtár
Felelős kiadó: Poprády Géza
Nyomták az Országos Széchényi Könyvtár nyomdájában
Felelős vezető Burány Tamás
Megjelent: ív terjedelemben
Munkaszám:

HU ISSN 0023-3773
INDEX 26408

Új FOLYAM
7. (43.) ÉVFOLYAM
1997. 4. SZÁM

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

A lapban olvasható írások szerzőik véleményét tükrözik; nem mindig azonosak a szerkesztőség álláspontjával.

Lapunkat az alábbi referáló lapok dokumentálják:

DOBI Dokumentationsdienst Bibliothekswesen
Referativnyj Žurnal. Informatika
Informatics Abstracts
HLISA (Hungarian Library and Information Science Abstracts)
Index
LISA (Library and Information Science Abstracts)
Przegląd Biblioteczny
Sciences de l'information documentation

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Tartalom

Abstracts
Inhaltsangaben 660

Don Quijoték útjain. A szakmáról három szólamban 665
HORVÁTH Tibor

A UNICODE használata a bibliográfiai adatcserében 675
HORVÁTH Ádám - LAKATOSNÉ TAKÁCS Rita

A kiskönyvtári ellátás historiográfiájának vázlata 682
TÓTH Gyula

A pedagógusjelöltek felkészítése az információszerzésre és -kezelésre. Könyvtári feladat-e a használóképzés? 705
TÓTHNÉ KIRÁLY Katalin - KOVÁCS Mária

A könyvtárosok szakmai továbbképzésének kérdései 715
BÍRÓ Júlia

BLISS Bibliográfiai Osztályozása 724
DOMSA Zsófia - KŐMŰVES Erika

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Kitekintés

SCHWUCHOW, Werner: Az állam szerepe az információs társadalomban 735
(Töm.: Katsányi Sándor)

COURAGE Maria-Anna: Elektronikus információs szolgáltatások Kelet-Európában 739
(Töm.: Mohor Jenő)

VELLUCCI, Sherry L.: Macskák terelgetése, avagy az elektronikus források szervezésének útjai 743
(Töm.: Mándy Gábor)

FITZSIMMONS, Joseph J.: Dokumentum-szolgáltatás a 90-es években és azt követően 747
(Töm.: Hegyközi Ilona)

Szemle

Az olasz könyv története - tömören és mégis részletesen
SANTORO, Marco: Storia del libro italiano 753
(Ism: MOHOR Jenő)

2,051282% a 100%-ból: nemzeti könyvtárunk élete 1919 és 1922 között
NÉMETH Mária: Az Országos Széchényi Könyvtár története 1919-1922. 755
(Ism: FUTALA Tibor)

Kovács Máté emlékezete
Kovács Máté emlékének. Szerk. Suppné Tarnay Györgyi 758
(Ism: TÓTH Gyula)

CD-ROM szemle

Lovagkirályok – a történelmi CD-sorozat újabb tagja 761
BÁNKESZI Lajosné

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Külföldi folyóirat-figyelő

Könyvtár- és információtudomány	765
Könyvtár- és tájékoztatásügy	766
Könyvtárak és tájékoztatási intézmények	786
Munkafolyamatok és szolgáltatások	801
Tájékoztatási rendszerek	823
Vezetés, irányítás	827
Felhasználók és használat	831
Információelőállítás, -megjelenítés, -terjesztés	835
Könyvtárgépesítés, könyvtárépület	838
Kapcsolódó területek	844

Válogatás a Könytártudományi Szakkönyvtár új beszerzéseiből 851

A számot szerkesztette: Kovács Katalin és Feimer Ágnes

A szám szerzői, közreműködői: BÁNKESZI Lajosné (OSZK), BÍRÓ Júlia (MTA Központi Könyvtár, Bp.), DOMSA Zsófia (ELTE, Bp.), FAZOKAS Eszter (OSZK-KMK), FUTALA Tibor (ny. könyvtárigazgató), HEGYKÖZI Ilona (MKE), HORVÁTH Ádám (OSZK), HORVÁTH Tibor (Országos Pedagógiai Könyvtár és Múzeum, Bp.), KATSÁNYI Sándor (FSZEK, Bp.), KOLTAY Tibor (Gödöllői Agrártudományi Egyetem, Központi Könyvtár, Gödöllő), KOVÁCS Mária (Berzsenyi Dániel Tanárképző Főiskola, Könyvtári-informatikai Tanszék, Szombathely), KŐMŰVES Erika (ELTE), LAKATOSNÉ TAKÁCS Rita (OSZK), MÁNDY Gábor (FSZEK), MOHOR Jenő (ny. könyvtárigazgató-helyettes), NAGY Lajos, Sz. (OSZK-KMK), NAGYPÁL László (OSZK-KMK), PAPP István (FSZEK), RÁCZ Ágnes (OSZK-KMK), TÓTH Gyula (Berzsenyi Dániel Tanárképző Főiskola, Könyvtári-informatikai Tanszék, Szombathely), TÓTHNÉ KIRÁLY Katalin (Berzsenyi Dániel Tanárképző Főiskola, Könyvtári-informatikai Tanszék, Szombathely).

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

ABSTRACTS
INHALTSANGABEN

On the road of Don Quijotes. On the profession in three tones

HORVÁTH Tibor

The question „Is library science a science proper?" is answered in three kinds of tones, or approaches examining, from Schrettinger to Soergel, how far our profession lives up to the criteria of being a science. According to Popper, there are three conditions a field of knowledge must fulfil to be a science: it must have an independent subject, research methods, and explicit laws.
Enumerating the laws of librarianship the first was Bradford's law scattering regarding the content of documents. The Soergel postulate is a general rule that may serve as the basis of the majority of our knowledge and its organisation. Surrogates, representing documents, must reflect the same conceptual relationships as the original documents. Deschatelets considered this process of transfer the subject of information science. That is, librarianship deals with contents, knowledge and information. The five laws of Ranganathan as adapted by Gorman also refer to knowledge and society. The systematic storage of documents is a precondition of the work of libraries, however, the essence is the transfer of texts disregarding the media carrying them. Society needs institutions that acquire, organise and manage knowledge, and this role must be performed by libraries on a high level. (pp. 665-674)

The use of Unicode in bibliographic data exchange

HORVÁTH Ádám - LAKATOSNÉ TAKÁCS Rita

Libraries are mainly international institutions collecting their material from all over the world. The one byte character sets are limited to 256 characters, which is obviously insufficient in an international environment. Many code extentions methods and standards were created to solve this problem. None of them managed to gain dominant use. These different standards were built into the software. Most of the time this software was efficiently able to solve the problem of input, storing, rendering, sorting and searching even the characters beyond the one byte border. But it fails when either these characters get outside the program or when characters come from a different system and it can't find their place in either case.
Unicode is a 16 bit fixed width character encoding standard containing room for more than 65,000 characters. After a short hesitating period which followed the first publication of the standard today one can observe the strong emergence of the use of Unicode. More and more applications are beginning to use Unicode. They cover word processors to WWW browsers. Users may realise that altought the full implementation of Unicode has not been fully carried out in either operating system, but some of them already contain at least some Unicode elements. We also know many library software which are working the implementation of the Unicode. Others state that is the probleme of the operating system and still wait the solution from that direction.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

The implementation of Unicode into an integrated library system is a difficult and time consuming task. But we can use Unicode immediatly in the field of bibliographic information interchange with help of the conversion tool called CHASE. In the paper authors report on this possibility. (pp. 675-681)

An outline of the historiography of small libraries

TÓTH Gyula

In Hungary scattered settlements, the predilection for quantitative indicators, etc. are parts of a heritage that led to disproportionately big number of libraries (in 1957 18,000, today ca. 10,000). The majority of libraries working in small settlements are incapable of high level of library service. Centralisation is the world-wide trend of development. Small libraries cannot function without the support of some large library centres. The basic problem of small library provision is related to the acquisitions and management of the collection. The aim is to efficiently ensure a current collection offering a satisfactory choice. Public libraries established at the period of dual monarchy were small units isolated from one-another, that did not make a unified system. Local authorities were reluctant to maintain and develop these small libraries. Ervin Szabó and his followers favoured centralisation as early as at the beginning of the century. They established a centre built on a central reference library, and a network of district branch libraries all over Budapest. They also advocated the organisation of similar systems in small settlements.
After 1945 it was possible to establish a new, modern library system. After 1952 first the county, then the district level deposit system came into being. There was an exchange collection beside the core collection in small libraries that had to be renewed regularly at least in principle. In the 1960s dead stock caused problems. It was at that time the idea of using mobile libraries and organising library districts in order to provide library services for small settlements had occurred. However, its realisation has been incomplete. District libraries had to face personnel and financial problems. To run the provision well - no matter which solution was selected - required some conditions that were always lacking. In the case of public libraries maintained by trade unions, independent libraries were strengthened by integration, while small libraries were working as deposits. Isolated school libraries ought to have been developed by the system of so-called jointly financed school libraries working together with public libraries, however, these had not become frequent either. (pp. 682-704)

Preparing would-be teachers for information gathering and management, or is user education the task of libraries?

TÓTHNÉ KIRÁLY Katalin - KOVÁCS Mária

User education covers the teaching of the use of books and libraries, the acquisition of the techniques of intellectual work, the finding, assessment, selection and use of various documents necessary to a given task. The study summarises the work going on in the library of the Dániel Berzsenyi Teacher's Training College, mentioning previous efforts including fights with the management of the college. A program following the requirements of the National Core Curriculum has been elaborated in the library regarding the preparation of the school librarian, the librarian teacher, and the teacher of computer science for the teaching of information science and technology on the one hand, and showing how those teaching other subjects can be prepared for library-related tasks. The program, having two versions, will require four-semester postgraduate training. The aim of the initiative was to make it clear that teachers should be prepared for the use of the library in basic training and later in further training. (pp. 705-714)

The further training of librarians

BÍRÓ Júlia

The development of information technology together with social and economic changes gave rise to some new professions such as the information manager, the information broker, the marketing manager, etc. Further training courses make it possible for practising librarians to get acquainted with recent professional developments. Meetings or some shorter courses are no substitutes for complex theoretical and practical training in a given topic. Until a new postgraduate professional training system will come into being, librarians should take advantage of, or cooperate with forms of training already operational in different other disciplines. The manager course, organised by the British Council at the Kecskemét County Library, was a good initiative. The Association of Hungarian Librarians should have an on-line database on the various regular and occasional training courses and the conditions of admission to them. (pp. 715-723)

Bliss's Bibliographic Classification

DOMSA Zsófia - KŐMŰVES Erika

The article, winning a price at the Students' Scientific Competition of the Lóránd Eötvös University of Sciences, is a presentation of Bliss's classification system prepared primarily for school libraries. The basic principles of the classification, Bliss's logic of the organisation of disciplines, main classes of the Bibliographic Classification, document groups, the four-faceted analysis of disciplines, systematic tables, mnemonic codes and methods of notation, as well as the index are described, and finally the whole system is assessed. (pp. 724-734)

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Abroad

The role of the state in information society
SCHWUCHOW, Werner: Die Rolle des Staates in der Informationsgesellschaft. Reflektionen zu verschiedene Ansatzen nationaler Informationspolitiken heute.
(Abstr.: Katsányi Sándor)(pp. 735-738)

COURAGE, Anne-Marie: Electronic information services in Eastern Europe. Stocktaking and analysis.
(Abstr.: Mohor Jenő)(pp. 739-742)

VELLUCCI, Sherry L.: Herding cats: options for organizing electronic resources.
(Abstr.: Mándy Gábor)(pp. 743-746)

FITZSIMMONS, Joseph J.: Document delivery for the 90's and beyond.
(Abstr.: Hegyközi Ilona)(pp. 747-752)

Book reviews

SANTORO, Marco: The history of Italian books - concise yet detailed.
(Rev.: Mohor Jenő)(pp. 753-755)

NÉMETH Mária: The history of the National Széchényi Library, 1919-1921.
(Rev.: Futala Tibor)(pp. 755-758)

Kovács Máté. Ed. Suppné Tarnay Gyöngyi.
(Rev.: Tóth Gyula) (pp. 758-760)

CD ROM review

Bánkeszi Lajosné: Kings of Hungary (1301-1437) – a newer part of the historical CD-series
(pp. 761-763)

From foreign journals (Abstracts)

(pp. 765-850)

INHALTSANGABEN

Auf den Wegen von Don Quijoten. Über den Beruf in drei Stimmen

HORVÁTH Tibor

Der Verfasser behandelt in Zusammenhang mit der Frage „Ist die Bibliothekswissenschaft eigentlich eine Wissenschaft?" in drei gedanklichen und stilistischen Annäherungen von Schrettinger bis Soergel das Thema, wie unser Fachgebiet den Kriterien der Wissenschaft entspricht. Popper meint, dass die Kenntnisse dadurch Wissenschaft werden, dass sie einen selbständigen Gegenstand, eigene Forschungsmethoden und festzustellende Gesetzmässigkeiten haben. Betrachtet man die bibliothekarischen Gesetze, betrifft das erste, das Verstreuungsgesetz von Bradford, den Inhalt von Dokumenten. Das Soergelsche Postulat ist ein allgemeingültiges Gesetz, das als Grund zum grössten Teil unseren Wissens und zu dessen Systematisierung dienen kann. Die Repräsentation, die das Dokument vertritt, soll dieselben konzeptuellen Beziehungen spiegeln, wie das originale Dokument. Dieser Transfer-Prozess wurde von Deschatelets für Gegenstand der Informationswissenschaft gehalten. Zum Gegenstand der Bibliotheksarbeit gehören deshalb: Inhalte, Wissen und Kenntnisse. Auch die fünf Gesetze von Ranganathan, überarbeitet von Gorman, haben Wissen und Gesellschaft zum Gegenstand. Die organisierte Speicherung von Dokumenten ist eine Voraussetzung der Bibliotheksarbeit, das Wesentliche ist aber die Vermittlung vom Text unabhängig vom Kenntnisträger. Die Gesellschaft benötigt die Institutionen, die das Wissen erwerben, organisieren und mit ihm wirtschaften können, und diese Aufgabe soll von Bibliotheken auf hohem Niveau erfüllt werden. (S. 665-674)

Die Anwendung von Unicode in der bibliographischen Fremddatenübernahme

HORVÁTH Ádám - LAKATOSNÉ TAKÁCS Rita

Die grösseren Bibliotheken erwerben Dokumente aus vielen Ländern. Die Zeichensatztabellen von einem Byte können aber maximal 224 Schriftzeichen enthalten, und das ist für ein mehrsprachiges Milieu nicht genug. Für die Lösung der Codierung der Extra-Zeichensätze von mehr als einem Byte sind mehrere Methoden und Standards entwickelt worden, die aber nicht allgemein verbreitet sind, es wurden deshalb auch verschiedene Methoden und Standards in die Software-Produkte eingebaut. In einer Software ist die Eingabe, die Speicherung, die Anzeige, der Sortiervorgang der Zeichen (einschliesslich der Extra-Zeichen) mehr oder weniger gut gelöst. Das Problem taucht erst auf, wenn man Fremddaten

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

übernehmen will, und das andere System ganz anders die bestimmte Zeichen als das unsere codiert. Der Unicode speichert auf 16 Bit die Zeichen, so ist er für die Aufnahme von mehr als 65.000 Zeichen geeignet. Nach der erster Auflage (1991) folgenden Epoche, nach einer Verzögerung ist Unicode heutzutage in Vormarsch: immer mehrere Anwendersoftware (von Textverarbeitung bis WWW-Browsing) auf Unicode-Basis erscheinen auf der Markt. Obwohl es noch kein Betriebssytem gibt, das den Unicode vollkommen unterstützte, kann man in ihrer inneren Struktur die Unicode-Elemente erkennen. Wir kennen einige Bibliothekssoftware, die die Unicode-Anwendung bestreben. Andere sagen: es hat keinen Sinn, uns mit der Anwendung zu plagen, es sei die Aufgabe des Betriebssystems. Die Automation hat aber solche Gebiete, wo man Unicode ohne grosse Mühe mit Erfolg anwenden kann: typisch dafür ist die bibliographische Datenübernahme; über diese Möglichkeit berichtet der Beitrag. (S. 675-681)

Entwurf einer Historiographie der Versorgung durch Kleinbibliotheken

TÓTH Gyula

In Ungarn ist die Struktur der Siedlungen zersplittert und wird auf die quantitativen Indizen zu viel Wert gelegt. Als Ergebniss ist die Zahl der Bibliotheken disproportional zu gross (in 1957 18 Tausend, heute ca. 10 Tausend). Die meisten Bibliotheken in Kleinsiedlungen sind nicht geeignet, Dienstleistungen auf einem hohen Niveau zu gewähren. Die Entwicklung zeigt weltweit in die Richtung der Zentralisation. Die Kleinbibliotheken können ohne die Hilfe von einigen grossen Bibliotheken nicht existieren. Das grundsätzliche Problem der Versorgung durch Kleinbibliotheken hängt mit dem Bestand und der Organisation der Sammlung zusammen. Ziel ist es, dass die Kleinbibliotheken einen aktuellen Bestand mit ausreichendem Auswahl, zu nicht zu hohem Preis haben sollen. Die allgemeinbildenden Bibliotheken, die zur Zeit des Dualismus zustande gekommen sind, waren isolierte Kleinbibliotheken, die kein einheitliches System bildeten. Die örtlichen Behörden haben für den Erhalt und Entwicklung dieser Kleinbibliotheken nicht gerne Sorge getragen. Ervin Szabó und seine Nachfolger haben schon in den ersten Jahren dieses Jahrhunderts auf die Zentralisation votiert, haben in Budapest eine Zentralbibliothek mit einer zentralen Auskunftssammlung und darauf beruhende Bezirksbibliotheken errichtet, den Ausbau von gleichem System auch in den Kleinsiedlungen vorgeschlagen.
Nach 1945 wurde es möglich, ein neues modernes Bibliothekssystem auszubauen. Nach 1952 ist zuerst das System der Komitats-, später der Bezirksdepotbibliotheken zustande gekommen. In den Kleinbibliotheken gab es neben dem Stammbestand einen Austauschbestand, der - im Prinzip - regelmässig erfrischt werden sollte. In den 60-er Jahren machte das verlegende Buchmaterial Sorgen. Es wurde dann vorgeschlagen, die Bibliotheksversorgung von Kleinsiedlungen durch Fahrbibliotheken und die Formung von Bibliotheksregionen zu lösen. In der Verwirklichung dieser Idee hat sich immer eine Inkonsequenz gezeigt. Die Bezirksbibliotheken haben mit personellen und materiellen Sorgen gekämpft. Zur guten Funktionierung von Versorgungssystemen hätten bei jedem möglichen Modell auch die entsprechenden Voraussetzungen geschaffen werden sollen. Im Falle der Gewerkschaftsbibliotheken wurden die selbständigen Bibliotheken durch Integration verstärkt, für die kleineren ist die Depotversorgung bestehen geblieben. Die isoliert funktionierenden Schulbibliotheken haben sich mit den Allgemeinbibliotheken in sogenannte gemeinsam finanzierte Schulbibliotheken vereinigt, aber auch diese sind nicht allgemein geworden. (S. 682-704)

Die Vorbereitung der zukünftigen Lehrer auf die Informationserwerbung und -benutzung oder Ist die Benutzerschulung die Aufgabe der Bibliothek?

TÓTHNÉ KIRÁLY Katalin - KOVÁCS Mária

Unter Benutzerschulung versteht man die Bekanntmachung der Benutzung von Büchern und Bibliotheken, die Aneignung der Technik der geistigen Arbeit, weiterhin die Auffindung, Auswahl, Evaluierung und Anwendung der zur Arbeit nötigen Dokumenten. Die Studie fasst die Tätigkeit der Bibliothek der Berzsenyi Dániel Pädagogischen Hochschule in Szombathely zusammen, beschreibend auch ihre Vorgeschichte, wozu auch die Debatten mit der Hochschulleitung hineingehören. Es wurde ein - zum Nationalen Grundlehrplan richtendes - Programm in der Bibliothek ausgearbeitet, wie die Schulbibliothekare, die Lehrer-Bibliothekare und Computertechnik-Lehrer auf den Informatik-Unterricht vorbereitet werden sollen, und welche Kenntnisse über die Bibliothek die Studenten mit anderen Fächern in der Lehrerausbildung aneignen sollen.
Das Programm plant (in zwei Variationen) ein 4 Semester langes postgraduelles Studium. Die Mitarbeiter des Programms haben es vor, klarzustellen, dass die Kenntnisse über Bibliotheksbenutzung den zukünftigen Lehrern in der Hochschulausbildung in zwei Phasen dargeboten werden sollen: zuerst in einer fundamentalen Form, später aber in Weiterbildungskursen. (S. 705-714)

Fragen der Weiterbildung der Bibliothekare

BÍRÓ Júlia

Die Entwicklung der Informationstechnologie und die gesellschaftlich-wirtschaftlichen Änderungen erfordern Kenntnisse der Berufe Informationsmanager, Informationsbroker oder Marketingsdirektor u.s.w. Die Fortbildungskursen ermöglichen den Bibliothekaren das Erlernen der neuen Fachkenntnisse, aber die verschiedenen Veranstaltungen und kürzere Kurse können die komplexe, theoretische und praktische Aneignung wichtiger Themenkreise nicht ersetzen. Bis das neue postgraduelle Ausbildungsystem der Bibliothekare zustandekommt, sollten die schon an auf anderen Gebieten schon bestehenden Ausbildungsformen ausgenutzt, bzw. mit diesen eine Kooperation ausgearbeitet werden. Eine gute Initiative stellte der Managementkurs der British Council dar, die in der Katona-József-Bibliothek Kecskemét organisiert wur-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

de. Der Verein Ungarischer Bibliothekare sollte eine Datenbank aufbauen, in der man Online-Informationen über die regelmässigen und eventuellen Ausbildungsformen und über die Bedingungen der Teilnahme finden könnte. (S. 715-723)

Die BLISS-Klassifikation
DOMSA Zsófia - KŐMŰVES Erika

Der Beitrag stellt das Bliss-Klassifikationssystem vor, das vor allem für Schulbibliotheken zusammengestellt worden ist. Die Verfasserinnen haben mit diesem Beitrag einen Preis für Wissenschaftliche Studentenzirkel an der Loránd Eötvös Universität gewonnen. Sie beschreiben die Grundprinzipien der Klassifikation, die Logik der Systematisierung von Wissenschaften, die Hauptklassen der Bibliographischen Klassifikation, die Dokumentengruppen, die Analyse der Wissenschaften nach vier Gesichtspunkten, die systematischen Tabellen, die mnemotechnischen Zeichen und die Methoden der Bezeichnung, sowie den Index, und werten das System aus. (S. 724-734)

Ausblick

Schwuchow, Werner: Die Rolle des Staates in der Informationsgesellschaft. Reflektionen zu verschiedenen Ansätzen nationaler Informationspolitiken heute.
(Zusammenf.: Katsányi Sándor) (S. 735-738)

Courage, Anne-Marie: Elektronische Dienstleistungen in Osteuropa. Bestandsaufnahme und Analyse.
(Zusammenf.: Mohor Jenő) (S. 739-742)

Vellucci, Sherry L.: Katzenhirten, oder die Optionen zur Organisation von elektronischen Quellen.
(Zusammenf.: Mándy Gábor) (S. 743-746)

Fitzsimmons, Joseph J.: Dokumentenlieferung in den 90-er Jahren und danach.
(Zusammenf.: Hegyközi Ilona) (S. 747-752)

Buchbesprechungen

Santoro, Marco: Die Geschichte des italienischen Buches - kurz aber doch ausführlich.
(Rez.: Mohor Jenő) (S. 753-755)

Németh Mária: Die Geschichte der Nationalbibliothek Széchényi 1919-1921.
(Rez.: Futala Tibor) (S. 755-758)

Kovács Máté. (Ed. Suppné Tarnay Györgyi)
(Rez.: Tóth Gyula) (S. 758-760)

CD-ROM-Besprechungen

Bánkeszi Lajosné: Ritterkönige von Ungarn (1301-1437) – der neuere Teil der historischen CD-Reihe
(S. 761-763)

Aus ausländischen Zeitschriften (Referate)

(S. 765-850)

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Don Quijoték útjain

A szakmáról három szólamban

Horváth Tibor

„Tudomány-e a könyvtártudomány"? Ezzel a kérdéssel küszködött valamennyi könyvtár szakos hallgató, főként a 60-as és 70-es években.

*Mátrai László*nak – aki akkor akadémikusként vezette az Egyetemi Könyvtárat, szakmánkat részleteiben is kiválóan ismerte – nevezetes mondása híresült el erről a kérdésről: *„nincs kórháztudomány"* – mondta analógiaként. És igaza is volt. Talán tréfálkozott *H. Kunze* akkor elterjedt kinyilatkoztatásával, amely szerint a könyvtártudomány tárgya a könyvtár. Képzett filozófus lévén zavarhatta az effajta meghatározások enyhén tautologikus volta. Ám, Mátrai szellemes és – a párhuzam erős volta miatt – meggyőző mondatának folytatását el szokták hallgatni: *„orvostudomány viszont van!"* Mátrai is így gondolta, mert íme – tanúként – közreadom másik mondatát is. *„Az Isten se menti meg a könyvtári ismereteket attól, hogy tudomány legyen."* Nem volt ő ellensége a könyvtártudománynak, csak igényesen lépett fel vele szemben.*

E kicsit anekdotázó bevezetés a vita egyik vonulatára utal. Maradjunk körsétánkban mindvégig e párhuzam mellett. Az a munka ugyanis, amelyet kórházakban végeznek, az orvostudomány eredményein nyugszik. Sőt, a kórházakban is fejlődik az orvostudomány. Senkinek nem jut eszébe azonban, hogy az intézményről nevezze el magát a tudományt. Hasonlóan, a könyvtárakban megvalósuló tevékenységnek is lehetnek tudományos alapjai. Ezért még nem szükséges a szóban forgó ismereteket az intézményről elnevezni, ámbár az sem elsőrendű fontosságú, hogy az elnevezés honnan ered. Mindenesetre helyszín nem lehet perdöntő, ahogyan az sem befolyásol semmit – folytatva az analógiát – hol végzik azt a gyógyítást, amelynek tudományos alapjai vannak.

* A kórház hasonlattal Mátrai nem maradt egyedül. 1992-ben G. Wersig ugyanezt az analógiát használja, mondván, hogy amíg nincs kórháztudomány vagy börtöntudomány, addig könyvtártudomány sem lehet. Mátrai sokat járt külföldön, szellemessége talán személytelenül így terjedhetettt, bár a hasonlat annyira kézenfekvő, hogy sokaknak eszébe juthat. (H.T.)

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Szakterületünkön azonban mégis volt, vagy ma mégis lehet valamilyen befolyásoló szerepe ennek a „helyszín"-nek. Még a múlt században a *Pharmazeutisches Zentralblatt* megindulásával könyvtáron kívül, könyvtáraktól függetlenül jött létre könyvtári produktum, megszületett a referáló folyóirat. Kötelező lett a dokumentumok tartalmi elemzése, tartalmi tömörítése, legalábbis rámutatás tartalmi jegyeire. *P. Otlet* nyomán 1905-től kezdve ezt a tevékenységet dokumentációnak nevezték. A tartalommal bíbelődő kollégáink tiltakoztak az ellen, hogy őket könyvtárosnak nevezzék. Az elegánsabbnak hitt dokumentátor elnevezést választották.

Régebbi példa is akad arra, hogy a helyszín, a könyvtár nem lehet meghatározó tudományunk definiálására. Az első korszerű, valódi bibliográfia, *Conrad Gesner: Bibliotheca Universalis*-a (1545) nem könyvtárban készült. Gesner nem volt könyvtáros. Követőinek zöme sem. Bár munkájukhoz könyvtárra volt szükség.

Bizonyosak lehetünk benne, hogy ha van három homályosan összefüggő fogalom: *könyvtár, bibliográfia, dokumentáció,* akkor előbb-utóbb vita alakul ki arról, milyen a viszony közöttük. Merő formalizmussal is felállítható a képlet, hogy köztük kétféle viszony van: egyik tartalmazza a másikat, illetve átfedés (metszetviszony) van közöttük. További formalizmussal kiszámítható a három fogalom összes lehetséges beletartozási és metszetviszonya. A változatok közül ki kell irtani a teljesen értelmetleneket. A maradék változatok mindegyikének akad majd szószólója.

Az angolszász országokban alig alakult ki ilyen vita, sokkal gyakorlatiasabbak voltak. A nálunk dúló disputa is álvita volt. Álljon itt erre egy meggyőző érv, két példával. A továbbiak kedvéért is érdemes ezt az érvet megszívlelni.

A tudomány, a szaktudományok ismeretei is, rendszert alkotnak. Ez azt jelenti, hogy alkotóelemeit (tételek, fogalmak stb.) szükségszerű és logikus kapcsolatok kötik össze, minden elem nélkülözhetetlen, szerepe van. Bármely elem megváltoztatása vagy kiiktatása módosítja a rendszer egészét. Fordítva is igaz. Ha megváltoztatjuk a rendszer valamely elemét és ennek semmi hatása nincs a rendszerre, akkor az az elem nem is volt része a rendszernek.

Két példát írnék le az áltudományos vitákra, egyiket távolabbról vettem, a másikat már a szakmánkból.

Az ötvenes években a nyelvtudományt egy mindent megmozgató vita rázta meg a szovjetek érdekeltségi övezetében. *Nyikolaj Jakovlevics Marr* szovjet nyelvész azt a tételt állította fel, hogy a nyelv a szellemi felépítményhez tartozik. Az ifjabb nemzedék számára is érthetővé válik a probléma, ha felidézzük, hogy a marxista elmélet szerint a társadalmi jelenségeknek két része van. A meghatározó „alap" (nagyjából gazdaság) és az ún. „felépítmény" (pl. kultúra, vallások, ideológiák stb.). Csakhogy ami a felépítményhez tartozik, az egyben történeti és osztályjellegű. A marxizmus belső logikája szerint Marr teljesen jogosan járt el: a nyelv társadalmi jelenség, be kell sorolni. De hova a kettő közül? Mivel mégse gazdasági jelenség, marad számára a felépítmény. Marr tétele alapján tehát a nyelv osztályjellegű is, feltalálta az „osztálynyelvet", s ennek számos következménye lett, egyet példaként közlünk. A marxizmus szerint magasabb rendű alaphoz, magasabb rendű felépítmény, (nyelv is) tartozik. Így a kínai nyelv egészen alacsonyrendű volt, de amikor győzött a forradalom, egyből előrerukkolt (a második helyre), holott magában a nyelvben nem volt érezhető e viharos változás: ugyanazt a nyelvet beszélték továbbra is. A kérdést a nyelvészek ádáz viták után sem tudták megoldani, ezért Sztálinhoz fordultak az igazságért. Jellemző, hogy a vezér nem volt annyira dogmatikus; átérezte, hogy akár az alapot, akár a felépítményt választja, nevetségessé válik. Ezért volt mersze kimondani, hogy sem az egyikhez, sem a másikhoz nem tartozik, hanem ő maga egy harmadik kategória. No és? Amiért azonban a példa itt szerepel, az a következő. Mi változott volna a nyelvtudományban, ha az alaphoz sorolják? Semmi! Mi változott volna a nyelvtudományban, ha a felépítményhez rakják? Semmi! Következik, hogy a vita nem tartozott a nyelvtudományra, áltudományos perlekedés folyt.

Másik példa legyen az, hogy az NTMIR (Nemzetközi Tudományos Műszaki Információs Rendszer) fejlesztése idején Prágában nemzetközi szakértői tanácskozást hívtak össze annak eldöntésére, hogy az informatika társadalomtu-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

domány-e, vagy természettudomány?*

Döntsünk úgy, hogy természettudomány. Mi változik az informatikában? Ez a kérdés sem valódi kérdés, csak áltudományos fontoskodás. Ezen az sem változtat, hogy napjainkban is több közlemény jelenik meg arról, hogy az informatika vagy információtudomány mi módon társadalomtudomány.

Visszatérve eredeti kérdésünkre, ha tehát a bibliográfiát, a könyvtár és társaik fogalmát akárhogyan rakjuk egymásba és hozzuk metszési állapotba, mindig az a kérdés, hogy van-e ennek hatása az ismeretek felépítésére? Jelentkezzék aki ráakad e hatásra.

Napjainkban hasonló, bár szelíd tisztázó vita zajlik arról, hogy a könyvtártudománynak és információtudománynak milyen a viszonya. Kitűnő összefoglaló áttekintést adott erre *P. Vakkari*, akinek cikkét fordításban a Tudományos Műszaki Tájékoztatás közölte. Az információtudományt (information science) bizonyos értelemben a dokumentáció utódának tartják. *F.R. Shapiro* úgy tudja, hogy az „information scientist" kifejezést J.E.L. *Farradane* használta először 1953-ban, szintén ő két évvel később az information science-t.

A megoszló vélemények, egyben a formálisan lehetséges vélemények a könyvtár- és információtudomány viszonyáról az alábbiak.

- Semmi közük egymáshoz, különböző tudományokról van szó.
- A kettő ugyanaz a tudomány.
- Az információtudomány általánosított könyvtártudomány.
- Egyik tartalmazza a másikat, formálisan tehát ez két eset.
- Részben különböznek, részben azonosak.

Abban mindenki megegyezik, hogy intézmény, szervezet nem lehet tudományképző alap, nincs templomtudomány, börtöntudomány, kórháztudomány, kaszárnya-tudomány, csak helyszínekről lehet szó. Mintha ebben a tekintetben újabban egyetértés alakult volna ki. A könyvtár egyszerűen olyan hely, ahol információs folyamatok zajlanak. Arról is írtak tanulmányt, hogy „the library as locus", könyvtár mint (szín)hely. (B. Ford munkája egy tanulmánygyűjteményben.)

Nem vigasztaló számunkra az sem, hogy a tudományos élet tele van álvitákkal, sőt – ha századunkat a módszeres tudati manipulációk korszakának tartjuk – rádöbbenünk, hogy az álviták tudatos kitalálásának is egész tudománya alakult ki. De ez már egészen más kérdés.

E kicsit laza bevezetésben közelítsünk saját szakterületünkhöz.

Klasszikus gondolkodásban egy ismeretág tudomány voltának legalább három feltétele van, ezek meglétével azonban még nem teljesül *Karl Popper* szigora, aki a ma uralkodó tudományfilozófiának szinte egyeduralkodója logikai empirizmusával. A három feltétel a következő.

- Legyen önálló tárgya, vizsgálati területe.
- Legyenek (kutatási) módszerei.
- Törvényeket állapítson meg s ezek alkossanak illeszkedő rendszert.

Mindhárom feltétel magyarázatra szorulna. Ugyanazt a tárgyat vizsgálhatja több tudomány más közelítésben. A „gyermek" pl. egyaránt tárgya az orvostudománynak, biológiának, lélektannak, pedagógiának, és még sok másnak. Másfelől minden tudomány többféle módszert vezetett be, ugyanazt a módszert több tudomány alkalmazza. Pl. a matematikai statisztika a fizikusnak és szociológusnak egyaránt módszere.

A „törvény" megállapítása a tudományelmélet számára talán a legproblematikusabb. Mit is tekintsünk törvénynek? *Carnap* és a bécsi iskola – köztük *Popper* – állítja, hogy a tudományos tételek nem verifikálhatók. (Carnap egyik híres tanulmánya szól erről, Poppernek monográfiája.) Vagy milyen törvényeket találunk, mondjuk a történettudományban? Tudomány voltát aligha lehet tagadni, de – Ortegát idézem – még azt sem tudjuk, valójában kik az emberi történelem főszereplői, fajok, osztályok, gazdaság, a szellem, nemzetek (népek), kultúrák? (Ortega arra hajlik, hogy kultúrák.) Akkor mit jelent a „törvény" követelménye a történettudományban? Egyáltalán: létezik-e emberi tudattól független törvény? Vagy az ember alkotja őket a világ megértésére valamilyen gondolkodási sémában? Ha szigorúak vagyunk ezen a téren, akkor csak két tudomány létezik mindössze, a logika és a matematika, ugyanis ezeknek kellett létezniük már a világ, az idő

* Cikkemben megtartom az eredeti szerző szóhasználatát, akár informatikát, információtudományt, dokumentációt vagy könyvtártudományt mondanak. A fogalmazás során vigyázok, ne keletkezzék ebből zavar. (H.T.)

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

kezdete előtt. (Ezért mondta Einstein, ha létezik Isten, akkor matematikusnak kell lennie.) A többi „tudomány" másféle ismeret.

Komolyan*

A fent említett problémák és történetek nem tartoznak szűkebb tárgyunkhoz, csak a probléma nehézségi fokának érzékeltetésére valók. A mi kérdésünk most legyen csak annyi, hogy van-e törvény, vannak-e törvények a mi könyvtári világunkban?

Ha egy ismeretág keresi önálló tárgyát és fel kívánja építeni rendszerét, az önigazolás feladata rendszerint professzoraira hárul. *Varjas Béla*, az egyetemi tanszék akkori vezetője öt évvel azután, hogy a könyvtárszak önállósult, alapvető tanulmányban meghatározta és rendszerezte a könyvtártudományt, témáját történetileg is alaposan áttekintette Leibniztől Milkau elképzeléséig. Néhány francia szerző mellett, főként a német iskolákat elemezte. Saját rendszere történeti és könyvtártani ágra nyílik, az utóbbinál a diszciplínák tárgyai a könyv (dokumentum) előállításától kezdődően a könyvtárépítészetig és képzésig sorjáznak. Tehát nála is a könyv és a könyvtár alkotja a vizsgálódás tárgyát az említett tautológia nélkül. (Mátrai szellemes megjegyzése ezért őrá is találó.) Az akkor már széles körben kibontakozott dokumentációt nem is említi. Ennek ellenére értekezése a konzervatív elképzelések hibátlan és elegáns összegzése is egyben, egy korszak lezárása, magán viseli a patinás filológiai iskolák tanulmányaiban fellelhető szépséget. Munkája az utolsó pillanatban (1955) született, mert utána már nem lehetett volna a korszerűtlenség vádja nélkül hasonló munkát írni, hiszen már a negyedik információs forradalom korszakába éltünk. Tanulmányát nemzedékének búcsújaként méltányolhatjuk.

Későbbi utóda a professzori székben, *Kovács Máté* annyiban haladt Varjas nyomdokaiban, hogy szélesíteni kívánta a könyvtári ismeretek határait, a vizsgálódás tárgyaként annak a társadalmi közegnek jogos bevonásával, amelyben a könyvtárak élnek. Csakhogy – maradva analógiánknál – az orvostudomány számára is fontos a társadalmi közeg ismerete, mégsem emelik a vonatkozó diszciplínákat az orvostudomány rendszerébe. Valójában itt az egyik kérdés az, hogy hol húzhatók meg a határok. A Kovács Máté mintájául szolgáló francia bibliológiai iskola nem a könyvtártudományt akarta művelni, hanem főként a *Robert Escarpit* nyomán kialakult művelődésszociológiát. A bibliológia egyébként is az írott szó, az írásos kommunikáció és ezek megjelenési formáinak tudománya. A könyvtártudomány, könyvtörténet, könyvszociológia, olvasásszociológia, a kommunikáció határtudományaként él. Érezhető, a hangsúly az „írás"-ra esik.

Egy tudomány polgárjogát megadhatják-e a határtudományokkal érintkező felületei? Mert soha nem definíció értékű az a kapcsolat, amely mutatja, hogy mely más tudományok társaságában él, hanem az, hogy kicsoda ő maga? A pszichológiában (és szociológiában) ismeretes a presztízskölcsönzés jelensége. Akaratlanul is erről volt szó, ez az út ma már egyáltalán nem járható, nem is volt járható soha.

Még egyszer emlékezzünk arra, hogy a tudománynak önálló tárgyának, megismerési módszereinek és törvényeinek kell lennie.

Az első könyvtári törvény valószínűleg *Bradford* ismert szóródási törvénye volt. *Documentation* című könyve 1950-ben jelent meg, ennek egyik fejezete szól a szakirodalmi szóródásról, többen ezért 1950-re teszik az önálló könyvtártudomány megszületését. Bradford szóródási törvénye a tartalmak és forrásaik viszonyáról szól, statisztikai összefüggést állapít meg arról, hogy egy tudományos téma (vagy diszciplína) tudnivalói, hogyan oszlanak el a hordozókban, azaz a dokumentumokban. Törvényét azóta (lényegének megőrzése mellett) többen is ellenőrizték és különbözőképpen formalizálták. Szakmánknak olyan területeit érinti, mint a teljesség, szelekció, hatása van az intézmények szervezésére és a tájékoztatási eszközök, pl. referáló folyóiratok, bibliográfiák készítésére. Befolyásolja a könyvtári állomány alakítását, ha nem akarjuk csak a tapasztalatokra bízni. A törvény leírásával leggyakrabban bibliometriai munkákban találkozunk, de Bradfordnak még nem voltak fogalmai a bibliometriáról, tétele nem is ebben a tudományban született. Fordítva: a pár évvel később született

* A tárgyalt témakörről irodalomkutatás áll rendelkezésre a Könyvtártudományi Szakkönyvtárban. (H.T.)

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

bibliometria talált rá nagy örömmel. Szempontunkból mindez most kevésbé érdekes, de aláhúzásra szorul az a tény, hogy az első könyvtári törvény a dokumentumok tartalmára vonatkozott.

Azóta több törvény vagy törvényszerűség született, köztük kell megtalálni azt vagy azokat, amelynek nagyobb a kohéziója, tudásunk nagyobb részének szolgálhat alapjául, amely képes összefogni, egységben tartani a részleteket vagy a részletek nagyobb részét. Van ilyen, az ún. *Soergel*-formula vagy posztulátum. Tételét Soergel is axiómaként kezelte. Megértéséhez egy kis kitérő kívánatos, mivel kevésbé ismert tételről van szó.

Ha gyűjteményhez érkezik egy dokumentum akkor a könyvtár (vagy a dokumentum feldolgozására – szolgáltatására hivatott intézmény) különféle leírásokat származtat róla: bibliográfiai leírást, jegyzetekkel látja el, osztályozza, indexeli, referálja, kivonatolja, felhasználói csoportjait jelezheti. stb. Ugyanezt teszi, ha nem dokumentumról, hanem – mondjuk – egy szövegrészről van szó. Az egy feldolgozási egységről a könyvtár által megállapított valamennyi tudnivaló a továbbiakban egy egységet képez, ezt nevezzük – alig elterjedt kifejezéssel – szurrogátumnak. Ha a szurrogátum elkészül, a továbbiakban a könyvtár ezzel dolgozik, ebből készíti valamennyi eszközét ahhoz, hogy az eredeti szöveget vagy dokumentumot is szolgáltatni tudja. A szurrogátum tehát egy átalakító, transzferáló folyamat eredménye.

Az eredeti közleményben a fogalmak között különböző viszonyok vannak. Minél eredetibb a közlemény, e viszonyok is annál eredetibbek, eltérnek a szokványostól. Sőt: a valóban eredeti tanulmányokat pontosan az különbözteti meg a többitől, hogy a fogalmi kapcsolatok is eredetiek, egyediek. A könyvtár rendelkezik ugyan olyan eszközökkel, amelyekből a tudományok fogalmi kapcsolatait megállapítja, de egyfelől a formális, másfelől a szokványos kapcsolatokat tüntetik fel. Pl. tárgyszórendszerek, szótárak, tezauruszok ilyenek. Nem jelentenek valódi segítséget a dokumentum tartalmi leírásához a relációk tekintetében. Egy példa talán segíti a megértést. Legyen tárgyszavunk vagy deszkriptorunk a „bika" szó. Tezauruszunkból megtudhatjuk, hogy szarvasmarhák, ormányosok hímje, hogy patás, meg emlős, stb. Tegyük fel, hogy egy tanulmány arról szól, hogy a bikának milyen szimbolikus jelentése van Picasso festészetében. Tezauruszunk csődöt mondott. Egy néprajzi tezaurusz ugyan kapcsolatba hozhatja különböző mítoszokkal, valamivel közelebb kerülünk feladatunk megoldásához, de az eredeti közlemény a bika, Picasso és a katalán festészet között létesített kapcsolatot. Megjegyzendő még, hogy ezért kellett megkülönböztetni az „a priori" és az „a posteriori" relációkat, az utóbbi a szövegfüggő relációkat jelenti, az előbbi pedig a szövegfüggetlen, szótári kapcsolatokat. Ha a feldolgozás során a könyvtár nem képes a szövegben élő kapcsolatokat kivetíteni, átmenteni, transzformálni a szurrogátum számára, akkor éppen az eredetiséget, a közlemény újdonságvoltát tünteti el. A könyvtár így fordul saját feladata ellen.

A *Soergel-tétel* (hívják *Landry-posztulátumnak* is egy ohioi disszertáció nyomán) azt mondja ki, hogy az eredeti dokumentumot (szöveget) képviselő reprezentációnak ugyanazokat a fogalmi kapcsolatokat kell tartalmaznia, amelyek az eredeti dokumentumban (szövegben) élnek. Tételét szép matematikai formába öntötte.

Csakhogy az eredeti szövegekben gyakorlatilag végtelen számú fogalmi kapcsolat létezik, s napról napra újak keletkeznek és új fogalmak is, mert ebből áll a tudományok előrehaladása. Hogyan lehet ezt könyvtári eljárásokkal követni? Pedig léteznek ezek az eljárások. Jelen dolgozatnak más témája miatt nem feladata ezeket bemutatni. Kidolgozásuk, elméleti alapjaik megteremtése olyan valódi tudományos feladat, amely egyetlen más tudományra sem tartozik. Az eredmények alkalmazása könyvtárakban valósul meg, ahogyan az orvostudomány eredményeit a kórházak alkalmazzák. Hát ennyit, Mátrai László analógiájáról.

G. Deschatelets egyenesen ezt az átalakító, transzferáló folyamatot nevezi meg, az információtudomány tárgyának. Azt a társadalmi közeget is, amely számára az átalakítást végzi.

Az eddig mondottakból nyilvánvaló, hogy tartalmakról, tudásról, ismeretekről van szó, ez a könyvtári munka valódi tárgya. Főként írásos dokumentumokban közzétett ismeret. Ennek megfelelően mondható, hogy a könyvtárak az ismeretszervezés intézményei. Gazdálkodnak is a tudással, mint bankok a pénzzel. Itt valósul meg az ismereteknek az az átalakítása – nagyképűbben lehetne transzformációt mondani – amely lehetővé teszi a kívánt, kért ismeret megkeresését és rendelkezésre bocsátását.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Giljarevszkij írja: „Valójában a könyvtári munka, a könyvtártudomány volt évszázadokon át az egyetlen terület, ahol az ismeretek (tudás) szervezésének racionális módszerei kialakultak..."

Majd néhány bekezdéssel később: „Túlzás nélkül állítható, hogy.... a könyvtártudomány mindig azt kutatta, hogyan lehet a leghatékonyabban feltárni az emberi tudást, ismereteket."

Ezt a felismerést sugallja szakmánk megannyi új fogalmi értelmezése a nemzetközi szakirodalomban. Organization of knowledge, knowledge engineering, content industry, content engineering és társaik a tudásszervezés, tudásmérnökség, tartalomipar vagy hasonló magyar kifejezéssel fordítható. A felfogás sem annyira új, példaként említhető, hogy már 1963-ban a bibliográfiáról olyan meghatározás látott napvilágot, hogy a bibliográfia az ismeretek rendszerező formája, ahol az ismeretek egy kvantumját a rendszerben a maga helyén a bibliográfiai leírás szimbolizálja. Szemben áll ez – vagy inkább továbbgondolta – a bibliográfia hagyományos meghatározását, mely szerint a bibliográfia a dokumentumok (leírásainak) rendszerező formája. (Gyakran: „jegyzéke".) Nem volt nehéz eljutni ehhez a meghatározáshoz, hiszen Bradford említett művében már a szellemi tevékenység tételeiről beszél. A FID „hivatalos" meghatározása a dokumentációról első változatában még „bármely dokumentum"-ot említ, a későbbiekben „bármely információ" szerepel. Az említett Deschatelets a problémát egészen addig sarkítja, hogy az információ átalakításában akkor lehet fejlődés, ha elszakad, megszabadul hordozójától. Ekkor lehet szó tudományról.

A könyvtárak és a tájékoztató eszközök valamennyire mindig is foglalkoztak a „tartalommal". A legegyszerűbb könyvtári eljárásokban is legalább tematikai csoportokba sorolták a műveket, és e szakcsoportok lehettek egészen elnagyoltak és finomabbak. A tartalmak kezelésének hatékonyabb eljárásai természetesen elhagyták a szakcsoportokba sorolás gyakorlatát. Különbözik ugyanis valamely közlés, megállapítás leírása, vetületeinek, kapcsolatainak meghatározása a visszakereshetőség számára ugyanezen közlés csoportba sorolásától. A finomabb módszerek kidolgozását a mennyiségi növekedés is ösztönözte. Az ETO-ban pl. két szakszám létezik a „kábel" számára. Mit kezdjen ezzel egy olyan gyűjtemény, amely – mondjuk – harmincezer egységből áll, ezek mindegyike a kábelekkel foglalkozik?

Ismét új helyzetet fog teremteni a fentebb már megidézett, előretörő teljes szövegtárolás elterjedése. Remélhető, hogy a redundáns szövegrészektől az ilyen adatbázis megszabadul, de a „terjengősség" leválasztása, vagy a lényeges szövegtestek kiemelése is megköveteli a maga eljárásait. A visszakeresés problémája pedig úgy szól majd, miként találunk rá adott szempontoknak megfelelő szövegekre.

Az elmondottak nem egyéni felfogást tükröznek. Létezik a tudományok és tudományos eljárások) megnevezésének és besorolásának „nemzetközi nomenklarúrája", amelyet az Unesco 1988-ban tett közzé. Ez kvázi hivatalosnak tekinthető, legalábbis közmegegyezésesnek. Ebben szó sincs könyvtártudományról, az informatika pedig a matematikán belül található. Az Unesco, de más nemzetközi szervezet sem szokott egyénieskedő felfogásnak teret engedni. Van tehát az 57. kódszám alatt nyelvtudomány, amelynek hat leágazása van. Ezek egyike az alkalmazott nyelvészet. Ennek 13 részterületét nevezi meg. Ezek közül négy a mi szakmánk ágazata az „abstracting"-gel kezdve (amely nem referálást jelent, hanem az eredeti jelentéshez közeli „lényegkiemelés"-sel fordítható). Természetesen a referálás is ilyen. Az eredeti szöveg absztrahálása és tömörítése valamilyen reprezentációba, a már fentebb emlegetett transzferálás, amelynek eredménye az a bizonyos szurrogátum. A nomenklatúra felsorolásában van még dokumentáció, ennek automatikus változatai is és a dokumentumnyelv elemzése. Az Unesconak ez a javaslata tehát a mi szakmánkat alkalmazott nyelvészetnek tekinti és csak annak.

A könyvtárak ismeretszervező intézményként való felfogása elég szélesen érinti szakmánk egészét.

Egy szakkönyvtári gyűjteménynek tartalmilag fel kell tudnia mutatnia tudományának teljes, de legalább lényegi tartalmát. Dokumentumai „lefedik" a tudomány szövetét, jó esetben még történetileg is. Ez határozza meg az állományépítést, szelekciót is. Az újdonságok felismerése ezen az alapon lehetséges, tudniillik egyik tudományban sem mindig az az újdonság, ami frissen jelenik meg, hanem az, ami gazdagítja a tudo-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

mány tartalmát. Újra kell értelmezni a könyvtárosság régi kérdéseit a szelekció területén is.

Ezzel a felfogással szemben felhozható ellenérvként egy primitív közművelői szemléletből, hogy jó, jó, a szakkönyvtári állomány reprezentálja a szaktudományt, de vajon mit reprezentáljon a közművelődési könyvtárak állománya? Van erre igen régi válasz. Az emberi kultúrát, vagy szűkebben a magyar vagy lokális kultúrát kell reprezentálnia. Az angol vagy amerikai szakirodalom azért nem veti fel élesen ezt a problémát, mert ott a public library milliós gyűjteményeket jelent. A kívánt reprezentáció tehát megvalósult. Kimondható náluk abban a földrajzi régióban, hogy bármely állampolgárnak joga a publikus dokumentumokhoz való hozzáférés, mert ez az állampolgár számára teljesíthető is. Azért találták ki a „branch library"-kat a nyilvános (public) könyvtárak köldökzsinórján, hogy a napi tömegigények ne gátolják a public library-t az igényesebb feladatok ellátásában. Ezt a modellt állították fel *Szabó Ervin*től *Sallai István*ig hazánkban is, de hiába beszélték rojtosra a szájukat, a szakma a mai napig nem érti és alig követi eszméiket. A kérdés szakmailag nem egyszerű, Sallai „referensz mélységig" gondolta ezt a reprezentációt, hiszen nem lehet világkönyvtárként tervezni a közművelődésieket. Azt is felbecsülte, hogy egy közművelődési könyvtárnak mekkora legyen a referensz állománya. Akkor – az ő idejében – ezt kb. 25 ezer referensz műre taksálta. Ez nem az állomány mérete, csak a tájékozódást szolgáló eszközök száma. Ezek – és a más típusú többi könyvtár – vonzáskörében élhetnek a kisebbek, biztosítva bármely mű elérhetőségét bárki számára.

Természetesen a könyvtárakat kell, hogy érdekelje a tudás fizikai hordozója, a dokumentum is. Bizonyos esetekben a figyelem központja maga a dokumentum. Dokumentum és tartalma nem áll szemben egymással, hanem feltételezik egymást. Perdöntő lehet egy könyvtár életében az is, hogy lehetőségei, felkészültsége milyen mélységű munkát engednek meg számára. Minimálisan rendszereznie kell a dokumentumokat, bizonyos mélységű tematikai csoportosítást is bevezetve. Ha feladatai és lehetőségei bővülnek, elemzőbb feldolgozást vezethet be, magasabb szinten a könyvtár tevékenységének valódi tárgya – nem árt ismételni – már a dokumentumok tartalma, az „információ", a bizonytalanságot csökkentő tudás, az entrópia ellen ható erő.

A változás M. Schrettingertől Soergelig és Deschatelets-ig páratlan fejlődési ívet mutat, egy évtized híján kétszáz év alatt a mai kor dinamikus tudománya tört utat magának és keres helyet a Nap alatt. Tudományunk és feladataink klasszikus foglalatának elvei Ranganathan öt törvényében kapták értelmüket, ezekben a letisztult, lenyűgözően egyszerű, egyenként már-már közhelyként élő gondolatokban, figyelmeztetésekben. Az új „öt törvény", melyet *M. Gorman* szakmánk álmodozója fogalmazott meg, mutatja, hová érkeztünk. Itt is tudásról van már szó (knowledge) és a társadalomról, amelyet szolgálunk. Íme a five new laws, az öt új törvény.

1. A könyvtárak az emberiséget szolgálják.
2. Mindazt tisztelik, amivel a tudást közvetítik.
3. A könyvtár a szolgáltatások fokozására értelemmel használ technológiát.
4. Védi a tudás szabad hozzáférhetőségét.
5. Tiszteli a múltat és alakítja a jövőt.

A könyvtárosképzés különböző szintjei is az imént említettek alapján tagolhatók. Az utóbb említettek az egyetemi szinten fontosak a tudás- vagy ismeretreprezentáció kérdései. A főiskolákon a dokumentumok kezelése kaphat központi helyet, míg a technikai feladatok (leltározástól a raktározásig) az asszisztensképzésben élhetnek.

Végül ide kívánkozik egy megengedő, zárójeles megjegyzés. Napjainkban kevésbé szigorúan használják a tudomány kifejezést. Még a csomagolásnak, a sportoknak is van tudománya és, még tovább is lehetne sorolni. Bár kevésbé szigorú felfogásban, de mégis létezik kórháztudomány, amely a kórházak feltételeivel, szervezésével, irányításával foglalkozik. Az orvostudomány olyasmivel foglalkozik – *kicsit oldottan fogalmazva* – hogy – mondjuk – egy tünetcsoportból hogyan állítható fel diagnózis, hogyan kell a csontvelőt átültetni és hasonlókkal, míg a kórháztudomány olyasmivel, hogyan lehet optimalizálni a betegágyak számát, hogyan lehet ösztönözni a nővéreket stb. Egy orvosnak nem kell feltétlenül tudnia a kórház működésének csínját-bínját, a kórházzal foglalkozó személynek – nem feltétlenül orvos – nem kell értenie – mondjuk – a szívműtétekhez. Hasonlóan létezik a könyvtárak szervezésével, működtetésével, vezetésével fog-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

lalkozó diszciplína. E tudományokat nehéz ezekben az esetekben klasszikus módon meghatározni, mert másként strukturálódnak. Az intézmény mintegy középpont vonzza magához a közelebbitávolabbi ismereteket, sokszor más tudományokból átcsoportosítva. A kórház pl. még könyvtári problémákat is felvet (orvosi szakirodalom, betegek könyvtára, biblioterápia), és a nagyon eltérő ismeretek kapcsolatait, szinte egyetlen diszciplínában oldja fel az építészettől a menedzsmentig, a jogtól a pénzgazdálkodásig, személyzeti politikától a tűzvédelemig, a marketingtől a világítástechnikáig. Minél nagyobb az intézmény, annál többféle ismeret integrálása szükséges számára. A szervesülés foka különböző lehet. Kórházépítészetben, könyvtárépítészetben pl. tapasztalható valódi együttes gondolkodás, más téren egyszerűen átnyúlnak a másik ismerethez, mondván, hogy ilyesmi van a kórházakban vagy könyvtárakban is.

Ennyit a lazább szóhasználatról. Azzal kell még kiegészíteni, hogy semmi, de semmi nem múlik azon, hogy az utóbbi ismeretkötegnek tudomány-e a neve vagy nem. Alkalmazzuk csak a Marr vita kapcsán ismertetett eljárást. Mindenesetre olyan tágan kell tudományunk vagy ismereteink körének határait megszabni, hogy ezek is beleférjenek.

Szigorúan

Kövessük az első bekezdésekben ajánlott módszert. Van-e mindennek hatása a hazai könyvtárügyre?

A következők nem tartoznak szorosan az eddig mondottakhoz. Olvasásuk akár el is hagyható.

A mondottaknak van hatásuk a magyar könyvtárügyre.

A vonatkozó viták aligha fognak lezárulni. Túlságosan gyorsak magában a valóságban zajló változások. A változásokat nehezen követik könyvtáraink, még nehézkesebben szakmai gondolkodásunk. Az átalakulás irányai azonban már világosan tapinthatók.

- Erős integráló, helyesebben globalizáló folyamat nagyobb ellátói rendszerek részévé szervezi a könyvtárakat azáltal, hogy a kommunikációs technikák lehetővé teszik egymás állományának és nyilvántartásainak elérését. Érdekes módon ez a folyamat nem uniformizálja a könyvtárakat; éppen ellenkezőleg, fontosabbá teszi egyéniségüket. Az illeszkedés válik irányadóvá. El kell gondolkodnunk végre azon, hogy mi legyen e rendszernek a tartalma, kötelessége, ha a rendszerek szolgáltatásai a feltételek szerint a világfalu számára szólnak, az egész emberiségnek, ahogy Gorman írja.
- Integráló folyamat indult el a könyvtárak és más információs és kommunikációs intézmények és szervezetek között, egészen a tömegkommunikációs intézményekig. Ha pl. megvalósul az egyedileg bármikor szabadon kiválasztható műsorok szolgáltatása házi készülékek számára, a televízió és a rádió a leghagyományosabb „könyvtári" szolgáltatást vezet be új technikával, csak más lesz a neve. Ugyan a filmet pl. könyvtárból is át lehet vetíttetni, s ez példa arra, hogy nehéz lesz a kommunikációs és információs intézményeket egymástól elválasztani. Ha egyáltalán szükség lesz erre az elválasztásra. A társadalom információs szektorában a változatos szervezetek és intézmények egyikeként a könyvtár szolgáltat olyan információt, amelyről a használó már nem is tudja, hogy könyvtártól érkezik.
- A hagyományosan kialakult könyvtári feladatok mellett átalakul a könyvtárak belső világa. Az állomány egyre nagyobb hányadát teszik ki az elektronikus dokumentumok és olyan eszközök, amelyek kifejezetten a tájékoztatást szolgálják. Ennek eredménye lesz az is, hogy oldódnak a megszokott könyvtártípusok határai, a típusok más rendező elvek szerint formálódnak. A „szöveg" válik fokozatosan uralkodóvá, amely el is szakad eredeti hordozójától.

Amikor egy olyan kézikönyv szinopszisát vitattuk, amelynek vezérlő elve az ismeretgazdálkodó könyvtár, két ellenérv hangzott el.

Papp István úgy vélte, hogy egy ilyen koncepcióba nem férnek bele a művészetek, a szépirodalom és az irodalomtudomány. Papp Istvánt

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

nyilván a lukácsi tükröződés-elmélet motiválta. Ismeretes ugyanis, hogy Lukács a művészeteket éppen a tudományokkal szemben határozta meg. Csakhogy a szinopszis az „ismeret", a „tudás" kifejezést nem a művészetekkel szemben használta, hanem fizikai hordozójától, a dokumentumoktól választotta el annyiban, hogy a hangsúlyt a dokumentumokról a tartalmakra helyezte. Miközben nem vitatható a fizikai megjelenés vizsgálatának fontossága sem. Csak nem szabad a dokumentumok szintjén megállni és megelégedni a tartalmak generizáló kezelésével egy csoportosítás mélységében. Művészetek esetén tehát úgy hangzik a feladat, hogy a szellemi mű, a műalkotás a fontos, nem a fizikum. Papp Istvánnal a nézeteltérést könnyen lehetett tisztázni.

A másik ellenérv egy „polcológiai" könyvtár* eszméjét helyezte szembe az ismeretgazdálkodó könyvtár elvével.

Nem vitatható egy ilyen könyvtári elképzelés jogosultsága sem. De ez egy másik könyvtár, más a működése, más a kezelője, főleg más ismeretekkel rendelkező kezelője. Az is biztos, hogy sok ilyen könyvtár létezik, mert csak ilyenre futja. A dokumentumok rendezetten tartása egyébként mindenütt minden más feladat elvégzésének előfeltétele. De a könyvtári munkának csak minimuma. A könyvtárak a vázolt kétszázéves fejlődésben más-más fokozaton állhatnak.

Ismeret, tudomány, dokumentumtartalmak, szellemi alkotások és a könyvtárak viszonyának korszerű megértése attól függ, hogyan vélekedünk a tudás birtoklásáért folyó küzdelemről országok, kontinensek, kultúrák között. Már az Egyenlítő mentén is közhely: a tudás a társadalom húzó ágazata. E küzdelemnek vannak frontvonalai, s minden olyan társadalmi intézmény amelyik e frontszolgálatra készül fel, számíthat a társadalom megkülönböztetett figyelmére. Ha a könyvtárakat a tudásért folyó világverseny frontvonalába emeljük, egyben a társadalom elit csapatai, elit fegyvernemei közé soroljuk. A társadalmakban a gondolkodás általános kultúrája és a szaktudás meghatározó, a könyvtár pedig a gyermekkortól halálunkig ennek szolgálatában áll.

A rendszerváltozás után a Magyar Könyvtárosok Egyesülete levelet írt a kulturális kormányzathoz, amelyben a könyvtárak tudásgazdálkodó szerepét hangsúlyozta. Azért, hogy a könyvtárakat ne a költségvetési maradékokból tengődő szektorokban képzeljék el, hanem az első frontvonalban. Biztató, bár nem eléggé határozott visszajelzés érkezett. A szakma a változást nem tudatosította. Egy fejlesztési alapdokumentum, *„Előzetes rendszerterv..."* (az ún. Csurgay – bizottság jelentése) ebben a kérdésben írta, hogy a felzárkózás, legalább a szinten tartás egyik alapvető eszköze a könyvtár. *„E tekintetben akárcsak nemzetközileg, a hazai könyvtári szolgáltatásoknak nincs alternatívája."* Illetékes helyen visszhang nélkül maradt, nem kapott szakmai képviseletet döntési szinteken; oda el sem juttatták. A szakmai Alzheimer-kór előrehaladtával ugyanis máshol keresték a könyvtárak helyét, pedig nem kell nagy szakértelem annak belátásához, hogy nem volt és nem lesz ország, kor, ahol és amikor – mondjuk – a vetélkedésszervezést művelődési alapszolgáltatásnak fogják tekinteni, mint az iskolát vagy a könyvtárat.

A nagy kárvallottak a közművelődést szolgáló könyvtárak, pedig itt élesen merülnek fel az emberi jogok. Nem azt kell kodifikálni, hogy „a könyvtárhasználó jogosult bármely nyilvános könyvtár szolgáltatásainak igénybevételére". Tehát ahhoz van joga, ami már amúgy is van. Gondoljuk el, ez a mondat látszatot kelt, pedig semmi jelentése nincs. Mert – horribile dictu – tegyük fel, hogy a könyvtárakban csak Micimackó van, akkor a jogot csak ehhez biztosítja? Azt kell mondani, hogy az állampolgárnak joga van bármely publikus információhoz, s ezt az igényt a könyvtári rendszernek ki kell elégítenie. Az teszi ismereteinket szakmává – ha tetszik, az elmondottakból eredően: tudománnyá –, hogy tudjuk ezt miként lehet teljesíteni.*

Biztos, hogy ha élni akar, a társadalomnak szüksége van az ismereteket, tudást megszerző, szervező, ezekkel gazdálkodó intézményekre. Ha a könyvtárak nálunk ezt a feladatot nem vállalják

* Ifjabb olvasók kedvéért, a kifejezés a „polc" szóból ered. Isten áldja, aki vagy harminc évvel ezelőtt ráakadt erre a találó kifejezésre! (H.T.)

* A törvény 53. paragrafusa (III. rész: A nyilvános könyvtári ellátás) nincs összhangban az Általános rendelkezések (I. rész) szellemével. Itt a megfogalmazás több és határozottabb jogokat tartalmaz, igaz a Kulturális örökség kapcsán. (H.T.)

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

vagy alkalmatlanok lesznek szerepük ellátására, létrejönnek erre a feladatra az elvárásoknak eleget tevő vállalkozó más intézmények. Nem kötelező a frontvonalhoz tartozni. Nem kötelező üdvözülni. Nem kötelező felzárkózni. A könyvtárak kikophatnak a társadalomból, ráadásul önkéntes buzgósággal; egy-két nemzedék múlva csak a hagyományőrzők miatt marad egy-két mutatványkönyvtár. Őrzik őket, mint mi a cifraszűrt.

A lehetőség még fennáll könyvtáraink számára. Vagy önként másodosztályú intézménnyé fokozzuk le magunkat, vagy felelős szolgálatot látunk el a társadalomban. Nem azt kell adnunk, ami van, hanem azt, amire szükség van. Máskülönben marad a cifraszűr sorsa.

Irodalom

DESCHATELETS, G. – MERCURE, G.:Bibliotheconomie vs science de l'information. In: documentation et Bibliotheques, 40. vol. 1994. 3. no.

GILAREVSKIJ, R. S.: Čto takoe informatika? In: Naučn. Tehničeskaâ Informaciâ. Ser. 1. 1989. 11. nov. 18-21. p.

GORMAN, N.: Five new laws of librarianship. In: American Libraries. 26. évf. vol. 1995. no. 784-5. p.

HORVÁTH Tibor: Ismeretszervezés és szintaxis. Kandidátusi értekezés. MTA. Bp. 1987. 4. p.

HORVÁTH Tibor: Szakirodalmi forrásismeret 1. Bevezetés. Bp. OSZK-KMK, 1963. 121 p.

KOVÁCS Máté: A bibliográfia alapproblémái a szocialista társadalom viszonyai között. Bp. ELTE Könyvtártudományi Tanszék, 1968. Házi soksz.

ORTEGA, Jose Y Gasset: Don Quijote nyomában. Atlantisz. [Bp.?] Új mandátum, é.n.

POPPER, K.: Objective knowledge. An evolutionary approach. Oxford, Clarendon, 1983.

Proposed International Standard Nomenclature for Fields of Science and Technology. Publ. by Unesco, Paris, 1988. dec. 5.

SAPIRO, F.R.: Coinage of the term information science. In: Journal of the American Society for Information science. 46. vol. 5. no. 384-385. p.

SOERGEL,D.: Mathematical analysis of documentation systems. An attempt to a theory of classification and research request formalation. In: Information Storage and Retrieval. Vol. 3. London, Pergamon, 1967. 129-173. p.

VAKKARI, Pertti: A könyvtártudománytól az információtudományig. In: Tudományos és Műszaki Tájékoztatás, 43. évf. 1996. 4-5. sz. 159-163. p.

VARJAS Béla: A könyvtártudomány elvi alapja és rendszere. In: Magyar Könyvszemle, 71. évf. 1955. 1-2. sz. 1-22. p.

ISMÉT ÁTSZERVEZIK A VILÁG LEGNAGYOBB DOKUMENTUMSZOLGÁLTATÓJÁT, a British Library Document Supply Centre-t, legalábbis a BL hierarchiájában elfoglalt helye szerint: az új felállásban egy igazgatóságot alkot a Nemzeti Bibliográfiai Szolgálattal (National Bibliographic Service). Az NBS és a DSC összevonásából létrejött igazgatóság neve: Bibliographic Services and Document Supply (BSDS). – A DSC állománya egyébként jelenleg 260 ezer folyóirat és 3,075 ezer könyv, azon kívül, (többek között) 4,1 millió kutatási jelentés mikrofilmlapon, 4,25 millió egyéb mikrofilmlap, 3,226 km-nyi mikrofilmtekercs; ebből egy év alatt 2,9 millió hazai és 1,3 millió külföldi igénylés 90%-át tudta kielégíteni.

(BL BSDS Facts and Figures, 1997. ápr.)

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

A UNICODE használata a bibliográfiai adatcserében

Horváth Ádám –
Lakatosné Takács Rita

Bevezetés

A bibliográfiai adatcsere formátuma valamilyen MARC formátum. A különféle MARC kézikönyvek részletesen szabályozzák, hogy a bibliográfiai adatokat milyen mezőkben, hogyan kell elhelyezni. Tartalmaznak pusztán számítástechnikai jellegű előírásokat is, például a mezők sorrendjéről a MARC rekordok mutató részében. Nem írják azonban elő, hogy az adatokat milyen kódkészletben kell szolgáltatni. Az alkalmazott kódkészletet a MARC állományokat kísérő szöveges dokumentációban kell közölni a cserepartnerrel.

A mágneses adathordozón tárolt szövegek számítástechnikai alapegysége az oktett. Az oktetten alapuló karaktertáblákban maximum 256 féle karaktert lehet megkülönböztetni. A világon előforduló karakterek száma tízezres nagyságrendű. A kettő között feszülő ellentét különösen érzékenyen érinti a könyvtárakat, melyek a világ minden tájáról gyűjtik irodalmukat. Hogyan lehet ilyen körülmények között többnyelvű szövegeket számítógéppel kezelni? Csakis kerülő úton. A 256-os korlát feloldására számtalan módszer született. Ezek egyike sem terjedt el széles körben. Ahány ház, annyi szokás. Az adatcsere mindenképpen karakterkonverzióval jár: annyiféle konverzióval, ahányféle cserepartnerünk van.

1991-ben a Unicode konzorcium kiadta a Unicode szabvány első verzióját. A Unicode 16 biten ábrázolja a karaktereket. Egy ilyen tábla több mint 65 000 karakter befogadására alkalmas. A Unicode elterjedése megszüntethetné a mai helyzet kuszaságát. Egy 16 bites ábrázolásra való áttérés azonban nem egyszerű feladat. Biztató jelek ellenére még nagyon messze vagyunk a Unicode általános elterjedésétől.

A következő fejezetekben áttekintjük a bibliográfia adatcsere összetevőit, majd bemutatjuk a Unicode alkalmazásának lehetőségét.

Kódkészletek

Az oktetten alapuló karaktertáblák között két nagy csoport alakult ki: az ASCII és az EBCDIC. Könyvtáros szempontból két lényeges különbség

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

van a kettő között. Az ASCII táblában gyakorlatilag csak 32 vezérlő karakter van, míg az EBCDIC-ben 64, ennek megfelelően az ASCII-ban több hely marad a tényleges karakterek számára. Ezen kívül az ASCII táblában a számok megelőzik a betűket, az EBCDIC-ben pedig fordítva. A könyvtári besorolás szempontjából az ASCII megoldása kedvezőbb.

Még mindig az oktett keretei között maradva, vannak ún. gyártói szabványok, melyeket széles körben való elterjedtségük miatt tekinthetünk szabványnak. Az IBM kidolgozta a PC DOS operációs rendszer számára a nemzeti karaktertáblákat. Ezek segítségével elérhető, hogy az egyes nemzetek saját nemzeti karaktereiket láthatják viszont a képernyőn. Egy-egy „nemzeti" karaktertábla több nemzetet szolgál. Így például a számunkra kitalált 852-es tábla a magyar mellett a cseh és a szlovák karaktereket is tartalmazza. De természetesen egy tábla nem szolgálhatja az összes európai nemzetet, ezért aztán a mi kódtáblánkba nem fértek bele például a francia karakterek. A PC DOS-os, tehát ASCII nemzeti tábláknak megvannak a megfelelői EBCDIC-ben is. Az OSZK például a 870-es EBCDIC táblát használja alap karaktertáblaként.

Az oktett határait kitágító módszerek némelyike nemzetközi vagy nemzeti szabvány szintjére is emelkedett. Ilyen például az *ISO 2022*-es szabvány, melynek magyar megfelelője a *„Számítástechnikai kódrendszerek: Kódkiterjesztés"* címet viseli. Ez a szabvány leírja, hogy hogyan lehet 7 és 8 bites környezetben az alap karaktertáblát a felhasználó által tervezett táblákkal lecserélni, illetve az alap és a felhasználói táblák között szabadon mozogni. A módszer segítségével elvileg korlátlan számú tábla között lehet váltani. Tiszta megvalósítása alig ismert.

A kódkiterjesztés elterjedt módszere a karaktersorozatok használata. NIIF körökben jól ismert az ún. gizmós ábrázolás. Az alap karaktertáblába nem tartozó karaktereket három karakteren fejezzük ki. A @ jelzi, hogy most valami speciálisan értelmezendő karakterek következnek. A @ karakter utáni két karakter együttesen reprezentálja az alap táblából hiányzó karaktert. Elvileg így nagyon sok karaktert kifejezhetünk. A gizmós karaktereket tartalmazó szöveg nehezen olvasható. A gizmós ábrázolást megengedő programok általában úgy viselkednek, hogy a gizmót és az azt követő karaktert kérésre nem jeleníti meg a szöveg kiírásakor. Az így megmaradó karakter utalni szokott arra a karakterre, melyet a gizmós ábrázolás részeként kifejez. Ezzel a megkötéssel a variációk száma már lecsökken. (Itt jegyezzük meg, hogy az OSZK-ban használt DOBIS/LIBIS belső karakterábrázolása is ennek a kódolási típusnak egyfajta, bonyolultabb változata.)

Ugyancsak elterjedt módszer a repülő ékezetek használata. Ebben az esetben olyan karaktertáblát terveznek, mely tartalmazza az alapkaraktereket és a leggyakrabban használt ékezeteket. Az ékezetes karaktereket aztán két oktetten ábrázolják. Először jön az ékezet, majd az alapbetű. A megfelelően felkészített programok az így rögzített szövegek megjelenítésekor a kettőt egymásra nyomtatják. Ezzel a módszerrel sem lehet mindent megoldani, mert az összes alapkaraktert és az összes ékezetet nem lehet egy táblázatban felsorolni.

A könyvtári szoftverek világában nem terjedt el egyik módszer sem kizárólagosan. Sőt ennél is rosszabb a helyzet: ahány szoftver annyiféle kódkiterjesztés. Ha csak Magyarországra szűkítjük le a kérdést, akkor azt láthatjuk, hogy a hazánkban elterjedt integrált rendszerek szinte mindegyike más módszert használ. Ráadásul a módszerek általában olyanok, hogy a kódkiterjesztés tábláit maguknak a felhasználóknak kell elkészíteniük. Így még az azonos módon dolgozó szoftverek konkrét alkalmazásai is más és más tartalmú táblákat használnak. Egy-egy konkrét alkalmazáson belül maradva nincs is különösebb baj: a szoftverek ha különböző módokon is, de általában jól, a felhasználó megelégedésre oldják meg az extra karakterek tárolását és kezelését. A baj akkor kezdődik, amikor az adatokat ki kell cserélni, mivel nincs két rendszer, mely ugyanazt a kódkészletet használná.

Unicode

A Unicode első verzióját az amerikai Unicode konzorcium készítette el és adta ki *„The Unicode Standard: Worldwide Character Encoding, Version 1.0"* címmel. A kidolgozásban többek között a Research Library Group, a Microsoft, az IBM, a Novell, Sun Microsystem, a WordPerfect,

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

a Xerox szakemberei vettek részt. A szabványt nevezik *UCS–2*-nek (Universial Character Set – 2 byte) is. A Unicode szabvány részhalmaza az ISO által 10646-nak nevezett szabványtervezetnek, mely 32 biten kódolja a karaktereket. Ez utóbbit nevezik *UCS–4*-nek is.

A Unicode egy 16 bites fix hosszúságú kódokat tartalmazó szabvány. Jelenleg 28 000 karaktert tartalmaz a maximálisan kiadható több mint 65 000-ből. A teljes kódtartomány a karakterek ábrázolására van fenntartva. A szabvány ugyanakkor kompatibilitási okokból tartalmazza a legelterjedtebb szabványokban leírt karaktereket és vezérlő kódokat.

Az ékezetes karaktereket megtaláljuk a Unicode-ban statikus, előre definiált formában, ha azok előfordultak a fent említett szabványok valamelyikében. Pl. az előre elkészített *Á* betű Unicode-ja *U+00C1*. * A Unicode szabvány felsorolja az összes ékezetet, melyek segítségével bármelyik ékezetes karakter előállítható. Az ékezetek az alapkarakter után következnek. Ez a repülő ékezetes módszer. Az *Á* repülő ékezetes kódja: *U+0041* + *U+0301*, ahol *U+0041* az *A* betű kódja, a *U+0301* a ferde ékezeté (*acute*). Egy alapkarakterre több ékezet is feltehető.

A Unicode bevezetése nem egyszerű feladat. Az adatbázisok nagyságát rögtön megkétszerezi, nem állnak maradéktalanul rendelkezésre a megjelenítéshez szükséges betűkészletek és nem megoldott a Unicode karakterek bevitele sem, hogy csak a legnyilvánvalóbb nehézségeket említsük.

A Unicode-ra épülő alkalmazások száma a szabvány megjelenését követő tétova évek után egyre erőteljesebben növekszik. A Microsoft operációs rendszerekben régóta jelen van, igaz a felhasználó elől elrejtve. A Novell is Unicode-ot használ a fájlnevek tárolására. A programnyelvekben egyre több Unicode-ot kezelő rutin jelenik meg. Piacra kerültek az első Unicode-os szövegszerkesztők, mint például a WinCalis. Az Interneten az *UTF–8* kódolás kezd terjedni, mely a Unicode szabvány megvalósítása változó hosszúságú kódokkal. A Unicode-os WWW böngészők is az UTF–8 kódolást tudják kezelni.

Könyvtári szoftverek készítői kezdetben azon az álláspontón voltak, hogy a Unicode kezelése az operációs rendszer feladata, és az alkalmazói szoftverbe csak ezután kerülhet be. Tipikus helyzet: mindenki a másiktól várja az első lépés megtételét. Mára azonban módosulni látszanak a vélemények és egyre több cégről hallani, hogy tervezik a Unicode bevezetését saját hatáskörükön belül. Hiába létezik tehát a Unicode, könyvtári megjelenésére még mindenképp várnunk kell egy-két évet.

Adatcsere-formátum

Minden MARC formátum – jelen esetben a bibliográfiai adatcsere formátumot értve MARC alatt – összetevői: rekordszerkezet, a tartalomjelölők és maga az adattartalom. Megegyezés csak a rekordszerkezetben történt, az *ISO 2709*-et (*„Format for bibliographic information interchange on magnetic tape"*) szabványként fogadták el az adatrekordok szerkezetére vonatkozóan. Ezt a szabványt a Magyar Szabványügyi Hivatal is honosította: *„MSZ 193/1-83 Mágnesszalagos bibliográfiai adatcsere formátuma. A rekordok szerkezete"* címen.

Egy ISO 2709-es szerkezetű rekord három fő részből áll: rekordfejből, a mutatóból és az adatmezőkből. A rekordfejben a mutató rész felépítésére vonatkozóan is szerepel információ. A mutató részben van leírva, hogy a rekord adatmezők részében milyen hívójelű mezők milyen hosszan és hol találhatóak. Maguk az adatok az adatmezők részben foglalnak helyet. Az ISO 2709 nem, de mind a USMARC, mind a UNIMARC és természetesen a HUNMARC is előírja, hogy a mutató részben az adatmezőket hívójelük növekvő sorrendjében kell felsorolni. Az adatrészben a mezőknek nem kell ebben a sorrendben következniük, hiszen a rekordon belüli helyüket a mutató részből egyértelműen meg lehet határozni.

Sem az ISO 2709 szabvány, sem a MARC kézikönyvek – mint a bevezetőben már volt róla szó – nem írják elő az alkalmazandó karakterkészletet.

* A Unicode karakterekre a szabványos hivatkozás a következő: *U + a Unicode karakter hexadecimális megfelelője.*

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

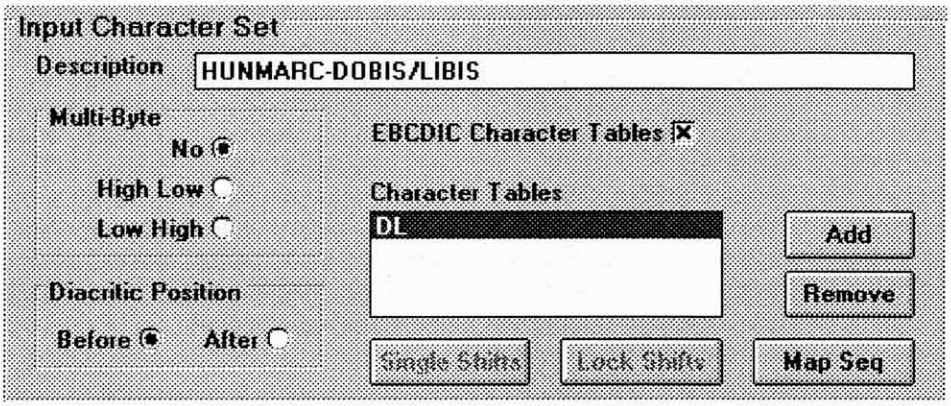

1. ábra

CHASE

A CHASE egy általános célú karakterkonvertáló program. Jellegzetessége, hogy képes oktettes karaktereket Unicode-ra konvertálni. Az oktettes karakterkészlet lehet ASCII és EBCDIC és ezeken belül:

- ISO 2022-es szerkezetű,
- repülő ékezetes,
- karaktersorozatos kódkiterjesztést tartalmazó.

A Unicode-os ékezetes karakterek lehetnek előre definiált típusúak és repülő ékezetesek. A CHASE szoftverrel sima szövegfájlokat és ISO 2709-es fájlokat is lehet konvertálni. Ez utóbbi esetben a CHASE a rekordfejet is, a mutatót is Unicode-osítja és a mutatóban a kezdőpozíciókat és hosszakat is átszámolja az adatmezők konverziója eredményének megfelelően.

Az oda-vissza konverzió egy konverziós tábla alapján történik. A konverziós tábla készítését külön program segíti. A CHASE program DOS alatt fut, de már készül a UNIX-os verziója. A táblaszerkesztő Windows-os program. A konverziós tábla maga – amit a táblaszerkesztő létrehoz – egy egyszerű szövegfájl, melyet bármilyen szövegszerkesztőbe be lehet olvasni.

A CHASE az Európai Unió COBRA kutatási programjának keretében készült. A CHASE mozaikszó, melynek feloldása: **Cha**racter **S**et for **E**urope. A szoftver tesztelésében az OSZK is részt vett.

A táblaszerkesztő program

A karakterkészlet definiálása

A táblaszerkesztő program segítségével tudjuk definiálni a konverzió input és output oldalának jellegzetességeit. Maga a tábla ezért két, egymástól jól elkülönülő részre osztható, amelyek egymás alatt helyezkednek el. A CHASE egy általános konvertáló program, mely egyaránt képes egy bájtos* valamint egy és több bájtos kódkészletek között konvertálni, ezért mindkét táblarészt külön-külön ki kell tölteni.

Először is meg kell neveznünk a konvertálásban résztvevő kódkészleteket, vagyis ki kell töltenünk a *„Description"* mezőt, melybe a konvertálandó karakterkészlet megnevezésére szolgáló szöveges információ kerül (*1. ábra*).

Miután megneveztük a konverzióban résztvevő karakterkészleteket, ezek jellemzése a következő mezők kitöltésével történik:

- „Multi-Byte",
- „Diacritic Position",
- „EBCDIC Character Tables",
- „Character Tables".

* A később következő angol nyelvű ábrákhoz jobban illik a bájt szó. Ezért ettől a fejezettől az oktettről áttérünk a bájt megnevezésre.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

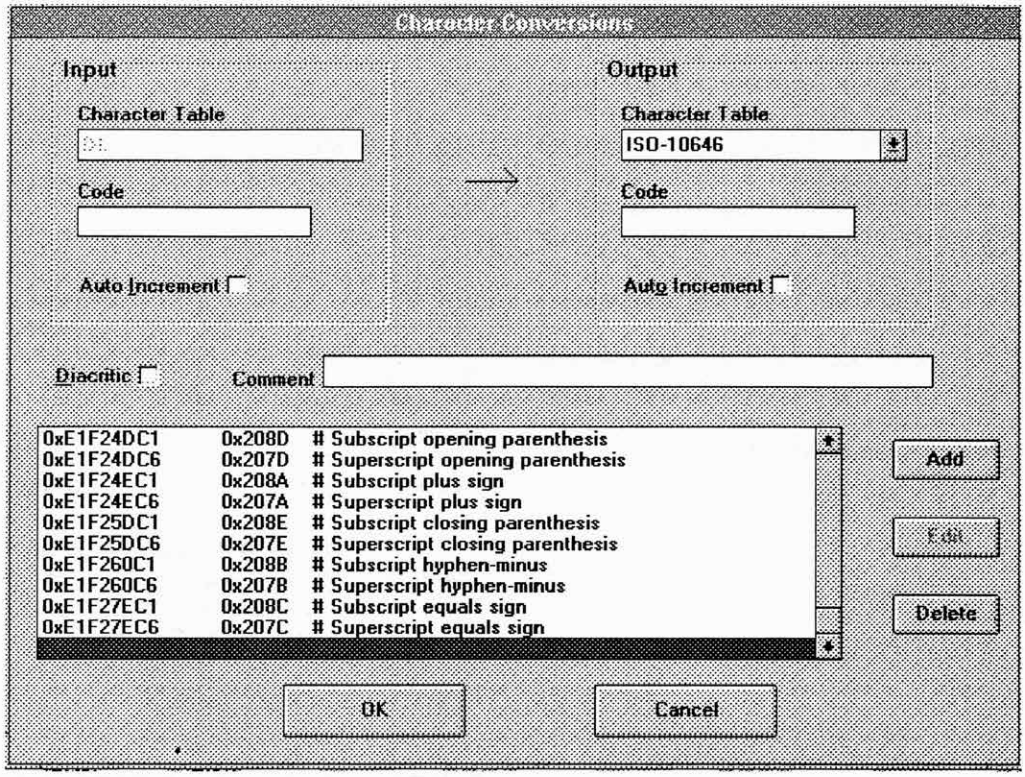

2. ábra

- *Multi-Byte*

A *„No"* kijelölésével jelezzük, hogy a definiálandó karakterkészlet egy bájtos. Amennyiben két bájtos karakterkészletet szeretnénk definiálni a *„High Low"* vagy pedig a *„Low High"* gombokat kell kiválasztanunk, ezzel jelezve a bájtok tárolási sorrendjét. (*1. ábra*)

Diacritic Position

Abban az esetben, ha a definiálandó kódolás használja a repülő ékezetes kódkiterjesztést, a programnak tudnia kell, hogy az ékezetek követik vagy megelőzik az alapkaraktert. A repülő ékezetek általában megelőzik az alapkaraktert. A Unicode azonban szakított ezzel a hagyománnyal és a repülő ékezetet az alapkarakter után helyezi el, vagyis az *„After"*-t kell kiválasztanunk. A konverzió definiálásakor adhatjuk meg, hogy mely karaktereket tekintse a program ékezeteknek. Amennyiben a definiált karakterkészletben nincsenek repülő ékezetek – mint ahogyan a DOBIS/LIBIS táblában sincs –, akkor a kijelölésnek nincs jelentősége.

- *EBCDIC Character Tables*

Amennyiben a definiálandó karakterkészlet EBCDIC kódolású, így az ezt jelölő négyzetet ki kell jelölnünk.

- *Character Tables*

Az Input, illetve az Output karakterkészlet állhat egy vagy – a helyi karakterkészlet sajátosságainak megfelelően – több táblából, melyeket a *„Character Tables"* mezőben sorolunk fel. A tábla neve a konverziós program számára szolgáló belső azonosító, ezért tetszőleges elnevezéssel utalhatunk a táblára (pl. DOBIS/LIBIS helyett csak *„DL"*-nek neveztük el a táblánkat). A táblákat az *„Add"* és a *„Remove"* gombokkal lehet hozzáadni, illetve eltávolítani a mezőből.

Az ISO 2022-es szabvány esetén a *„Single Shift"* és a *„Lock Shift"* gombokkal hozzá lehet rendelni az egyes táblákhoz a megfelelő egyszeres vagy reteszelt átváltó karaktersorozatokat. EBCDIC szabvány esetén, amennyiben karakterkészletünk több táblából áll, az egyes táblákat lehívó karaktersorozatokat a *„Map Seq"* gomb se-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

gítségével lehet megadni. A *„Map Seq"* gomb használata ASCII kódkészlet esetén is megengedett.

Ha az output karakterkészlet Unicode, akkor a *„Character Tables"* mezőben mindig egy tábla (vagyis maga a Unicode tábla) szerepel, amelyet mi *„ISO–10646"*-tal jelöltünk. A táblához természetesen nem tartozik átváltó karaktersorozat. A *„Diacritic Position"* pedig mindig *„After"*. A bájtok tárolási sorrendjét (*„High Low"* / *„Low High"*) a helyi operációs rendszer sajátosságainak megfelelően kell kiválasztani.

A konverzióban részt vevő kódkészletek definiálása után elmenthetjük a beállításokat, kiléphetünk a táblaszerkesztőből, vagy megkezdhetjük a konverziós tábla kitöltését.

A konverzió definiálása

A konverziót definiáló ablakban (*2. ábra*) látható az előzőekben leírt és kiválasztott input és az output karaktertábla megnevezése. Most már csupán a kódokat kell bevinnünk. Először a kódokat írjuk be hexadecimális formában, majd kitöltjük a *„Comment"* mezőt: ide kerül a karakter szabványos megnevezése. (*2. ábra*)

Az *„Auto Increment"* funkciót akkor érdemes kiválasztanunk, ha a kódokat folyamatosan, értéküket mindig eggyel növelve kívánjuk bevinni. Ilyenkor ugyanis a program automatikusan az előző érték után következő kódot ajánlja fel.

Amennyiben a helyi kódkészletben repülő ékezetet használunk, akkor a program számára jeleznünk kell, hogy melyik kód az ékezet; ezt a *„Diacritic"* bejelölésével tehetjük meg.

A redőnyös ablakban láthatjuk* a korábbi bevitelek eredményeképpen létrejött konverziós táblát, melyhez hozzáadhatjuk a következő karakter leírását, illetve amelyből törölhetjük a téves vagy feleslegessé vált kódokat. Az így bevitt kódok összességeként hozzuk létre azt a **.chs* kiterjesztésű szövegfájlt, melyet a konverziós program felhasznál.

* Az ábrán éppen karaktersorozat - Unicode konverzió definiálása látható.

Karakterkonverzió

A konverziót a CHASE program végzi. A program indítása:

„chase -st hsldobis.chs -i hsldobis.iso -o hsldobis.uni"

```
Conversion status . . . . . - Successful
Input file . . . . . - hsldobis.iso
Output file . . . . . - hsldobis.uni
Translation table . . . . . - hsldobis.chs
ISO 2709 . . . . . - Yes
Number of records . . . . . - 646
Initialisation time . . . . . - 0 seconds
Conversion time . . . . . - 4 seconds
Avg time per record . . . . . - 0.0062 seconds
```

Mint láthatjuk, parancssor argumentumokkal adhatjuk meg az input, output és a konverziós táblát tartalmazó fájlokat. Az *„s"* kapcsolóval kértük a statisztika kiírását. Fordított irányú konverzió esetén a hívás: *„chase -sxt hsldobis.chs -i hsldobis.uni -o hsldobis.iso"*.

A konverziós tábla készítésének rejtelmei

A konverziós tábla kitöltésének általános leírása után érdemes a felmerült problémák közül egy-kettőt azok általunk választott megoldását megemlítenünk, megosztva ezzel saját tapasztalatainkat, és talán ötletet adva más, helyi sajátosságok kezeléséhez.

- *Repülő ékezet vagy előre definiált karakter (combined / pre-combined)*

Mint az előzőekben láttuk, a Unicode szabvány szerint az ékezetes karaktereket kétféleképpen is le lehet írni. Mi minden esetben a repülő ékezetes megoldást választottuk, mert ezzel a módszerrel azokat a karaktereket is le lehet írni, melyeket a Unicode szabvány nem sorol fel előre definiált formában.

- *Indexek*

A DOBIS/LIBIS karakterkészletében külön szerepel a magyar ábécé valamennyi betűjének, valamint a számoknak és egyes szimbólumoknak alsó, illetve felső indexként való leírása is. A Unicode szabvány azonban ezzel a problémával tudatosan nem foglalkozik, azt szövegszerkesztési

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

feladatnak tekinti, így külön kódolását sem végezte el. Vannak ugyan kivételek: a számok, valamint bizonyos szimbólumok (melyek meglévő szabványokban is szerepelnek) alsó és felső indexe helyet kapott a Unicode táblában. Ezek a kódok azonban nem összetettek, nem magából a karakterből + az alsó vagy felső index jelölésére szolgáló kódból állnak, ezért utólagos képzésük nem lehetséges. A Unicode-ban azonban vannak úgynevezett szabad helyek (Private Use Area), melyeket éppen az ilyen egyéni megoldások számára hagytak üresen; itt szabadon definiálhattuk saját, a Unicode-ok között nem szereplő karaktereinket. Ez a terület a Unicode tábla *E800* és *FDFF* kódhelyei között található. A szabad helyek felhasználását legalább országos szinten összehangoltan kellene végezni.

Bibliográfiai adatszolgáltatás az OSZK-ban

Az Országos Széchényi Könyvtár (OSZK) a *„Nemzeti Bibliográfia: Könyvek Bibliográfiája"* című periodikum anyagát kéthetes periodicitással HUNMARC formátumban szolgáltatja előfizetői számára. A MARC rekordok a könyvtár integrált rendszeréből, a DOBIS/LIBIS-ből származnak. Jelenleg négyféle, széles körben elterjedt karakterkészlettel állítjuk elő.* Közös jellemzője mind a négy kódolásnak, hogy a DOBIS/LIBIS belső karakterkészletét a legteljesebbnek szánt változatban sem tudjuk maradéktalanul átmenteni. A többiben szándékosak az elhagyások: olyan rendszerek számára készültek, melyek nem ismerik a kódkiterjesztés módszerét.

Véleményünk és tapasztalataink szerint a CHASE programra támaszkodva be lehetne vezetni a Unicode-os HUNMARC adatszolgáltatást. Ezzel biztosítani lehetne, hogy a felhasználó a DOBIS/LIBIS, vagy bármely más adatszolgáltató saját rendszerének teljes karakterkészletét megkapja, és ezek után maga döntsön arról, hogy abból mit vesz át abban az esetben, ha nincs szüksége a teljes készletre, hiszen a Unicode-ról a helyi készletre való konverzió a felhasználás helyszínén történne.

Amennyiben el tudnánk érni, hogy a hazai bibliográfiai adatcsere mindig Unicode-ban történjen, akkor az összes magyar könyvtárnak ebben a vonatkozásban csak egy konverziós táblával kellene rendelkeznie: a helyi karakterkészletről Unicode-ra és Unicode-ról a helyi karakterkészletre konvertáló egyetlen táblára.

* A Nemzeti Bibliográfia füzeteit ASCII+ (közismertebb nevén: OCLC karakterkészlet), 852+ (a 852-es kódtáblára alapozott gizmós karakterkészlet), ISO 8859/1, ISO 8859/2 karakterkészletekben szolgáltatjuk.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

A kiskönyvtári ellátás historiográfiájának vázlata

Tóth Gyula

A téma indoklása, aktualitása

Az újkorig a könyvtárak önállóan vállalkozhattak használóik könyvellátására, az emberi tudás (viszonylagos) birtoklásával önellátásra rendezked(het)tek be. Ezek – igaz: viszonylag kevesen – korukhoz képest zömmel nagy könyvtárak voltak. Amióta viszont (részben már a 18., de különösen a 19. században – szerte a világon, s jórészt Magyarországon is) – a szűkebb-tágabb lakóközösség, illetve különböző csoportjai (egyletek, egyesületek stb.), vagy a település, vagy az állam feladatának érezte a könyvtári ellátás megszervezését, nos azóta a sokféle elnevezésű, számos formában megjelenő könyvtárak közös jellemzője, hogy – kiskönyvtárak. Kiskönyvtárak, mert vagy rétegkönyvtárak és egy településen akár több is létezett belőlük, vagy mert kis településen jöttek létre, illetve kis intézményt szolgáltak. A könyvtárügy paradoxona ezért a 18-19. századtól, hogy miközben számos tényező (így alapvetően a tudásanyag soha nem látott bővülése, a dokumentum-előállítás forradalmasítása, iskoláztatás stb.) következtében – az ókorhoz hasonlóan, de azt messze meghaladóan – százezres és milliós óriáskönyvtárak keletkeztek, a másik oldalról a könyvtárhasználók körének és igényeinek bővülése következtében, a szolgáltatásoknak közelebbvitele célzatával, gombamód elszaporodtak a gyakran kérészéletű kiskönyvtárak. Ez utóbbiak miatt egy azóta örökzöldnek bizonyult dilemma keletkezett: mekkora használói kör vállalkozhat, illetve képes könyvtárfenntartásra, mekkora az a minimális gyűjtemény, amely még viszonylagos önállóságra képes?

Persze a szakemberek hamar rájöttek a megoldásra, a könyvtárak rendszerben működtetésére; mégis azóta dacol ezzel azon könyvtárfenntartói ösztönök tendenciája, mely az autarkiára berendezkedés szándékával az atomizálódáshoz vezet. A dolog pikantériája és tragikomikuma, hogy ez ma is tart, s miközben a világ (a technika áldásai révén is) szépen előrehalad az egyetlen nagy (képletes) világfaluvá válás útján és a nemzeti rendszereket is felváltják a multinacionális szerveződések, nálunk a politika eszközeivel is felkorbácsolt gőgös és ostoba könyvtártulajdonosok birtoklási telhetetlensége, önfejűsége és szűklátókörűsége (no meg persze a

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

szakma gyengesége!) következtében lakóhelyi és munkahelyi, valamint iskolai – általános és szakkönyvtárak kísérlik meg sokadszor a lehetetlent: bezárkóznak önállóságuk önpusztító magányosságába.

Történik ez a 20. század utolsó évtizedében – is!

S mivel e gondolkodásmódnak történeti gyökerei vannak, célszerű az elmúlt több mint két évszázad megoldási kísérleteinek tanulságait számbavenni. Azt tartjuk, hogy a feladat és a remélt eredmény nemcsak történeti és tudományos, hanem a hazai könyvtárpolitika (egyik, sőt talán nem is mindig súlya szerint kezelt!) aktuális és szorongató kérdése.

***

Magyarország az utóbbi 4-5 évtizedben (sőt talán ma is?) a könyvtári nagyhatalom kétes dicsőségében tetszelgett/tetszeleghet, hiszen a kritériumokat nem támasztó statisztika következtében és szovjet szellemű megalománia jegyében, tízezer lakosra vetítve kevés ország dicsekedhetett ilyen könyvtárellátottsággal. A csúcs 1957. december 31-e volt: az utolsó (?!) átfogó adatfelvétel 18 777 könyvtárat számolt[1]; 1981-ben a IV. országos könyvtárügyi konferencia is még 16 323-ról tudott[2]. Hogy ma mennyi van, aligha akad, aki pontosan megmondja: úgy tízezer körül mozoghat!

Ne feledjük: a ma már világszerte modell public library a (nagy)város szülötte! Nálunk az elaprózott könyvtárügy egyik gyökere az elaprózott településszerkezet és az abból (is) fakadó ugyanilyen intézményrendszer. 1995. január 1-jén a mintegy háromezer községben élt a lakosság 37,2%-a (ez mintegy 3 815 000 fő), az (akkor 194, azóta 200-nál több) városokban 43,9%-a (4 500 000) és 18,8%-a a fővárosban[3]. Csakhogy a városok jó része is meglehetősen kicsi: a 194-ből 55 (35,6%) tízezer lakosnál kevesebbet számol[4], s legfeljebb agglomerációjukkal képeznek a könyvtárfenntartáshoz elegendő népességet[5]. Itt és most bővebben ki nem fejthetően, mindent egybevetve, nem kevesebbet állítunk, mint azt, hogy valójában és reálisan a 20. század végén Magyarországon legfeljebb mintegy 2-400 képes önálló létre, az összes többinek egy nagyobb könyvtár bázisára van szüksége[6]. A világ a könyvtárügyben (is) a centralizáció irányában fejlődik[7].

Noha a kiskönyvtári lét számos és sajátos személyzeti, elhelyezési, szolgáltatási stb. kérdést is felvet, a probléma gyökere gyűjteményszervezési/állományellátási. A mi kérdésünk a továbbiakban így szól: miként lehet egyszerre megfelelő/kielégítő, még a közkönyvtári léthez méltó stb. választékot nyújtani a használóknak, túlköltekezés (gazdaságosan, racionális módon) és az állomány „leülepedése" nélkül, vagyis inkurrens állomány túl(zott)súlya nélkül?

A kezdetektől a 20. század közepéig[8]

A 18-19. század fordulóján létrejött (jakobinus) olvasókörök, kávéházak, (kereskedői) kölcsönkönyvtárak és olvasó(Lese)kabinetek, majd (1827 után) a kaszinói könyvtárak, irodalmi diáktársaságok könyvtárai egymástól elszigeteltek voltak, bizonyos érdeklődési kört és igényeket szolgáltak, emiatt is homogén, viszonylag szűk irodalmi termésből összeválogatottak voltak, néhány száz, esetleg egy-két ezer kötettel jól reprezentálták mind az igényeket, mind az olvasmányanyagot[9]. Érdekes kivételként érdemes viszont felfigyelni arra, hogy az 1840-ben alapított Fejér Megyei Olvasótársaság könyvtára a megye hat nagyobb településén »kültárat« létesített s *„már a kezdet kezdetén határoztak mind az újságok, folyóiratok, mind a könyvek háromhavonkénti cseréjéről és köröztetéséről, hangsúlyozva, hogy »a fő könyvtárból a kültárakba, s innét sorban, de változtatott renddel kivihetők az újabbakkal felváltott elébbi szám-«-ok"*[10].

Ugyanakkor inkább jelzi a korabeli helyzetet, hogy *Festetich László*, megyei könyvtárak szervezésére irányuló kezdeményezése gyakorlatilag sikertelennek bizonyult, azt a megyei rendek elnapolták »egy boldogabb időre«[11]. Összességében érvényes, hogy *„a közösség (városi, megyei közösség, vagy az állam) által fenntartott és a teljes nyilvánosság művelődési igényeit kielégítő közkönyvtárak a reformkori Magyarországon nem jöttek létre..."*[12] A dualizmus korában létrejött vagy újjászerveződő, rendkívül heterogén elnevezésű[13] közművelődési könyvtárak közös jellemzője továbbra is egyfelől az, hogy valamely kisebb közösség vagy a magyar állam (1897 után a

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

VKM és az FM) a létrehozójuk, másfelől az egymástól elszigetelt kiskönyvtárak halmaza jött létre, rendszerré nem szerveződtek[14]. Önmagához képest fejlődésnek indult a városi könyvtárügy is, bár 1898-ban a Múzeumok és Könyvtárak országos főfelügyelője szerint *„önálló állami könyvtár Magyarországon nem létezik... csak Budapesten, Kolozsvárt, Nagy-szebenben és Szegeden vannak könyvtárak, a melyeknek tisztviselői egészen a könyvtárnoki teendőknek élhetnek... Végre alig hat-hét olyan nyilvános könyvtár van az országban, amely... a nagyközönség szellemi szükségletei kielégítésére alkalmas..."*[15].

Összességében tehát a sok és sokféle, – rövid virágzás után természetszerűen kiolvasottá, ezért elhagyottá vált – könyvtárak közös jellemzője lett, hogy fenntartásukról és továbbfejlesztésükről a helyi hatóságok nem gondoskodtak. Az istápolásukra (is) létrehozott Múzeumok és Könyvtárak Országos Főfelügyelősége[16] egyik fő feladatának a (helyi és országos) hatóságok megnyerését tekintette, különböző memorandumokkal, előterjesztésekkel, akciókkal kereste meg azokat.

Ezenközben persze java könyvtárosaink megismerték a külföldi, benne az angolszász könyvtárszervezési elveket, a központosítás gyakorlatát is – jóllehet sokszor német vagy más közvetítéssel. *Ferenczi Zoltán* – aki 1903-ban még azt hangsúlyozta, hogy a berlini népkönyvtárak sem követték a központosítás elvét[17] – 1907-ben már a nép- és nyilvános könyvtárak/közkönyvtárak valóságos rendszerét vázolta föl[18]. Ekkor már a 2500, de főleg a 10 000 lakosúnál nagyobb városok könyvtáránál – és amit *„a népesség minden rétege számára hoztak létre a helyi hatóságok és amelyeknél az amerikaiak másik kiváló módszere érvényesül, »a könyvek összpontosítása egy nagy nyilvános könyvtárba, emellett fiók-könyvtárak és a szükségnek megfelelő könyvkiadó helyek által a könyveknek mindenki kezeügyébe juttatása«* – hangsúlyozta, hogy *„ez a központi kezelés van elterjedve a hasonló intézményekre nézve Angliában is."*

Ezt a témát aztán *Szabó Ervin* fejtette ki bővebben, és lehetőségeihez mérten meg is valósította a századelő Magyarországán. A könyvtárfenntartás „közvetlen anyagi igénybevételének csökkentése érdekében" híres *Emlékirat*ában (1910) hármas megoldást javasolt: specializálás és munkamegosztás (a központi ún. reference library és a kerületi fiókkönyvtárak között), kooperáció más könyvtárakkal (a város kis egyesületi intézményeivel a »do ut des« [adok, hogy adj!] jelszó jegyében), valamint kooperáció a határos községekkel (mintegy 30 település 200-250 000 lakosáról volt szó!), melyek népességének *„... nagy része Budapesten keresi kenyerét, tulajdonképp budapesti lakosok, akiket a nagyváros lakásügyi fejlődése kiszorít munkahelyükről, de egész életüknek minden érdekszálával tovább is idefűz."*[19] Szabó Ervin fiókhálózatot létesített Budapesten, s ezt ajánlotta 1915-ben Debrecennek is – *Dienes László*nak, a város szülöttének írására hivatkozva. *„A legmesszebbmenő következményekkel bíró kérdések egyike a könyvtárügy terén, hogy elfogadjuk-e a könyvtárak szervezésében a centralizáció elvét alapelv gyanánt, vagy nem. Az egész nem egyéb, mint célszerűségi kérdés, annak kérdése, melyik felel meg jobban a nyilvános könyvtár céljának: a centralizált, központi szervezet, vagy a decentralizált, apró könyvtárak halmaza ... okosabb egy nagy könyvtárat építeni, mint 5-6 kicsit... olcsóbb a könyvek kezelését, katalogizálását, kiadását egyöntetűen, egy helyen s a koordináció miatt kisebb számú hivatalnokokkal elvégeztetni... A közvetlen anyagi nyereség csak az egyik. A másik... a könyvek bevásárlásának egyöntetűségében áll. Ha... több egymástól független könyvtár* [van], *ezek mindegyike saját külön tervezete* [szabályzata T.Gy.] *vagy szeszélye szerint fog vásárolni könyveket, s így igen valószínű, hogy részben ugyanazon könyveket fogják megvenni."*[20] A Szabó Ervinék javasolta (nagy)városi centralizációhoz hasonlóra jutottak a Múzeumok és Könyvtárak Országos Főfelügyelőségének munkatársai is a kisebb településeknél[21]. A téma itteni részletesebb kifejtése nélkül, elegendő most csak azt rögzíteni, hogy *Ferenczi Zoltán, Mihalik József* és *Gulyás Pál* írásaiból kiolvashatóan az 1910-es évek derekára elméletileg készen állt az ellátás ésszerűen centralizált, (de az eredetihez képest decentralizált) és a szolgáltatásokat mégis a lakossághoz közelvivő országos rendszerének modellje, – Ferenczi 1907-es szavaival – *„valami olyan ez, mint a városi középponti könyvtár mellett ugyanennek a fiókkönyvtárai."*[22] Vagyis rájöttek arra, hogy a kistelepülések lakóit is a városból kell ellátni, miként a városi kerületeket vagy a vonzáskörzetet. Elgon-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

dolásukban benne volt az állandóan helyben lévő (törzs)állomány és a csere, a mozgatás kettőssége, hiszen – megint Ferenczit idézve – *„nincs [a] népkönyvtárban haszontalanabb [a] nem olvasott könyvnél."* Fontos gondolatmenetünk folytonossága érdekében arra is utalni, hogy az egymásra sokban hasonlító Mihalik, illetve Gulyás-féle részletes tervezet több járást, gyakran egész megyényi területet magában foglaló nagyságrendben gondolkodott; továbbá lényegében ezt a gondolatot követték volna 1919-ben is[23]. Nem született viszont új gondolat 1919-1945 között, pontosabban visszatértek a századelőn már hibásnak bizonyult gyakorlathoz, vagyis az egymástól elszigetelt, felülről létrehozott, ámde a helyhatóságok által ekkor sem továbbfejlesztett és gondozott népkönyvtári gyakorlathoz – hasonló „eredményekkel".

A már többször hivatkozott 1992-es dolgozatunkban leírhattuk[24], hogy – a rossz emlékű és jórészt eredménytelen népkönyvtári korszak és a háború szinte teljes pusztítása után – az 1946/47-es elképzelések modernek voltak és – miután világosan látták mind az 1897, mind az 1926 utáni hibákat – végre sokat ígérőek voltak. *Sallai István* korábbi visszaemlékezése szerint, *„Abban a tényben, hogy mindent elölről kellett kezdenünk, volt valami jó is. Nyitva állt előttünk az út egy teljesen új, modern könyvtári rendszer kiépítésére."*[25] Sajnos hiába látták világosan a helyes megoldást az 1946-ban kidolgozott művelődéspolitikai koncepció megfogalmazói, továbbá *Kőhalmi Béla* és az 1947-es törvénytervezet készítői[26], az 1949-ben elindított, de mennyiségben és helyes gyakorlatában végig nem vitt körzeti rendszer már nem a tervezet szerint működött, s ezzel kezdetét vette (vagy csak folytatódott?!) az a többször ismétlődő folyamat, melynek ismételt tanulsága, hogy külső (politikai?) és belső okokból (szakmai, hozzáértési hiányok) a mégoly jó elképzelés is rendszeresen eltorzult, megszakadt.

1952 után – előbb megyei és járási (letéti) rendszer

A körzeti és a(hol) volt városi könyvtárak összevonásával, a megyei és járási könyvtárak hálózatait létrehozó, hírneves 2.042-13/1952. (V. 14.) Mtsz. határozatot az utókor egyértelműen pozitív lépésnek minősítette.[27] Nem vitatva kétségtelen érdemeit, a későbbiek miatt szükséges rámutatni az árnyoldalakra is. Így pl. az az indoklás és tény, miszerint *„a Minisztertanács azért utalja a megyei könyvtárakat a megyei Tanács, a járási könyvtárakat a Járási Tanács hatáskörébe, hogy ezáltal is biztosítsa számukra a működés területén szükséges segítséget"*, továbbá ezt azzal indokolták, hogy *„a városi és falusi könyvtárak eddigi munkájának legnagyobb nehézsége éppen az volt, hogy a helyi Tanács a könyvtárat nem érezte saját intézményének"*[28] – így sem változott meg. Ugyanakkor az 1957. szeptember 26-27-i megyei könyvtárvezetői értekezleten már arról esett szó, hogy *„Az eddigi felfogás szerint... csak úgy tudtuk elképzelni a járási könyvtárat, mint a járási tanács intézményét... A városok azonban egyre-másra, jogosan* (sic! T.Gy.) *követelik visszakönyvtáraikat. Ez a követelés azért is helyes, mert az a célszerű, ha a kulturális intézmények annak a hatáskörében vannak, amelynek lakosságát a könyvtár szolgálja... A járási könyvtárakat tehát fokozatosan át kell helyezni a helyi (városi, községi) tanácsokhoz, a járási tevékenységet pedig a megyei könyvtár megbízása alapján lássák el ezek a könyvtárak..."*[29]. (Ez a gondolat is – úgy tűnik – korai volt, s csak a járási tanácsok megszűnésével, az 1970-es évek elején kerültek át a könyvtárak a helyi tanácshoz, illetve részben megyei megbízásból tartották meg járási funkciójukat T.Gy.). Rövidesen felmerültek a megyeszékhelyi gondok is. Az 1964. április 9-10-én tartott megyei könyvtárigazgatói konferencián *Kellner Bernát* (Kaposvár) hozta szóba, hogy *„beszélni kell a megyei könyvtárnak a járási (központi járás) funkciójáról is. Némely megyében a megyei könyvtár mellett most hoztak létre központi járási könyvtárat, pedig ezt semmiféle elvi meggondolás nem indokolta."* Majd hozzátette, illetve szinte ideológiát gyártott hozzá az akkor szokásos módon: *„Igaz, hogy városi fiókok létrehozását is csak a város anyagi támogatásának a megszerzése sürgette, de ezt a lépést akkor is szükségesnek kell ítélni, ha csak átmenetinek tekintjük is, és a fiókok később visszatérnek a megyei könyvtárhoz... A könyvtári erők összevonásának kérdését nem tartja időszerűnek. Az egész világon a decentralizáció jegyében módosítják a könyvtári há-*

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

lózatok szerkezetét. Általános elv, hogy a könyvet minél közelebb kell vinni az olvasóhoz." (Ez utóbbi persze igaz, már régóta tudták – csak nem így, hanem centralizált rendszer keretében oldották meg, ahogy láttuk előbb! T. Gy.) Vele szemben *Lipták Pál* (Békéscsaba) – *Csűry István* vitaindítójával egyetértve – fejtette ki, hogy *„... a közművelődési könyvtári hálózat a kisszerűség jegyeit viseli magán. Legalább magunknak valljuk be, hogy azért lett a megyei könyvtár mellett különálló városi könyvtári hálózat, mert magunk is akartuk. Kényelmesebb volt hagyni magunkat meggyőzetni, mint józan könyvtári elveinket megvédeni. Országos méretekben folyik a játék a pénzzel. Ugyanazt az állami pénzt 4-5 különböző zsebből vesszük ki és 4-5-ször rosszabbul tudjuk felhasználni, mintha egy helyről kapnánk. Azzal is áltatjuk magunkat, hogy a kompromisszumok árán most legalább vannak városi fiókkönyvtárak..."* [30]

1952-ben a falvak ellátása ügyében is elégedetlenek voltak a körzeti könyvtárakkal. *„Már a körzeti könyvtárakkal szemben is voltak olyan igények, hogy a népkönyvtárak állományát cseréljék ki. A gyakorlatban ez nem valósult meg."* [31] A Népkönyvtári Központ ezért aprólékos gonddal írta le az „új" szisztémát, a megyei és járási könyvtárakat létrehozó jogszabály után bevezetésre szánt letéti rendszert, melyet a szovjet vándorkönyvalap tanulmányozásából „magyarítottak" cserekönyvalapra. *Berza László* szavai szerint *„a körzeti, később a megyei és járási könyvtárak a kezdeti, majd átszervezési nehézségekkel küzdve nem is gondoltak* (sic!? T.Gy.) *arra, hogy a népkönyvtárak égető problémáját, a könyvek cseréjét megvalósítsák. Nem volt más megoldás, mint a népkönyvtárak »továbbtöltése«..."* (Valószínűleg ezért is rögzült a korábbi szakzsargonban a „feltöltés" kifejezés a megyei és járási könyvtárak állományellátó tevékenységére. T.Gy.). *„Vagyis a kijuttatott könyv csak kifelé mozgott, s aztán rögzült, ott maradt a falusi könyvtárakban".* Ehelyett kínálta a rendelet[32], hogy *„a népkönyvtárak cserekönyvalapba való bekapcsolása viszont azt eredményezi, hogy a járás területén lévő több ezer féle könyvből válogatási lehetőség nyílik számukra."* [33]

Ezzel kezdetét vette az a gyakorlat, hogy ha egy akció nem váltotta be a hozzá fűzött reményeket, akkor új jogszabállyal új megoldást keressenek. A minisztérium ezért elrendelte, hogy a falusi könyvtárak és városi könyvkölcsönző állomások (fiókok) cseréjére minden megyei és járási, valamint a legalább 10 könyvállománnyal rendelkező városi könyvtárban letéti állományt kellett létrehozni. Ez a rendelet bontotta tehát meg a megyei, járási és részben a városi könyvtárak állományát egyfelől helyi (kölcsönzési és olvasótermi), másfelől letéti cserekönyvalapra (amelynek egy része a kihelyezett – letétbe adott –, másik része a bent maradó, a letéti raktáron lévő, tehát a válogatást szolgáló könyvalap.) Fontos rögzíteni, hogy a cserekönyvalapot nemcsak elkülönítve kellett tárolni, de külön pénzalapból beszerezve külön is leltározták – tehát a kiskönyvtárak állománya leválta a gazdagabb választékról (a letéti raktár később, „elfekvő" anyag lett!), ahhoz ugyanúgy könyvtárközi kölcsönzéssel lehetett hozzájutni, mint bármely más könyvtárból. A furcsa ebben az, hogy a századelőn Ferenczi, majd 1917-ben Gulyás, sőt az 1946/47-es elképzelések nem erre, hanem az állandóan helyben lévő (törzs)állományra és a csereanyag kettősségére helyezték a hangsúlyt.[34] Igaz, hogy az 1947-es törvénytervezetben viszont az olvasható, hogy *„a körzeti könyvtár szervezeti kapcsolatban állhat a székhely helyi könyvtáraival... anyaga viszont nem egyesíthető ezek anyagával."* [35]

A csere, s így az állománymozgatás elmaradásának mindenesetre voltak szubjektív, szakmai és talán emberi mulasztásból fakadó, de legalább ennyire objektív okai is. 1958-ban Sallai István úgy látta, *„A rendszer két okból nem alakult ki tökéletes formában: amikor a könyvtárak anyagi ellátottsága kielégítő volt, könyvkiadásunk volt egyoldalú úgy, hogy a könyvtárak viszonylag kevés művet kaptak sok példányban. Amikor pedig változatossá vált könyvkiadásunk, annyira csökkent a beszerzési keret, hogy járási könyvtáraink a rendelkezésre álló összes használható művet szétosztották, tehát a központi könyvtárakban valójában soha sem jött létre a cserét biztosító, változatos anyagú letéti raktár."* [36] Sallai tehát 1958-ban a letéti rendszer, az állománymozgatás mellett volt, hiszen azt hangsúlyozta, hogy *„korszerű ellátás csak letéti központi, vagy nagy állományú mozgókönyvtár (könyvtárautóbusz) útján végezhető"*, illetve *„az eddigi egyoldalú letéti szemlélet káros, mert akadályozta a helyi jól összeválogatott gyűjtemények kialakítását"* s ezért a helyi *„törzsállomány és a letéti állomány együttesen*

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

biztosíthatják csak a felsorolt sokoldalú igények korszerű kielégítését." A szakma ekkor már – egyébként helyesen és egy hiányzó láncszemet pótolva – a falusi könyvtárak tanácsi kezelésbe adására készült.

Így az 1952-ben kezdett akció annak is nyitánya lett, hogy az elképzelések azért nem mentek végbe, menetközben eltorzultak, mert nem biztosították a feltételeket. A hivatalnok már 1957-ben arról írt, hogy *„menetközben teremtve meg hozzá a munka tárgyi és személyi feltételeit... (ezért) A jövőre viszont az a tanulság, hogy csak ott szabad létesíteni könyvtárat, ahol a falusi könyvtári munka színvonalas elvégzésére a megfelelő feltételek... biztosítva vannak."*[37] Végső soron az 1952-ben célul tűzött, a közigazgatási rendszerhez való jobb igazodás teljesült is, meg nem is (a megyei-járási szinthez igen, a helyi hatóságokhoz továbbra sem): ezen kívánt segíteni a tanácsosítás.

A tanácsi kezelésbe adás

„Megszerveztük a könyvtárakat, letétbe adtuk őket, de nem tettük a község, a falu tulajdonává. Megkívántuk, hogy a községi tanács tekintse magát a könyvtár gazdájának, de intézményesen nem biztosítottuk a lehetőséget ehhez... létük vagy nem létük, fenntartásuk, fejlesztésük, kiadásaik fedezése, irányításuk stb. a járási, illetve a megyei könyvtárak joga és teendője. Vannak tehát falusi könyvtáraink falu nélkül."[38] A könyvtárügy országos reprezentánsának „irányicikke" szerint – összhangban minden kulturális intézményt a helyi hatóságok kezébe juttató korabeli törekvéssel – *„a falusi könyvtárügy talpraállítása, megerősítése a letéti könyvtárak önállósításával, helyi tanácsi hatáskörbe utalásával oldható meg."* Az akciót 3-4 év alatt akarták lebonyolítani (1958-ban Tolna, Fejér, és Komárom megye kezdte), mivel a jelentékeny munkához részben a megyei és járási könyvtárak nem elég erősek, a helyi tanácsok egy része pedig azonnal nem alkalmas a gazdaszerepre.

A tanácsosítással – ahogy akkortól az akciót nevezték – az így önállóvá váló könyvtárak *„... a községi tanácsok végrehajtó bizottságának kezelésébe kerülnek... a kapcsolatos pénzügyi, gazdasági munka (az állománygyarapítás költségei egészben vagy nagy részben* [sic! T.Gy.], *valamennyi fenntartási költség: bérleti díj, berendezés, felszerelés pótlása, fűtés, világítás, takarítás, fejlesztési kiadások stb.)... a jövőben elsősorban a községre hárul. Ez természetesen azt követeli, hogy a Pénzügyminisztérium költségvetési útmutatója a községi tanácsok vb. költségvetésében lehetővé, illetőleg kötelezővé tegye a »könyvtárak cím« előirányzatának szerepeltetését."* Mihályi Imre fontosnak tartotta hangsúlyozni, *„megtisztított és feljavított állománnyal... kerüljenek a könyvtárak a falu kezelésébe. Természetesen csak azokon a helyeken, ahol a rendszeres és jó működés feltételei adva vannak, ahol ezt a helyi tanács biztosítja,... ahol a feltételek biztosítása valamely ok folytán nem érhető el, természetesen letéti könyvtár marad."* Mégis kampány lett a dologból, a többséget megrészegítették az eredmények. *„Az átadott községi könyvtárakban az évi gyarapodás 10-15 kötetről 60-100 kötetre emelkedett, sőt egyes könyvtárakban eléri az évi 200 kötetet is. Ma már háromszor annyi községi könyvtár van önálló helyiségben, mint amennyi 1957-ben volt. A könyvtárak helyi forrásból történő támogatása ugrásszerűen megnőtt"* – summázta a minisztériumi munkatárs, talán kissé túl gyorsan.[39] A szerző, *Tóth Árpád* figyelmeztetett arra, hogy *„rendkívül hibás szemlélet volna azonban a tanácsi kezelésbe adás eredményeit csupán az anyagi megerősödésre leszűkíteni. Az átadás a könyvtárak tartalmi munkájában is lehetőségeket teremt..., alkalmassá válnak arra, hogy magasabb színvonalon, differenciáltabban szolgálják a helyi igényeket, szerves részévé váljanak az adott község egységes művelődési munkájának."* Azonban azt is konstatálhatta, hogy az 1.018/1956.Mth-nak a kiskönyvtárak összevonására irányuló előírása nem igen vált valóra, pedig *„célszerűtlen, hogy egy-egy kis és középnagyságú községben (5.000 lakosig) 4-5 szerv tartson fenn könyvtárat."*

Aligha lehetett véletlen hát, hogy *Sebestyén Géza* – a téma történetének és elméletének kiváló tudója, és Sallai figyelmeztetése után két évvel – ismételten a letéti rendszer aktualitásáról írt.[40] Széles történeti kitekintésű írásában szólt arról, hogy *„az új, demokratikus könyvtárpolitika a*

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

művelődési egyenjogúság megteremtését tűzi ki célul... Ebben a koncepcióban nem tarthatjuk fenn a kétféle könyvtári ellátás rendszerét: nagy választék (vagyis a korszerű műveltség egésze) a városon élőknek és szegényes pár száz kötet a falusiaknak. Szabó Ervinék már a század elején frontot alakítottak a »szellemi népkonyha« rendszere ellen... S ha a kiskönyvtár alkalmatlan szervezeti formának bizonyult (önmagában) világszerte, méginkább az a mi fejlődésünk távlataiban..." Emlékeztetett az 1949-ben kiadott, *Útmutatók a körzeti könyvtárak számára. 1. Általános kezelési szabályok* c. kiadványra, melyben a havonta cserélhető letétek mellett úgy tervezték, hogy minden faluban kettős könyvanyag: 1. a helyi tulajdont alkotó törzsanyag, 2. az ideiglenesen odahelyezett letét alkotja az állományt. *„Csakhogy a fejlődés nem a várt irányban bontakozott ki. Először is nem jött létre a »törzsanyag«... S nem lévén helyi anyag, a kihelyezett állomány megrekedt – sokszor örökre – ugyanazon a helyen. Szó sem volt nemhogy havi, hanem még éves cseréről sem."* Ennek szellemében – noha maga is „döntő fordulat"-ként, „új fejezet"-ként ítélte meg – kifogásolta, hogy *„a tanácsi kezelésbe adás megindulása után nem egy helyen felvetették..., hogy szüntessük meg a letéti rendszert."* Ez azért hibás, mert *„az érvelés a letét »törzsanyagpótló« szerepéből (a tényleges helyzetből) indul ki, s nem számol a letéti rendszer tulajdonképpeni értelmével."* Szerinte *„az igazi letét feltételei most teremtődnek meg. Csak mostantól van meg a lehetősége annak, hogy a járási könyvtár a maga sajátos munkáját végezze (nem pedig a községét pótolja). Viszont ezentúl valóban csak a mozgó, időnként kicserélt letéteknek van értelmük."*

Az utókor számára sem tanulságmentes a letét megszűntetését szorgalmazó vélemények oknyomozása: 1. nem mindenütt rendelkeznek a kérdés eldöntéséhez szükséges könyvtárpolitikai koncepcióval; 2. érzékelhető helyi sovinizmus: a helyi gyűjtemény fontosságát előbbre helyezik a letéti alap szerepénél (Sebestyén azzal magyarázza a helyi és letéti alap kettéválasztását, nehogy a vidéknek csak a maradék jusson!); 3. „szerepet játszik itt-ott a könyvtárosok kényelemszeretete is" (a letéti munka, főleg a cserével, fárasztó munka); 4. „tetszetős félreértés az is hogy a letétet a könyvtárközi kölcsönzés fogja pótolni."

Ezután Sebestyén (újra?!) elmagyarázta a 1. törzsanyag, 2. a letét és a 3. a könyvtárközi kölcsönzés (vagyis a nagyon ritkán keresett művek, egyedi igények) különbségét, majd – s ez is bölcsességére vall – sorra vette a tisztázatlan kérdéseket is. (Mekkora nagyságrendtől képes a helyi gyűjtemény önállóan boldogulni: *„nehéz elméletileg válaszolni; ki kell dolgozni »az igazi« letét gyűjtőköri útmutatóját, a példányszám, vagy az optimális letéti raktár méreteit és a cserék időközeit: »íróasztal mellől bajos lenne ezt eldönteni«; egységcsomagok kellenek-e vagy egyedi összeállítások: »jó lenne párhuzamosan mindkét módszert kipróbálni«; s tisztázandó az is, hogy a külterületeket a járási vagy a községi könyvtár lássa-e el letétekkel: »ismét a kísérlet lenne célszerű«."*)

Kapcsolódott Sebestyén írásához az egyik érdekelt kisközséges megye képviselője. *Mezei György* szerint[41] egyfelől a letéti anyag túlnyomó részét községi tulajdonba kényszerültek adni (a maradék gyakorlatilag használhatatlan!), másfelől a pénzügyi szervek nem engedélyezték továbbra a megyei és járási könyvtárakban a községek további ellátásához a költségvetési előirányzatot. Ezért és az adminisztráció egyszerűsítésére a külön letéti leltárkönyvek eltörlését javasolták, melynek *„lényege abban áll, hogy a megyei, járási könyvtárak teljes állományát egységes egészként fogjuk fel... a letéti célokat szolgáló állomány a raktári lapok segítségével a belső raktári állományhoz hasonlóan külön is kezelhető és nyilvántartható."* (A javaslatot az illetékes minisztérium azzal utasította el, hogy ez egyes könyvtáraknál „a letéti rendszer elsorvadását hozná magával.")

A kérdéskör praktikumából Mezei jelezte még, felmerült a községi könyvtárak egymás közti cseréje, s ezért a mosonmagyaróvári járás területén „előre meghatározták a cseretársakat és már a szerzeményezésnél úgy járnak el, hogy a két könyvtár állománya egymást kiegészítse" (ez tehát szerény lépés volt a leülepedés mérséklésére, a pazarló önálló gyarapodás hátrányainak csökkentésére T.Gy.) és felvetette – az eredetileg a puszták, tanyák stb. ellátására szánt – 1958-59-ben a megyei könyvtáraknak juttatott művelődési autók bevonását a letéti cserék lebonyolításába, a fiókok ellátásába; s előre jelezte, hogy *„a községi könyvtárakban jelentkező fölös állomány tárolását megyei, járási szinten kell megoldani.*

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Erre a célra a már eddig (?? T.Gy.) *megszervezett fölöspéldány raktárakat kellene felhasználni..."*

Borsod megyében a települések 22%-a 500 alatti, további 31%-a 500-1000, újabb 28%-a 1-2000 közötti, vagyis 81%-a 2000 lakos alatti volt 1960-ban. Ezért a megyei könyvtár igazgatója még egyértelműbben tette fel a kérdést: *„érdemes-e az 5-600 lakosú kisközségeket tanácsi kezelésbe adni; lehet-e kis községekben gyűjtemény jellegű állományt kialakítani?"* S rögtön válaszolt is: *„Az a véleményem, hogy nem... ezer fő alatti községben nincs szükség még a törzsállomány fogalomkörébe tartozó művek maradéktalan beszerzésére sem."*[42] *Szőnyi László* árnyalt megközelítésével voltaképp a következő évtizedek hármas modellű gondolkodási kereteit körvonalazta, melyek ugyan időben és térben más-más hangsúllyal vetődtek fel, esetleg eltérő árnyalatú formában öltöttek testet, de szinte napjainkig jobb út nem ismert, legfeljebb ezek kombinációja. A három megoldás Szőnyi szerint: *„1. Mivel a kis települések földrajzilag közel esnek egymáshoz, vagy egy-egy nagyobb között helyezkednek el, eredményes lehet e települések kis körzetekbe szervezése. Ebben az esetben egy körzethez 4-6 község tartoznék. 2. A jelenlegi gyakorlat fenntartása* (vagyis a letéti ellátás, de immár a csere hangsúlyozásával, s emellett persze a törzsanyagot képező helyi, állandó állomány kiegészítésével! T.Gy.) *3. "Bibliobuszok beállítása."* Utólag abba nem érdemes belemenni, hogy a korszak méltán nagy tekintélyű megyei vezetőjének mindenben igaza lett-e (pl. abban, hogy *„a kisközségek könyvtári ellátásának gondját legmegnyugtatóbban mozgókönyvtárak beállításával oldhatjuk meg"* – ez sok minden függvénye, s figyelemreméltó módon Szőnyi hozzá is tette: ebben az esetben is *„szükséges azonban saját könyvtár fenntartása a falvakban), abban bizonyára igen, hogy "nemcsak Borsod megye van ebben a helyzetben. Baranya, Vas, Zala, Somogy, Veszprém és Szabolcs megyéket hasonló cipő szorítja"* (sőt a sor kiegészíthető Győr-Sopron, Tolna, Nógrád, Heves, s talán Fejér és Komárom megyékkel, s akkor a tanyavilág ehhez közelálló gondjait nem is említettük).

Szóval a könyvellátás oldaláról a tanácsi kezelésbe adás szinte valamennyi megyét, sőt az országot újabb dilemma elé állította.

Az 1960-as évek: a „hármas út" vitája

1964-re egyértelművé vált, hogy nem minden megyében volt sikeres a községi könyvtárak önállósítása. (Vigyázat! Nem maga a tanácsosítás vitatott, a könyvellátáshoz nem volt sikeres ez az akció!) *Szente Ferenc* összegző tapasztalata:[43] *„... most már világos előttünk, hogy ha a jellegzetesen kis községes megyékben a tanácsosításra juttatott állami támogatás összegét a járási könyvtárak letéti alapjának a fejlesztésére fordítjuk, a cserék révén sokkal gazdaságosabban lehetett volna a könyvállományt hasznosítani, a választék szempontjából pedig a jelenleginél magasabb ellátottsági szintet érhettünk volna el."* Mivel ekkorra már gazdasági (tsz.), oktatási, népművelési és egészségügyi, sőt a közös tanácsok sorozatos létrehozásával a közigazgatási körzetek kialakítása került előtérbe, s több mint 2000 faluban az elfekvő könyvanyag okozott gondot, leírhatta a könyvtárpolitikai következtetést: a megoldás *„a sokat emlegetett könyvtári körzetek megszervezése."* Célszerűnek látszik ezt a jövőben – megkülönböztetendő a korábbi, sőt az ezidőtájt a szakszervezeti könyvtárak között is alkalmazott elnevezéstől – kiskörzeteknek nevezni, hiszen Szente definíciója szerint *„a könyvtári körzet lényegében egy bizonyos községcsoporton belül létrehozott fiókkönyvtári hálózat. A gazdasági, iskolai oktatási szempontból központnak számító községben van a körzeti könyvtár, a körzet többi falvaiban fiókkönyvtárak vannak. A körzeti könyvtárat főhivatású könyvtáros vezeti, aki egyikét fiókkönyvtárban is ellátja a kölcsönzést, továbbá az állománycserét, az adminisztrációt, a könyvtár- és könyvpropagandát, valamint a szakinstruktori teendőket a fiókhálózaton belül. A körzetesítéssel elérjük, hogy nagyobb, 4-6000 lelket számláló egységekre tervezhetjük a beruházásokat..."*

A modell tehát kínálta magát, egybevágott más „népgazdasági törekvésekkel" is, megindulhatott a Veszprém megyei Ugod és a tervek szerint további 20 körzeti könyvtárban a kísérlet, melyhez Szente cikkének mellékleteként egy szabályzattervezetet is közöltek, és melyből kiderül – egyebek mellett – hogy nemcsak kész (kifejlődött) és nemcsak tiszta, azonos közigazgatási egységet alkotó településekből állhatott a könyvtári

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

körzet. S amennyire helyesnek nevezhető a „Nem akarunk körzetesítési kampányt" jelszava (előbb-utóbb úgyis beindult! T.Gy.), annyira kevésbé volt szerencsés hangsúlyozni: *„A könyvtári körzeteket a művelődési otthoni körzetekkel akarjuk kialakítani. Néhány körzetben a művelődési otthon igazgatója egyszemélyben könyvtáros is lesz."* (A valószínűleg a kulturpolitikának szánt gesztus, vagy a lélek-, illetve településszám kisebb voltát kiegyenlíteni hivatott megoldás anomáliái később derültek ki – erre még visszatérünk!)

Szente említett cikkében a letéti alapok fejlesztése kapcsán azt is említette, hogy a gazdaságos járási szintű hasznosítást „kitűnően igazolja... a szentgotthárdi járásban folytatott kísérletünk a letéti rendszer korszerűbb változatával." *Az OSZK-KMK és a megyei könyvtár által támogatott másik kísérlet a szentgotthárdi jelzővel vonult be a szakmai köztudatba*[44]. Az 1963. márciusban indult kísérlettel a járás 26 egységéből – az önállósítás után fennmaradt – 18 könyvtárnak az ellátását kellett megoldani. *„A 498 fős átlaglélekszámú települések elhelyezkedése, a közlekedési és útviszonyok miatt nem volt mód kis körzetek alakítására"* – írta a járási könyvtárvezető, s ebből már az is kiderül, hogy a letéti kísérlet célja és feladata azon területekre megoldást találni, ahol az igazi célnak tekintett (kis)körzeti megoldás – legalábbis egyelőre – nem volt követhető. A letéti kísérleti/átmeneti voltát – számos bizonyíték mellett – az is jelzi, hogy ez a járási szintű rendszer alapvetően szintén körzetszerűen működött, hiszen a 18 községet négy csoportba osztották, s ezen belül a szerzeményezés és az állománymozgatás úgy történt, mintha négy körzetről lenne szó, azzal az eltéréssel, hogy a helyi beszerzéseket nem alkalmazták. A három csoportba osztott, központilag beszerzett könyvanyag: nem cserélhető, irányított csereanyag és a szabad válogatás azt célozta, hogy a törzsanyag mindenhova azonnal, az irányított csereanyag 4-5 év alatt eljuthasson, míg a szabadon cserélhető anyag a nagyobb választékot, az induláskor 3-4000 kötetes letéti raktárból biztosította. *Puskásné* tapasztalatokra épülő (nem teoretikus!) számításai szerint az első évben 510 féle művet szereztek be a rendszernek: ebből 10 jutott mindenhova (18x10=180 példány) 160 irányított csere (6 példány, együtt 960 példány), végül 340 mű választék céljából (átlag 3 példány = 1020 kötet). Az elképzelés szerint az irányított csereanyag 4-5 évig bővült, majd minden települést bejárva, vagy elhasználódott, vagy a megmaradók bekerültek a választékot garantáló letéti raktárba. A szerző egy év tapasztalatai alapján úgy összegezhetett, ezzel a gyakorlattal elérhető, hogy *„Az állomány gyakori mozgatása miatt nem ülepedik le az állomány a községekben. Az irányítás segítségével eljuttatjuk a legfontosabb műveket minden községbe. A letéti raktár változatos anyaga a biztosítéka annak, hogy nem uniformizálódik a községek állománya. A megvásárolt könyvek kihasználtsága nagyfokú, így ez a forma megfelel a gazdaságosság követelményeinek. Nem oldható meg ezzel a formával, hogy a fontosnak ítélt művek egyidőben, minden könyvtárban elérhetőek legyenek."* Tegyük hozzá: ez utóbbi amúgy is lehetetlen, anyagilag elérhetetlen!

A tanácsi kezelésbe adás után, az 1960-as évtized közepén a kis-községes megyékben országosan, s így Vas megyében is a kiskörzeti könyvtárak kialakítása volt a cél, de ahol ennek feltételei hiányoztak[45], megmaradt a járási könyvtár letétadó szerepe – közben tovább tartott a sóvárgás a mozgókönyvtári (bibliobuszos) ellátás iránt[46]. A különböző formák megítélése inkább könyvtárpolitikai volt, mintsem gazdaságosságon alapuló. *„Csak olyan megoldás lehet számunkra elfogadható, amely egyúttal figyelembeveszi azt a fontos könyvtárpolitikai elvet, hogy a kis faluban lakó állampolgárnak is joga van ahhoz, hogy a könyvtári választék tekintetében olyan mértékkel mérjenek neki, mint a városi lakosnak"* – írta Szente Ferenc, az OSZK-KMK-nak Sallai mellett legilletékesebb munkatársa, számításokon (is) alapuló tanulmányában[47]. Végkövetkeztetése: *„A kistelepülések könyvtári ellátásának megoldását perspektívikusan a mozgókönyvtárak és a könyvtári körzetek együttes alkalmazása oldja meg... A letéti rendszert, mint ellátási formát, csak pénzügyi meggondolásból* (sic! T.Gy.) *és átmenetileg fogadhatjuk el."*[48]

A kistelepülés nemcsak a lakóhelyi, hanem iskolai könyvtári, sőt – akkori szóval – népművelési, s persze más ellátási területeken is gondot jelentett. Felmerült a közös, komplex intézmény lehetősége.[49] Az 1500-on aluli és a nagyobb települések ekkora településrészei számára „kitalált" klubkönyvtárt 1966-os cikkében Szente már egy-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

értelműen „helyére tette": *„... az egyetlen folyamatosan működő, szervezetileg stabil közművelődési intézmény"*-re, s könyvtárra épüljön, amely viszont *„... a körzeti központi könyvtár fiókintézménye, s mint ilyen, a körzeti könyvtártól letétként kapja állományát, kivéve az állomány kézikönyvtárnak nevezett csoportját. Ha a klubkönyvtár nagyközség vagy város területén működik, fenntartási és igazgatási szempontból az illetékes községi, városi, illetve* (nagyvárosokban! T.Gy.) *városi kerületi központi könyvtár fiókjaként lenne helyes megszervezni."* Azonban az akció még el sem indult, már Sallai István is tekintélye latbavetésére kényszerült. *„Reméljük, a klubkönyvtári rendszer kialakítása ugyanolyan fontos állomás lesz falusi könyvtáraink fellendítésében, mint a tanácsi kezelésbe adás volt... vajon .. keresztezi-e a körzeti rendszer kialakítását, vagy vele párhuzamosan is kialakítható? Megítélésünk szerint a klubkönyvtár csak akkor lesz életképes, ha magasabb fokú intézményi megjelenése* (nagyobb nyitvatartási idő, a helyben olvasás lehetőségeinek bíztosítása, a klubélet kialakításával a látogatottság fokozódása stb. – T.Gy.: s a könyvtárosok számára emiatt is volt vonzó!!) *mellett magasabb fokú könyvtári ellátást eredményez."* Rá jellemzően persze néhány lépéssel már a kora előtt járt. Többszörösen is érdemes hosszabban idézni! *„Úgy tűnik, mintha a községi könyvtárak ellátásának területén mindig előbb arattunk volna termésünk beérésénél. Az első körzeti rendszer még ki sem épült, máris felváltotta a járási könyvtári rendszer... Sohasem lehetett... pontosan leméri, értékelni egy modern letéti rendszer előnyeit, hisz a falusi könyvtárak valójában mindig csak helyi, állandó és elég korlátozott választékú állománnyal rendelkeztek... A másik tanulság, amit a könyvtárak jelenlegi állapotából és fejlődéséből levonhatunk, hogy még a nagyobb falusi könyvtárak vagy az esetleg kialakítandó körzetek együttesen sem tudnak nagyobb ellátást biztosítani... Amit egy teljes funkciójú könyvtártól várunk, azt legfeljebb a járási könyvtár nyújthatja, de az sem mai állapotában. A járási könyvtárról ma kétféle elképzelés mutatkozik: az egyik, hogy a járási könyvtár lényegében helyi feladatokat ellátó könyvtár, amelynek a járás területén az esetleges könyvtárközi kölcsönzési feladatokon kívül pusztán módszertani, instruálási feladatai vannak. A másik, hogy a járási könyvtár mint könyvtár is teljes gyűjteményével az egész járás könyvtára, tehát ahol szükséges, megmarad vagy kifejlődik letéti központtá, emellett azonban nemcsak a falusi könyvtárakon és a letéti állományon keresztül, hanem saját gyűjteményével, közvetlen szolgáltatásaival is segíti a járás magas fokú könyvtári igényeinek kielégítését, mégpedig közvetlenül vagy esetleg postai kölcsönzés rendszeresítésével... belátható időn belül a járási székhely gyakorlatilag a járás területének »belvárosa« lesz. Ennek könyvtárpolitikai következményeit is nyilván le kell vonnunk és figyelembe kell vennünk mind a letéti (körzeti könyvtári) rendszerek, mind pedig maguknak a járási könyvtáraknak a továbbfejlesztésénél.A kísérletek, vizsgálódások ideje még korántsem járt le."*[50] Íme, Sallai már a járási (tehát a városban, várossá igyekvő nagyközségekben lévő) könyvtárak kulcsszerepét hangsúlyozta – de nemcsak általa és ebben az összefüggésben kerültek ezek az érdeklődés középpontjába. Mutatja ezt többek között az, hogy – 1962 után – 1966 tavaszán újból napirendjére tűzte a járási könyvtárak ügyét az Országos Könyvtárügyi és Dokumentációs Tanács[51], s voltaképp ide kapcsolható *Mezei György* útibeszámolója[52], mely ráadásul adalék a lakóhelyi és iskolai ellátás külföldön is közös gondjához, illetve a mozgókönyvtári gondolat kitágítását és holtpontról való kimozdítását egyaránt szolgálta. *„A mozgókönyvtárak szűkebb értelemben azok a járműveken elhelyezett könyvtárak, amelyek saját könyvanyagra és a fenntartó központ raktári állományára támaszkodva önálló kölcsönzési szolgálatot látnak el a városok peremkerületeiben, vagy a falvakban. Tágabb értelemben... ide sorolhatók mindazok a járművek, amelyek például a letéti ellátás szállítási feladatait és a cserék lebonyolítását oldják meg mind a közművelődési, mind az iskolai könyvtárak esetében."*[53] *Szita Ferenc* pedig az új gazdasági (sőt irányítási, s ilymódon általánosabb demokratizálódást is ígérő) mechanizmus bevezetése kapcsán esedékes közművelődési könyvtári korszerűsítés összefüggéseiben szögezte le, hogy *„a hálózaton belül növekszik és mind fontosabb lesz a járási könyvtárak közművelődési szerepe..."*, s azt szorgalmazta, hogy mivel *„a járási könyvtárak olvasóinak 10-15%-a már eddig is a környező községek lakóiból került ki (pedagógusok, bejáró tanulók, szakemberek)* [Ezért] *»Legálissá« kell tenni ezek*

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

ellátását, azaz a járási könyvtár kibővített olvasószolgálata hivatalosan is álljon a járás lakosságának rendelkezésére."[54]

Egy évvel később, a falusi lakosság könyvtári ellátásáról tartott nemzetközi szimpóziumon Sallai István európai kitekintés alapján javasolta járási könyvtárakra építeni a kistelepülések ellátását – miközben itthon a körzeti könyvtárak, illetve a klubkönyvtárak létesítése volt még napirenden![55] *„Annak ellenére, hogy a falusi könyvtárak ellátottsági mutatói növekszenek, a differencia a városi és a falusi könyvtárak között rohamosan fokozódik. Egyre reménytelenebb lesz elszigetelt kis gyűjteményektől ugyanazokat a szolgáltatásokat várni, amelyeket ma még városi könyvtáraink sem tudnak kielégítően ellátni.Az alapellentmondás közismert: az a törekvés, hogy a lakossághoz közelebb vigyük a könyvet, azaz a legkisebb lakótelepen is könyvtárat hozzunk létre, mindaddig megvalósíthatónak látszott, még pusztán arról volt szó, hogy a lakosságot olvasáshoz kell szoktatni, és nevelő, szórakoztató jellegű irodalommal ellátni. Ennek a gondolatnak a jegyében született meg az ún. »népkönyvtár«, amely a mai megfogalmazásban elszigetelt, magában álló, általában helyi anyagi erőből fenntartott gyűjteményt jelent. Ez azonban ellentétben áll a kor követelményével: a szakirodalmi igényeket is kielégítő vagy tájékoztató értékű gyűjtemények létrehozásával."*

Majd nyugat-európai gyakorlatra, egyebek között regionális ellátóközpontokra, az egy vagy több megyét (Regierungsbezirk) átfogó Staatliche Büchereistelle példájára hivatkozva, illetve holland és német azon tapasztalatra utalva, hogy 20 000 lakosú (!! T. Gy.) helység tekinthető minimumnak, ahol még önálló, saját állományra támaszkodó könyvtár működhet – úgy összegezte mondanivalóját, hogy *„a falusi könyvtárat még a legjobban kiépített (Zentralbibliothek) formájában sem tekinthetjük a falu könyvtári ellátása kizárólagos formájának, hanem csak a legszükségesebb helyi igényeket kielégítő fióknak. Ellátását úgy tehetjük korszerűvé, ha a járási székhelyet a falusias településekből álló vidék »belvárosának« tekintjük, amely egyrészt betölti a »központi könyvtár« szerepét, másrészt letétadó hely... betölti az ellátási központ szerepét, s ugyanakkor a művelődési autó (bibliobusz) bázis helye is.A falun jelentkező igények kielégítésének második lépcsője a megyei könyvtár, amelyet az általános tudományos könyvtár szintjéig kell fejleszteni. (Nálunk Magyarországon általános tudományos könyvtári szintre kívánjuk fejleszteni [Einheitsbibliothek] mindazon városok központi könyvtárait, amelyek vonzásköre 2-300 000 lakosra terjed ki.)*

A tanulság röviden összefoglalva: a falusi lakosság korszerű könyvellátása falun nem oldható meg..."[56]

Itthon közben, még az 1960-70-es évek fordulóján a közigazgatás és a településfejlesztés fejleményei tartották izgalomban a könyvtárosok ez ügyben érdekelt csoportjait. A közigazgatási összevonások a könyvtárügy integrációjára[57], a körzetesítés folytatására inspiráltak[58]. Ugyanakkor úgy tűnik, hogy a népművelés megyei és járási irányítói fenntartással kezelték, hogy a könyvtárosok saját normáik alapján gondolták a körzeti könyvtárak megszervezését[59]. Vagy fordítva: a könyvtári körzetesítést megzavarta a klubkönyvtári akció, illetve a klubkönyvtár sokhelyütt deformálódott formában jött létre és nem úgy, ahogy a könyvtárosok értelmezték, könyvtári szempontból káros következményei voltak a népművelés egységeként emlegetett, a művelődési otthonok és könyvtárak erőltetett egybeolvasztására irányuló, meg-megújuló kísérleteknek.

Ezzel szinte egyidőben a könyvtárosok köréből kezdtek jelentkezni a körzeti könyvtári megoldással kapcsolatos fenntartások.

Volt persze, aki esküdött rá, noha a járás teljes körzetesítése sokszor csak erőltetetten valósulhatott meg (3000-et alig elérő körzet, alig 800 lelkes központtal stb.). Ilyen volt a szentgotthárdival egyidős tapolcai kísérlettel kapcsolatos vélemény[60]. A körzetesítésben érdekelt Borsod megyeieket – jóllehet a megoldást továbbra is ebben a modellben látták – is elgondolkodtatta, hogy a tanácsi körzetesítésre nem mindenben lehetett építeni, a települési viszonyok nem mindenütt voltak kedvezőek[61]. Erősebb fenntartásokat fogalmazott meg és a kampányok, a feltétlen üdvözítőnek kikiáltott megoldások ellen és a szakmai logika mellett szólalt fel a mosonmagyaróvári járási könyvtár igazgatója.[62] *Tuba László* mondandója olvasatunkban úgy summázható, hogy bár egyfelől *„... a klubkönyvtárak létrehozásával többnyire nyert a könyvtárügy, működésük mégis csalódást okozott, mert az említett problémák miatt* (tárgyi és személyi hiányok, szemléleti gon-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

dok, T.Gy.) *a hozzájuk fűzött reményeket nem váltották be...*", másfelől „... *amíg a városi könyvtárak székhelyükön és vonzási körükben nem tudnak megfelelni feladataiknak* (ld. *Páldy Róbert*: A városok könyvtári ellátása. = Könyvtáros, 1970. 6. és 7. sz.), *nem helyezhetők eléjük a fejlesztési sorrendben náluk alacsonyabb szintű könyvtárak...*" Másik megjegyzés: „... *nem a körzeti könyvtárak eszméjét helytelenítem, vagy szükségességét vitatom, de mindaddig, amíg a jelenlegi könyvtári rendszer már létező, kipróbált és bevált egységeit (megyei, városi, járási könyvtárak) nem fejlesztjük a kívánt szintre, nincs értelme a szellemi és anyagi erőket tőlük elvonni és a jelenlegi helyzetet konzerválni... ne álmodjuk 1980-ra a körzeti központokba azt, amit eddig a városokban és járási központokban nem sikerült maradéktalanul megvalósítani*".

Időközben megszűntek a járási tanácsok (a hivatal, s így a járás még egy darabig létezett!), s ez alaposan megzavarta a hálózat hármas tagolódásához (központ, alközpont és helyi könyvtárak) szokott könyvtárosokat[63] (nem volt erre igazán receptjük, sokféle megoldással próbálkoztak) pedig ezzel váltak a járási könyvtárak a székhely tanács intézményeivé (megtörtént a „tanácsosításuk"!). Az persze aligha véletlen, hogy Sallai István – megint előbbre gondolkodva! – már az angol megyei rendszerről számolt be, s egyebek között kitért az 1964. évi brit közművelődési könyvtári törvény azon intézkedésére, hogy „*a községek megmaradt könyvtárfenntartói hatósági jogkörét a törvény megszüntette, elrendelte a 40 000 lakosúnál* (sic! T.Gy.) *kisebb városok helyzetének felülvizsgálatát, szükség esetén könyvtáruk átadását a megyei tanácsnak...*"[64]

Nálunk 1974-ben Szente Ferenc még megismételte a közismert 3 megoldási lehetőséget.[65] A hangsúlyok változása azonban érezhető, hiszen egyfelől arról szólt, hogy a körzeti „*ellátási formának az elterjedését több tényező is gátolja... a falukörzetek központi települése maga is kis falu... a már megszervezett körzeti könyvtárak is fennállásuk óta küszködnek a szakemberhiánnyal... a körzeten belüli állomány mozgatáshoz nincsenek meg a szükséges szállító eszközök...*", másfelől újra a bibliobuszt vette elő, „... *meggyőződéssel állíthatjuk, hogy a kistelepülések jó színvonalú, gazdaságos* (sic! T.Gy.) *könyvtári ellátását a központi könyvtárak szolgáltatásainak közvetlen helyszínre juttatásával kellene megoldani: mozgókönyvtárakkal, illetve mozgó letéti raktárakkal.*"

Ellátórendszer, szerény bibliobuszok

Közbevetőleg és messzemenően értékelve, hogy ellátási szempontból végre hierarchizálta a közművelődési könyvtári hálózatot, jelentékeny húzó erőt, perspektívát jelentett, voltaképpen – Szabó Ervin után – először honosított meg szélesebb értelemben public library szemléletet Magyarországon – községi viszonylatban a körzeti könyvtári gondolat mellett tette le a voksot a *Szakmai irányelvek...*[66] Ez érthető, hiszen a településfejlesztés és a közigazgatás szervezése továbbra is közös tanácsok létesítésére törekedett. Ennek jegyében születtek a megyei fejlesztési tervek[67], melyek helyenként számoltak a vegyes megoldással: letéti rendszer és a bibliobuszok alkalmazásával is.

Sőt – ha a háború utáni villamos-könyvtárakat nem számoljuk – megszületett, elindult az első mozgókönyvtár is[68]. A nemzetközi könyvév jegyében Budapesten indított bibliobuszt 1974-ben követte a pécsi városi könyvtár, 1980-ig Kaposváron, Székesfehérváron, Érden, Győrben indítottak mozgókönyvtárat, sőt „stílusosan" – 5 esztendei várakozás után – a szétszórt telephelyű Ikarus Gyár is kiselejtezett járműre telepítette öt letéti könyvtárát pótló szolgáltatását.[69]

A FSZEK akkori igazgató-helyettese az autóbuszkönyvtár előnyeit és hátrányait a következőkben jelölte meg: „... *hozzáférhetővé teszi a könyvet ritkán lakott, a telepített könyvtáraktól... távoleső városrészekben... hírvivő eszköze lesz könyvtárhálózatunknak... az olvasók egy részét a kerületi könyvtárak magasabb szintű szolgáltatásainak igénybevételére fogja késztetni... kevesebbe kerül, mint ugyanennyi fiókkönyvtár létrehozása... Megtakarítást hoz ez mind a könyvállományban, mind pedig a helyiségben, személyzetben, fűtésben, a fenntartásban stb...* [Ugyanakkor] *nem teszi lehetővé a helybenolvasást, benne lehetetlen folyóiratokat, kézi könyveket átnézni*[70] *... a választék is kisebb... ki van téve motorhibának... A kerületek felkeresése nem elég*

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

gyakori, ráadásul elég rövid időtartamú is." Hogy ez a legjobbnak minősített ellátási forma is amúgy „magyar módra", szegényes feltételek között, nem eléggé megalapozva, kicsit talán divatnak hódolva született meg – jól mutatja a pécsi példa[71]. A hat megszűnt (?! T.Gy.) fiók helyett indított, eleinte hét, 1975-től kilenc állomáshelyű bibliobusz könyvállománya 7261 volt 1974 végén, állomásonként 55 kötetes éves gyarapodással, sőt hamarosan műszaki gondokkal is küzdött, s így az első év 9 hónapjának 180 kölcsönzési napjából még csak 11, a második évben 20, a harmadikban 27, a negyedikben 48 nap maradt ki. Az első (csonka!) év 863 olvasójából 1977-re 325 maradt, 1976-ról 1977-re a látogatók száma 5165-ről 2062-re, a kölcsönzött köteteké 2/3-ára csökkent. Ezért aligha meglepő javaslata a szerzőnek: *„Csak új gyártmányt érdemes könyvtári célra átalakítani... két autóbuszra van szükség, hogy kiesés ne legyen a kölcsönzésben... mert ügyes szervezéssel meg lehet oldani, hogy a második ne csak helyettesítsen, hanem önállóan is kölcsönözzön. Minden buszhoz két könyvtáros kell, lehetőleg férfi, kitűnő tápraktár, könyvtárossal... a kezdő állomány ne legyen kevesebb 15 ezer kötetesnél... Egy busz 9-10 állomásnál többet ne vállaljon. Az állomásokon 3-4 óra az ideális várakozási idő..."* Szóval feltételek kellenek, s akkor *„a bibliobusz hasznos ellátási forma és kell is, de pénzigényes..."* Ezek után az sem meglepő, hogy a bibliobusz Magyarországon letéti ellátást nem segített, inkább hiányt, vagy költségesen telepíthető könyvtárt pótolt – majd szinte teljesen kihalt.

Miután Magyarországon többnyire divatnak hódolnak az érintettek (főleg a fenntartók, a szakigazgatás – de sajnos, a könyvtárosok is!) - új megoldást kellett keresni az 1970-es évek közepére. Ezt a megoldást, az új divatot Veszprémből kínálták[72]. *Varga Béla* és munkatársainak egyik érdeme, hogy a megye helyzetét, korábbi-történéseit részletesen és akkor feltűnően higgadt realitással elemezték, s úgy jutottak arra a következtetésre, hogy *„módosítottuk egy helytelennek bizonyult elképzelésünket... Balatonalmádiból visszahoztuk a veszprémi járás hálózati alközpontját"*; konstatálták, hogy miközben *„ahány járás, annyiféle megoldás"* alakult ki, a körzeti könyvtárakat illetően *„az eredeti követelményekből és elképzelésekből – amelyeket tulajdonképpen sehol sem sikerült teljesen megvalósítani – a tapolcai járásban is fokozatosan sokat engedtek. Több körzeti intézmény... a helyi tevékenység ellátására sem nagyon alkalmas... Másutt... egészen kis települések könyvtárait kívántuk a környékbeli falvak ellátó központjává fejleszteni."* Ezt megelőzően pedig, a tanácsosítás után, az *„önálló állományfejlesztés megteremtése után viszonylag gyorsan és majdnem teljesen megszűnt a megyében a letéti ellátási rendszer. Igaz, talán soha sem funkcionált eredeti rendeltetésének megfelelően."* Ezért Varga Béla úgy ítélte meg, hogy emiatt a *„letéti rendszer elsősorban jogi fogalom, nem pedig ellátási forma*[73]. A körzeti könyvtárak többségében viszont a letéti elnevezés igazi tartalmat kapott: itt ugyanis az állomány tudatosan szervezett és rendszeresített cseréjét jelenti." A veszprémiek feltétlen érdeme, hogy felismerték, kimondták, hogy miközben *„nincs megfelelő nagyságú, összetételű és színvonalú választék, viszont a könyvtárak többségében sok a könyv... még a körzeti könyvtári rendszerrel sem lehet véglegesen megoldani ezeket a gondokat. Hiszen a 6-8 településből álló közigazgatási vagy körzeti tevékenység is gyakran csak 2-4 ezer lakost fog össze. Így nem lehet sem mennyiségi, sem minőségi tekintetben a teljes értékű, önálló ellátás feltételeit megteremteni."*

Végső soron a veszprémiek javasolta megoldás nem talált fel semmi újat, csak felhasználta a szakirodalomból az előbbre részletesen ismertetetteket, Sallai figyelmeztetéseit éppúgy, mint a szentgotthárdi kísérlet gyakorlatát. Kétségtelen érdeme viszont, hogy sikerrel „adta el" új kísérletként (és szerzett hozzá központi támogatást éppúgy, mint helyit) és újítása, hogy nemcsak saját hálózatban gondolkodott, s végül ismételten nagyobb populációt tekintett egységnyinek, visszatért a volt járások méreteihez. *„A kisközségek általános közművelődési és könyvtári gondjainak ismeretében általunk tervezett új letéti ellátás* (sic! T.Gy.) *a területi összefogáson alapuló integrált könyvtári rendszer, amelybe egy-egy viszonylag összefüggő földrajzi terület, illetve egymáshoz közel fekvő falusi jellegű települések tanácsi, szakszervezeti, iskolai* (sic! T.Gy.) *könyvtárai tartoznak. Az így létrejött 30-50 települést összefogó* (másutt hozzátette: 50-100 000 ember igényeit szolgáló! T.Gy), *sok vonatkozásban önálló könyvtári szervezetek csak a könyvállomány gyarapítá-*

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

sát, állománybavételét, feltárását és annak áramoltatását végzik központilag, a szolgáltatások jelenlegi decentralizáltságát megtartják, sőt sok vonatkozásban továbbfejlesztik.. A bázisintézmény... a városban működő nagykönyvtár... néhány nagyobb község kivételével (íme, még Varga Béla is visszahőkölt! T.Gy.) *a megye falusi településeinek túlnyomó többségében a tanácsi, a szakszervezeti és az iskolai könyvtárak átalakulnának a nagy központi könyvtár ellátóhelyeivé."*

Ez a veszprémi gondolat lényege, a részletek már több helyről ismertek. Az új koncepció részleteiből kitűnik, hogy visszatért – a lassankint megszűnő?! – járási szintre. (A központi pénzügyi támogatás részben megint felmentette a helyi tanácsokat, bár másutt (pl. Győr) vagy jóval később (inkább 1990 után) szerveztek „részvénytársasági" alapú ellátórendszert is: a helyi hatóságok összeadták a pénzüket). Ekkortól megint (és jó értelemben véve!) az erők centralizálása és a szolgáltatások decentralizálása irányában haladtak a dolgok. Bár néhány vargabetűt és torzulást az 1970-80-as évekből is feljegyezhet a krónikás.

Így némileg elterelő hadmozdulatként is értékelhető, jóllehet racionális volta sem kérdőjelezhető meg annak az MM akciónak, mely 1977 elején *„Irányelvek a kis települések kulturális ellátásának javítására és komplex művelődési intézmények létesítésére"* címmel adott közre új dokumentumot[74]. Ezt akár a 105/1968. (MK.1.)MM. sz. utasítás (klubkönyvtár) továbbfejlesztésére törekvő lépésként is felfoghatjuk, valójában építészek hozták haza Ny. és Észak-Európából az építészeti és gazdaságos üzemeltetési racionalitás jegyében. Ebben a komplex intézményben immár nemcsak a közművelődési és könyvtári tevékenységet, hanem az óvodától kezdve az iskolai oktatást és testkultúrát, vagyis a kultúrát legszélesebben értelmezve igyekeztek összefogni, s akkori számítások szerint mintegy 2000, ún. nem fejlődő település gondjait akarták megoldani általa. Ennek a később általános művelődési központnak (ÁMK) nevezett intézménynek könyvtárnyi irodalma keletkezett[75], kampánnyá tették, túlpolitizálták, eltorzították, pedig eredendően ésszerű és gazdaságos megoldásaival, közte a kettős vagy többfunkciójú (közművelődési és iskolai) könyvtárával máig a kistelepülések megoldásának tűnik.

Szintén a racionális centralizáció irányába mutatónak tűnik a városkörnyéki községek közigazgatási egységgé minősítése, melynek könyvtári vonatkozásait nem igazán dolgozták ki[76]. Zavart valószínűleg a városi (volt járási) könyvtárak helyi és letéti állományának megosztottsága jelentett: hiszen mint község a letétiből részesülhetett, mint az azonos fenntartóhoz kerülőt fiókkönyvtárrá minősítették és így a helyi állományból való részesedés ezzel ellentétes, illetve újabb átleltározást vont (volna) maga után. Erre figyelt fel összefoglaló, -hasonlító írásában *Janó János*[77], amikor egyfelől rámutatott a letéti ellátás sokféle módon működő változataira, melyből helyenként terminológiai és gyakorlati zűrzavar keletkezett, másfelől a közigazgatási változásokat (járások megszűnése, közös tanácsok, városkörnyéki igazgatás) nem követte a könyvtári rendszer (pedig már a 146/1964. (MK.16.) MM. sz. utasítás 14. pontja kimondta: *„Közös tanácsú községben csak egy községi könyvtárt lehet – a közös tanács székhelyén – létesíteni. A társközségekben elhelyezett könyvtárak ennek fiókjaként működnek"*); végül szellemesen mutatott rá arra az ellentmondásra, hogy *„... miközben csaknem százezres vagy azt meghaladó lélekszámú városokban egyetlen könyvtár szerzi be a lakosság ellátását szolgáló dokumentumokat, addig 20-30-40 ezres lakosságú járásokban 15-20-30 vagy még több könyvtár szerzeményez önállóan".*

Végül is a centralizáció előrehaladását mutatja, hogy az eddigi cikkeket meghaladó empírikus tapasztalat- és adatgazdag tanulmánygyűjtemény láthatott napvilágot az évtizedfordulóra[78]. Azonban ismételten óvatos józanságra kellett figyelmeztetni: *„A központosított ellátási rendszert hasznosnak tartom, amelyet más rendszerek (elemek) egészítenek ki, tesznek teljessé, esetleg – a helyi körülményektől függően – helyettesítenek... Aggályaim és kételyeim oka az is, hogy nem látom biztosítottnak a központosított ellátás feltételeit... Ehhez pedig szakember, beszerzési keret, raktár, szállító eszköz, gépesítés stb. kell. A sorrend nem cserélhető fel: előbb a feltételeket kell megteremteni, azután következhet az új szervezet kialakítása."*[79] Úgy tűnik, nem volt hatásos. A szerző munkatársa 10 év múlva még élesebben kényszerült fogalmazni: *„Két évtized alatt négy szervezeti alakulat, a mostanival együtt három alapos változás, 5-8 évenként »új szerelem«.*

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Sokallom egy kicsit. – Tubával egyetértve – »Bármelyik jó lehet.« Csak azokat a fránya feltételeket kellene már megteremteni végre. Úgy tűnik, ez eddig mellékes szempont volt."[80]

Ugyanakkor voltak messzebbre tekintő megszólalások is. Előbb *Futala Tibor* arról szólt: *„... végül, a központosítási elv mellett érvelve, hadd tekintsek egy kicsit távolabbra is,.. a számítógépes korszak... minden kétséget kizáró fejlemény, a központosítási elv igen szigorú és fegyelmezett érvényesítését követeli meg."*[81] Vagy a kétségeit a falusi könyvtárak életképességeivel kapcsolatban megfogalmazó Szita Ferenc még azt a kérdést is feltette, hogy vajon *„... nem kellene-e inkább megszüntetni"* őket? végül eljutott az akkor nagy szónak számító technikához, a hazai falusi könyvtárak gyenge pontjához, mely bármennyire furcsa, eddig nem hangzott el. *„Ha ott van a közelben (vagy idővel ott lehet) az egyetlen falusi telefon is, akkor a könyvtáros ezen kérhessen – ha kell egyetlen olvasójának is – bármilyen fontos információt adó könyvet vagy dokumentumot, és ezt postán néhány napon belül meg is kapja."*[82]

Az 1980-as évek vége – az előbbi óhajokkal együtt – sem hozott érdemben újat. A 211/1984. (MK.23.) MM. sz. útmutató témánkkal keveset foglalkozott, de immár átvette a cikkekből, hogy *„a könyvtárak integrációját csak ott szabad megvalósítani, ahol ehhez a feltételek (személyi, tárgyi, pénzügyi) rendelkezésre állnak..."* Nem kistelepülési kérdés a fővárosi centralizáció, ahol szintén arra születtek elképzelések, tervek, intézkedések, hogy *„differenciált, többlépcsős szolgálati szinteket hozzanak létre... külön helyre telepített szolgáltatóház [segítségével]: ellátó, kiszolgáló, tároló raktári feladatokkal."*[83]

Abban pedig semmi meglepő nincs, hogy a rendszerváltás kezdetén keletkezett összefoglaló részben megismételte az eddigi ismert megoldási módozatokat, de csak rendkívül bizonytalanul fogalmazhatta meg azokat, inkább reményként, mint bizonyosságokként. Voltaképpen az ellátórendszereknél jobbat nem tudott javasolni, de emögé *„valóságos gazdát gondoltam, aki anyagi mérlegelés alapján dönt az ellátórendszer szolgáltatásainak megvásárlása mellett.* (sic! T.Gy.) *A szolgáltatások pedig a valóságos értékviszonyokat tükrözik, fennmaradása pedig nem központi akarattól függ, hanem életképességétől."*[84] A változásokat kifejező sorok már az 1990-es évet jelentik, amely új, részletesebb tanulmányt érdemel.

A szakszervezeti és az iskolai könyvtárak néhány ellátási vonatkozása

A társadalom más rétegeihez hasonlóan a munkásság – pontosabban különböző egyletek, szakszervezetek – is létrehozta a maga erejéből könyvtárait. 1945-ig mintegy 100 szakszervezeti és szociáldemokrata pártszervezeti, valamint a munkáltatók által létesített munkáskönyvtár működhetett.[85] A munkahelyi munkáskönyvtárak és azoktól függetlenül (a szakszervezeti szerveződés szerint) működő szakszervezeti könyvtárakból hozták létre 1945 után az elvileg az utóbbiak fenntartásában, ámde munkahelyen szervezett szakszervezeti könyvtárakat. Ha lehet, itt még intenzívebb könyvtárfejlesztés indult meg, s a „közelebb vinni a munkásokhoz a könyvet" jelszó jegyében egészen a műhelyekig, tárnákig, munkásszállásokig stb. jutottak – emiatt ezek még jobban elszaporodtak és aprózódtak, mint a lakóhelyi könyvtárak.[86] *„A hiba az volt, hogy ahhoz a nagyarányú növekedéshez, amelyet a szakszervezeti könyvtármozgalom elért, sokáig nem találta meg a korszerű szervezési formát. A sokezer könyvtár izoláltan és anarchikusan élt egymás mellett... méreteik igen szűkre szabottak voltak... Csak a kooperáció, a hálózat kiépítése segíthet..."* – írta Sebestyén Géza a könyvtártípusokról szóló sorozatban[87]. Bár már a SZOT 1955-ös elnökségi határozata is előírta a központi könyvtárak létrehozását a szakirányítás és a könyvellátás érdekében, sőt az egyes ágazati szakszervezetek és a megfelelő minisztériumok közös utasításai is ezt irányozták elő, mégis úgy tűnik, hogy Sebestyén programadónak és modellt felvázolónak minősíthető cikke és a nyomában 1958-ban kiadott újabb SZOT döntés hozott változásokat. Létrejöttek az SZMT központi könyvtárak és a szakszervezeti könyvtármozgalom sajátos rendszere: Budapesten ágazatonként, vidéken szakmaközi alapon szervezett hálózatok. Sebestyén alapvetése szerint: *„A központi könyvtár hatáskörében többféle típusú könyvtár működhetik. Így pl. a) önálló könyvtár (ez csak módszertani segítséget kap, b) letéti könyvtár (ez könyveket is*

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

kap), c) fiókkönyvtár és kölcsönző állomás." – majd még hozzáfűzte – *„Teljesen helytelen lenne, ha ugyanabba a kisvárosba öt-hat szakszervezet is kiszállna, egy-egy (és igen kisméretű) könyvtár gondozására és ellenőrzésére."*

Általánosságban – persze a „lakóhelyi" és „munkahelyi" ellátásnál – a kétféle közművelődési könyvtári rendszer hasonló nyomvonalon haladt, azzal az eltéréssel, hogy a szakszervezeti könyvtárügyben markánsan stabilizálódott a letéti ellátás, illetve a SZOT gyorsabban hozta döntéseit, mint az állami vonal, hiszen nem volt szüksége egy sor egyeztetésre. Így pl. egy évvel korábbi mint a „Szakmai irányelvek.." *„a SZOT elnökségének 1971. március 29-i állásfoglalása a szakszervezeti könyvtárak távlati tervezésének alapelveiről és követelményeiről"* c. dokumentum, mely hosszú távon meghatározta ezeknek a könyvtáraknak a működési modelljét[88]. A határozat – témánk szempontjából – kulcsmondatai: *„... egy-egy szakszervezeti könyvtári hálózat a maga területén ellátási rendszert alkosson... A hálózaton belül körzeti könyvtárak* (ezek a hálózati alközpontok T.Gy.), *önálló könyvtárak és letéti könyvtárak működnek... Minden – azonos telephelyen – 2000 vagy ennél több dolgozót foglalkoztató üzemben, munkahelyen önálló könyvtár, a 2000 dolgozónál kevesebbet foglalkoztató üzemekben, munkahelyen letéti könyvtár működjék."* – Aztán itt is az önállóságra törekvés tendenciájának megfelelően: *„önálló könyvtár működhet 2000-nél kevesebb dolgozót foglalkoztató üzemben, ha a könyvtár működési feltételei az önálló könyvtárak normatívái szerint biztosíthatók".*

A letéti rendszer működését alaposabban tervezték meg. Így előírták, hogy a központi könyvtár *„gondoskodik arról, hogy a letéti könyvtárak évente hat alkalommal kapjanak letétet és ennek 60 %-a új anyag (két éven belül megjelent) legyen. A 700 dolgozónál nagyobb üzemek* (ezeket nevezték letéti I-nek, szemben az ennél kisebb munkahelyekkel, ahol letéti II. működött) *könyvtárában alapállományt alakít ki, és ezek számára folyóiratokat fizet elő...*

Tájékoztató és ellátó tevékenysége érdekében állományát az alábbi gyűjteménycsoportok szerint gyarapítja:

- *segéd- és kézikönyvtár*
- *átkölcsönzési állomány (célja a hálózatban jelentkező, letéti anyaggal ki nem elégíthető speciális igények gyors kielégítése, elsősorban ritkábban keresett, kis példányszámban beszerzett művekből áll (T.Gy. KESZ-előd?!)*
- *letéti állomány (... a tömeges olvasói igények kielégítésére... elegendően nagy példányszámban... ahhoz, hogy a hálózat letéti könyvtáraiba hozzávetőleg két éven belül eljussanak)".*

A körzeti könyvtár – átkölcsönzési állomány nélkül! –lényegében ugyanazokat a feladatokat kapta, mint a központi. A letéti állomány és mozgatása jellemzésére nem árt hangsúlyozni, hogy azt is kikötötték, hogy évi 6 alkalommal ellátandó dolgozónként 0,5 kötetet adjanak letétbe, és évente 3 alkalommal adjon vissza a letéti könyvtár az ellátókönyvtárnak. Azt is jelezni kell, hogy a szakszervezeti hálózat is haladt némiképp az önállósodás irányában: ezt mutatja – a hasonló 211/1984. évi útmutatót a tanácsi könyvtárak számára immár négy évvel megelőző – 1980. szeptember 29-i SZOT határozat[89], mely a 2000-es határt 1500-ra mérsékelte az önálló könyvtáraknál, de már alsó határt is megjelölt: 100 dolgozó alatt csak kivételes esetben legyen könyvtár! A letétbe adáskor az új anyag aránya 60 helyett 50%-ra mérséklődött, ugyanakkor szorgalmazta a cserét, a kétirányú mozgatását az állománynak: *„... állományának alakítása évente 6 alkalommal, letéti cserék formájában történik."*

Persze a szakszervezeti rendszer sem működött tökéletesen. Jól mutatja ezt *Mónus Imre* módszertanilag is mintaszerű, alapos elemzése[90]. Ebből most csak annyit idézhetünk, hogy alapgondolata szerint: *„... a szakszervezeti hálózatoknak egyik legfontosabb jellegzetessége a kis szolgálati helyek letéti ellátása, ami feltételezi a rendszeres könyvcserét. Lényeges kérdés tehát, mekkora ez az állományrész, milyen ütemben mozog. Egy korábbi tanulmányomban szóvá tettem, hogy a cserékről a hálózati központok ugyan gyűjtenek adatokat, továbbítják őket, ám az országos statisztikákból hiányoznak. Azóta szerencsére a SZAKMA már regisztrálja a letétet adó könyvtáraknak ezt a tevékenységét... Az említett tanulmányomban azt írtam: »Örvendetes, hogy a csere eseteinek száma emelkedett, de alatta marad még 1974-ben is az Alapelvekben megszabott elvárásoknak...« Az alábbi táblá-*

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

zat[ból]... láthatjuk, hogy a csere üteme [most is] messze elmarad a kívánalmaktól."

A szakszervezeti könyvtári hálózatok is törekedtek a könyvtári integrációval megerősíteni az önálló könyvtárakat, a kisebbeknél viszont mindvégig megmaradt a letéti ellátás. Ezt bizonyítja a SZOT titkárság 1986-os dokumentuma[91]. *„A nagyüzemekben a szakmai-információs szolgáltatás és a közművelődési könyvtár, a szervezeti önállóságot megtartva, fokozottabban működjenek együtt. A kettős funkciójú könyvtárak kezelésének módja... a szakszervezeti és gazdasági szervek megállapodásától függ... könyvtári szakirányítását továbbra is a szakszervezeti központi könyvtárak lássák el. A munkahelyi könyvtárak integrációja mellett a közművelődési letéti I. és II. típusú szolgáltató helyek esetében a központosított letéti ellátás marad a jövőben is célszerű állományszervezési mód."*

***

Az iskolai könyvtárak tipikusan izolált könyvtárak: eleinte és évtizedekig teljesen külön kategóriát képviseltek az elemi/általános és a középiskolák, sőt iskolán belül is a nevelői és a tanulói könyvtárak[92].

Lényeges, ámbár állományellátás szempontjából jelentéktelen, formális változás volt egységes hálózatba szervezésük 1958 után. 1971-et követően megindult legalább intézményen belül az erők koncentrációja a nevelői és tanulói könyvtárakból szervezett egységes könyvtárral. Közben az 1960-as években, a közművelődési és iskolai könyvtár integrációjára irányuló Borsod és Csongrád megyei kísérlet átmeneti intermezzónak bizonyult: a megyék pozitív tapasztalatai mellett, az Országos Pedagógiai Könyvtár negatív következményeket is észlelt, ezért visszaállíttatta az eredeti helyzetet[93]. Az egyet nem értés jele az is, hogy *Katsányi* már hivatkozott írásában[94] évekkel később is visszatért rá: *„Az egyik legalapvetőbb s hatásában legfejlettebb példája a nem gazdaságos párhumazosságok konzerválásának pl. az a tény, hogy az iskolai és a tanácsi (községi) könyvtárak összevonására irányuló kezdeményezések holtpontra jutottak... Érthetetlen a kísérletezés megrekedése, hiszen távlatban bármelyik formáját fogadjuk el a kisközségi könyvtárügy ésszerű megoldásának, egyik fontos lépés mindenképpen az általános iskolás gyermekek könyvellátásának egységes rendezése."*

Ennek jegyében – bár némileg más megközelítéssel – fogalmazott az *Irányelvek a 18 éven aluli ifjúság könyvtári ellátásának javítására* c. MM dokumentum[95] az együttműködés szellemében, itt úgy, hogy *„... A kis települések részben osztott és kis létszámú iskoláiban tanuló gyermekek könyvtári ellátása a falusi közművelődési könyvtárak feladata mindaddig, míg az iskolák körzetesítésének egyik fontos eredményeként maga az iskola nem tud gondoskodni olvasmányaikról* (sic! T.Gy.) *... A közművelődési könyvtárak erejükhöz mérten cserélhető letétet adhatnak az iskolai könyvtáraknak, napközi otthonoknak, általános iskolai kollégiumoknak... Szükség szerint az iskola és a közművelődési könyvtár közösen biztosíthatja egy-egy városrész, lakóterület gyermeklakóinak könyvtári szolgálatát. E könyvtárnak alkalmasnak kell lennie arra, hogy maradéktalanul ellássa az iskolai könyvtár feladatát és emellett a tanítási időn túl gyermekkönyvtárként álljon a környék gyermeklakóinak rendelkezésére."*

Meg kell jegyezni, hogy az iskolakörzetesítés (legalábbis formálisan) ugyan a tagiskolák könyvtárait fiókkönyvtárakká tette, de állománymozgatás nem volt jellemző rájuk; a kettős funkciójú, illetve az általános művelődési központok (ÁMK) lényegében ilyen könyvtárainál az elvek végrehajtása, a mindkét funkció betöltése gyakran csorbát szenvedett, nem ritkán ádáz viták és harcok tárgya lett. A legalapvetőbb baj azonban az volt, hogy az ÁMK is többnyire (debreceni és pécsi stb. kivétel mellett) kiskönyvtár maradt, vagyis ugyancsak támogatásra szorult volna.[96]

A kettős funkciójú könyvtárak egyúttal azt jelentették, hogy ennek keretében az iskolai igények ellátása is a lakóhelyi közművelődési könyvtárakéhoz kapcsolódott. Az 1971. évi Irányelvek...-re hivatkozva az 1960-70-es évek fordulóján Törökszentmiklóson, majd több városban (tehát most a Borsod és Csongrád megyei kísérlettől eltérően nem kis falvakban!) indult „mozgalom", mely az általános iskolák és a városi könyvtár együttműködése, vagy más néven *„közös fenntartású iskolai könyvtárak"* címen az iskolai könyvtárak közművelődési bázisról történő ellátását eredményezte[97]. Sajnos – minden pozitív következményük ellenére – ezek a példák nem váltak általánossá: részben talán nem voltak konzekvensen végiggondoltak, sem ellátórendszeri szempontból, sem amiatt, hogy az iskolai igények

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

eltérő jellegűek a közművelődésitől, részben pedig – ahogy már előbbre is láttuk többször – nálunk a legjobb elképzelés is előbb csorbulni, majd torzulni szokott[98]. Majd az 1990-es évek önellátásra, birtoklásra buzdító szelleme jórészt ezeket (a közös) ellátórendszereket is elsöpörte. Félő, hogy a szegénység (a beszerzési kereteknek az iskolákban is bekövetkezett elaprózódása) vagy az esetleges gazdagság (az iskoláknak 1997-re beígért és látszólag tetemes normatív támogatás) ugyanazt igazolja, mint az egykori Móricka vicc: *„akármilyen ronda* (esetünkben gyenge, keveset érő, a NAT-nak az igényeit kielégíteni nem képes stb.) *vagy, mégis az enyém vagy..."*!!?

Összefoglalás

... és tanulság levonása nincs. Ahogyan általában is igaz, a történeti tanulságok itt sem közvetlenül vonatkoztathatók, hiszen a körülmények mindig eltérőek. Azonban miként ez utóbbi általában sem teszi jogosulttá az embert a történelem tanításainak tagadására, úgy témakörünkben is bűnösebb a többszöri elkövető. Manapság negyedszer léptünk ugyanabba... (nem vízbe, hanem pocsolyába!), s vannak ismét – Sallai fogalmainak szellemében – „népkönyvtáraink". Meddig? S vajon a törvényalkotók tudják-e ezt?!

Jegyzetek

1. Vö. SZABÓ-ANDRÁS Endre: Könyvtári adatok. (1884-1962.) Bp. NPI, 1966.
2. Vö. Könyvtártudományi Tanulmányok. Szerk. Gerő Gyula. Bp. Múzsák, 1984.
3. Vö. Magyar statisztikai évkönyv. 1994. Bp. KSH, 1995.
4. Uo. 28-29. p.
5. A szakmai közvélemény távolról sem egységes, mekkora (2-5-10 ezer vagy ennél is nagyobb?) populációjú település képes önálló könyvtárfenntartásra. Az 1947-es törvénytervezet óta, ami nem emelkedett jogerőre, egyetlen jogszabály sem alkalmazott alsó határt; a jelenlegi önkormányzati törvény – igaz nem könyvtárról, hanem könyvtári szolgáltatások biztosításáról szól – is természetesnek veszi, hogy az összes település azonosan ítélhető meg. Hasonló a helyzet múltban és jelenben a munkahely, vagy az iskolák esetében. Megítélésünk szerint, az elmúlt évtizedek tapasztalatai azok véleményét igazolták, akik ezt mind magasabbra emelték. Ezért szerintünk erre legfeljebb a városok képesek, sőt jónéhány közülük is önmagában kicsi, szükség van vonzáskörzetükre. Ebből viszont az is következik, hogy álláspontunk szerint az iskolai könyvtárak közül egy sem, de a munkahelyi könyvtárak döntő többsége sem képes az önálló létre – s ez persze nem jelenti, hogy az említett helyeken nem lehet könyvtár!
6. A könyvtárak száma 1994 végén 3723 önkormányzati, 1004 munkahelyi közművelődési és 3793 iskolai = összesen 8520. (A többiről nincs hiteles statisztika!) Ez az 1990. évinek 75,9%-a. Ezek zöme is kiskönyvtár: az önkormányzatiak 3870 akkori könyvtárából, 1992-ben mindössze 915 (23,6%) volt 10 000 egységnél többel rendelkező. Vö. Statisztikai tájékoztató. 1992. Bp. MKM, 1993. 23. p.
7. Ld. ehhez azt a megfigyelést, hogy Ny. Európában az 1960-as évek vége óta gombamód megszaporodott felsőoktatási intézmények könyvtárai az erős centralizáció jegyében keletkeztek; vagy pl. a világon az egyik legjobbnak tartott, dán iskolai könyvtárügy – melyre a magyar könyvtárosok is sóvárogva tekintenek, csak érdekes módon ebben nem törekszenek követni!? – szintén ellátórendszerekre épül. Magyarországon viszont az utóbbi 7-8 évben a munkahelyi és lakóhelyi ellátórendszerek erősen zsugorodtak; a közművelődési könyvtárak szervezte iskolai ellátórendszerek rossz konstrukciójúak voltak, s mára jórészt megszűntek. Ehhez ld. pl. TEKE és SZAKMA. Könyvtári statisztikák. Kiad. az OSZK-KMK. Bp. 1993. 52-55. p.
8. E hosszabb időszakot – takarékossági okokból – a lehető legtömörebbre fogjuk, a részletek iránt érdeklődőt A megyei könyvtári hálózat problématörténete. In: Könyvtári Figyelő, 1992. 4. sz. 660-673. p. c. korábbi dolgozatunkhoz, sőt tovább: bőséges jegyzetapparátusához irányítjuk. Az iskolai könyvtárak autarktikus voltát másik, terjedelmesebb és bőséges hivatkozású írásunk igazolja: A hazai iskolai könyvtárügy problématörténete. = DÁN Krisztina – TÓTH Gyula: Könyvtár az iskolában. Hazai és nemzetközi áttekintés. Bp. Fővárosi Ped. Int. 1995. 5-66. p., illetve mellékletekkel a 110. p-ig.
9. Bővebben ld. FÜLÖP Géza: A magyar olvasóközösség a felvilágosodás idején és a reformkorban. Bp. Akadémiai K., 1978.
10. Részletesen ld. MURÁNYI Lajos: A reformkori Fejér megye olvasáskultúrája. A székesfehérvári kaszinók és a Fejér Megyei Olvasótársaság. (1838-1849). Székesfehérvár, 1993. 37-64. p.
11. Ehhez is ld. A megyei könyvtári hálózat problématörténete im., illetve KOSTYÁL István: Festetich László kísérletei közkönyvtárak alapítására. In: Az Országos Széchényi Könyvtár évkönyve. 1961-62. Bp. 1963. 280-290. p.; KUNTÁR Lajos: Szombathely város közkönyvtárainak története. In: Berzsenyi Dániel Megyei Könyvtár évkönyve. 1962. Szombathely, 1963. 22-44. p.
12. FÜLÖP Géza: A magyarországi városi könyvtárak az első világháborúig. In: 150 éves a Mogyoróssy Könyvtár. Emlékülés. Gyula, 1986. november 26. Békéscsaba, 1987. 15-24. p.
13. KUNTÁR Lajos: Olvasókörök és népkönyvtárak Vas megyében. In: A Berzsenyi Dániel Megyei Könyvtár évkönyve. 69-70. Szombathely, 1970. 21-73. p. c. tanulmá-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

nyában a 19. század elejétől 1945-ig 40-féle elnevezést sorolt fel.

14. Ez annak ellenére igaz, hogy az Utasítás népkönyvtárak szervezésére. A népkönyvtárak számára ajánlható művek jegyzékével. Kiad. A Múzeumok és Könyvtárak Országos Tanácsa. Bp. Athenaeum, 1907. 67 p. kiadvány előszava szerint: „... az állami költségvetésnek e czélra szolgáló összegéből évente az országnak különböző részeiben a szükséglethez képest különböző nagyságú könyvtárakat [kell] felállítani, leginkább oly módon, hogy nem a megfelelő összeget, hanem kész könyvtárakat küld le külön szekrényben [ez egyértelmű és országos centralizáció! T.Gy]... az állandó könyvtárakon kívül a Tanács évente sok úgynevezett vándorkönyvtárat fog szétküldeni, melyek egy pár hónapig lesznek egy-egy kisebb helyen, s onnan a járás más községébe vagy tanyájára küldetnek, helyükbe a vándorkönyvtárak más, az előbbitől eltérő tartalmú, de azt kiegészítő s szintén népies irányú új sorozata jő." (4-5. p.)
15. FRAKNÓI Vilmos: Vidéki könyvtáraink jövője. In: Magyar Könyvszemle, 1899. 17-44. p. Ld. még REMETE László: A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár története. Bp. FSZEK, 1966.; A Somogyi-Könyvtár száz éve. Szerk. Péter László. Szeged. 1984.
16. Ld. többször hivatkozott írásunkat (8. sz. jegyzet), illetve VOIT Krisztina: A magyar közgyűjteményrendszer történetének vázlata a századfordulótól 1949-ig. 1-2. r. In: Magyar Könyvszemle, 1992. 1. sz. 23-43. p., 2. sz. 139-156. p.
17. FERENCZI Zoltán: A könyvtártan alapvonalai. Bp. 1903. 133-135. p.
18. FERENCZI Zoltán: A népkönyvtárak nemei. In: Múzeumi és Könyvtári Értesítő, 1907. 3-4. füz. 155-163. p.
19. Bővebben ld. SZABÓ Ervin: Emlékirat községi nyilvános könyvtár létesítéséről Budapesten. In: Városi Szemle, 1910. 6. sz. 446-490. p., továbbá Klny., valamint Szabó Ervin könyvtártudományi cikkei és tanulmányai. Bp. 1959. 207-265. p.
20. DIENES László: Centralizáció a könyvtárügy terén. In: Népmívelés, 1911. 12. köt. 84-89. p.; ld. még Dienes László. (1889-1953). Kiad a FSZEK. Bp. 1964. 87-92. p.
21. Részletesen tárgyaltuk ezt a témát A megyei könyvtári hálózat problématörténete c., a 8. sz. jegyzetben hivatkozott dolgozatunkban. A részleteket és a további forrásokat ld. ott.
22. Ferenczi 18. sz. jegyzetben im.
23. Ld. továbbra is A megyei könyvtári hálózat problématörténete im.
24. Ezt az időszakot is részletesen bemutattuk 1992-ben írt dolgozatunkban; itt csak a gondolatmenethez szükséges összefoglalásra kell vállalkoznunk.
25. SALLAI István: Visszapillantás. (A közművelődési könyvtárak 1945-1975.) In: Könyvtári Figyelő, 1974. 6. sz. 515-525. p. Ebben igen fontos, elvi jelentőségű, azóta mintha elfelejtettnek tűnő megkülönböztetést is tett! „Mi tulajdonképpen a népkönyvtár? Egy olyan, pedagógiai célzattal kiválogatott gyűjtemény, amely kevésbé művelt rétegek számára szolgál. Nem információhordozó intézmény, hanem ennek éppen az ellenkezője. Jámbor könyvek együttese, elszigetelt, magában álló kis, kölcsönzésre szánt gyűjtemény. A »népkönyvtár« ebben az értelemben tehát végsőfokon politikai fogalom... Meg kell azonban jegyeznünk, hogy szándékos szellemi korlátozás nélkül is létrejön a »népkönyvtár« mindenütt, ahol szegényes gyűjtemények állnak szemben az olvasói igényekkel. Az ok lehet pénztelenség, vagy organizációs tehetetlenség, amely nem ismeri fel a korszerű kooperációs megoldások lehetőségeit. Ebben az értelemben a népkönyvtár szakmai fogalom." Még hozzátette: „Magyarországon az első kísérlet a falvak könyvvel való ellátására önálló kiskönyvtárak szervezése volt, ami nem más, mint kulturális jótékonykodás..."
26. Ld. ehhez A megyei hálózat problématörténete c. im. 37-39. jegyzetét.
27. Lényegében elfogadta Kovács Máté 1956-ban írt „politikus" érvelését: „Sikeresen megindította a könyvtárügy korszerű fejlődését. Felbontotta a régi, elavult könyvtári szervezetet. Új, korszerű könyvtárpolitikai célokat tűzött ki. Új szervezeti alapelveket és keretek kialakítását tette lehetővé. A fejlődés első szakaszában különösen hasznosnak és termékenynek bizonyult az a törekvése, hogy a könyvtárakat szorosan ahhoz a területhez, vagy szervhez kapcsolja, amelynek könyvtári szükségleteiről gondoskodni hivatottak." (KOVÁCS Máté: A magyar könyvtári törvény alapelvei, célkitűzései és művelődéspolitikai jelentősége. In: Magyar Könyvszemle, 1956. 3. sz. 181-201. p.) Azóta szinte kivétel nélkül ebben az értelemben minősítette mindenki, felsorolásuktól éppen emiatt is – takarékosságból – eltekinthetünk!
28. A Minisztertanács határozata nyomán javítsuk meg a könyvtárak munkáját. In: Könyvbarát, 1952. 5. sz. 2-4. p.
29. A vidéki állami közművelődési hálózatunk fejlődési útja. In: A könyvtáros, 1957. 5. (október!) sz. 324-327. p.
30. Megyei könyvtárigazgatók konferenciája, 1964. Budapest. A konferencia jegyzőkönyve + CSŰRY István: A megyei könyvtárak hivatása és helye a magyar könyvtárügy rendszerében. Kiad. Az OSZK-KMK. Bp. 1964. 36 p. Sajnos csak 20 (!) példányban sokszorosították, így valószínűleg nem könnyű elérni (a BDMK-ban megtalálható!), pedig számos más vonatkozásban is fontos könyvtárpolitikai dokumentum.
    Ld. még ehhez a témához SALLAI István: A megyei és járási könyvtárak néhány időszerű kérdéséről. In: A könyvtáros, 1957. 3. sz. 169-171. p. c. írását (aki tehát a 29. sz. jegyzetben hivatkozottnál két hónappal korábban felvetette a városi könyvtári kérdést és rögtön válaszolt is!) „Az a gondolat, hogy külön legyen a városi, külön a megyei, illetve a járási könyvtár, nem volna szerencsés, mert egyrészt párhuzamos intézmények fenntartása nagy luxus, másrészt a régi körzeti könyvtárakhoz való visszatérést jelentené... Ahol két egyenrangú tanács (megyei és városi, illetve járási és városi!) áll egymás mellett, a tradíció, a városok aránylag nagyobb anyagi lehetősége és érdeke azt kívánná, hogy a város kezelje a könyvtárat. Ebben az esetben a megyei és járási funkciók ellátását a könyvtár a megyei, illetve járási tanácstól kapott megbízatás alapján végezné." (Tudjuk, nem így történt. A szakmai és racionális érvelés elbukott pénzügyi, hatalmi és bürokratikus erőkön. S talán a szakmai kényelmen is! T.Gy.)
31. BERZA László: Cserealap létesül a megyei és járási könyvtárakban. In: A könyvtáros, 1953. 8-9. sz. 25-28. p.
32. A 11-2-29/A/ 1952. (X.17.) Np. M. sz. rendeletet ld. Berza im.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

33. Berza im; s ebben hosszú indoklását és részletes leírását adja a következő évek gyakorlatát megismerni kívánó számára.
34. FERENCZI Zoltán: A népkönyvtárak nemei im. -ben arról írt, hogy a kiskönyvtárakat a központ úgy látja el, mint „a városi központi könyvtár mellett ugyanennek fiókkönyvtárait.!
GULYÁS Pál: Könyvtári problémák. Bp. Szerző kiad., 1917. c. esszéjének VIII. Közművelődési könyvtárak c. fejezetében (129-156. p.): „Közművelődési könyvtáraink... kettős szerepet volnának hivatottak betölteni. Egyfelől kielégítenék a működési székhelyükön élő lakosság szellemi szükségleteit, másrészt anyakönyvtárul szolgálnának a körzetükhöz sorozott kisebb községek és tanyák különböző típusú és eredetű népkönyvtárainak..."
35. SEBESTYÉN Géza: Az 1947. évi könyvtári törvénytervezet. In: Könyvtártudományi Tanulmányok, 1968. Bp. OKDT, 1968. 581-606. p.
36. SALLAI István: A falusi könyvtárak állománya és a letéti rendszer. In: A könyvtáros, 1958. 3. sz. 81-84 p. – Sallai arra is utalt, hogy a körzeti könyvtárak alapítása idején még világosan élt, hogy a falusi könyvtárak állományának van olyan része, amelyik nem vándorol (törzsanyag), ezt lehetőleg helyileg vásárolják – ez azonban az évek folyamán elhalványult, felváltotta az „örök letét", a csere nem működött.
37. GOMBOS Károly: Az állami közművelődési hálózat időszerű kérdéseiről. In: A könyvtáros, 1957. 1. sz. (június!) 1-4. p.
38. MIHÁLYI Imre: A falu könyvtárügye és a letéti könyvtárak helyi tanácsi hatáskörbe adása. In: A könyvtáros, 1958. 8. sz. 561-564. p.
39. TÓTH Árpád: Községi könyvtárak a tanácsi tulajdonbavétel után. In: A könyvtáros, 1961. 2. sz. 78-80. p. Rövid idő alatt, 1965-ig közel háromszorosára – az 1959. évi 13 millió forintról 1965-ig 38 millió forintra – »tornázták« fel az állománygyarapítási keretet, ahogy egy későbbi autentikus írásból (FUTALA Tibor: A harmincéves tanácsi könyvtárügy és a központosítás. In: Könyvtáros, 1979. 3. sz. 187-191. p.) kiderült.
40. SEBESTYÉN Géza: A letéti rendszer új szakasza. In: A könyvtáros, 1960. 4. sz. 243-245. p.
41. MEZEI György: A letéti rendszer problémái. In: A könyvtáros, 1960. 8. sz. 501-502. p.
42. SZŐNYI László: A kisközségek könyvtári ellátása. In: A könyvtáros, 1962. 1. sz. 22-24. p.
43. SZENTE Ferenc: Körzeti könyvtár, igen vagy nem? In: Könyvtáros, 1964. 3. sz. 123-125. p.
44. Lényegét a kísérletet vezető, akkor járási könyvtárigazgató írta le. PUSKÁS Sándorné: A letéti rendszer egyik változata. In: Könyvtáros, 1964. 7. sz. 382-385.p.
45. Tíz évvel később, immár a szombathelyi járás letéti ellátásáról írva – ez némileg más változatot igényelt a több mint kétszeres méretek, 40 könyvtár miatt! – Puskásné egyértelműen fogalmazott: „A letéti ellátás formálása, fejlesztése része a körzetek előkészítésének... szeretnénk befolyásolni és tervszerűvé tenni azt a folyamatot, amely a letéti ellátástól fokozatosan elvezet a községközpontokból kiinduló körzeti ellátásig." (PUSKÁS Sándorné: A letéti ellátás 1973-ban. In: Könyvtáros, 1974. 1. sz. 23-26. p.) Ezt a szemléletet tükrözi – szinkronban a településhálózat-fejlesztési tervekkel – az 1960-70-es évek fordulójának koncepciója. Ld. Bővebben TÓTH Gyula: Településstruktúra és könyvtárhálózat. A Vas megyei tanácsi könyvtárhálózat a század utolsó évtizedeiben. In: [A] Berzsenyi Dániel Megyei Könyvtár évkönyve '69-70. Szombathely, 1970. 74-94. p. Megjegyezzük, hogy ebből, némileg átdolgozva, a tanácsi szervek által elfogadott munkaprogram is lett (ld. PUSKÁS Sándorné: A Vas megyei tanácsi könyvtárhálózat fejlesztési terve. In: Könyvtáros, 1972. 9. sz. 523-527. p.) Akkortájt szinte valamennyi megye elkészítette távlati programját. (Többet közölt a Könyvtáros). A Vas megyei koncepció végcélja: a megyeszékhely + 6 város, korábban járási székhely (B szintű) és 17 község (C szintű) könyvtára oldja meg a további 200-220 falusi település kiskörzeti és/vagy letéti ellátását. (Akkor 1500-2000 lelkesnél alig nagyobb – részben kényszerből kisebb!? – települést is alkalmasnak tartott a közfelfogás központi szerepkörre, összesen 5-8000 lakost ellátandó).
46. A mozgókönyvtár ügyeire később térünk vissza.
47. SZENTE Ferenc: A kis lélekszámú falusi települések könyvtári ellátottsága és a fejlesztés lehetősége. In: Könyvtári Figyelő, 1965. 2-3. sz. 97-115. p. Számításai szerint hosszabb távon a mozgókönyvtár lakosonként 10, a körzeti könyvtár 9, a letéti rendszer 8 Ft-ból oldható meg, hozzátéve, hogy a bibliobusz különösen induláskor drága, s a körzeti rendszer is tárgyi-személyi beruházást igényel.
48. Ezek a kulcsmondatok, hosszú időre meghatározták az érdekeltek gondolkodásmódját, számtalan helyen és formában felfedezhetők. Ugyanakkor a téma élő és aktuális voltát jelzi egy újabb, még terjedelmesebb tanulmány, mely már a szakszervezeti és iskolai könyvtárakra is kiterjesztette vizsgálódását. Alapvetően más megoldást ugyan nem adott, de jelezte, hogy „továbbra is szétforgácsolódnak a feladatok megoldásához szükséges erők. Így tehát valami felemás, öszvérállapot jött létre, s ebben egyik könyvtártípus sem tudja feladatát kellő színvonalon betölteni". Vö. KATSÁNYI Sándor: Kisközségek könyvtári ellátása. In: Könyvtártudományi Tanulmányok. 1968. Bp. 1968. 547-580. p.) Fontos kiemelni, hogy a három hálózat gondjának közös megoldását is megpendítette.
49. Noha jogszabály [105/1968. (MK1.) MM. sz. utasítás] csak jóval később jelent meg, s így az akció is az évtized végére csúcsosodott ki, a gondolatot könyvtáros vetette fel, megoldást is szolgáló című írásában. (SZENTE Ferenc: Könyvtár a klubban - klub a könyvtárban. In: Könyvtáros, 1961. 10. sz.) Sőt ő írta az „iránycikket is": Milyen legyen a klubkönyvtár? In: Könyvtáros, 1966. 7. sz. 378-379. p. Itt ugyan a klubkönyvtári témát is csak gyűjteményszervezési szempontból tárgyaljuk, de meg kell jegyezni, hogy sok gond forrása lett ezt művelődési otthon-jellegűnek és intézménynek minősíteni, s a kampány szintén számos vitát és anomáliát produkált.
50. SALLAI István: A letéti rendszer sorsa a magyar könyvtárakban. In: Könyvtáros, 1967. 9. sz. 523-515.p.
Fontos hangsúlyozni, hogy a vitatott klubkönyvtári ügyben a könyvtárosok álláspontja – még ha kényszerből vagy kényelemből meg is alkudtak a gyakorlatban – elméletileg mindvégig konzekvens volt. Katsányi a 48. sz. jegyzetben im.-ben leszögezte: „A koncepció nincs ellentétben, sőt szorosan beleillik a kisközségek ellátásá-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

ról vallott elképzeléseinkbe. A klubkönyvtár ellátási szempontból, a körzeti könyvtár fiókja lenne." A viták azonban még az 1970-es évek elején is tovább folytatódtak a Népművelés illetve a Könyvtáros lapjain. A téma iránt érdeklődőt ezekhez irányítjuk. Ez utóbbi lap úgy zárta ezt, hogy „elsősorban Tóth Gyula decemberben és Szabó Gyula most közölt írása – kifejtették a szerkesztőség véleményét is." (Könyvtáros, 1972. 1. sz. 22. p. Gondolatmenetünk szempontjából talán azt érdemes idézni: hogy „... a klubkönyvtár elnevezés, mely alapvetően követelményszintet jelöl, varázsszóvá vált, mellyel tanácsi vezetőket lehet felbuzdítani... másfelől terminológiai zűrzavar szülőjévé vált... a klubkönyvtár olyan közvetítő láncszem, mely önmagában megállni nem tud, ezért csakis valamely erősebb intézmény fiókja lehet... ... A fellángoló klubkönyvtár-létesítési szemlélet... háttérbe szorította a körzeti könyvtárak létesítését, holott ez az intézmény lehetne az egyik bázis, melyen a klubkönyvtár is létezhet"... (TÓTH Gyula: Tegyük helyére a klubkönyvtárainkat! In: Könyvtáros, 1971. 12. sz. 702-705. p.)

51. A Kertész Gyula előterjesztésében tárgyalt témáról az OKDT titkára, N. Rácz Aranka számolt be. Könyvtáros, 1966. 8. sz. 440-441. p.
52. MEZEI György: Falvak és iskolák mozgókönyvtári ellátása. Tanulmányúti tapasztalatok az NSZK-ból. In: Könyvtáros, 1968. 12. sz. 711-714. p.
53. Mezei. Im. Eddig a szakma a bibliobusznak csak azzal a funkciójával foglalkozott, amely a lakosság közvetlen ellátását szolgálta, s mint ilyen a könyvtárral nem rendelkező területeken hiányt pótolt és megalapozta az állandóan helyben lévő könyvtárat. Mezei itt tehát rámutatott az állandó könyvtárakat tápláló voltára is, s így még jogosabb volt cikkének indítása: „Abban a fejlődésben, amely az európai közművelődési könyvtárügyben a második világháború után végbement, igen nagy szerepet játszott a mozgókönyvtárak megjelenése."
54. SZITA Ferenc: A korszerű járási könyvtár. In: Könyvtáros, 1968. 5. sz. 257-261. p.
55. SALLAI István: Rövid áttekintés az európai országok falusi könyvtárainak helyzetéről. In: Könyvtári Figyelő, 1969. 2-3. sz. 10-14. p.
56. Sallai im. Utolsó mondataival a már akkor készülőfélben lévő azon koncepcióra utalt, mely immár túl volt az OKDT 1968-as békéscsabai vitáján (ld. Könyvtári Figyelő, 1969. 1. sz. 5-28. p.), s legjobb úton volt afelé, hogy előbb a III. országos könyvtárügyi konferencia egyik előkészítő anyaga legyen, (Alapelvek és követelmények... In: Könyvtártudományi Tanulmányok, 1970. Bp. OKDT, 1971.) s végül a Szakmai irányelvek a tanácsi közművelődési könyvtárak távlati fejlesztéséhez. c. korszakos dokumentumban öltsön testet. (Ld. A közművelődési könyvtári ellátás. Irányelvek a távlati tervezéshez. Bp. OSZK-KMK, 1973. 9-24. p.)
57. SZENTE Ferenc: A közigazgatási szervezet változása és a könyvtárak. In: Könyvtáros, 1969. 11. sz. 635-638. p.
58. Bár Szente írásában vannak óvatosságra utaló megjegyzések is: „1. A jövendő körzeti könyvtárak állománybázisát azokon a helyeken kell kialakítani, ahol a közös tanács kellő nagyságú székhelyen van ahhoz, hogy ott az alapfokú ellátás egyéb intézményei is kifejlődhessenek. 2. A közös tanácsú községekben a tanács székhelyén működő könyvtárat ne tekintsük automatikusan körzeti könyvtárnak... Azokban a közös tanácsú községekben, ahol maga a tanács is kisközségben működik (1000 lakos alatti, sőt 500 alatti lélekszámú település) nem indokolt, hogy a tagközségekétől lényegesen eltérő, kiemelt ellátást kapjon a központ..." Ez utóbbi arra utal, hogy ezt nem tekintették kizáró oknak, sőt születtek olyan ötletek, hogy 2 vagy több közös tanács kössön megállapodást, vagy felmerült a közös könyvtári és népművelési körzetek ötlete a főfoglalkozású szakember foglalkoztatásának érdekében. Bár Szente azt is jelezte, hogy „Az a veszély fenyeget, hogy ... a körzeti könyvtáros afféle kulturmindenes lesz..."
59. Legalábbis erre utal a dunántúli és észak-magyarországi megyék vezető népművelési szakigazgatási munkatársainak és könyvtárigazgatóinak e témában tartott tanácskozásáról szóló beszámolójában Szente Ferenc (Körzeti könyvtárakkal a művelődési fehér foltok felszámolásáért! In: Könyvtáros, 1970. 8. sz. 452-455. p.) A kissé zavaros, magyarázkodó ajánlások érdekellentétekre utalnak.
60. KERTÉSZ Károly: A körzetesítés útja és eredményei a tapolcai járásban. In: Könyvtáros, 1969. 11. sz. 639-645. p. Szerinte „a tapolcai járásban bevált", noha az írás alapján úgy látszik, sok mindennel meg kell alkudni, s ráadásul kiderült, hogy „a körzeti könyvtár nem olcsó intézmény!"
61. SZABÓ Gyula - SLEZSÁK Imre: Töprengés körzeti könyvtár ügyben. In: Könyvtáros, 1970. 10. sz. 580-583. p.
62. TUBA László: Körzeti könyvtárak, klubkönyvtárak, járási és városi könyvtárak. In: Könyvtáros, 1971. 6. sz. 389-341. p. A klubkönyvtárak, a városi és járási könyvtárak ügyében egyetértett vele, de a körzeti ügyben nem, e rendszer egyik legelkötelezettebb híve, Kertész Károly (Gondjaink falun-városon. In: Könyvtáros, 1971. 8. sz. 463-465. p.) A vita persze hasznos lehetett volna, ha valóban és érdemben az kerekedik ki belőle, mint ahogy Tuba írását a lap szerkesztősége szánta.
63. APRÓ Attila: Közművelődési könyvtáraink és a tanácsok rendszerének korszerűsítése. In: Könyvtáros, 1970. 11. sz. 645-646. p.
64. SALLAI István: Az angol megyei könyvtár (county library) rendszerről. In: Könyvtári Figyelő, 1970. 1. sz. 43-53. p.
65. SZENTE Ferenc: A „hátrányos helyzetű" települések könyvtárai. In: Könyvtári Figyelő, 1974. 6. sz. 525-529. p.
66. Ld. 56. sz. jegyzetben im. Szakmai irányelvek – s benne a „C" típusról (talán jobb lett volna szintnek nevezni!) írtakat.
67. Tapasztalataikat összefoglalta, a késlekedőket inspirálta FUTALA Tibor: A tanácsi közművelődési könyvtárak tervezése. In: Könyvtári Figyelő, 1974. 6. sz. 530-541. p.
68. SZŐKE Tiborné: Az első magyar bibliobusz. In: Könyvtáros, 1973. 2. sz. 61-66. p.
69. SIMÁNYI József: Ismét van szakszervezeti mozgókönyvtár! Öt letéti könyvtár helyett bibliobusz az Ikarusban. In: Könyvtáros, 1977. 1. sz. 20-21. p. – Azért „ismét", mert 1962. március 22-én ugyan már a Fővárosi Autóbuszüzem ugyancsak indított kiselejtezett buszra telepített és a hat legnagyobb végállomáson egy-egy órán át kölcsönző, ámde „tiszavirág életűnek bizonyult" mozgókönyvtárat.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

70. Ez utóbbit később Cegléden – igaz az első erre a célra gyártott bibliobusz révén cáfolták. Vö. KÓNYI Andrásné-BICZÁK Péter: Mozgókönyvtár Cegléden. In: Könyvtáros, 1986. 2. sz. 78-82. p. A hazai és külföldi tapasztalatok alapján gondosan megtervezett bibliobusz hat év alatt készült el, pedig „a városi tanács igazán bőkezűen segítette a mozgókönyvtári háttér kialakítását", miközben árulkodó módon a városi könyvtár „jelenleg is azokban a helyiségekben működik, ahová 1953-ban helyezték"(!?)
71. Jellemző már a beszámoló címe is. PINTÉR László: Mozgókönyvtárat – de csak újat! Az első vidéki mozgókönyvtár négy éve. In: Könyvtáros, 1978. 8. sz. 452-455. p. Hasonló tapasztalatokról számolt be VARGA Róbert: A kaposvári busz két éve. In: Könyvtáros, 1980. 8. sz. 465-467. p.
72. VARGA Béla: Kísérlet a kisközségek újfajta könyvellátására Veszprém megyében. In: Könyvtáros, 1976. 6. sz. 337-342. p. A divat kifejezést nem sértésnek szántuk, de egyetértünk a több mint évtizeddel későbbi kételkedővel: „Nem érezzük, hogy minőségi változást jelentene az ellátórendszer... Nem hisszük, hogy a letéti rendszer és a működő ellátórendszer alapvetően különbözik egymástól". (BÖRÖNDI Lajos: Könyvtári divatok. A magyaróvári ellátórendszer. In: Könyvtáros, 1988. 11. sz. 660-663. p.
73. Ez persze így játék a szavakkal, hiszen ez a „jogi fogalom" kell ahhoz, hogy – bármely ellátási forma keretében, történjék a kiskörzetből, járási, vagy megyei, országos szintről, művelődési autóval vagy bibliobusszal – a lényeg: az állománymozgatás, az intenzív állománykihasználás, illetve a megfelelő választék, a rendszeres „új" kínálat stb. megtörténhessék. Márpedig minden eddig ismert változat alapkérdése ez!
74. Művelődési Közlöny, 1977. 2. sz. 55-58. p.
75. Felsorolására kísérletet sem teszünk. Véleményünket egy recenzió kapcsán kifejtettük. TÓTH Gyula: A[z általános] művelődési központokról – egy könyv kapcsán. (Szabó Árpád: Az általános művelődési központok létrejötte és szervezetük kiépülése Vas megyében. 1981-1988. 1-2. köt. Szombathely, 1990. 60+42. p.) In: Vasi Honismereti Közlemények, 1991. 2. sz. 92-94. p. Bővebben ld. ott.
76. Erre utal PACSAI László: Könyvtárak a városkörnyéki közigazgatásban. In: Könyvtáros, 1976. 11. sz. 642-644. p. c. írása, melyben elég óvatosan, s eléggé kidolgozatlanul arra tesz javaslatot, hogy „mivel a városkörnyéki közigazgatás területén minden könyvtártípus megtalálható: tanácsi, szakszervezeti, közös fenntartású, iskolai, körzeti, mindez megkívánja a hálózatok összehangoltabb (sic! T.Gy.) fejlesztését és működtetését is."
77. JANÓ János: A központosított könyvtári ellátás. In: Könyvtáros, 1977. 4. sz. 202-205. p.
78. Centralizációs törekvések a hazai közművelődési könyvtárakban. Szerk. Mándy Gábor. Kiad. az OSZK-KMK. Bp. NPI, 1980. 148 p.
79. TUBA László: Jó-e és hogyan jó a központosított ellátás? In: Könyvtáros, 1978. 9. sz. 524-515. p.
80. Böröndi 72. sz. jegyzetben im.
81. FUTALA Tibor: A harminc éves tanácsi könyvtárügy és a központosítás. In: Könyvtáros, 1979. 4. sz. 187-191. p.
82. SZITA Ferenc: A kis települések könyvtári ellátásának gondjai. In: Könyvtáros, 1983. 9. sz. 512-515. p.
83. Papp István, Katsányi Sándor és mások számos idevágó írása mellett, itt Horváthné Jakubecz Ilona tanulmányából idéztünk: A központi ellátó szolgálat (KESZ) szerepe a hálózat szolgáltatási rendszerében. In: A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár évkönyve. 1991-1992-1993. Bp. 1994. 92-108.p.
84. CZUPI Gyula: Az ellátási rendszerek jelen helyzete. Létrejöttük és jövőjük. In: Könyvtári Figyelő, 1991. 1. sz. 31-37. p.
85. Vö. A könyv és könyvtár a magyar társadalom életében. 1849-től 1945-ig. Összeáll. Kovács Máté. Bp. Gondolat, 1970. 390-392. p. Ld. még Szabó-András Endre. 1. sz. jegyzetben im., továbbá SZILÁGYI János: A magyar munkáskönyvtárak a két világháború között. (1920-1944). Bp. 1961.
86. Jellemző, hogy 1952. aug. 31-jén tartott statisztikai adatfelvételkor a 2598 lakhelyi könyvtár mellett 4028 szakszervezeti, 1910 gépállomási, állami gazdasági, termelő-, földműves- és egyéb szövetkezeti, tömegszervezeti és egyéb könyvtár volt. (Vö. Szabó András-Endre im.) Az 1957. évi teljes körű adatfelvételkor is többen voltak, (4557 szakszervezeti, 4229 lakóhelyi), s számuk 1959-re még tovább nőtt: 4620 lakóhelyivel szemben 6590 szakszervezetit regisztráltak. (Vö: Kovács Máté: A magyar könyv- és könyvkultúra a szocializmus kezdeti szakaszában. Bp. OKT, 1961. 82-85. p.)
87. SEBESTYÉN Géza: Szakszervezeti könyvtáraink. In: A könyvtáros, 1957. 3. sz. 174-177. p.
88. E tekintetben általában is jó forrás – egyebek között – Könyvtári jogszabályok gyűjteménye. Bp. Táncsics 1976. Az említett dokumentum 5-25.p.
89. In: Könyvtáros, 1982. évi 3. sz. melléklet.
90. MÓNUS Imre: Az állomány és mozgása a szakszervezeti könyvtárakban. In: Könyvtári Figyelő, 1984. 3. sz. 229-243. p.
91. A SZOT Kulturális, agitációs és propaganda osztályának ajánlása a szakszervezeti könyvtári hálózat középtávú feladataira. In: Könyvtáros, 1986. 3. sz. 154-158. p.
92. E témakört méginkább érintőlegesen kezeljük itt és most. 8. sz. jegyzetben hivatkozott dolgozatunkban részletesen tárgyalva a témát, szinte napjainkig jutottunk áttekintésünkben. Most csak az izoláltságot feloldani szolgáló mozzanatokat elevenítjük fel, esetenként egészítjük ki.
93. Ld. a 8. sz. jegyzetben hivatkozott írásunkból a 91. és 92. tételek mellett SZEBENI Győző: A kis általános iskolák könyvtárainak átszervezése Borsod megyében. In: Könyvtáros, 1965. 8. sz. 449-450. p.
94. Ld. 48. sz. jegyzet.
95. Először a Művelődési Közlöny, 1971. 24. sz-ban jelent meg, közölte, de leközölte A közművelődési könyvtári ellátás. c. im. (56. sz. jegyzetben) 43-50. p.
96. Ennek ellenére több megye a kettős funkciójú könyvtárak mellett döntött, nem is sikertelenül. Ilyen volt pl. Baranya megye. Bővebben ld. ROMÁN Lászlóné: A kistelepülések könyvtári ellátásának kérdései. Baranya megyei tapasztalatok az összevonásokról. In: Könyvtáros, 1985. 10. sz. 575-582. p. – A szerkesztőség a cikk folytatását ígérte, de ez valamilyen oknál fogva nem jelent meg!
97. Vö: VARGA Sándor: Az általános iskolák és a városi könyvtár együttműködése Törökszentmiklóson. In:

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Könyvtáros, 1975. 8. sz. 456-458. p. Ez a „mozgalom" aztán folytatódott a fővároson, Győrön át Ajkáig, az említett Baranyától Tolnán, Somogyon át Vas és Zala megyékig. Néhány példa a téma irodalmából. RÁCZ Aranka, N.: Együttműködés elvszerűen és szervezetten. In: Könyvtáros, 1974. 7. sz. 386-390. p.; KATSÁNYI Sándor - VARGHA Balázs: Gyermekek, könyvtárak iskolák. In: Könyvtáros, 1977. 1. sz. 3-8. p; PACSAI László: Integráció – hol és hogyan? Tolna megyei tapasztalatok. In: Könyvtáros, 1978. 9. sz. 516-518. p.; BÁNHEGYI Gyuláné: Közös fenntartású közművelődési és kettős funkciójú könyvtárak a fővárosban. In: Könyvtáros, 1982. 8.sz. 444-447. p.; VARGA Sándor: Könyvtárak iskolai és közművelődési szerepkörben. Az integrált iskolai könyvtárak lehetséges rendszere. In: Uo. 447-451. p.; BALOGH Ferencné: Az iskolai könyvtárak központi ellátása két városban. In: Uo. 451-455. p.

98. Néhány példát erre is: MEZEI György: Iskolai könyvtárak központi ellátása. In: Könyvtári Figyelő, 1984. 4. sz. 379-383. p.; KELLNER Béla: Egy meg egy – mennyi? In: Könyvtáros, 1987. 12. sz. 706-710. p.

---

400 000 személyi számítógép (ebből 180 000 multimédia) működik jelenleg a 11 500 francia középiskolában, 120 000 pedig a 70 000 elemi iskolában; az elemiben 45, a középiskola alsó tagozatán 30, a felső tagozaton 12 tanulóra jut egy PC. A Közoktatási Minisztérium el akarja érni, hogy az alsó tagozaton is 20 tanulóra jusson egy, amellett a középiskolai állomány további 10%-át akarja multimédiára cserélni. 500 iskolát kapcsoltak már be a RENATER országos kutatási hálózatba.

(Quarterly Newsletter of the ICSTI, 1997. aug.)

FOLYAMATOSAN MÉRIK A BRIT NEMZETI BIBLIOGRÁFIA FEDÉSI TELJESSÉGÉT. Havonta 12 közművelődési és felsőoktatási könyvtár (e csoport tagjai állandóan változnak) megjelöl 10-10 könyvet, amelyet most rendelnek, ill. most katalogizálnak; egy kivülálló szerv (az UKOLN) behasonlítja a címeket a BNB-ben. A rendelés alatt levő könyveknek 1991. januárban 74, 1995. januárban 84, 1996. januárban 80, 1997. januárban pedig 81%-a szerepelt már a BNB-ben (a közművelődési könyvtárak esetében magasabb, a felsőoktatásiak esetében alacsonyabb a találati arány). - A katalogizálás alatt lévő könyvek behasonlítása a dolog természete szerint jobb eredményt produkál: a fenti időpontokban 75, 85, ill. 84% volt a találati arány, 6 hónappal később pedig ugyanezen a mintán már 84, 89, 90, ill. 91%-os eredmény mutatkozott. – Hogy nem jobb a találati arány, az nem a bibliográfusokon múlik, hanem a kötelespéldány-szolgáltatást ellazsáló kiadókon.

(Select, 1997.nyár)

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

„Mivel az oktatás világválságára a legcélravezetőbb kezelési módnak, a pedagógiai innovációnak sarkalatos pontja egyfelől a permanens, egész életen át tartó tanulás, másfelől a tanítás helyett a tanulás, – a tanulásra tanítás került előtérbe – ennek logikus előfeltétele a könyv- és könyvtárhasználó képzés."[1]

A pedagógusjelöltek felkészítése az információszerzésre és -kezelésre

Könyvtári feladat-e a használóképzés?

Tóthné Király Katalin – Kovács Mária

Az alcímben feltett kérdésre, a mottóban idézett megállapításból, akár következhetne is az egyértelmű **igen** válasz. Ez azonban túlságosan leegyszerűsítené azt a – leginkább a felsőoktatási könyvtárakban jelentkező – problémát, amellyel számos hazai[2] és még több külföldi írás foglalkozik, különösen az utolsó évtizedben. Legutoljára éppen e folyóirat hasábjain olvashattunk egy egyetemi könyvtár munkatársainak e téren évek óta folyó és önként vállalt munkájáról és erőfeszítéseiről.[3] Az ott idézett – a könyvtárosok által felsorolt – indokokkal a legteljesebb mértékben egyetértve, megerősítjük, sőt aláhúzzuk a felhasználók képzésének szükségességét a pedagógusképzés terén is.

A használóképzésen ma már természetesen nemcsak a könyvek és a könyvtár használatának megismerését, annak készségszintű elsajátíttatását értjük – sőt nemcsak a tanulmányok befejezésének feltételeként megírt szakdolgozat elkészítéséhez szükséges szellemi munka technikáját –, hanem a legkülönbözőbb módon rögzített ismereteket hordozó dokumentumokból a szükségesek megtalálását, kiválasztását, értékelését és felhasználását is.

Talán nem lesz érdektelen, ha a jelenlegi állapot felvázolása és a jövő elvárásainak összegzése előtt tényekkel igazoljuk, hogy a probléma nem mai keletű, megoldására már évtizedek óta történtek próbálkozások, például a Berzsenyi Dániel Tanárképző Főiskola Könyvtárában is.

Történeti előzmények (avagy: hogyan készítsünk szakdolgozatot?)

A Szombathelyi Tanítóképző Intézet Könyvtárának munkatervében már az 1963/64. tanévre

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

vonatkozóan megfogalmazódott a könyvtár/osok segítő szándéka, még ha kissé után is:

„... a szakdolgozatok elkészítéséhez oly módon adunk segítséget, hogy az egyes szakcsoportokkal a kapcsolatot még jobban elmélyítjük, figyelembe vesszük irodalom-ajánlásaikat, felhívjuk a hallgatók figyelmét a folyóiratokban újonnan megjelenő tanulmányokra, cikkekre, s végül a nálunk nem található szakirodalmat az Országos Pedagógiai Könyvtártól s más könyvtáraktól könyvtárközi kölcsönzés útján megkérjük."[4]

A későbbi években ez a törekvés az éves munkatervekben, jelentésekben hangsúlyosan jelen volt, a könyvtár napi munkájának igen fontos részét képezte (és az oktatóknak sem volt ellenére!) Néhány év elteltével azután már az intézmény nevelési programjában (a „nevelési alkalmak" fejezetben) a könyvtárhasználat is megjelent, köszönhetően a könyvtárosok által folyamatosan jelzett ezirányú igényeknek.[5]

A hivatkozott dokumentum felbátorította és továbblépésre ösztönözte a könyvtár munkatársait, s már nem elégedtek meg csak a hallgatók – még mindig csak alkalmankénti – tájékoztatásával, hanem – mert érzékelték az oktatók információinak hiányosságait is – keresték annak a lehetőségét, hogy miképpen tudatosíthatják velük is a könyvtári eszközök használtatását. Ezért: *„Az intézet oktatóinak is ismételten szeretnénk figyelmébe ajánlani a különböző szakbibliográfiákat, könyvészeti munkákat, amelyek nagy mértékben segítik elő mindennapi – és nem utolsósorban kutatómunkájukat is. Amennyiben lehetséges, a könyvtár ezt oktatói értekezleten szeretné megvalósítani, a kiadványok bemutatásával."*[6]

Eredményeként az intézményi munkatervben már 1969-ben megjelent a felsőfokú tanulmányaikat elkezdő hallgatók tájékoztatásának szándéka, bár ezt akkor még a tanárok (és nem a könyvtárosok!) feladataként jelölték meg:

„Tájékoztatnunk kell az elsőéves hallgatókat a felsőoktatásban kialakult tanulási módszerekről, be kell vezetni őket a helyes jegyzetelés technikájába [...] Felelősök: intézeti oktatók."

Továbbá: „A már életre keltett tudományos diákkörök munkáját tartalommal kell megtölteni. Kitűnő alkalmat nyújtanak ezek a közösségek [...] az öntevékenység fejlesztésére, a kutatási módszerek elsajátítására [...] Felelős: minden érdekelt intézeti oktató."[7]

Az 1970/71-es tanévtől vezették be a tanítóképzés megújított tanterveit, s az anyanyelvi tantárgypedagógia tartalmának vázlatában megjelent *„a könyvtár használatának módja"* is.[8] Az évekig tartó fél-legális („illegális") könyvtári segítő tevékenység tehát, hosszú várakozás után most már „törvényerőre" emelkedett, s ettől kezdve a könyvtári munkatervek vonatkozó részleteit[9] nem illett figyelmen kívül hagyni az intézmények irányítóinak sem és most már konkrétan is intézkedni kellett:

„Értesítem a tanító szakos Hallgatókat, hogy a „Tanterv"-ben előírt „Szakirodalmi és könyvtárhasználati ismeretek" című gyakorlatot – kiscsoportos foglalkozás keretében – Intézetünk könyvtárának vezetője, Tóth Gyuláné tartja. Az első félév témája: A pedagógiai tájékozódás forrásai (bibliográfia, lexikon stb.). A könyvtári gyakorlatokon való részvétel kötelező. Helye: Olvasóterem."[10]

Az elsőéves hallgatóknak megtartott, csoportonkénti 1-1 órás foglalkozás természetesen csak a minimális tájékoztatásra/tájékozódásra volt elegendő, s végső soron célja sem több. A tematikát úgy építettük fel, hogy a képzés teljes időtartamát vettük figyelembe (félévenkét 6 órát, összesen tehát 36 órát) és ily módon hallgatóink valójában eljutottak akkor a könyvtár készségszintű használatának fokáig, de a szellemi alkotó munka technikájának birtokában nem jelentett problémát a szakdolgozatok elkészítése sem. A foglalkozások megtartásának személyzeti vonzata is volt, sőt az olvasóterem használatát is korlátozni kényszerültünk.[11] Intézményünk könyvtára kivételesen jó helyzetben volt a többi tanítóképzőhöz viszonyítva, hiszen a népművelő-könyvtár szakos képzés egyik oktatójának (igaz, csak egyszer) egy teljes tanévben ez volt az oktatói feladata.

A *Szakirodalmi- és könyvtárhasználati ismeretek* c. tantárgy oktatásának eredményeivel az intézmény tanácsa két alkalommal is foglalkozott 1972-ben: előbb az intézeti könyvtár és a hallgatók kapcsolatát, később a hallgatók olvasottságának elemzését tűzte napirendjére. Az első témát a könyvtár vezetője, a másodikat pedig az oktatási bizottság akkori elnöke terjesztette elő.[12] Mivel mindkét esetben pozitív volt a testület véleménye a könyvtár munkájáról, s a tárgy oktatását végző kolléganőnek egyéb teendői lettek a könyvtár

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

szakosok képzésében, a tanács úgy döntött, hogy a szakirodalmi-és könyvtárhasználati ismeretek gyakorlatainak szervezése és lebonyolítása kizárólagosan könyvtári feladat legyen a jövőben.

1971-től a tanítóképzés mellett megindult a tanárok képzése is intézményünkben, a Pécsi Tanárképző Főiskola kihelyezett tagozataként, 1974-ben pedig önálló főiskolai rangot kapott. A szakirodalmi-és könyvtárhasználati ismeretek oktatásának feladata a könyvtár szervezeti-és működési szabályzatában is megfogalmazódott,[13] viszont ettől kezdve szinte ellehetetlenítette könyvtárunk munkáját, hiszen valamennyi tanár- és tanító szakos hallgatót[14] érintette a gyakorlati képzés. A felsőoktatási nevelési dokumentumok[15] – jóllehet a hallgatókkal szemben támasztott követelményként fogalmazták meg a könyvtárhasználat és a kutatómunka módszereinek megismerését – nem foglalkoztak a (könyvtárakban jelentkező) személyi konzekvenciákkal. A pedagógusképzés 1976-tól érvényessé vált tanterveinek[16] készítői az érintett intézmények hatáskörébe utalták annak eldöntését, hogy kik oktassák a közös tárgyak (a didaktika) keretében két féléven át, összesen heti 3+1 órában a tantárgyat. Természetesen – szerencsére – könyvtári feladat lett valamennyi pedagógusképző intézményben. A könyvtárvezetők általában fontosnak tartották könyvtáraiknak a pedagógusképzésben betöltött szerepét. Ezt igazolja pl. a Berzsenyi Dániel Tanárképző Főiskola főigazgatói tanácsa számára az 1978-as év végén készített könyvtári tanulmány is, amelyben a könyvtárvezető a közös felelősségre is ráirányította a figyelmet: „A főiskolai könyvtárnak tehát tudnia kell, hogy a főiskolán folyó oktatási tevékenység egyes formáiban miként érvényesül az önálló ismeretszerzésre való nevelés..." [*...jó lenne, ha az oktatók a szakdolgozatok készítése során arra késztetnék] „a hallgatókat, hogy önállóan gyűjtsenek anyagot, tanulják meg a tudományos kutatómunka metodikáját, az anyaggyűjtéstől, vázlatkészítéstől, szelektálástól, szerkesztéstől stb. kezdve, egészen a hivatkozásokig.*"[17]

A *„hogyan készítsünk szakdolgozatot, avagy szakirodalmi és könyvtárhasználati ismeretek*" a pedagógusképző intézmények tanterveiben megjelölt szerepe történetileg itt be is fejeződik. A főhatóság (vagy a tanterv készítésében résztvevő oktatók) a stúdiumot az 1980-as évek elejétől, bizonyára mert szükségtelennek tartotta annak tartalmát, szép lassan halálra ítélte a tanárképző főiskolák tantervében. A tanítóképzésben ugyan még a *Gyermek- és ifjúsági irodalom* c. tantárgy keretén belül 2 féléven át, heti 1+1 órás időtartam erejéig szerepelt *„A könyv-és könyvtárhasználatra nevelés az általános iskola 1-4. osztályában"*[18], de nem sokáig.

Ettől az időszaktól kezdve a tanár szakosoknál – s ők voltak többségben a főiskolán – már senki sem törődött a könyvtárosokon kívül azzal, hogy könyv- és könyvtárhasználatra, illetve a szakirodalom korrekt használatára, benne a szakdolgozat elkészítésének metodikájára is megtanítsa a hallgatókat. Ennek negatív hatása rövid időn belül érződött a könyvtárban, melyre a könyvtár vezetője a főigazgatói-, majd a főiskolai tanács számára 1980 októberében készített előterjesztéseiben felhívta a figyelmet:

„Egyre csökkenő tendenciát mutat a hallgatók könyvtárhasználati ismerete. Ezt – úgy véljük – egyszerű lenne kiküszöbölni, ha az elsőéves hallgatókat csoportosan hoznák a szaktanárok az első órák valamelyikén a könyvtárba, ahol a legfontosabb és alapvető ismereteket szakemberektől hallhatnák. (Nemcsak az állományban történő eligazodás, a segédletek, katalógusok használata szerepelne itt, hanem ez mintegy előkészítés lenne a későbbi kutató munkájukhoz, amelynek eredményessége a szakdolgozatok írásakor realizálódna."[19]

„Szeretnénk itt utalni arra a tényre, hogy a hallgatók kutatásmetodikai ismereteinek hiánya nemcsak irodalomkutatási kéréseknél jelentkezik, hanem a napi könyvtárhasználat során is."[20]

Ezek a tények azonban már vajmi kevéssé hozták lázba az érintetteket. A Főigazgatói Tanács ülésén még az is elhangzott, hogy: *„Vádlottak padjára lett ültetve – a könyvtár kivételével – valamennyi egység".*[21]

Az exlex állapot ellenére: csakazértis!

Könyvtárunk kereste a lehetőséget, hogy újra és újra szóvá tegye a használóképzés ügyét az intézményen belül, s azon kívül is. Figyelemre méltó eredménye ennek az lett, hogy az elsőéves hallgatók egyhetes felkészítése idején – az ún.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

„gólyatáborban" – oktatók (?!) ismertették a könyvtári szolgáltatásokat, s a tájékozódás alapvető tudnivalóit. A könyvtárosok azután egyéni foglalkozások keretében kényszerültek az ott elhangzottakat korrigálni, majd 1982-ben a főigazgatói hivatal [!] felvette a programba a könyvtári tájékoztatót, s a könyvtár vezetőjének lehetősége nyílott arra, hogy a tájékoztatást 2 óra időtartamban megtarthassa.[22].

Ez a lehetőség persze nem pótolhatta a tantervből hiányzó kötelező órákat. Kifogásolta is ezt a könyvtár vezetője a Főiskola Tanácsának 1983 októberében készített előterjesztésében:

„... a főiskolai oktatás tartama alatt hiányzik azon készségek kialakítása, amelyeknek birtokában lehetővé válik a szükséges szakirodalom felkutatása, használata, feldolgozása. Addig, amíg erre szervezett formában lehetőség nem adódik, számolni kell a hiányából adódó igen súlyos következményekkel. A megoldásra eddig csak magánszorgalomból történtek kezdeményezések, ezek azonban csak esetlegesek voltak. Kiindulásnak tekinthetjük az I. éveseknek tanév kezdetén tartott általános könyvtárismertető foglalkozásokat, amelyre lehetőségünk csak két éve van. Egyes évfolyamoknál – főleg szintén I. éveseknél – a megfelelő tantárgyhoz kötötten van módunk ismertetni a legfontosabb tájékoztatási apparátust és a könyvtár katalógushálózatát. Hiányzik azonban az a folytatás, amelynek magában kellene foglalnia a gyakorlatokkal összekapcsolt könyvtárhasználati és tájékoztatási-tájékozódási ismereteket, irodalomkutatási és feldolgozási módszertani oktató foglalkozásokat, s nem utolsósorban a korszerű oktatástechnikai apparátus adta lehetőségek felhasználását is." [23]

Mivel a később érvénybe lépett központi, majd a helyi tantervek[24] egyike sem tett említést a stúdium bevezetéséről, a könyvtár „csakazértis" kereste a használóképzés alkalmait, s ebben a törekvésében most már jó partnerek voltak egyes tanszékek is. Saját – a szakdolgozatok készítése során jelentkező – negatív tapasztalataik birtokában ugyanis, egyértelművé vált számukra, hogy a könyvtárban (egy-egy adott tantárgyba való bevezetés részeként) tanári kezdeményezésre megtartott órák nélkülözhetetlenek. Érdekesek voltak az oktatói reakciók is: akik először vettek részt a szaktájékoztatók által megtartott órákon, köszönetüket fejezték ki, hogy ők maguk is mennyi újdonságot hallhattak. A tematika persze, bár tantárgyhoz kötötten jelent meg, most már a könyvtári számítógépes szolgáltatások használatára/használtatására is kitért, s nagyon sok oktatónak is ekkor nyílt alkalma pl. a számítógépes integrált könyvtári katalógusokban való búvárkodásra, a távoli lekérdezhetőség (ma már egyszerűnek tekinthető) megismerésére.

Már utaltunk rá, hogy sok egyébbel együtt, a tantervekből „kifelejtődött" maga a használóképzés. A könyvtárunk működéséhez kapcsolódó dokumentumok azonban folyamatosan tükrözték e hiány pótlására irányuló próbálkozásainkat. Így állhatott elő az a groteszk helyzet, hogy bár nem volt tilos (igaz ajánlott sem!), s mi továbbra is munkálkodtunk a használók és a könyvtárosok közös érdekében, mégis egy 1989 őszén a könyvtárunkban lefolytatott művelődési minisztériumi komplex vizsgálat összegezésében, az alábbi kifogások merültek fel a könyvtár munkájával kapcsolatosan:

„Az oktatási feladatokat közvetlenül segítő tevékenysége a könyvtárnak az I. évfolyamos hallgatóknak szervezett könyvtárismereti foglalkozások, amelyek a magasabb évfolyamokban (ismerve a szakdolgozatkészítés és egyéb írásos feladatok irodalmazási problémáit) gyakorlatokkal összekötött forrásismereti és tájékoztatásismereti foglalkozásokkal kiegészítendők." [...] „A könyvtári munka javítása érdekében javasoljuk a magasabb évfolyamokon a forrásismereti oktatásnak a gyakorlatokkal összekapcsoltan történő bevezetését." [25]

A könyvtárnak persze ezekre az észrevételekre reagálnia kellett, s mivel úgy tűnt, hogy az eddigi jó szándék valahol mindig kudarcot vallott, a könyvtár vezetője a következőképpen tette ezt meg:

„A forrásismereti és tájékoztatásismereti foglalkozások könyvtári vállalása helyett – amelyre nincsenek meg a tárgyi, illetve tantervi feltételek – mindenképpen a szakmódszertant oktatók, illetve a szakdolgozati konzulensek kell, hogy módot találjanak. [...] A vizsgálat alapján az alábbi javaslatokat tesszük a könyvtár fejlesztése érdekében: A könyv-és könyvtárhasználati ismeretek oktatásának könyvtári hatáskörbe utalása helyett főiskolai tantervekben kellene szerepeltetni a tárgyat, mert annak hiányában mindez csak egyoldalú próbálkozás lenne.[26]

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Ehhez képest persze – általában a tanár szakosok esetében – megmaradt a könyvtárosi „csakazértis", amelynek eredményei, gondjai, a különböző tanulmányokban, könyvtárunk éves munkaterveiben és jelentéseiben olvashatók.[27]

A tanító szakos hallgatóink számára azonban, noha az ő esetükben sincs tantervi órakeret, a szakirodalmi és könyvtárhasználati ismereteket a mai napig is oktatjuk. Erre az adott lehetőséget, hogy a könyvtár igazgatója 1984-től a *Gyermek- és ifjúsági irodalom* oktatója is. Ez a kétféléves tantárgy jó alkalmat szolgáltatott arra, hogy mintegy bevezetésképpen a használóképzés is jelen legyen a tematikában. A fő cél ugyanis az, tekintettel a jelenleg még érvényben lévő – 1978-ban bevezetett – általános iskolai tantervre, hogy képesek legyenek hallgatóink az iskolai munkájukban felhasználni a könyvtár adta lehetőségeket. Az erre való felkészítésre ugyanis egyetlen más tantárgy tanulása során sem kerül sor. Ugyanekkor találunk alkalmat arra is, hogy a szellemi munka technikájának legalább az alapjait elsajátíttassuk. (Megjegyzendő azonban, hogy ez utóbbi, már majdnem későn történik, hiszen a tantárgyat a képzés utolsó két félévében tanulják.)

Az összesen 8 tanóra az alábbi ismeretek közvetítésére elegendő csak:

- 1. hét: Az iskolai könyvtár a korszerű oktató-nevelő munkában. A könyvtárhasználatra épülő órák tantervi, infrastrukturális és személyi feltételei. A könyv- és könyvtár munkáltató használata a tanórán és a tanórán kívüli iskolai munkában.
- 2. hét: A könyvtárhasználatra épülő órák didaktikai kérdései.
- 3. hét: A dokumentumtípusok. A pedagógus munkájának segítői: bibliográfiák, periodikusan megjelenő kiadványok. Eligazodás a könyvtárban: a könyvek raktári rendje. Tájékozódás a könyvtári állományban: a leíró- és tárgyi (ETO és a tárgyszó rendszerű) katalógusok fajtái, az integrált számítógépes katalógusok, s a keresés módjai.
- 4. hét: A tudományos kutatómunka technikája. (Témaválasztás, anyaggyűjtés, jegyzetelés, értékelés, szelektálás, szerkesztés, megformálás, a hivatkozások technikája stb.)[28].

Igaz, hogy az idő korlátozott terjedelme nem engedi meg az elmélyülést, mégsem vonható kétségbe a hasznossága, amelyet visszaigazolnak egyfelől már az 1 hónapos tanítási gyakorlatok idején megtartott könyvtárhasználatra épülő tanórák, másfelől pedig azoknak a tanító szakosoknak az elkészült szakdolgozatai is, akiknek témavezetője a gyermek-és ifjúsági irodalom oktatója.

Nos, a fentiek alapján egyértelmű az írásunk elején feltett kérdésre adható válasz: igenis könyvtári feladat a használóképzés.

És mit szólnak mindehhez az illetékesek?

A felsőoktatás szűkebb területén, a pedagógusképző felsőoktatási intézmények könyvtárainak fejlesztési kérdéseivel foglalkozó – az Országos Könyvtárügyi Tanács által kiadott – tanulmány is kitér a szakirodalmi és könyvtárhasználati ismeretek hiányának problémáira, s javaslatot is tesz a fejlesztésére:

„Még mindig megoldatlan a leendő pedagógusok számára a könyvtárhasználati tudnivalók és a szakirodalmi forrásismeretek (ami nem egyenlő a pedagógiai források ismeretével!) oktatása, nincs kidolgozva ezen ismeretek oktatásának szakdidaktikája és szakmódszertana. A helyzetet súlyosbítja, hogy az újonnan bevezetett általános iskolai nevelési és tantervek olyan követelményeket támasztanak e téren a pedagógusokkal szemben, amelyek teljesítésére a már munkában állók sincsenek felkészítve, a jelölteket pedig nem készítik fel. Noha a pedagógusképzésnek ez a problémája a könyvtárakat csak áttételesen érinti, maguknak is fel kell készülniük e tekintetben az intézetekre váró, kikerülhetetlen feladatok megoldásában való közreműködésre. Összefogva az oktatókkal segédleteket kell készíteniük, s közvetlen segítséget kell adniok az oktatóknak a képzés tartalmának, módszertanának, eszközrendszerének kidolgozásához. (Jelezni kell viszont, hogy ez az újabb, érdemi feladat, munkaerőkonzekvenciával jár(hat), amelyeket könyvtáranként kell megvizsgálni és elbírálni.) A probléma lényegi megoldása azonban a pedagógusképzés országos irányítására és maguk-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

ra a képző intézetekre tartozik. Az Országos Könyvtárügyi Tanács azt javasolja, hogy a pedagógusképzés különböző szakbizottságai, s különösen a neveléstudományi szakbizottság vizsgálja meg, milyen lehetőség nyílik arra, hogy a könyvtárhasználati és szakirodalmi forrásismeretek beépüljenek az intézeti tantervekbe."[29]

Három év elteltével az országos könyvtárügyi irányítás még mindig csak így reagált a fentiekre (a közoktatás irányítói meg még ekkor sem!):

„Ki kell dolgozni a könyvtárhasználatra nevelés metodikáját és azt be kell építeni az oktatásba.

Felelős: MM Közoktatási reviziós terület
MM Közgyűjteményi Főosztály

Határidő: 1988. december 31., illetve
1990. január 1."[30]

Nem érdemes most azon sem elmélkednünk, hogy hét év elteltével mi nem történt, vagy mi történhetett volna, hiszen a jelenlegi helyzetnek valamennyi érintett igen jó ismerője (és szenvedő alanya).

1989 májusában a Főiskolai Könyvtárvezetők Tanácsának Pedagógusképző Tagozata – átszervezése előtt – még egy utolsó erőfeszítést tett, hogy közösen hallassa hangját, az MM és az OSZK-KMK képviselőinek jelenlétében:

„Sajnálatos [...] hogy a használóképzéssel a képző intézmények könyvtárai magukra maradnak, és kevés lehetőség van a szervezett (órakeret) foglalkozásokra. A hozzászólásokból kitűnt, hogy ezt a nagyon fontos feladatot a könyvtárak saját erőfeszítéssel tudják csak megoldani. Hallgatók százai kerülnek ki főiskoláinkról, hogy megalapozott könyvtárhasználati, kutatási ismereteik nincsenek."[31]

A testület a régi formájában már nem működik, s következtében:

„A főiskolák könyvtárainak együttműködése periférikussá, esetlegessé vált, ezért az együttműködés – könyvtártípustól függetlenül – a helyi (regionális) szintéren folyik."[32]

A főiskolai könyvtárakra vonatkozó mindazon megállapítások, amelyek a Berzsenyi Dániel Tanárképző Főiskola Könyvtári Tanszékének és Könyvtárának tárcaszintű kutatásáról szóló beszámolójában olvashatók, a mai napig is érvényesek, mert sajnálatos módon számottevő változások azóta sem történtek.[33]

A használóképzés és a Nemzeti Alaptanterv, avagy milyen a jövőkép?

A használóképzés problémája ismét előkerült a Magyar Könyvtárosok Egyesülete Képzési Bizottságának ülésén, ez év áprilisában. Ez alkalommal ismét szembesülni kellett azzal a ténnyel, hogy – a felsőoktatási intézményekben, így a pedagógusképzésben is – a használóképzés még mindig elsősorban az intézményi könyvtárak és könyvtárosok problémája.[34] Ennek érdekében a könyvtár tevékenysége mellett, mely évek óta tapasztalható a főiskolánkon, érdekes áttekinteni e területen az oktatás feladatait, és annak megvalósulását az elmúlt időszakban. Mivel az itt ismertetett helyzetkép nem megnyugtató, az imént hivatkozott tanulmány végén össszefoglaltuk, milyen megoldások kínálkoznak arra, hogy a használóképzés teret nyerjen a tanárképzés tantervében:

„1. Főiskolánkon valamennyi tantárgyban órakeretet kellene biztosítani egy tantárgynak, amely lehetővé tenné a tanulási módszerek megismerését, a szakirodalom feldolgozását, alkalmazását, a könyv- és könyvtárhasználat alapjainak elsajátítását.

2. A pedagógusjelölteket fel kellene készíteni a különféle dokumentumok, valamint az iskolai könyvtár használatára."[35]

Sajnos, a megfogalmazott elképzelések nem kaptak helyet továbbra sem a tantervekben. Időközben a felsőoktatási törvény életbe lépése szavatolta a felsőoktatási intézmények autonómiáját, megszüntek a központi tantervek, így a továbbiakban az egyes intézmények döntöttek saját tantervükről. Ennek eredményeképpen teljesen esetlegessé vált, szükségesnek tartják-e a könyv- és könyvtárhasználat elsajátítását a felsőoktatásban, illetve teljesen egyértelműen az egyes tanszékek, az egyes oktatók fogalmazták meg elvárásaikat a hallgatókkal szemben. Amennyiben az információszerzést, a könyvtár használatát az oktató nem tartotta és nem tartja fontosnak, nem is követeli azt meg. Az intézmény könyvtára szervezhet ugyan csoportos vagy egyéni használóképzést, de sem időkerete, sem dolgozói létszáma nem teszi ezt lehetővé, így maradnak az esetleges megoldások: pl. érdeklődő oktatók vagy

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

hallgatói csoportok kérésére bemutatják a könyvtár használatát, ismertetik a könyvtár szolgáltatásait, különös tekintettel a számítógépes szolgáltatások iránti érdeklődésre. Néhány szakon azonban fontosnak tartják, hogy a hallgatók részesei legyenek ilyen könyvtárlátogatásoknak.[36]

A könyv- és könyvtárhasználati ismeretek elsajátításának szükségességét az 1995-ben elfogadott, és 1998 szeptemberétől bevezetésre kerülő Nemzeti Alaptanterv adja, amelynek lényege, hogy bevezetésével megváltoznak a közoktatással szembeni elvárások. Ezek az elvárások természetszerűen nemcsak a mindenkori iskolai könyvtárost, könyvtárostanárt érintik, aki az iskolai könyvtár lelke, s aki azon munkálkodik, hogy könyvtárát forrásközponttá fejlessze, de feladatokat fogalmaz meg a pedagógusok számára is, segítve őket, és elvárva tőlük, hogy a könyvtárat az információszerzés színterének, eszközének tekintsék, s ne csak önmaguk használják, de tanítványaikat is képesek legyenek megtanítani a könyvtárhasználatra.

Ez új feladat elé állítja a pedagógusokat is. Ugyanis csak úgy várható el, hogy a pedagógusok teljesíteni tudják a NAT-ban megfogalmazott követelményeket, ha a pedagógusképzés felkészíti őket ezekre a feladatokra, tehát az ilyen irányú ismereteket is integrálják a pedagógusképzés ismeretanyagába. Ezen ismeretek azonban napjainkban nem kapnak helyet és szerepet a pedagógusképzésben. Ez természetesen azt is jelenti, hogy a jelenleg pályán levő pedagógusok felkészítése sem történt meg a NAT követelményeinek teljesítésére. Úgy véljük, e hiányosság csak úgy hidalható át, ha a pedagógus-továbbképzés programjában helyet kap egyrészt az iskolai könyvtárosok, könyvtárostanárok és számítástechnika szakos tanárok felkészítése az informatika műveltségterület oktatására, illetve a más szakos pedagógusok felkészítése a más műveltségterületek könyvtárral kapcsolatos feladatainak, elvárásainak teljesítésére. E programot főiskolánk Könyvtár-Informatikai Tanszéke 1996 nyarán dolgozta ki, s az anyag jelenleg a Magyar Akkreditációs Bizottság előtt fekszik. Kedvező elbírálás, s természetesen a megfelelő anyagi kondiciók esetén a képzés indítható.

Kétféle továbbképzési programot terveztünk, mindkettőt 4 féléves posztgraduális képzés keretében. Mivel a Nemzeti Alaptanterv

1. önálló műveltségterület, két összetevővel
   - számítástechnika
   - könyvtárhasználat – alkalmazott informatika

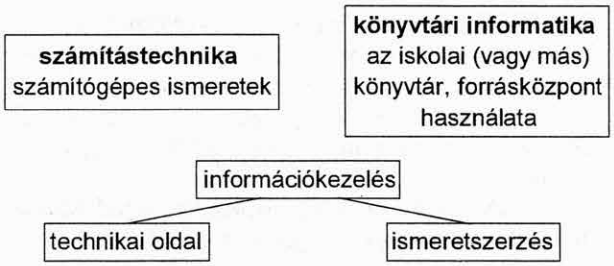

2. műveltségterületen belüli és -közi (tantárgyközi) ismeretszerzés, információkezelés könyvtárhasználattal.

A NAT az alábbi műveltségi területeken vár el intenzív könyvtárhasználatot, önálló ismeretszerzést könyvtári segítséggel:

- magyar nyelv- és irodalom
- történelem, társadalmi ismeretek
- természetismeret
- fizika
- kémia
- biológia
- földrajz
- művészetek
  - vizuális kultúra
  - drámajáték
  - mozgókép kultúra
- technika

(Tehát a szellemi munka technikájának, a könyvtárhasználatnak, az információforrások kezelésének ismerete a fent említett szakok tanárai számára is kívánatosak.)

1. A **könyvtári informatika** – alkalmazott informatika, melynek megalapozása az anyanyelv tananyagában történik 1-4. osztályban.

5. osztálytól erre épül a könyvtári informatika 4 területen:

- általános könyvtárhasználati ismeretek;
- dokumentumismeret;
- a könyvtár tájékoztató segédeszközei;
- a szellemi munka technikája.

Ez általános ismeretanyag, alapja a könyvtár, mint információs bázis, illetve forrásközpont használata. A *könyvtárostanár* feladata, hogy

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

ezek használatára felkészítse a pedagógusokat és tanulókat.

A könyvtárostanárnak számítástechnikai ismeretekkel is rendelkeznie kell, mert a modern információhordozók, illetve a számítógép egyre kikerülhetetlenebbül jelen van az iskolai könyvtárban, a külvilággal való összeköttetést jelenti, kilépést az adott könyvtár falai közül. Lehetővé teszi a különféle adatbázisokban való tájékozódást, amellett, hogy a könyvtári feldolgozó programok a saját állomány használatát is megkönnyítik.

2. **A könyvtár-informatika szerepet kap a többi tantárgyban**, műveltségterületen is.

Minden tantárgy művelődéstörténeti, a reáltárgyak technikatörténeti vetülete a könyvtári dokumentumok használata, az ismeretszerzés segítségével közelíthető meg.

A könyvtár, illetve forrásközpont adja meg a szaktanárnak azt a lehetőséget és keretet, hogy folyamatosan lépést tartson szaktárgya friss szakirodalmával, s a könyvtár/forrásközpont biztosítja azt a lehetőséget, hogy tanulóit lépésről-lépésre megismertethesse a legfontosabb információhordozókkal, azok tartalmával, beépíthesse azokat az oktatás folyamatába.

A szaktanárokat azonban módszertanilag fel kell készíteni arra, ami a pedagógusképzésből eddig hiányzott – hogyan tudnak élni, a könyvtár/forrásközpont nyújtotta lehetőségekkel, s hogyan tudják tanulóikat is megtanítani ezen információforrások, illetve a könyvtár/forrásközpont használatára.

Ezért tartjuk fontosnak az alábbi műveltségterületeken (tantárgyakban) dolgozó tanárok továbbképzését: magyar nyelv és irodalom, történelem, társadalmi ismeretek, természetismeret, fizika, biológia, kémia, földrajz, művészetek, technika.

Az előbbiek alapján kétféle posztgraduális képzési irány elindítását tartjuk szükségesnek:

1. A könyvtár- és számítástechnika szakos tanárok részére, melynek célja, olyan könyvtárostanárok képzése, akik alkalmasak az informatika műveltségterület tanítására is; akik a diplomás alapképzésben szerzett szakismereteiket célorientáltan elmélyítik, akik speciális pedagógiai- pszichológai, módszertani, informatikai és menedzsment ismeretekkel rendelkeznek. Mivel az informatika műveltségterület az előbb említettek szerint két részterületből áll, a résztvevők mindkét területre vonatkozóan szereznek ismereteket.

2. A nem könyvtár és számítástechnika szakos tanárok számára, akiket elsősorban az információ használatára, valamint annak az oktatásban való alkalmazására készítjük fel. A képzés célja e területen a következők szerint foglalható össze:

- pedagógusként megfelelő módon tudja minél szélesebb körben szelektálni az információforrásokat, s tudja hasznosítani oktató-nevelő munkájában,
- készítse fel tanítványait a könyvtár/forrásközpont, az információforrások és a hozzá kapcsolódó eszközök használatára, alkalmazására,
- legyen képes az iskolai könyvtárt/forrásközpontot oktatási színtérként alkalmazni, és a NAT követelményeinek megfelelően az egyes műveltségterületekhez kapcsolódóan gyűjteményét az oktatás érdekében különféle módszerek alkalmazásával felhasználni, bekapcsolni az oktatás folyamatába,
- ismerje az iskola belső információs rendszerét, napi munkájában legyen képes azt alkalmazni, arra támaszkodni,
- legyen tisztában mindazokkal az információszerzési lehetőségekkel, amelyeket az iskolai könyvtáron/forrásközponton túl más könyvtárak nyújtani képesek.

Az itt ismertetett célkitűzések körvonalazzák azokat az elvárásokat, amelyeket a könyvtárostanárokkal, illetve más szakos pedagógusokkal szemben támaszt a NAT a posztgraduális képzés során. Törekvésünk annak megértetése, hogy a pedagógusképzésben már alapozó szinten, majd a későbbiekben továbbképzés formájában megfelelően fel kell készíteni a pedagógusjelölteket, illetve pedagógusokat a könyvtár/forrásközpont használatára, az önálló ismeretszerzésre, lehetővé téve így a NAT követelményeinek minél színvonalasabb teljesítését.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Irodalom

1. TÓTH Gyula: A pedagógusképző főiskolai könyvtárak helyzete, modellje, együttműködése. Szombathely, 1991. (BDTF soksz.) 51.p.
2. Vö.: Olvasásra nevelés és pedagógusképzés. HUNRA Konferenciák előadásai. Szerk.: Nagy Attila. Bp. 1994. (Az Országos Széchényi Könyvtár füzetei 7.) 132 p.
3. Vö.: CSEREY Lászlóné – TAPOLCAI Ágnes: A hallgatók könyvtári informatikai oktatása az Állatorvostudományi Egyetem Központi Könyvtárában. In. Könyvtári Figyelő 7. (43.) 1997. 1.sz. 53-57.p.
4. A Szombathelyi Tanítóképző Intézet Könyvtárának Munkaterve az 1963/64. tanévre. Kézirat. (BDTF Könyvtárának irattára.) 1. p.
5. Jelentés az intézeti könyvtár 1963/64. évi munkájáról. 3.p.; Jelentés az Országos Pedagógiai Könyvtárnak a Szombathelyi Tanítóképző Intézet Könyvtárának 1965. szeptember - 1966. szeptember közötti tevékenységéről. 3.p.; A Szombathelyi Tanítóképző Intézet Könyvtárának munkaterve az 1965/66. tanévre. 2.p. (BDTF Könyvtárának irattára); „Nevelési alkalmak: a folyamatos tanulás szükségessége és módja /jegyzetelés, *könyvtárhasználat*, kötelező irodalom felhasználása, konzultációk/."... „Feladatai: Az önálló módszerek megismertetése..." „Felelősei: patronáló tanárok, koordináció: szakcsoportok, könyvtár között." In: A Szombathelyi Tanítóképző Intézet tervszerű nevelésének programja /Nevelési terv/. Szombathely, 1968. 3.p.
6. A Szombathelyi Tanítóképző Intézet Könyvtárának munkaterve az 1968/69. tanévre. 2.p. (BDTF Könyvtárának irattára)
7. A Szombathelyi Tanítóképző Intézet Munkaterve 1969. szeptember 1-től 1970. augusztus 31-ig. 13.p. (BDTF Könyvtárának irattára)
8. KOVÁCS Mária: Olvasásra nevelés a Berzsenyi Dániel Tanárképző Főiskolán. In: Olvasásra nevelés és pedagógusképzés. HUNRA konferenciák előadásai. Szerk. Nagy Attila. Bp. 1994. (Az Országos Széchényi Könyvtár füzetei 7.) 97.p.; Anyanyelvi tantárgypedagógia. In: A tanítóképző intézetek programjai. (Szerk.: Füle Sándor.) I. évfolyam. Bp. 1970. Művelődésügyi Minisztérium. 31.p.
9. A tanítói szak reformtantervében szerepel a hallgatók szakirodalmi ismereteinek bővítése céljából, a Könyvtárhasználati alapismeretek c. tárgy. E tanévben a könyvtár vállalja, hogy első sorban az I. félév kiscsoportos formában történő gyakorlatait megtartsa. Munkatervi feladatként tartja: Tóth Gyuláné. In: A Szombathelyi Tanítóképző Intézet Könyvtárának munkaterve az 1970/71. tanévre. 2-3.p. (BDTF Könyvtárának irattára)
10. A Szombathelyi Tanítóképző Főiskola Igazgatóságának hirdetménye. 1970. október 20. (BDTF Könyvtárának irattára)
11. „... nagyon sok többletmunkát jelent ez a könyvtárnak, hiszen munkaidőben kell lebonyolítani e gyakorlatok vezetését és ez egyrészt személyi munkakiesést is jelent, másrészt megterheli a könyvtár olvasótermét, mert a gyakorlatok ideje alatt az olvasók nem használhatják azt." In: A Szombathelyi Tanítóképző Intézet Könyvtárának Munkaterve az 1971/72. tanévre. 3.p. (BDTF Könyvtárának irattára)
12. TÓTH Gyuláné: Az intézeti könyvtár és a hallgatók kapcsolata. Előterjesztés az Intézeti Tanács 1972. február 1-i ülésére. 8 p.; Hallgatóink olvasottsága. Előterjesztés tanácsülésre. Készítette: Nagy István szakcsoportvezető intézeti tanár, Czimbalmos Andrásné, Lux Ibolya intézeti tanár és Tóth Gyuláné intézeti könyvtárvezető írásos jelentéseinek felhasználásával. 12 p. (BDTF Könyvtárának irattára)
13. „Részvétel A tanító- és tanár szakos hallgatók tantervében előírt „Szakirodalmi és könyvtárhasználati ismeretek" című tárgy elméleti és gyakorlati oktatásában." In: A Szombathelyi Tanárképző Főiskola Könytári Szabályzata. 1974. III. fej. 2. pontja. 1.p.
14. Vö.: Tanárképző Főiskolák Nevelési Programja. (Szerk. Szántó Károly.) Bp. 1972. Művelődésügyi Minisztérium. 69 l.; Tanítóképző Intézetek Nevelési Programja. (Szerk. Károly István – Markó Endre). Bp. 1972. Művelődésügyi Minisztérium. 70 p.
15. [Tanárképzés. Értelmi nevelés. Követelmények]: „Tudjanak új ismereteket szerezni szakkönyvekből, tudjanak tájékozódni a legfontosabb szakirodalomban. Ismerjék meg a könyvtárhasználat és a levéltári kutatómunka módszereit." 26.p. [A munkára, a fegyelemre, a társadalmi tulajdon védelmére való nevelés. Követelmények]: „Váljék szokásukká a könyvtár állandó látogatása." 34.p. Tevékenységek: „Tegyenek szert szakirodalmi és könyvtárhasználati ismeretekre. Egészítsék ki tanulmányaikat a könyvtárban található legújabb szakirodalommal. Sajátítsák el az önálló kutatómunka módszereit a pályázatok és a szakdolgozatok írása folyamán." 35.p. „A főiskolai-intézeti nevelési tényezők helye és feladatköre a hallgatók nevelésében: [f. pont] A könyvtár nevelési feladatai: A szakmai felkészítésben és a kulturális érdeklődés kielégítésében és szélesítésében fontos szerepe van az intézményi könyvtáraknak. A tantervi követelményekhez igazodó szak- és szépirodalmi állomány gyarapításával, folyóiratbeszerzésével, tájékoztató tevékenységével, a kölcsönzés, a könyvtárban tanulás kulturált feltételeinek megteremtésével, információs rendszerével nevelje a hallgatókat a könyv, az olvasás megszerettetésére, az állandó önnevelésre. Segítse a hallgatókat a könyvtár szolgáltatásaiban való eligazodásban, a szemináriumi referátumok, kiselőadások, pályázatok, évfolyam- és szakdolgozatok elkészítéséhez szükséges forrásanyag felkutatásában, a pedagógiai sajtóban való tájékozódásban. Váljék a könyvtár a maga kulturált környezetével, gazdag anyagával, szervezett programjaival vonzó művelődési hellyé, a szakmai érdeklődés és tájékozódás mindig újat nyújtó rangos forráshelyévé." 132.p. In: Az általános iskolai és az óvodai pedagógusképzés nevelési programjai. 2. átdolg. jav., kiad. (Szerk. Szántó Károly, Károly István, Krajnyák Nándor.) Bp. 1976. Oktatási Minisztérium Pedagógusképző Osztály. 140 p.
16. „Közös tantárgyak: Didaktika. Tanárképző: III. félévben heti 3 óra, a IV. félévben heti 1 óra, a tanítóképző főiskolákon: az I. félévben heti 3 óra, a II. félévben heti 1 óra. Tananyag: Szakirodalmi és könyvtárhasználati ismeretek. In: Az általános iskolai és óvodai pedagógusképzés tantervei az 1976-77. tanévtől. (Szerk. Miklósvári Sándor.) Kiad. az Oktatási Minisztérium Tudományegyetemi és Tanárképző Főiskolai Főosztály Pedagógusképző Osztály. Bp. 1976. 13. p.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

17. A főiskolai könyvtár szerepe a tanító - és tanárképzésben. A főigazgatói tanács 1979. februári ülésére készült tanulmány. Készítette: Tóth Gyuláné könyvtárvezető. Szhely, 1978. november. 5.p. (BDTF Könyvtárának irattára)
18. Vö.: A tanítóképző főiskolák tanterve az 1980-81-es tanévtől. (Szerk. Szövényi Zsolt.) Kiad. az Oktatási Minisztérium. Bp. 1980. 27. p.
19. A főiskolai könyvtár az oktató munkában. Tóth Gyuláné előterjesztése a Főigazgatói Tanács 1980. október 3-i ülésére. 2.p. (BDTF Könyvtárának irattára)
20. 1980. október 14. A főiskolai könyvtár a pedagógusképzés szolgálatában. Előterjesztés a Főiskolai Tanács 1980. október 14-i ülésére. 3. p. (BDTF Könyvtárának irattára)
21. Bejegyzés a könyvtár vezetőjének munkanaplójába 1980. október 3-án: Idézet S.F. KISZ titkártól.
22. „... a tanévkezdés előtt az 1 hetes előkészítő idején végre mód nyílt arra, hogy könyvtáros szakember adjon tájékoztatást a könyvtár szolgáltatásairól, reméljük megkönnyítve ezzel a könyvtár használatát." In: A Berzsenyi Dániel Tanárképző Főiskola Könyvtárának jelentése 1982. szept.1 - 1983. aug. 31-ig. 5.p.
23. A könyvtár szerepe, feladata a főiskola oktató-nevelő tevékenységében és a tudományos kutatómunkában. 1983. Az 1983. október 17-i tanácsülésre készített anyag. 5.p. (BDTF Könyvtárának irattára)
24. 1984. szept.1-jével új tanárképző főiskolai tanterv lépett életbe.; A tanítóképzés tantervi irányelvei (Bp. 1987. Művelődési Minisztérium.) ugyan az általánosan kötelező kiegészítő stúdiumok körében az I. félév végéig kötelezően teljesítendőként határozza meg a Bevezetés a felsőoktatási tanulmányokba c. stúdiumot, amelynek keretén belül [a hallgató] „...könyvtárhasználati ismereteket szerez." 18.p.; 1987-ben elkészült a tanítóképzés, 1989-ben pedig a tanárképzés intézményi tanterve ezekben azonban már nem szerepel.
25. 1983. október 18-19 A Művelődési Minisztérium komplex vizsgálata a Berzsenyi Dániel Tanárképző Főiskola Könyvtárában 1983. október 18-19-én. Összegezés. Készítette: Cholnoky Győző és Zsidai József. Budapest, 1984. 16. és 20. p. (BDTF Könyvtárának irattára)
26. TÓTH Gyuláné könyvtárigazgató 1984. április 23-án kelt feljegyzése a főiskola főigazgatójának A főiskolai könyvtár tevékenysége c. MM. vizsgálati anyaghoz. 3.p. (BDTF Könyvtárának irattára)
27. TÓTHNÉ KIRÁLY Katalin: A főiskola könyvtára: „Közvetlen módon – elsősorban az I. éves hallgatók részére megtartott – könyvtárismereti foglalkozásokkal segítjük az oktató munkát. Ez azonban inkább alkalomszerű, függ az egyes tantárgyakat oktatók szándékától, azonban sajnálatos módon a felsőbb évfolyamokban gyakorlatokkal összekötött forrásismereti és tájékoztatásismereti foglalkozásokkal nem egészül ki. Meggyőződésünk azonban, hogy a felsőoktatásban várható kötelező óraszámok csökkentése a hallgatók egyéni munkáját a jövőben még hangsúlyosabbá teszi, s emiatt kikerülhetetlen lesz e foglalkozások megtartása." In: A Szombathelyi Berzsenyi Dániel Tanárképző Főiskola évkönyve 1984-1988. (Szerk. Guttmann Miklós.) Szhely, 1988. BDTF Ny. 122 p.; továbbá a Berzsenyi Dániel Tanárképző Főiskola Könyvtárának munkatervei és jelentései 1984-1996. (BDTF Könyvtárának irattára)
28. A gyermek- és ifjúsági irodalom 1984-1997 között elkészített tematikái. (BDTF Tanítóképző Intézet és a BDTF Központi Könyvtárának irattára.)
29. TÓTH Gyula: Javaslatok a tanár- és tanítóképző főiskolák, óvónőképző intézetek könyvtárainak fejlesztésére. Kiad. az Országos Könyvtárügyi Tanács. Bp. 1985. 12. p.
30. A magyar könyvtárügy helyzete és fejlesztésének feladatai. Műv. Min. Bp. 1988. január. III. fejezet 4. pont.
31. Emlékeztető a Főiskolai Könyvtárvezetők Tanácsa Pedagógusképző Tagozatának 1989. május 24-25-én Kaposvárott tartott üléséről. 3. p. (BDTF Könyvtárának irattára)
32. Részlet a Berzsenyi Dániel Tanárképző Főiskola Központi Könyvtárának válaszából az MKM Könyvtári Osztályának 1992 áprilisában megküldött: Kérdőív a felsőoktatási könyvtári hálózat fejlesztési programjához. (BDTF Könyvtárának irattára)
33. TÓTH Gyula: A pedagógusképző főiskolai könyvtárak helyzete, modellje, együttműködése. (A Berzsenyi Dániel Tanárképző Főiskola Könyvtári Tanszékének és Könyvtárának a 105/1987.MM. sz. alatt regisztrált tárcaszintű kutatásáról szóló beszámolója.) Szombathely, 1991. BDTF Ny. 127 p.
34. A témáról az egyik legutóbbi összefoglaló kiadványt ld. a 2.sz. hivatkozás alatt.
35. Vö.: 8.sz. 97-101.p.
36. Könyvtárlátogatásokat, könyv- és könyvtárhasználati ismertetőket elsősorban a történelem, illetve a természettudományi szakos hallgatók igényelnek. Ilyen volt pl. az 1995 októberében szervezett Összefogás a könyvtárakért akció, melynek keretében könyvtár szakos hallgatók szerveztek foglalkozásokat, más szakos hallgatótársaknak a főiskola könyvtárában, illetve a Berzsenyi Dániel Megyei Könyvtárban. Sajnos, az érdeklődés eléggé kicsi volt, az akkor közel 3000 fős főiskoláról mindössze 10 hallgatói csoport (kb. 200 résztvevővel) volt jelen. 1997 márciusában ismét kísérleteztünk, ez esetben azonban a könyvtárismertetés – érdeklődés hiányában – elmaradt.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

A könyvtárosok szakmai továbbképzésének kérdései

Bíró Júlia

A maga nemében helyénvaló, hogy a felgyorsult ütemben folyó képzés-átalakítási tervek, intézetközi egyeztetések – a TEMPUS JEP programok keretében – elsősorban a *távlati eredményeket hozó felsőfokú könyvtárosi alapképzésre* koncentrálnak. Az üdvözlendő törekvések egyúttal felhívják a figyelmet a posztgraduális képzés kérdésének megoldatlanságára, a szükségletektől való elmaradására. Tekintettel a gazdasági források jelenlegi szűkösségére, káros lemondani e képzés terén az ösztönzésről és a megoldási lehetőségekről. Legújabb fejleményként (a LISTEN TEMPUS pályázat folytatásaként) országos és regionális szakmai továbbképző tanfolyamok megtartásához gyűjti az igényeket – úttörő jelleggel, kérdőív alapján – öt szervező, *Tóth Gyula* vezetésével.[1] Evidensnek tartott megállapítás, hogy a képzés, (a továbbképzés is) a szakmát szolgálja. Amennyiben csak a nappali képzésre koncentrálunk és a szakmai továbbképzés kérdéseit enyhén szólva, nyitva hagyjuk, úgy könnyen előfordulhat, hogy az új ismeretekkel rendelkező friss diplomásokat egy szakmailag és szemléletileg elavult tudásanyaggal rendelkező közeg fogadja a munkahelyeken. Gondolatébresztőnek érzem *Kokas Károly*nak e lap hasábjain a könyvtáros-informatikusi képzésről közzétett tanulmányát.[2] Feltételezhetően szakmai reagálások sorozata követi majd a könyvtári szaksajtóban, és milyen jó lenne, ha a témában nemcsak a képzési intézmények képviselői éreznék érintve magukat, hanem a szakma szélesebb rétegei is szót kérnének.

Akaratlagosan vagy sem, a nappali tagozatos és a szakmai továbbképzési formák szimbiózisa sok hasznosítható tapasztalatot eredményezett (és eredményezett volna) már eddig is. Mindenekelőtt: a posztgraduális forma természeténél fogva időarányosan rövidebb távon bebizonyíthatja" egy-egy új tantárgy vagy tantárgyrész elméleti–gyakorlati szükségességét, hasznosságát. Az erőteljesebb szakmai visszajelzések révén, gyakorlatilag, a tartalmi kísérletezések terepeként szolgálhatnak. E forma alkalmas volna a többségében külföldi elméleti anyag magyarországi példatárának összegyűjtésére is. Minden – e képzés keretében – kipróbált és bevált módszer, valószínűleg sikeresen alkalmazható a nappali alapképzés gyakorlati fejlesztésében. Ha e tényezőket a program készítése során szem előtt

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

tartanák, valószínűleg nem kellene utólag módosítgatni, – esetleg megszakítva – az alapképzés egymásra épülő tantárgyainak menetét.

A posztgraduális kurzusok, szakmai továbbképzések, szervezésének egyik fő problémája a képzés *piacosodása*. Ez a tény egyes felsőoktatási intézményeket visszatart attól, hogy tradicionális keretek között foglalkozzanak egy rugalmasabb, piacorientált képzési formával. A képzési díjak kialakítása, differenciálása nagyjából egységes álláspontot és több testületi, alapítványi, szponzorálást kívánna.

Gyakran felvetődik: mennyi átképzett szakmabelire van szükség? A statisztika megtévesztő lehet, az adatok gyűjtése helyett inkább marketing módszerű becslésekre hagyatkoznék. A már évek óta jelentkező igények a nagyobb közművelődési és szakkönyvtárak részéről is támpontokat adhatnak. Tulajdonképpen azonban az intézmények többségében még fel nem ismert igényekről, vagyis inkább az *igények felkeltéséről* kell beszélnünk.

Történeti előzmények

A könyvtárosképzés kérdése a szakma régi keletű problémája. 1935-ben a kormányzati tehetetlenség láttán a Magyar Könyvtárosok Egyesületének elődje felvállalta a könyvtárosok szakmai oktatásának ügyét és a korszerű módszerek, eszközök bevezetését. (Úgy tűnik, nemcsak a témák, hanem a problémák is örökzöldek.)

Ma a gyakorló könyvtárosok részére továbbképzési lehetőséget nyújtanak a főiskolák és az egyetemek erre szervezett tanfolyamai, továbbá a Magyar Könyvtárosok Egyesülete (továbbiakban MKE) és az egyes szakkönyvtárak szervezett tanfolyamai. Ezeket a kurzusokat korábban csak az OSZK Könyvtártudományi Módszertani Központja működtette. Az Eötvös Lóránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karán (továbbiakban ELTE BTK) 1975-ben bevezetett, kétévente indított, oklevelet adó, posztgraduális informatikusképzés (szakinformátori kiegészítő szak tematikájáról és fejlesztési terveiről *Sebestyén György*[3] tanulmánya ad összegzést.

A jelenlegi alap- és továbbképzési rendszer – az egyetemi és főiskolai tanterveket vizsgálva – strukturálisan kaotikusnak tűnik. Az egymástól lényegesen eltérő oktatási felfogásból eredő különbségek jelentős színvonalbeli eltéréseket mutatnak, melyek többnyire negatívan hatnak a szakma általános megítélésére is.

A könyvtárosok körében végzett felmérések[4] alapján elmondható, hogy általában hiányolják, illetve kevésnek tartják egyrészt a külföldi képzés lehetőségeit; másrészt – mivel a többi szakmához hasonlóan előtérbe kerültek a számítógépes ismeretek, és a nyelvtudásra is nagy szükség van –, ezért a könyvtár-informatika-nyelv összetételű oktatást tartanák kívánatosnak. Nagy igény mutatkozik a környezet kihívásaira reagálni tudó, menedzser típusú, kommunikatív munkatársakra. Ezt azonban, s ebben szinte egyöntetű a vélemény[5]: a jelenlegi képzés nem segíti elő.

Milyen és mennyi szakemberre van szükségük a különböző típusú és nagyságú könyvtáraknak?

A kérdés megválaszolásához nézzük meg a munkaerőpiac helyzetét: közismert tény,[6] hogy a könyvtárakban a szükségesnél sokkal több az egyetemi-főiskolai végzettségű diplomás. Ez az egyik alapvető oka annak, hogy közülük sokan alulfoglalkoztatottak, azaz gyakorlatilag könyvtártechnikusi munkát végeznek. Ugyanakkor hiány van olyan szakemberekben, akik összetett ismeretekkel rendelkeznek, kezelni tudják a korszerű technikát, s képesek a nehéz gazdasági helyzet ellenére is az intézményi feladatok eredményes megvalósítására. Hozzá kell tenni, hogy a kizárólag végzettséghez kötött bértábla és a bérvisszafogás miatt, az ilyen szakembereket a költségvetési intézményekben meg sem tudnák fizetni. Ott tartunk, hogy ma még számos helyen a szükséges továbbképzésekhez a munkaidő-kedvezményeket sem tudják biztosítani.

Milyen igények jelentkeznek a képzéssel szemben?

A képzőhelyek száma valószínűleg elegendő. A hagyományos könyvtárosképzés fellegvá-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

raiban az ELTE BTK Könyvtárinformatikai és a debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetemi Könyvtár-informatikus szakán (KLTE) magas szintű egyetemi képesítést nyújtanak. Szakmailag hasonló tananyaggal képeznek a budapesti, a szegedi, a nyíregyházi és a szombathelyi főiskolákon is.

A posztgraduális képzés – nem beszélve a tudományos továbbképzésről – azonban már nincs ilyen jó helyzetben. Ezt jelzi egyebek mellett a doktori disszertációk számbavételéről *Balázs János* összefoglaló tanulmánya[7]. Főleg a tudományos jellegű képzésre vállalkoznak kevésbé szívesen a felsőoktatási intézmények. Nem alakultak ki olyan széles körben ismert tudományos műhelyek, ahol teamek dolgoznának egy-egy kutatási témán, melyekhez kapcsolódhatnának a fiatal kutatók, szakemberek. A tudományos továbbképzés korábban is csak levelező formában létezett, ma pedig a munka mellett mind nehezebb teljesíteni a követelményeket. Az összességében kevés számú *kandidátusjelölt* számára Magyarországon a könyvtártudományi diszciplina nem tartozott a hivatalosan elfogadottak közé, alkalmazott tudományként csak egy „ad hoc" bizottság értékelte más tudományokhoz sorolt tudományos teljesítményüket. A változások ugyan decentralizálták a tudományos továbbképzési lehetőségeket, de azokkal több intézmény még nem tud igazán aktívan élni. Tervekről hallani a szombathelyi és debreceni képzőhelyeken – a meglévő Budapestin kívül.

Meglátásom szerint mind a posztgraduális, mind a tudományos (MA fokozatok, PhD) képzés esetében fejleszteni kellene a magyarországi és a külföldi tanulmányi lehetőségeket. Teljes mértékben osztom *Kovács Lászlóné*[8] véleményét arról, hogy a *hosszabb, a nyelvtanulást és a szakmai továbbképzést egyaránt szolgáló külföldi utakból... nincs választék.„* Személyes tapasztalataim alapján is állíthatom, hogy a rövid időre szóló ösztöndíjak, tanulmányutak sok impulzust adhatnak, de komoly kutatási együttműködési kapcsolatok kialakításához több idő kell.

A magyarországi képzőhelyek fő gondja inkább a *képzés tartalmának és minőségének korszerűsítése*. Az új tantárgyak bevezetésében (menedzsment stb.), a külföldi kapcsolatok sikeres hasznosításában nem a fővárosi képzés, hanem a debreceni és a szombathelyi jár elől. Szombathelyen, a Berzsenyi Dániel Tanárképző Főiskola Könyvtár-informatikai tanszékén 1998-ban információs menedzseri posztgraduális kurzust indítanak a PHARE program keretében. A kurzus, melyet az „Információ a felsőoktatásban" (Debrecen, 1996. aug. 27-30.) c. konferencián a szakma is megismerhetett, tematikai tervezete jó alapnak látszik, bár menedzsment blokkját érdemes lenne egy-két további témával bővíteni, (például jogi, szponzorálási és public relations ismeretekkel). A legátgondoltabb információpolitikáról és vérbeli marketing stratégiára épített képzési rendszerről – felfogásom szerint – a debreceni egyetem informatikus-könyvtár szak tárgyai tanúskodnak. Az ún. integrativ tárgyak között megtalálható a marketing, az önmenedzsment, az információ- és projekt-menedzsment. A magam részéről – a teljesség kedvéért – a kulturális marketinget és a PR-tevékenységet tenném hozzá oktatandó tárgyként. Az egri Eszterházy Károly Tanárképző Főiskola 1994/95-ös tanévben elindított levelező tagozatos könyvtárszakos képzése és a budapesti ELTE BTK Könyvtár-informatikus szakán a könyvtári menedzsment csak speciális kollégium formájában sajátítható el, a marketing pedig említést sem nyer. Az ELTE BTK említett posztgraduális kurzusának 1996-ban módosított tematikája[4] az alapozó tárgyú menedzsmenten kívül már projekt-menedzsmentet is tartalmaz. A felvázolható képzési anyagok tükrében úgy tűnik, nem annyira az „új szemléletű könyvtárosok", inkább „az információtechnológiát jól ismerő" szakemberek képzése kap elsőbbséget.

Általánosságban elmondható, hogy a tantervekben az *informatikai tudásanyagot helyezik előtérbe, és kissé túlsúlyosan kerülnek be a számítástechnikai kezelési ismeretek.* Az informatikai kultúra fejlődésével számot vetve, várható, hogy az informatika minden tudományterülethez, szakhoz kapcsolódó általánosan bevezetett oktatási tárgy lesz, így a könyvtári szakokon csak az informatika könyvtári vonatkozású ismereteinek oktatására lesz igény. Számolhatunk azzal is, hogy – főként az újabb generációk középiskolai számítógépes felkészítése miatt –, a felsőfokú oktatásban kevésbé lesz szükség a számítógépek alapvető hardver és szoftver felépítésének és kezelésének tanulmányozására, mely inkább a

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

gyakorló könyvtárosok továbbképzésében használható fel – a könyvtári munkafolyamatok gépesítésének elterjedésével.

Összefoglalva, tehát a változás tendenciáinak követésében Magyarországon két dologra kell feltétlenül odafigyelni: 1) a Nemzeti Alaptantervre; 2) és Nemzeti Információs Stratégiára. Természetesen még sok egyéb másra és főleg a jól adaptálható külföldi példákra is. A szaksajtóban a korábbi – főként elméleti jellegű – tantervi ismertetéseket, vitákat követően már megjelennek a külföldi képzésben részt vettek beszámolói. (Az amerikai könyvtárosképzés rendszeréről, a felvételi szabályairól például *Debreczeni Zsuzsanna*[10] számolt be a Könyvtári Figyelőben. Az egyesületi rendezvényeken nagy érdeklődés kísérte a British Council által szervezett tanulmányutak résztvevőinek beszámolóit.) Az ezekkel a kérdésekkel foglalkozó publikációk száma a szaksajtóban folyamatosan nő, ami további ösztönzést adhat az *optimális képzési irány* meghatározására. Az optimális képzési irányról érdemes lenne egy *Internetes telekonferenciát kezdeményezni* és a hozzászólókat később egy konferenciára is meghívni, kibővítve a kört hagyományos csatornákon elérhető érdeklődőkkel.

A képzés és a szakma szervesebb kapcsolatát szorgalmazták egy a könyvtárosképzés és a munkaerőszükséglet problémájával foglalkozó, az OSZK-ban 1995-ben rendezett tanácskozáson is, ahol megállapították, hogy szükség lenne arra, hogy az oktatási szintek *szervesebben épüljenek egymásra*. A tantárgyak tartalmi vonatkozásában kifogásolták azok túlságosan történeti és kevésbé gyakorlati jellegét, és javasolták, hogy a speciális ismeretek átadását ne a tantárgyak állandó módosítgatásával, hanem a posztgraduális képzés rendszerében biztosítsák. (Úgy gondolom, hogy az akkori megállapítások ma is prolongálhatók.)

A problémák felvetése, természetesen nem homályosíthatja el, hogy a felsőfokú intézményekben, és általában a továbbképzés kérdésében az elmúlt egy-két évben kedvező változások történtek: az egyetemeken és a főiskolákon ismét megjelent a levelező képzési forma; alapítványok támogatják a továbbtanuló könyvtárosokat; az MKE pályázatokat ír ki a tudományos tevékenység ösztönzésére; bővülnek a külföldi ösztöndíjas tanulmányutak (Fullbright-ösztöndíj, British Council által támogatott utak); a külföldi intézményekkel közös hazai továbbképzési fórumok (pl. Szombathelyen a Walesi Könyvtárosképző Főiskolával a Tempus Program keretében szervezett szemináriumok; (pl. a Budapesti Műszaki Egyetem (BME) Központi Könyvtárában); MKE és más egyesületekkel közös tanfolyamok: (pl. hálózati tanfolyam a HUNGARNET-tel, illetve az IFF, NIIF számítástechnikai tanfolyamai; továbbképző szemináriumok az ALEPH integrált könyvtári rendszerben dolgozók részére; a NETI adatbázis-ismertető tanfolyamai; a Könyvtári és Informatikai Szövetség (KIK) és az MKE szervezeteinek tanfolyamai a könyvtári menedzsment és marketing témában; előadássorozat a nyitott napok keretében az ELTE BTK Könyvtári-informatikai tanszékén.

A kulturális területekre jellemzően a civil szervezetek – főként alapítványi – támogatási rendszere a könyvtároskézés vertikumában is hasznosnak bizonyult. Az intézményi, egyesületi együttműködési lehetőségeket aktívabban keresik és használják ki a gazdaságossági szempontok miatt.

A vázolt formák jelzik az alternatív lehetőségeket a képzésre, de strukturális megközelítésből nézve még tükrözik a jelenlegi „toldozás-foldozás" jelleget. A pozitív tendenciák ellenére a mostani szervezett oktatási struktúrák ismeretében felvetődik a következő kérdés: hol a helye a könyvtári menedzsment, marketing és PR oktatásnak?

A könyvtári menedzsmenttel-marketinggel és PR oktatással összefüggő kérdések

Mint láttuk, van, ahol csak a továbbképzésben, van, ahol csak a speciális kollégiumok szintjén, de van, ahol az alapképzésben is polgárjogot nyertek ezek a tárgyak. Az eltérő felfogásokat tiszteletben tartva, szerintem ez utóbbi változatot kellene egységessé tenni, hiszen a könyvtári-információs tevékenység minden területére kiterjedő új szemléletről, kezelési eljárási módokról van szó. A speciális kollégiumok mindenkor a könyvtártípusok szerinti szakosodást és az egyes speciális munkakörre pl. információelemző, adatfeldolgozó stb. való felkészülést kellene, hogy segít-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

sék. A továbbképzés formáinak a modulrendszert kihasználva, rugalmasabbnak kell lenniük, mivel a hozott ismeretek és szintek heterogének. A távoktatási formákkal is ajánlatos lenne megbarátkozni – mert mind a személyi, mind az anyagi lehetőségek szűkössége, mind a meglévő erőforrások ésszerűbb hasznosítása e módszer időszerűségét és „hasznosságát" vetíti elénk.

Valószínűleg, hogy az oktatói státusz-problémák is hátráltatják az új tárgyak bevezetését. Egy 1994-ben rendezett debreceni konferencia[11] ajánlásai ma is fogódzót nyújtanak a képzési rendszer javításához, az oktatók továbbképzésére, a tárgyi-anyagi feltételek garantálására stb. Az ajánlás egyik pontja foglalkozik az informatikai és menedzsment ismeretekkel, valamint e szemléletmód beiktatásával a képzési programba. Az eddigi tapasztalat azt jelzi, hogy az informatika a tanszéki elnevezések szintjén is bevonult a könyvtári szakokra, míg a menedzsment nem terjedt el általánosan. Ahol mégis, ott a marketing ismeretek is szerepelnek a menedzsment blokkon belül, de a hozzá kapcsolódó public relations ismeretek már nem, vagy feltételezhetően a marketingen belül kerülnek említésre. (Mentségül ezekről a vázlatszerű tantervekből nehéz egyértelmű következtetéseket levonni.)

Természetes, hogy a korszerű számítástechnikai eszközök és programok könyvtári elterjedésének köszönhetően – a hangsúly alapvetően ezek megismerésére és lehetséges alkalmazásaira terjed ki az informatikai tantárgyak keretében. Ugyanakkor a könyvtár egészének sikeres működése vagy a túlélése szempontjából fontos menedzser-marketing és PR-ismeretekre való komplex felkészítés nem folyik.

Az információs szakma nehézsége és szépsége is egyben, hogy egyszerre és gyakran egy személyben kell megfelelni mind az információkezeléshez, mind a marketinghez és a közönségkapcsolatokhoz jól értő szakember követelményeinek. Közvetítő szerepköre lehetővé teszi, hogy tevékenységében egyesítse a marketing technikáit és amennyire szükséges a public relations adta lehetőségeket.

Tény, hogy e területeken még a kísérletezések korszakát éljük, bár néhány keletibb országban (pl. Oroszország) a publikációk alapján[12] úgy tűnik, bátrabban vágtak neki. Érdemes figyelmet fordítani az oktatási rendszerek és a különböző módszerek összehasonlítására, amelynek egyik formája az intézményi kapcsolatok (hazai és nemzetközi) kialakítása és a meglévők bővítése.

Kulturális menedzserképzés

A konferenciák fontosságáról szólva, érdemes megemlíteni, hogy azok gyakran közvetlen szellemi ösztönzésként is szolgálhatnak. Így történt ez egy 1991-ben rendezett bécsi konferencián, ahol az Institut Für Kulturelles Management (IKM) konkrét javaslattal és átadott tantervi programmal segítette elő, hogy egy év múlva Budapesten is meginduljon egy kulturális menedzserképző program az ELTE BTK keretében. Két év alatt elvégezhető a nappali tagozatosak számára ajánlott program. 1993-tól szemeszteres posztgraduális kurzusokat is szerveztek a kulturális területeken dolgozóknak. Teljesítéséről a hallgatók egy komplex vizsgát követően „kulturális menedzser" szakképesítést kapnak. Ez utóbbi tanfolyam költsége 1996-ban 80 ezer forint volt, ami a többi szaktanfolyamhoz képest még az olcsóbbak közé tartozik.

Vendéghallgatóként az elsők között volt lehetőségem elvégezni ennek a kétéves kurzusnak 12 tanegységes, modulszerű programját, amely a nyugat-európai (hamburgi, utrechti) képzés törzsanyagát tartalmazza. Biztató, hogy a program gazdái távlatilag kb. 60 tanegységű, öt évre terjedő menedzsment program szervezésén is fáradoznak. Szemléletmód váltásra, az alapismeretek elsajátítására viszont már – bizton állíthatom – a jelenlegi is elegendő, hiszen olyan tudást közvetít, amely a kulturális intézmények számára a piacgazdasághoz való jobb alkalmazkodást segíti elő.

Érdemesnek tartom a tantárgykörök legalább felsorolásszerű megemlítését:

- marketing; kulturális marketing; reklám, public relations (marketing-kommunikáció);
- a szponzorálás nemzetközi és hazai tapasztalatai;
- általános és kulturális menedzsment; a kulturális jog kérdései;
- a nonprofit szféra gazdasági és pénzügyi kérdései;

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

- kulturális vállalkozások, kulturális szolgáltatások;
- a kulturális intézmények és a kulturális vállalkozásokkal kapcsolatos gazdasági és pénzügyi ismeretek.

Vannak a könyvtárakban is jól hasznosítható témakörök. Így például hallgatható a könyvkiadás menedzsmentje. Ezen kívül szerveztek képzőművészeti és színházi menedzsmentet is. Sajnos, a többi közművelődési intézményre vonatkozó ismeretek periférikusan csak egy-egy előadás erejéig szerepelnek. A kurzus tanárai, előadói az ELTE tanszékeiről, a Budapesti Közgazdaságtudományi Egyetemről és más intézményekből közösen vezetnek tanegységeket a meghívott szakértőkkel és vezető menedzserekkel együtt a színház, a kulturális vállalkozások, az alapítványok, valamint a média sokszínű világából.

Milyenek legyenek a könyvtári menedzserek?

A könyvtári menedzser személyiségi követelményeit a szakirodalom sok helyen megfogalmazta. A következő főbb jegyeket említik meg: innovatív, kockáztatni is tudó személyiség, aki bízik önmagában, magabiztos fellépésű, de tiszteli mások véleményét, elemezni tudja a helyzetet és képes alkalmazni adott pillanatban a megfelelő menedzsment filozófiát, alkotói légkört teremtve ösztönzi a munkatársakat, biztosítja továbbképzésüket, képességeiknek megfelelően foglalkoztatja őket.

A vezető és a munkatárs sikeressége természetesen nagyban függ attól, hogy *mennyire tudja képességeit az adott közösségben kibontatkoztatni.* Aligha lehet vitás, hogy az oktatásnak sikerorientáltnak kell lennie. Olyan tárgyak lennének kívánatosak, amelyek az elmélet és a gyakorlat optimális kapcsolatát alkotják. A marketing oktatásban a szükséges alapképzésen kívül szükség lenne a következő tárgyakra: „a társadalmi-kulturális szféra menedzsmentje", „kulturális marketing", „a könyvtári marketing külföldi tapasztalatai" stb.

A KIK, az OSZK és a többi vezető információs intézmény (pl. OMIKK) a 90-es években nemzetközi szemináriumok, konferenciák rendezésével segítették elő a menedzsment külföldi gyakorlatának széles körű megismertetését, ösztönözve a hazai alkalmazást. Az MKE égisze alatt zajló menedzser és marketing tanfolyamok mind több könyvtáros érdeklődését keltik fel, bár a PR itt sem kapott helyet. A szakmai találkozókon az utóbbi években inkább a túlélésről hallani és nem a perspektívákról. Pedig a PR és a perspektíva rokon fogalmak.

Az oktatás korábban is elmaradt a várható szakmai igényektől – és lassította ezáltal a fejlődési folyamatokat –, most is inkább utána kullog az eseményeknek. Nem akarom a lelkiismeretünket megnyugtatni azzal, hogy ez más területeken is így megy, hiszen az a nyugtalanító ebben, hogy egyre világosabbá válik, a késlekedés a mi bőrünkre megy! Gondoljunk a létszámleépítésekre, az intézmények bezárására stb.

Az említettek elkerüléséhez is szükség van technikákra, alkalmazásukhoz pedig a nem elhárítandó közgazdasági és marketing ismeretekre, stratégiai tervek készítésére, minden munkaterület menedzselésére, fizetőképes felhasználói piac keresésre, arculat-tervezésre, pártoló tagok, szponzorok keresésére, a könyvtárról mint kulturális-információs intézményről alkotott kép javítására a médiákban és a mértékadó közvéleményben.

Honnan kaphatunk muníciót?

Könyvtári vonatkozásban, komplexen valószínűleg sehonnan. De kitartó, szívós munkával és idővel innen-onnan összeszedegethetők a tudásmorzsák. Az üzleti élet menedzsment tanfolyamai, kiváltképpen a profi angol nyelvtudást igénylő drága kurzusok a legtöbb könyvtáros anyagi helyzetét ismerve, szóba sem jöhetnek. Hasznosságukat megkérdőjelezik az ott szerezhető ismeretek közvetlen adaptációjának gondjai a kulturális szférában. Ezt tehát nem lehet rábízni – mint régen tettük – egy országos vezetőképző központra, hanem a szakmai képzés helyeire kell vinnünk. Az említett kezdeményezések, és további elképzelések reménykeltők, de egyelőre a lelkes önművelés szakaszában toporgunk.

Bobokné Belányi Beáta „Képzés – önképzés – továbbképzés" c. cikkében[13] az ismeretszerzési folyamat két oldalaként jellemzi a képzést és az

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

önképzést, és ez utóbbit legalapvetőbb kötelezettségeink közé sorolja. Tény azonban, hogy a szakképesítést néhány évtizeddel ezelőtt megszerzettek, vagy a rutinfeladatú munkakört ellátók számára kevés az ösztönzés az ön- és továbbképzésre. A szervezett képzésnek ezért fontos előkészítő szerepe lenne az önképzés tanulási módszereinek, főleg a konzultációs oktatási forma szélesebb körű hozzáférésében.

A tanulás és önképzés ajánlott szakirodalmi jegyzékek, szemle- és referáló gyűjtemények, összefoglalók, módszertani útmutatók stb. révén rendszeresebbé tehetők. Ma inkább alkalmi jellegű, hogy ki milyen tanfolyamról szerez tudomást, és belső ambiciókra épül az interdiszciplináris típusú továbbképzés pl. a Budapesti Közgazdaságtudományi Egyetemen, pedig ez utóbbit a könyvtár célirányosabbá is tehetné. A továbbképzést mint munkaköri elvárást a szakmában szinte sehol sem fogalmazzák meg, és nem is díjazzák, holott erre formailag van lehetőség.

Az MKE, mint koordinátor

Az MKE a szakmai önképzés sokféle formáját nyújtja tagjainak a szakmai látogatások és más rendezvények révén (konferenciák, bemutatók stb.). Az utóbbi három év rendszeres szakmai találkozó és továbbképző helye lett a Nemzetközi Könyvfesztivál Könyvtáros Klubja is a Tabula Ráza BT szervezésében. Kedveltek az MKE Műszaki Szekciója és a Kopint-Datorg Alapítvány közös külföldi szakmai útjai. A téma fontosságát jelzi, hogy az MKE 1996. évi vándorgyűlésének központi témája a „Könyvtár, kommunikáció, társadalom" kapcsolatrendszert vizsgálta. Ott már találkozhattunk PR-felelősök és marketing-szakemberek előadásaival. Van ebben természetesen egy sürgető felismerés is, félő, hogy a „menedzser" munka minden szférára kiterjedően úgy vonul be a könyvtári világba, hogy onnan a „mezei könyvtári szakmabelieket" – a kellő hozzáértés híján – kiszorítja. A humán erőforrás menedzseléséről újabban speciális kollégium keretében tart foglalkozásokat a budapesti egyetem könyvtár szakán *Bobokné Belányi Beáta*[14].

Az egyesület már szekcióinak rendezvényein a külföldi menedzsment technikákról tartott előadások[15] többnyire a szakmai publikációt gazdagítják, de a könyvtári sajtó nem helyettesítheti teljes mértékben a rendszerszerű oktatáshoz szükséges külföldi és magyar írásokat egyaránt tartalmazó szöveggyűjteményeket, valamint a tankönyvként használható könyveket, jegyzeteket. És mint már tettem néhányszor, hadd utaljak ismét a nyelvi korlátokra. Gyorsabb lenne lefordítani a nagy gonddal kiválasztott értékes – főleg angol nyelvű – munkákat, mint a továbbképzésben résztvevőket felsőfokú nyelvtudáshoz juttatni. Ebben a kérdésben még nem látszik összehangolt koordináció. Ugyanakkor örvendetes, hogy 1997 végéig megjelennek a *„Korszerű könyvtárak-korszerű módszerek. A könyvtári menedzsment füzetei"* sorozat kötetei *Alföldiné Dán Gabriella, Bátonyi Viola, Skaliczki Judit, Téglási Ágnes és Zalainé Kovács Éva* szakirodalmi szemléivel.

Az oktatás tudásbázisa

Az oktatáshoz szükséges eszközök alatt sokan csak az intézményi infrastruktúrát: számítógép- és vonalellátottságot értik, a szakirodalomról kevesebb szó esik. Jelenleg az új tárgyak sorsa a kellően összeállított jegyzetek és szakoktatók hiányában amolyan „mostohagyerekek"-hez hasonló. (Van ugyan néhány kiindulópont a könyvtári marketing szakirodalmi szemléje, *Alföldi Dán Gabriella* és *Hegedűs Péter*[16] 1986-ban készült összeállításában. Jó lenne, ha elkészülne a folytatása.) Az OSZK-KMK kiadásában 1995-ben jelent meg az első menedzsment jegyzet *Deckers, Mark-Mikulás Gábor*[17] szerzőpárostól. További jegyzetek előkészítése folyamatban van, de érzékelhető a lemaradás a gyakorlati igényekhez képest.

A képzési információs „tudásbázis" kialakítására a debreceni kollégák: *Boda István* és *Juhász István*[18] hívták fel a figyelmet. Egységes rendszerben szeretnék kezelni a hagyományos és nem hagyományos dokumentumokat, vagyis az oktatást és felkészülést szolgáló könyveket, folyóiratokat, számítógépes programokat, oktatóanyagokat és más segédleteket.

Az 5. BOBCATSSS szimpózium fő témája: a *könyv gazdaságtana* volt. Ismerve a pazarló ha-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

zai gyakorlatot, hogy az oktatási intézmények csak saját hallgatóik részére bocsátanak ki jegyzeteket és segédleteket: talán érdemes lenne változtatni ezen a gyakorlaton. Eretneknek tűnik, mégis megjegyzem: megpróbálhatnánk a szűken értelmezett szerzői dicsőségnél előbbre helyezni a gazdaságossági szempontokat. Már csak azért is mert a szerzői kollektívák – konzorciumok – eredményeként feltehetően gyorsabban létrehozhatók a hiányzó oktatási anyagok.

A közös munkát lehetne elősegíteni – egyebek mellett – az ilyen irányú pályázatok kiírásával akár a szakmai egyesületek, az alapítványok vagy az MKM részéről. Örülnék, ha ez a javaslat valamelyiküknél pozitív fogadtatásra találna. Javaslataim a következők:

1. Tovább kell fejleszteni szponzorok, alapítványok, országos és nemzetközi pályázatok pénzforrásai révén a könyvtárosok posztgraduális és tudományos továbbképzésének magyarországi és külföldi lehetőségeit.

2. Az optimális képzési irány meghatározásának elősegítésére Internetes telekonferenciát és nemzetközi tudományos konferenciát kellene rendezni az MKE irányításával.

3. Konkrét, szakmai igényeket kellene megfogalmazni, s ezeknek megfelelően tantervi javaslatokat kell készíteni a menedzsment-marketing és public relations tematikák oktatására.

4. Rugalmas képzési formákat kell kialakítani: rendszeressé kell tenni a témára orientált tanfolyamokat, távoktatási formában is önköltséges alapon.

5. Az új könyvtárosi-informatikai szakmák elsajátítására induljanak további modul- és kreditszerű posztgraduális kurzusok.

6. Könyvtárosi szakmai fórumok, szervezetek pályáztassák meg a képzéshez szükséges szakirodalom összeállítását intézményközi közös szerzőségek, konzorciumok útján.

7. A könyvtárosi érdekképviseleti szervek dolgozzanak ki stratégiát a szakmán belüli és kívüli közönségkapcsolatának következetes fejlesztésére. Hassanak oda, hogy a munkahelyeken többen kapjanak ösztönzést és anyagi támogatást a továbbképzésre és az alkalmazott ismeretek elismerésére.

Összegzésként

Az információtechnológia fejlődése és a társadalmi–gazdasági változások együttes hatására Magyarországon is növekvő igény van az új szemléletet tükröző, Nyugaton már elismert új szakmákra, mint például: információs menedzser, információs tanácsadó, információs bróker, PR-felelős, marketing-igazgató stb. A gyakorló könyvtárosok számára a szervezett továbbképzés formái jelentik az új szakmai ismeretek elsajátítását. A hasznos, érdeklődést felkeltő szakmai rendezvények, egy-egy előadás, rövid tanfolyam azonban nem helyettesítheti és nem is elegendő azok komplex elméleti-gyakorlati megismerésére.

Az új könyvtári posztgraduális szakmai képzési rendszer teljes felállásáig kihasználhatná a más kulturális területen már működő képzési formákat, – vagy amennyiben lehetséges – együttműködési formákat alakíthatna ki velük a könyvtári ismeretek kibővítésével. Ha a felek erre hajlandóságot mutatnak, részt lehetne venni egyebek között az ELTE BTK kulturális menedzserképző kurzus tananyagának bővítésében.

Az oktatásba bevonható szakemberek előadói képzése és továbbképzése érdekében is bővíteni kellene a lehetőségeket. Jó kezdeményezés a British Council által szervezett (Kecskemét, 1996. szeptember) egyhetes tanfolyamszerű oktatás.

Végül, de nem utolsósorban összerendezett – online is elérhető – információs bázissal kellene rendelkeznünk az MKE keretében a különböző rendszeres és eseti képzési formákról és azok feltételeiről – annál is inkább, mert a hírlevelekben szereplő pályázatok többnyire rövid határidejűek, a gyors tájékozódás tehát nagyon fontos lenne.

A cikkben közzétett gondolatok az érdekelt szakemberek, oktatók számára feltehetően több evidensnek tűnő megállapítást tartalmaznak. Hogy mégis fontosnak tartom felvetésüket, annak az az oka, hogy tapasztalatom szerint a magyar könyvtáros számára az evidencia még nem gyakorlat, nem determinálja a mindennapok cselekvését. (S, hogy azzá legyen, az elképzeléseket talán még tovább lehetne vitatni.)

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Irodalom

1. Felmérés továbbképzési igényekről ... LISTEN TEMPUS pályázat [Kérdőív] [2p.] (MKE Hívlevél, 1997. aug. 13.)
2. KOKAS Károly: Gondolatok a könyvtári informatikai szakképzés megújításáról. In: Könyvtári Figyelő, Új folyam 6. (42). 1996. 3.sz. 403-413. p.
3. SEBESTYÉN György: Szakirodalmi informatika és információs menedzsment a posztgraduális képzés továbbfejlesztése az ELTE Könyvtártudományi Tanszékén. In: Könyvtári Figyelő, 36. évf. 1990. 1-2. sz. 47-53. p.
4. NAGY Attila: Könyvtárosi jövőkép – szociológus szemmel. In: Könyvtári Figyelő, Új folyam 5. (41.) 1995. 3.sz. 400-405. p.
5. VIDRA SZABÓ Ferenc: A könyvtárosok képzettsége. In: Könyvtári Figyelő, Új folyam 5. (41). 1995. 2.sz. 236-250. p.
6. Könyvtárosképzés és munkaerőszükséglet. In: Könyvtári Levelező/Lap. 1995. 6.sz. 10-11. p.
7. BALÁZS János: A hazai könyvtártudományi/informatikai doktori disszertációk számbavétele és jellemzése. In: Könyvtári Figyelő, Új folyam 1. (37.) 1991. 2.sz. 191-205. p.
8. KOVÁCS Lászlóné: Külföldi szakmai utazási lehetőségek könyvtárosoknak. In: Könyvtári Figyelő, 36. évf. 1990. 1-2. sz. 129-136. p.
9. HANGODI Ágnes: A kiegészítő és posztgraduális tagozaton 1987 és 1996 között készített szakdolgozatok számbavétele és jellemzése. ELTE BTK Könyvtártudományi-informatikai Tanszék. In: Könyvtári Figyelő, Új folyam 7. (43.) 1997. 1.sz. 43-52.p.
10. DEBRECZENI Zsuzsanna: Könyvtárosképzés az Egyesült Államokban. In: Könyvtári Figyelő, Új folyam. 5. (41.) 1995. 4.sz. 634-638.p.
11. A debreceni könyvtárosképzési konferencia ajánlásai [Debrecen, 1994. okt. 25-26.] In: Könyvtári Figyelő, Új folyam 5. (41.) 1995. 1.sz. 63-65. p.
12. KLUEV, V. K.: Marketingovaâ podgotovka menedzserov bibliotecnogo dela. In: Naučn. Tečhn. Bibl. 1993. 3. no. 26-35.p. Ism.: Könyvtári Figyelő, Új folyam 4. (40.) 1994. 1.no. 118.p. (Bíró Júlia)
13. BOBOKNÉ BELÁNYI Beáta: Képzés – önképzés – továbbképzés. In: Könyvtári Levelező/Lap, 1997. 6-7. sz. 17-19.p.
14. BOBOKNÉ BELÁNYI Beáta: Az ember mint a legértékesebb „energiaforrás". Személyzeti politikák és taktikák, avagy a munka mint „életünk megnyerésének eszköze". In: Tudományos és Műszaki Tájékoztatás, 42.évf. 1995. 7.sz. 274-277.p.
15. KOLTAY Tibor: Könyvtármenedzsment: ahogy Angliában csinálják. Beszámoló a Manchester Metropolitan Egyetem és a De Monfort Egyetem könyvtáraiban szerzett tapasztalatokról. In: Könyvtári Figyelő, Új folyam. 6 (42.) 1996. 2.sz. 271-278 p.
16. ALFÖLDINÉ DÁN Gabriella – HEGEDŰS Péter: Könyvtár és marketing. Szakirodalmi szemle. [Közr. az] Országos Széchényi Könyvtár Könyvtártudományi és Módszertani Központ. Bp. OSZK KMK, 1986. 107 p.
17. DECKERS, Mark – MIKULÁS Gábor: Bevezetés a könyvtári menedzsmentbe. [Közr. az] Országos Széchenyi Könyvtár Könyvtártudományi és Módszertani Központ. Bp. OSZK KMK, 1995. 108 p.
18. BODA István – JUHÁSZ István: Könyvtár-informatikai képzés a Kossuth Lajos Tudományegyetemen. In: Könyvtári Figyelő, Új folyam 7. (43.) 1997. 1. sz. 33-42.p.

ELEKTRONIKUS ÁLLOMÁNYÉPÍTÉSI PROGRAM (Electronic Resources Project) indul a Kongresszusi Könyvtárban; egyelőre (1997 szeptemberében) még a teendők megvitatásánál tartanak. A felállítandó részlegnek három fő feladatot kell megoldania: hol és hogyan tárolják az elektronikus anyagot, hogyan tegyék a könyvtárban hozzáférhetővé, hogyan tisztázzák a szerzői jogi kérdéseket. A részlegnek együtt kell működnie a Könyvtár számos más, az elektronikus dokumentumokban szintén érdekelt részlegével, tisztáznia kell viszonyát a már megindult Nemzeti Digitális Könyvtári Programhoz. Tanulmányozni fogják a brit, a kanadai és az ausztráliai nemzeti könyvtárnak e téren szerzett tapasztalatait is.

(LC Gazette, 1997. szept. 12.)

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

A következő tanulmány az ELTE BTK 1997. évi díjnyertes TDK dolgozata. Sok hallgató igényét elégítjük ki azzal, hogy BLISS magyarul ilyen részletességgel eddig nem ismertetett rendszerét bemutatjuk. (A szerk.)

BLISS Bibliográfiai Osztályozása

Domsa Zsófia – Kőműves Erika

Bevezetés

Henry Evelyn Bliss (1870-1955) a College of the City of New York munkatársaként dolgozta ki osztályozási rendszerét. A főiskola könyvtárában 1891-től egészen 1940-ig dogozott. 1908-ban felkérték a kb. 50 000 kötetes könyvtár rendezésére. Korábban az összes használatban lévő osztályozási módszer korlátozó tényezőit megismerte, tapasztalatait könyvtári szaklapokban publikálta. A problémákat a század húszas-harmincas éveiben kialakult „nyelvészeti iskola" osztályozási rendszerét megelőlegező tárgyszószabályzat megalkotójával is megvitatta. Bliss nem a Cutter-féle úgynevezett *Expansive Classification*-t vette alapul saját rendszerének kidolgozásakor, hanem teljesen új osztályozást alakított ki. Osztályozási elveit 1910-ben ismertette először a *Library Journal* hasábján.

Hangsúlyozta, hogy a könyvtárakban olyan új, átfogó osztályozási rendszerre van szükség, amely nemcsak a tudományos munkát segíti elő, hanem egyaránt gazdaságos és alkalmazható a szakma számára. Úgy vélte, hogy módszere akár 300 000 kötetes gyűjtemény rendszerezésére is alkalmas.

A rendszer részletes kidolgozása és teljes kiadása 20 évet váratott magára. Az 1929-ben megjelent *The Organization of Knowledge and System of the Sciences,* valamint az 1933-as kiadású *The Organization of Knowledge in Libraries* című művek a Bliss-féle osztályozási rendszer elvi alapjainak részletes kidolgozását foglalják magukban. Szakrendszerének első – már táblázatokat is tartalmazó – változata 1935-ben jelent meg *A System of Bibliographic Classification* címen; a teljes második kiadást 1940-1953 között publikálta.

Habár művét nem kifejezetten iskoláknak szánta, a legnagyobb elismerést mégis az angliai iskolai könyvtárak körében váltotta ki. Sikerét az is bizonyítja, hogy számos oktatási intézmény gyűjteményében mindmáig használatban van.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Bliss művének jelentősége még inkább nyilvánvalóvá vált, mikor a rendszer teljes, kidolgozott változata négy kötetben látott napvilágot *A Bibliographic Classification* címmel.

Az 1940-ben megjelent első kötet tartalmazza a bevezető és a rendszer alapjait magyarázó táblázatok mellett az osztályozásban az A-tól G-ig terjedő osztályokat. Az 1947-es második kötetben folytatólagosan találjuk meg K-ig az osztályok táblázatait. Ide tartoznak az emberrel kapcsolatos tudományágak, mint az antropológia, a neveléstan, a pszichológia és a szociológia. A könyvben index is található. A harmadik kötet a további L-től Z-ig terjedő osztályokat foglalja magába, az emberrel és a társadalommal foglalkozó tudományterületeket is, tehát az emberiség, illetve az egyes nemzetek történelmét, a vallást, az etikát, egyéb társadalomtudományi területeket, valamint a nyelveket, az irodalmat, a bibliográfiát s a könyvtárakat. A negyedik 1953-ban megjelentetett kötet egy általános indexet, az előző kötetek együttes indexét tartalmazza.

Mivel ez a teljes változat csak a nagyobb oktatási intézmények, egyetemek, főiskolák számára volt könnyen elérhető, szükség volt egy olcsóbb és egyszerűbb kiadásra az átlagos iskolák könyvtárai számára. Ez a tömörített változat 1969-ben a School Association gondozásában *The Abridged Bliss Classification* címen jelent meg.

A Bliss-féle rendszer egyik legnagyobb előnyeként emelték ki, hogy a hasonló témájú, egymással rokonítható dokumentumok közti kapcsolatokat minden eddigi használatban lévő rendszernél alaposabban és világosabban tüntette fel, hozzásegítve ezzel az iskolai könyvtárakat egy modern, naprakész, alapjaiban mégis a sokéves hagyományokon nyugvó rendszer alkalmazásához. A tömörített változatot több mint 80 könyvtár alkalmazta. Ezek közül azonban mindössze kettő amerikai, a többi más angolul beszélő országokban található. Népszerűtlenségének oka valószínűleg az, hogy megjelenésekor a legtöbb már rendelkezett szakrendszerrel, vagy más általánosan ismert szakrendszert használt a feltárásra. Amerikában talán azért sem terjedt el ez a sok szempontból jó rendszer olyan széles körben, mert a könyvtárak számára előnyösebb volt, ha a Kongresszusi Könyvtár katalóguskártya szolgáltatását igénybe vehették.

A Bliss-féle bibliográfiai osztályozás alapelvei

Bliss a *The Organization of Knowledge in Libraries* című műve második kiadásában 32 definíciószerű tételben foglalta össze a könyvtári osztályozás alapelveit. Mills szerint az öt legfontosabb tétel a tudományok konszenzusáról, a rangsorról, a besorolásról, a rugalmasságról és a jelzetekről szól.

Konszenzus

A szakrendszer egyik meghatározó elve a konszenzus, tehát az a tudományos és oktatási téren kialakult egyetértés, mely a tudományágak egymáshoz való viszonyát meghatározza. Bliss végletesnek tekintette azokat nézeteket, melyek kora tudományos életében a konszenzus elvén kialakultak. Ez az egyetértés Bliss szerint *„viszonylag stabil,* és hajlamos arra, hogy még stabilabbá váljék, ha az elméletet és a gyakorlatot általánosságban és különösképpen részleteiben egyaránt megalapozzuk.[1]". A stabilitás Bliss érvelése alapján annak a ténynek a tükröződése, hogy a tudás rendszere és a természet fennálló rendje kölcsönösen összefüggnek egymással. Bliss igyekezett olyan elfogadható konszenzust létrehozni, amely ugyanakkor maximális hatékonysággal mutatja be az osztályok közötti alapvető kapcsolatokat is. Ez a konszenzus – különböző nézőpontokból nézve – nyilvánvalóan relatív és ráadásul pillanatnyi érvényű. Ezt Bliss is elismerte, de szerinte igenis nagy súllyal esnek latba a történelmileg hagyományosan elfogadott rendszerek sztoikus „triádtól" (logika, fizika, etika) kezdve egészen a sokkal részletesebb XIX. századi filozófiai rendszerekig.

Rangsor

A szakrendszer legfontosabb elve mégsem a sokat vitatott konszenzus, hanem a rangsor (subordination) elve volt.

Bliss szerint egy osztályozási rendszernek csoportosító vagy lineáris rendként kell megjelen-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

nie, ugyanakkor összességében meg kell mutatnia az eltéréseket, amelyeket az osztályok megkülönböztetésére használ. (Ez nem teljesen igaz szerzőségi listákra, illetve thesaurusokkal kapcsolatban.) A csoportosító rendszert két központi kapcsolat segíti: az alárendelés (a speciálist az általánoshoz) és a mellérendelés (ugyanolyan szintű osztályok esetén vagy osztályokon belül).

Amikor Bliss ezt a két alapelvet vizsgálta, felfedezett egy harmadikat, amely az előző kettő néhány elemét egyesíti magában. Ez volt a rangsor elve: *„Nagyon fontos momentum, hogy a természettudományok sajátosságaik szerint rendeződnek; bizonyos értelemben minden tudomány egyedi, csak együttműködik a társadalomtudományokkal, ugyanakkor alárendeltje is annak, amelytől elméletek és alaptörvények tekintetében leginkább függ, és amelyből specifikusan levezethető."* [2]

Ezzel a teóriával (amellyel őelőtte már számos filozófus foglalkozott) indokolja például, hogy szerinte a fizika, amely az anyag és az energia alapvető természetével foglalkozik, „általánosabb", mint a kémia, amely ugyan szintén az anyaggal és energiával foglalkozik, de sokkal specializáltabb szinten. A kémiának ez a fizikától való „függősége" látható például olyan kritikus területeken, mint a vegyértékelmélet, ahol a kémiai elemek együttes hatása végül is kifejezhető az atomszerkezet szakkifejezéseivel.

Feltűnő, hogy ez az elmélet (amely például azt is jelenti, hogy végső fokon minden biológiai fogalom megmagyarázható a fizika és a kémia szakkifejezéseivel) tele van nyilvánvalóan filozófiai megállapításokkal, mint ahogyan a konszenzussal kapcsolatos érvek is feltételezték, hogy az osztályok összefüggésben vannak az objektíven igazolható külső környezet fennálló rendjével.

Bliss élete során számos alkalommal kifejtette ezeket a következtetéseit: legalaposabban a *„The Organization of Knowledge and the System of the Sciences"* című műve 10. fejezetében.

Besorolás

Bliss szerint a könyvtári osztályozás olyan eszköz, amelynek segítségével meghatározhatjuk az információ specifikus osztályait és a köztük lévő kapcsolatokat. Alapvető feladata az, hogy segítsen az információtárolókból (könyvtárak, bibliográfiák, indexek) való visszanyerésében. A kereső először is behatárol egy specifikus osztályt, amelyben a szükséges anyag valószínűleg található, azután – ha szükséges – pontosítja a keresést az eredeti osztály bővítésével, vagy szűkítésével. A második pontosító funkciót a besorolás segítségével használja, amikor összekapcsolja azokat az osztályokat, amelyek közeli kapcsolatban állnak egymással. Bliss támadta az információszervezés alfabetikus rendszerét, mert az csak a specifikus osztályok helymeghatározására volt elég, pedig egyre növekedett az igény a bibliográfiai keresésre is. Véleménye szerint ezeknek az igényeknek csak a szisztematikus besorolás tud megfelelni, amely feltétlenül alapelve kell legyen egy jó rendszernek, és ez csak bizonyos, az osztályok rendszerére vonatkozó alapelvek betartásával lehetséges.

Rugalmasság

Bliss osztályozási rendszerének újabb fontos alapelve az a felismerés, hogy a tudás – és ennek megfelelően az osztályok – relatívak; a logikus rend mindig a gyakorlati felhasználástól függ. Éppen ezért a rendszer az alternatív besorolások egész tárházát nyújtja; például bizonyos technológiák besorolhatóak a technológia főosztályába (U), de az alá a tudományág alá is, amelyhez a legszorosabban kapcsolódnak. Például az ásványtan kerülhet a kémiához tartozó kristálytanhoz vagy a geológiához tartozó geokémiába is; a nemzetközi jogot sorolhatjuk a politikai tudományokon belüli nemzetközi kapcsolatok alosztályába, illetve a jogtudományokhoz is.

Bliss a rugalmasság érdekében sok helyütt nemcsak azt engedi meg, hogy a főosztályok között alternatívan válogassunk, de néhol még azt is, hogy a belső alosztályok sorrendjét megváltoztassuk: például egy adott nyelv irodalmát lehet először korszak szerint és aztán formailag osztályozni, de elképzelhető fordítva is.

Fentiek kivitelezéséhez *jelzetekről* kellett gondoskodnia. Bliss ezt is nagy alapossággal oldotta meg.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Jelzetek

Bliss komolyan hozzájárult a jelzetelés elméletéhez és gyakorlatához, nem kis részben azzal, hogy kihangsúlyozta a jelzetek „viszonylagos és alárendelt" voltát, vagyis, hogy nem feltétlenül kell meghatározni kiemelt kapcsolatokat.

Osztályozási rendszerében két alapvető jelzetelési elvet határoz meg. Először is az összetett jelzetek használata gazdaságos módszer a különböző osztályok visszatérő fogalmak alapján való jelzetelésre. Másodszor a jelzetek az összes jelentős rendszer közül itt a legrövidebbek. Bliss fontos elemnek tartja a jelzet fogadtatásánál a tömörséget, ezért osztályozási rendszerében számos módon törekedett is rá.

Filozófia, logika, matematika (vagyis *eszköz* tudományok és módszertan)
Fizikai tudományok
Fizika
Kémia
Csillagászati rendszerek és égitestek
Föld
Biológiai tudományok
Botanika
Zoológia
Ember: humán tudományok
Fizikai antropológia (tágabb értelemben)
Társadalmi antropológia (tágabb értelemben)
Társadalomtudományok
Művészetek

A tudományok rendje

Bliss osztályozási rendszerében egyfajta tudománytörténeti hagyományokon alapuló elvet követ; a tudományokat kétdimenziós – elméleti és gyakorlati szempontú – táblázatba rendezi.

Szakrendszerének legfőbb elve a tudományok fejlődési sorrendje, mellyel kapcsolatban, Bliss véleménye szerint, a 20. századra egységes nézet alakult ki a tudományos életben. A tudományok rendszere, szerkezete, valamint az egységes tudományterületek kapcsolódása olyan konvenciókon alapul, melyek a tudományos dokumentumok könyvtári osztályozását is meghatározzák.

Az alapok tekintetében Bliss rendszere nagyrészt az általánostól az egyediig terjedő alárendelés, illetve a rangsorolás elvét követi, viszonylag következetes és érthető módon:

A természettudományok között tehát a fizika az első hiszen a természet legalapvetőbb törvényeivel foglalkozik. Ezt a kémia követi, mivel ennek a fizika képezi az alapját; mindkét tárgyra pedig egyaránt épül harmadikként az asztronómia.

A Bibliographic Classification főosztályai

A Bliss-féle rendszer tényleges alapjául szolgáló főosztályokat nagybetűk jelölik.

A	Általános tudomány és filozófia
B	Fizika (ideértve a speciális fizikai technológiákat pl. rádió)
C	Kémia (ideértve az ásványtant és a vegyipart is)
D	Asztronómia, geológia és földrajz (általános és fizikai)
E	Biológia (ideértve az őslénytant és a biofölrajzot is)
F	Botanika (ideértve a bakterológiát is)
G	Zoológia (ideértve az állatföldrajzot és a gazdasági zoológiát is)
H	Antropológia (általános és fizikai)
I	Pszichológia (pszichiátria is)
J	Nevelés
K	Társadalomtudományok Szociológia, etnológia, etnográfia (utazások és általános leírások)
L-O	Történelem **M** Európa; **N** Amerika; **O** Ausztrália, Ázsia és Afrika
P	Vallás, teológia, etika
Q	Alkalmazott társadalomtudományok és etika; néprajz
R	Politikai tudományok
S	Jogtudomány
T	Gazdaság
U	Művészet általában; hasznos művészetek (kevésbé tudományos technológiák)
V	Szépművészetek, szórakoztató művészetek és szabadidő
W-Y	Filológia: nyelv és irodalom **W** Nem indo-európai; **X** Indo-európai; **Y** Angol
Z	Könyvészet, Bibliográfia, Könyvtárak

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

(A táblázat további részletezése az *1. számú mellékletben* található.)

A dokumentumcsoportok elkülönítése

A bibliográfiai szakrendszer szerkezetében úgynevezett megelőző numerikus osztályok (anterior numeral classes) állnak a már említett, a tudományterületeket fejlődési sorrendjükben tartalmazó főosztályok előtt.

A numerikus osztályok a következők

1. Referensz könyvek (olvasóterem)
2. Bibliográfiai művek
3. Válogatott könyvtár (az olvasóterem és más külön könyvtárak számára)
4. Ágazati szakmai könyvtárak
5. Vegyes művek (poligráfiák, unikumok, metszetgyűjtemények, fényképek, kéziratok stb.)
6. Periodikák
7. Társaságok; testületi kiadványok
8. Helyi gyűjtemények (vagy egyéb különgyűjtemények)
9. Elavult, selejtezendő művek

Ennek a besorolásnak az a célja, hogy a könyvtáros bizonyos dokumentumcsoportokat elkülöníthessen a főgyűjteményen belül.

A referenszművek esetében (1. osztály) például két út között választhat az osztályozó. Ha a számjegyet az adott dokumentum *jelzete elé* írja, akkor ezzel egy speciális, csak a referensz művek számára fenntartott „polcra" helyezi a könyvet. Ha azonban a számjegy a *betűjelzet mögé* kerül, akkor a könyv helye a rendes polcon (például egy földrajzi lexikon esetében a földrajzi témájú művek között) van. A referensz művek esetében azonban még egyértelműbb megkülönböztetés a betűjelzet mellett a Ref. rövidítés használata.

A másik kérdéses osztály a hatos, azaz a periodikák osztálya. Itt is fennáll annak lehetősége, hogy az adott folyóiratot az annak megfelelő témához helyezzük, így azonban, többek között tá-

rolási problémák adódhatnak. A másik lehetőség, egy külön, csak a periodikák számára fenntartott polc létesítése. Itt azonban a túlzott általánosítás veszélye forog fenn. Áthidaló megoldásként a tárgyi besorolást követően egy cím szerinti betűrend hozható létre.

Végül a kilencedik osztályhoz, azaz a selejtezendő művek csoportjához szükséges annyi magyarázatot fűzni, hogy az ide besorolt művek elkülönítését a tudományok gyors fejlődése teszi elkerülhetetlenné.

A megelőző osztályok alkalmazásában rejlő lehetőségek azonban nem mindig használják ki. Előfordul, hogy a könyvtárak nem eredeti céljának megfelelően alkalmazzák vagy egyáltalán nem is veszik igénybe ezt a besorolást.

Az alternatív besorolás

A Bliss-féle hierarchikus tudományfelosztáson alapuló rendszer kedvező adottsága az alternatív besorolási lehetőség, melynek révén az egyes tudományok más tudományok alosztályaként is szerepelhetnek a felosztásban. *(Lásd 2. sz. melléklet.)* Az alternatív besorolás érvényes a rendszer alosztályai, azaz a specifikus tudományterületek esetében is. Ez az osztályozás a művek többszempontú elemzését teszi lehetővé. Az egyes könyvtárak igényeiknek megfelelően alakítják ki a dokumentumaik besorolásához alkalmazott szemszögek, avagy a facetták sorrendjét. E lehetséges alternatívák közül a könyvtárnak előzetesen kell kiválasztania a számára legkedvezőbbet, s azt következetesen alkalmaznia. A facetták sorrendje könyvtáranként különböző, gyakorlati alkalmazásukban azonban kötött. Ahhoz, hogy valaki felelősséggel tudjon dönteni a választott alternatíva kérdésében igen nagy szakmai hozzáértésre, tapasztalatra és tájékozottságra van szükség.

Az alosztályok kialakításának módszere

A tudományterületeket soroló főosztályok az úgynevezett facetta-elemzés révén további al-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

osztályokra bomlanak. Ilyenkor a dokumentumot többszempontú vizsgálatnak veti alá az osztályozó.

Ez az elemzés az alosztályok egymástól való elkülönülését okozza, s az összetevők felsorolása révén az elemzési szempont is nyilvánvalóvá válik.

Például az **S** betű alá a jogi és jogtudományi munkák tartoznak; ezen belül **SE**-től **SO**-ig a jog fajtáinak facettáit találjuk (pl. **SJ** polgári jog; **SM** tulajdonjog); **SP**-től **SQ**-ig a jogi eljárásokat és jogi szervezeteket sorolja (pl. **SPH** bizonyítékok; **SQC** bíróságok).

Bliss facetta-elemzése azonban nem tekinthető tökéletesnek, mivel az összetevőket csupán felsorolja, s nem ad mélyreható elemzést.

A tudományok négyszempontú vizsgálata

A *Lexikon deş Bibliothekswesens* szerint Bliss rendszerében a Comte-i pozitivista filozófia hatása fedezhető fel. Ez a szemléletmód a lexikon cikke alapján a tudományok négy szempont szerinti megközelítésében és így az alosztályok kialakításában mutatkozik meg.

A következő aspektusokról van szó:

1. az adott tudomány filozófiája;
2. maga a tudomány;
3. az adott tudomány története;
4. a tudomány gyakorlati alkalmazása.

E felosztás szerint a tudományok elméleti kérdéseit mindig következetesen párosította a tudomány gyakorlati alkalmazásának területeivel.

August Comte azonban így ír: *„A természettudományok között két osztályt kell egymástól elkülöníteni: az absztrakt vagy általános tudományokat, melyek a jelenségek törvényeit kutatják; valamint a konkrét leíró tudományokat, melyek az adott kor törvényeit tárják fel."*[3]

Ez a nézet ellenkezik Bliss elveivel, mert szerinte *„minden tudomány részben elvont és elméleti, részben pedig konkrét, leíró"*[4]

Bliss tehát elutasította a témák *absztrakt* és *konkrét* csoportokra való bontását, az elvont tudományokat (filozófia és módszertan) mindig következetesen párosította a hozzájuk kapcsolódó konkrét tevékenységekhez. Hasonlóképpen igyekszik kiszámíthatóvá tenni osztályozási rendszerét, azt a régi jelzetelési elvet alkalmazva, hogy olyan összetett fogalmak esetében, amelyekben mind általános, mind specifikus osztályok tükröződnek, a specifikus elemet idézi elsőként (pl. a fizikai kémiát a fizika alatt, a biokémiát a biológiánál, az orvosi pszichológiát a pszichológiánál, a nevelési pszichológiát a nevelésnél). Ez tulajdonképpen „visszaható" alapelvet jelent, ahol az összetételeket úgy helyezik el, hogy elsőként a specifikus tevékenységet említik, a folyamat visszatér az „általánosabb" felé, míg végül eléri az „általános" nézőpontot.

A társadalomtudományoknál Bliss kevésbé érvényesíti ezt az elvet, mert itt fontosabbnak tartja a konszenzusra való törekvést, vagyis a tudományok között éppen akkor fennálló kapcsolatokat. Például egy-egy ország története leírásának különböző vonatkozásait az országoknál közli (**M-O**-főosztály), ahelyett, hogy alárendelné a társadalmi tevékenységeknek (pl. jog, politika).

Másik ilyen példa lehet a technika kezelése. A rangsor elve szerint ezt speciális társadalomtudománynak kellene tekintenünk (a társadalom „anyagi kultúráját" adja), és Bliss ekként is kezeli. A vonatkozó irodalom igényei miatt azonban célszerűbb, ha némely technikai vívmányt inkább abba a tudományágba sorolunk, amelyből származik (pl. elektronika, számos kémiai találmány). Ezt Bliss is elismeri, így mindezek a technológiák a fizika, illetve a kémia címszónál találhatók meg. Más technikák esetében viszont a rendszer alternatívát engedélyez.

A szisztematikus táblázatok

A szakrendszer 22 szisztematikus táblázatot és 24 ezekhez csatlakozó kiegészítőt tartalmaz. A kiegészítő részek a teljes rendszer létrejöttét követően alakultak ki azzal a céllal, hogy segítsék az osztályozás menetét és a szakrendszerben való eligazodást. A táblázatok között vannak általánosak (amelyek bármely osztályhoz alkalmazhatóak) és specifikusak (csak bizonyos osztályok esetén használhatóak).

Az ***1. táblázat*** számok felhasználásával – tehát numerikus kategóriák alkalmazásával – *formai alosztályokat* hoz létre. Ez az osztályozó számára lehetővé teszi, hogy a dokumentumokat

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

fizikumuk, illetve méretük szempontjából is megkülönböztesse, tehát különbséget tegyen mondjuk a lexikonok, feladatlapok és egy könyv fejezetei között.

Például az **NN** jelzet New Yorkot jelöli, így az **NN6**-os alosztásba tartoznak a várossal kapcsolatos periodikák, mivel a 6-os szám a numerikus csoportosításban ezt a fizikumot jelöli.

A ***2. táblázat***ban kisbetűket használva *földrajzi alosztásokat* hozunk létre, például a **HHKv** jelzet az afrikai öltözködést jelenti, mivel a **HHK** alosztály általában az öltözékekkel foglalkozik, míg a kis '**v**' betű Afrikát jelöli; **Hom** délkelet-európai kórházak, **Homf** magyar kórházak, **Homg** budapesti kórházak. Ez hasonlóan az előzőhöz az egész rendszerben érvényes, kivéve bizonyos főosztályokat, ahol külön hely szerinti besorolás készült (pl. történelem).

A **3. táblázat** nagybetűi előtt vesszők állnak, s a *nyelvek és népek szerinti alosztást* jelölik, például **XRY,M** a portugál irodalom angol nyelven, **XRY,T** magyarul.

Szigorúan véve ez a táblázat nem is lenne az általánosak közé sorolható, mert csak olyan területekkel kapcsolatban szokás alkalmazni, mint például az irodalom vagy a filozófia, de elméletben bármely főosztályhoz tartozó dokumentum nyelvét jelölhetjük a segítségével, amennyiben az adott könyvtár számára ez fontos besorolási szempont.

A **4. táblázat** a *korszak szerinti alosztásokat* mutatja be, és szintén nagybetűket használ, például **TU3A** adózás az ókorban, **TUJ3N** jövedelemadó a XIX. században. Néhány főosztály (pl. irodalom) esetében itt is külön korszak szerinti besorolást használhatunk, és a 4. táblázat alosztásai érvénytelenek.

A további táblázatok már csak bizonyos tudományterületek vonatkozásában adnak lehetőséget a pontosabb meghatározásra.

A speciális rendszerező táblázatok közül jellemző példa a 13. táblázat (a betegségekhez kapcsolható alosztások). Ebben szerepel a **D** diagnózis, az **E** etiológia (kóroktan) és az **N** kezelés alosztály. Ha ezeket hozzátesszük egy betegséghez, megkapjuk a jelzetet, például **HPSM,D** epilepszia diagnózisa, **HPSM,N** epilepszia kezelése stb.

A rendszerező táblázatok némelyike különleges igényeket elégít ki: például a **J** Nevelés főosztályban az egyik táblázatban speciális alkalmazások szerepelnek a különböző iskolatípusok szerint. Vagy a filológiánál elkülöníthetünk alosztályokat nyelvészeti szempontból (pl. **,G** nyelvtan), irodalmi formájuk szerint (pl. **,Q** dráma), a műveket szerzők szerint is rendezhetjük, illetve a rendszer azt is megengedi, hogy különválasszuk a főbb irodalmi nyelveket.

Ha szükséges, a főosztályi jelzetekhez több különböző rendszerező táblázatból is választhatunk kiegészítést. Hogy ne keverjük össze, melyik táblázatból származik a jelzet, a 3. táblázat (népek és nyelvek) nagybetűi előtt Bliss vesszőt használ.

Mivel a szisztematikus táblázatokat Bliss utólag csatolta a BC-hez, ezek néha ütköznek a rendszer bizonyos elemeivel, így például az eddig még nem említett mnemotechnikai módszerrel kialakított osztályok jelzeteivel is.

A mnemotechnikai módszer

A mnemotechnikai jelzetelemek szintén alosztályokat határoznak meg. Itt az egyes diszciplínák angol neveinek kezdőbetűi a jelzetek memorizálásában és felismerésében segítenek. Például a **P** jelzetű vallás főosztályban az **E**tikát a **PE**, a **R**ómai katolikus egyházat és teológiát a **PR** jelöli; vagy a **H** jelzetű antropológia (embertan) főosztályban a **HH** az emberi **H**igiénét, az **S** a **S**ebészetet (surgery) jelöli. (További példák a 3. számú mellékletben olvashatók). Ezt a módszert igyekezett a földrajzi alosztásoknál is alkalmazni, de más esetekben gyakran nem tudott következetes maradni, és kénytelen volt a betűket több különféle értelemben is használni.

A mnemotechnikai jelzeteknek sajnos nagy hátrányuk, hogy a szakok eredeti sorrendjét megzavarhatják. Hivatkozva az előző példára, az **S** betű a főosztályok rendszerében a jogtudományt jelöli.

A jelzetelés

Bliss rendszere elsősorban az A-Z-ig terjedő nagybetűket, az 1-9-ig terjedő arab számokat (a

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

nullát tudatosan nem, mert könnyen összekeverhető lenne az O betűvel) és az a-z-ig terjedő kisbetűket használja. A vesszőt facettajelzőként, a kötőjelet pedig szakaszjelzőként alkalmazza (ha a kapcsolódó elemek inkább különböző tárgykörökből származnak, mint ugyanazon osztály különböző facettáiból). Bár Bliss eredetileg néhány meglehetősen szokatlan jelet (pl. &, % stb) is felhasznált, ezeket később visszavonta.

A jelzetrendszer két szempontból is roppant egyszerű: egyfelől közismert jelekkel dolgozik (arab számok és latin betűk), és mellőzi az „önkényesen" alkotott jeleket, másfelől nagyon tömör. Például a **DHP** jelzet a kőzetek földtani alkalmazását jelöli, a **KOT** a sémi-hámi nyelvek használatára utal Észak-Afrikában, a **HFRF** a vérben lévő vörös vértestekre vonatkozik. Látható tehát, hogy egészen speciális témák rövid, maximum három vagy négy elemből álló jelzetkombinációval kódolhatóak.

A rendszer kapacitását lényegesen megnövelte a kizárólag számokat alkalmazó osztályozásokhoz képest, hogy jelzetelésében kis- és nagybetűket, központozást és természetesen számokat is használ. Ezzel azonban figyelmen kívül hagyta azt a tényt hogy a tizedes osztályozás széleskörű elterjedését éppen a számok által biztosított egyértelmű jelzetrendszer tette lehetővé.

Komoly félreértéseket okozhat ugyanis a hasonló alakú jelzetelemek keveredése. Például a Z-t 2-es számként, a nagy I-t vagy a kis l betűként vagy 1-es számként is értelmezhetjük.

A Bibliográfiai Osztályozás indexe

Az 1953-ban – két évvel Bliss halála előtt – megjelent negyedik kötet tartalmazza a négy mű közös indexét. Relatív index, vagyis az egyes címszavaknál számos alosztályt alakít ki. Bliss becslése alapján a rendszer indexének hozzávetőlegesen 132 000 adatot kellene magába foglalnia. A tényleges index azonban csak 45 000 darabot tartalmaz, s ezek között is számos jelzet feleslegesen fordul elő több alkalommal. Az indexben ugyanis nem szükséges megismételni a csoportokat, amennyiben ez már az osztályozás rendjéből is kiderül. Ilyenkor csak a főcsoport jelzete fordul elő más-más kiegészítésekkel, amelyek csupán a főtárgy speciális megközelítéseit jelentik.

Az alosztályok Mills szerint így is eltúlzottan részletezőek (pl. vasút **TNP:UHL** bejegyzésnél 80 különböző kifejezést sorol fel, mindegyiket a saját jelzetével együtt, de ezek közül csak négy tényleges alosztálya a **TNP** vagy az **UHL** jelzeteknek, és ezek is könnyen kikereshetőek a rendszerező táblázatokból). Ugyanakkor Bliss nem minden alárendelt tárgyszót ismétel meg ott, ahol betűrendben következne (pl. termőföld), így aki más szövegösszefüggésben keresné az illető szót, az nem fogja megtalálni.

A jelzetek betűrendbe sorolása a következőképpen történik: 1-9; a-z; - ;, ; A-Z.

A BC általános mérlege

A Bibliographic Classification számos hibája ellenére, igen sok erénnyel is rendelkezik. Kiváltképp a főtudományok sorrendje s az ezekhez kapcsolódó jelzetelés sorolható előnyös tulajdonságai közé.

Sokak azonban a rendszer bizonyos hátrányát vélik abban felfedezni, hogy Bliss egész pályafutása során csupán egy könyvtár problémáival szembesülve megletősen leszűkített nézetek alapján próbált választ keresni az állományszervezés kérdéseire.

A College of the City of New York könyvtára mindmáig Bliss rendszerét alkalmazza. Hatékonyságát bizonyítja, hogy számos felsőoktatási intézmény és speciális gyűjtőkörű könyvtár is a BC-t vette át.

Bliss osztályozását elsősorban a bölcsészet-, valamint a társadalomtudományok szempontjából tartják hasznosnak. A természettudományokat tárgyaló, 1940-ben megjelent kötet ugyanis túlzottan részletes.

Az alternatív besorolás által nyújtott lehetőségek révén az osztályozás rugalmassá, egymástól eltérő típusú és orientáltságú könyvtárak számára könnyen átvehetővé vált.

A rendszer ismertetéséből kitűnik, hogy Henry Evelyn Bliss osztályozásának egyaránt vannak előnyei és hátrányai.

Mills szerint Bliss rendszerének egyik fő problémája, hogy bizonytalan a keresés. A rend-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

szer következetlensége leginkább a nem egyértelmű jelzetkombinációból adódik. A már említett zavaró átfedéseken kívül további problémát jelenthet, hogy a jelzetelemek sorrendjére és kapcsolódására nincs állandó szabály. Annak ellenére, hogy rövid jelölésről van szó, igen könnyen összetéveszthetőek, s a különböző jelzetelemek keveredésével az osztályozás igencsak bonyolulttá válik.

Bliss osztályozási rendszerének másik gyengéje, hogy bizonyos osztályoknál nem elég részletes: nevezetesen a fizikában előforduló egyes technológiáknál. Ennek az az oka, hogy Bliss nagyrészt egyedül dolgozta ki rendszerét. Bár számos könyvtárossal és az egyes témák szakértőivel is konzultált, a rendszer azért leginkább saját erőfeszítései eredménye. (És ez még fizikailag is igaz, mert a kiadott munka egyes részeit az ő sajátkezűleg gépelt kéziratairól nyomtatták.)

A rendszer fogadtatása nem volt egyértelmű. A szakmabeliek közül volt, aki visszatetszéssel fogadta Bliss munkáját, mások viszont a világ legnagyszerűbb osztályozásának kiáltották ki.

Classification and Indexing in Libraries című munkájában *Vickery* például igencsak bírálja Bliss rendszerét: *„Ennek a 19. századi osztályozónak próbálkozása, hogy a tudományok felosztására új alapokat találjon és ezzel az arisztotelészi szintézist megváltoztassa, tulajdonképpen sehova sem vezet."*[5]

Eugene Garfield a Blisszel folytatott beszélgetéseiből könyvet jelentetett meg, e műből kitűnik, hogy Bliss minden tudományterületen megpróbált ismereteket gyűjteni, hogy átfogó képet alkothasson a tudásról. Eközben persze rá kellett jönnie arra, hogy ennek a mérhetetlen ismeretanyagnak teljes birtoklása lehetetlen feladat. A megoldás az osztályozás műveletében, azaz a tudományterületek közt fennálló relációk kimutatásában rejlik.

Az 1940-es kiadású kötet előszavában Bliss így ír munkájáról: *„E könyv célja, hogy koherens és átfogó rendszert mutasson be, mely az osztályozás logikai elvén alapul, s megegyezik a tudományok és az oktatás rendjével, s amely elérhető a könyvtári szolgáltatások, a bibliográfiák, illetve a dokumentáció számára. Másik célja, hogy a régebbi, többé-kevésbé már elavult rendszereket felülvizsgálja és felújítsa. A harmadik célja pedig az, hogy a tárgyi katalógusok számára rugalmas, hatékony és gazdaságos osztályozást, jelzetrendszert, valamint indexet biztosítson."*[6]

Különösen az elsőként említett célra szeretnénk felhívni a figyelmet, hiszen ez a könyvtári osztályozás lényegét fogalmazza meg mint elméleti, mint gyakorlati oldalról. Bliss tevékenysége komoly előrelépést jelentett az osztályozás és tudomány fejlődésében. Munkájában nemcsak új szempontokra hívta fel a figyelmet, hanem olyan rendszert alkotott, amely továbbfejlesztésre alkalmas, és a szakma számára fontos tapasztalatokat jelent.

Hivatkozott irodalom

1 BLISS, Henry Evelyn: The organization of knowledge in libraries. Second ed. New York: Wilson, 1939. 42-43. p.
2. BLISS, Henry Evelyn: The organization of knowledge and the systems of the sciences. New York; Holt, cop. 1929. 153. p.
3. VICKERY, Brian Campbell: Classification and indexing in science. London, Butterworth, 1975. 154. p.
4 4. uo. 154. p.
5 uo. 155. p.
6. MALTBY, Arthur – GILL, Lindy: The case for Bliss. Modern classification practice and principles in the Bibliographic Classification. London; Munich etc; Bingley; Saw, 1979. 15-16. p.
7. uo. 49. p.
8. uo. 49-50. p.

Felhasznált irodalom

BABICZKY Béla: Bevezetés a könyvtári osztályozás elméletébe és gyakorlatába. Egyetemi jegyzet. Bp. Tankönyvkiadó, 1975. 165-172. p.

BLISS, Henry Evelyn: A system of bibliographic classification. Ind. cd. New York, Wilson, 1936. 343. p.

BLISS, Henry Evelyn: A bibliographic classification. Extended by systematic auxiliany Schedules for compositive specification and notation. New York, Wilson.

1. vol. Introduction and anterior tables and systematic schedules and classes A-G 1940. 615. p.

2. vol. Classes for H-K The human sciences. With introduction and index 1947. 313. p.

3. vol. Classes for L-Z The special human studies: history of peoples and nations, religion, ethics, and special social studies, languages and literatures, bibliography and libraries 1953. 84, [574] p.

4. vol. General index, combining the indexes of volume 1-3. 1953. 426. p.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

The abridged Bliss classification. The bibliographic classification of Henry Evelyn Bliss revised for school libraries by the Bliss Classification Working Party, London: School Library Association, 1969.

BUCHANAN, Brian: Theory of library classification. London: Clive Bingley, 1979. 141 p.
GARFIELD, Eugene: A memorable day with Henry Evelyn Bliss,= In Wilson Library Bulletin 1974-1975/4. 288-299. p.

METCALFE, John: Information retrieval, British and American, 1876-1976. Metuchen, NJ; The Scarecrow Press, Inc., 1976. 151-161. p.
MILLS, Jack: Bibliographic Classification In = Encyclopedia of library and information science, volume 2. New York: Marcel Dekker, 1969. 368-378. p.
MILLS, Jack: The new Bliss Classification In.= Catalogue and Index. 1976/40. 1-6. p.
MILLS, Jack: Attention please, for BC2 In.In:International Classification. 1983/1. 24-28. p.

1. sz. melléklet
A főosztályok rendszere

A	Általános tudomány és filozófia
	Ontológia, kozmológia, teológia
	Ismeretelmélet
	Logika és módszertan
	Matematika
	Metrológia és statisztika
	Természettudományok
B	Fizika
	Mechanika
	Speciális fizika
	Speciális mechanika
C	Kémia
	Fizikai kémia
	Ásványtan kristálytan
	Speciális kémia
	Kémiai technológia
	Speciális természettudományok
D	Asztronómia
	Geológia
	Földrajz
	Természeti földrajz
	Meteorológia
E	Biológia
	Morfológia
	Fiziológia és ökológia
	Genetika
	Paleontológia
	Törzsfejlődéstan
F	Botanika
G	Zoológia
H	Antropológia
	Fizikai antropológia
	Orvostudomány
I	Pszichológia
J	Nevelés
K	Társadalomtudományok
	Etnológia
	Etnográfia
L-O	Történelem
	Társadalomtörténet
	Politika
P	Vallás, teológia, etika
Q	Alkalmazott társadalomtudományok
R	Politológia
S	Jogtudomány
T	Közgazdaságtan
U	Művészet, alkalmazott művészetek
V	Szépművészetek, szabadidő
	Esztétika
W-Y	Filológia
	Nyelvészet, nyelvek
	Irodalomtudomány
	Egyes népek irodalma
	Retorika és kritika
	Színművészet

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

2. sz. melléklet
Néhány példa az alternatív besorolásra[7]

A légi közlekedés és repülés besorolható a fizikához (BT) vagy a művészetekhez (UK).

A könyvészet, bibliográfia és dokumentáció besorolható az irodalomhoz vagy a második megelőző osztályba, a speciális gyűjteményekhez.

A biokémia (EH) a szerves kémia alosztályaként is szerepelhet (CS).

Az alkotmányjog szerepelhet a politológiánál (RC) és jogtudománynál (SC).

A közgazdaság története elhelyezhető az általános történelemnél (LG), de helyesebb, ha T8 alá soroljuk be.

A történelmi és politikai földrajz kerülhet a történelemhez (L3) vagy a társadalomtudományokhoz (KT).

A tudománytörténet összekapcsolható a filozófiatörténettel az AA-AD szekciókban vagy besorolható a tudományhoz (AK).

A könyvtárak kerülhetnek a nevelés alosztályába (J), de Z osztályként a őosztályok közé is felvehetőek.

A fizikát és kémiát is alkalmazó fényképészet a művészetek között is szerepelhet.

A pszichológia, mint tudomány az I főosztályt alkotja, de alaptudományként bekerülhet az első főosztályba (AI).

A vallás, a teológia és az etika filozófiai vonatkozásai besorolhatók az AJ jelzethez is.

AL	Logic
AM	Mathematics
C	Chemistry
CI	Inorganic chemistry
CO	Organic chemistry
CT	Chemical technology
HB	Human body
HH	Human hygiene
HM	Medical science
HO	Hospitals
NA	North America
PE	Ethics
PR	Roman Catholic church
QV	Women
UA	Agriculture
UE	Engineering
VA	Architecture

3. sz. melléklet
A mnemotechnika alkalmazása

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Schwuchow, Werner: *Die Rolle des Staates in der Informationsgesellschaft.* Reflektionen zu Thesen von Nick Moore zu verschiedene Ansatzen nationaler Informationspolitiken heute (Nachrichten für Dokumentation. 48. 37-52. 1977. 37-43.p.) c. tanulmányát **Katsányi Sándor** tömörítette.

Kitekintés

Az állam szerepe az információs társadalomban

Werner Schwuchow

A tanulmány különböző országok információpolitikusainak véleményét veti egybe, számos dokumentumra támaszkodva, mindenekelőtt azonban *Nick Moore* angol információpolitikai szaktanácsadónak 1996 októberében a FID Grazban tartott konferenciáján elhangzott előadására építve. Azt vizsgálja, hogy a politikusok hogyan képzelik el a jövő információs társadalmát, mit várnak tőle, mi az, ami elvárásaikban közös és mi az, ami elképzeléseikben karakterisztikusan eltér egymástól.

Az információs társadalom technikai-gazdasági jellemzői

Meglepő, hogy e téren milyen egységesen fogalmazzák meg elképzeléseiket az egyébként nagyon is különböző helyzetű országok és világrégiók információpolitikusai (pl. Amerikai Egyesült Államok, Európa, Kína, Szingapúr, Dél-Afrika, Latin-Amerika stb.). Az információs társadalomhoz vezető út első és legfontosabb lépését egyöntetűen a telekommunikációs infrastruktúra kiépítésében látják. Az a cél, hogy a polgárok és az intézmények a legmagasabb technikai színvonalon, ugyanakkor lehetőleg egyszerűen és olcsón tudjanak kommunikálni egymással. A jelszó: *„Bárki bárkivel bárhol"* ... képes legyen kommunikációs kapcsolatba kerülni. Ennek érdekében az egyetemes szolgáltató hálózat (universal service) hatósugarát mind szélesebbé kell tenni, kapacitását pedig akkorává, hogy a digitális információk állandóan növekvő áradatát zavartalanul közvetíteni tudja.

A fentiekben vázolt technikai fejlesztés az az eszköz, melynek segítsége nélkül egyetlen információpolitikus sem tudja elképzelni, hogy saját országának gazdasága a nemzetközi mezőnyben versenyképes maradhat.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

A vállalkozások és intézmények hatékonysága több úton is növelhető: a kutatási eredmények gyorsabb, jobb felhasználásával, az adminisztráció automatizálásával, a modern irányítási technika bevezetésével, de minden út az „információfaktor" hatékonyabb felhasználására épül. Az „információ-intenzív" folyamatok elterjedése nyomán a gazdaság szerkezetének alapvető megváltozása várható, s ennek segítségével kívánnak ez egyes vállalkozások, de maguk a nemzetgazdaságok is nemzetközileg versenyképesek maradni.

Ehhez még hozzá kell tenni, hogy az információ nemcsak a meglevő gazdasági szerkezetet alakítja át, hanem maga is iparággá válik, mi több: a legdinamikusabban fejlődő, s a jövő gazdaságát leginkább meghatározó gazdasági szektorrá. Elég itt utalnunk a telekommunikációra, a számítógépipar két ágára (hardver, szoftver), a tömegmédiára, az adatbankokkal kapcsolatos online iparra stb. Az egyes nemzetgazdaságok számára nyilvánvaló: jövőbeli prosperitásukat meghatározza, hogy milyen mértékben képesek részt szerezni maguknak az információiparból.

Az információs társadalom humán távlatai

Bár az információpolitikusok a technikai-gazdasági fejlődés perspektíváiból indulnak ki, a legtöbben hozzáteszik: mindez csak eszköz a jelenleg mind kérdésesebbé váló társadalmi harmónia és kohézió újjáteremtéséhez. E területre lépve azonban az utak már szétválnak, elbizonytalanodnak, a kijelentő mondatok sorában kérdők jelennek meg.

A fejlett társadalmakban abban bíznak, hogy a jól működő információs társadalom megálljt tud majd mondani azoknak a kaotikus erőknek, melyek az utóbbi évtizedekben feltartóztathatatlanul forgácsolják szét a közösséget: a növekvő munkanélküliségnek, elszegényedésnek, s a nyomukban terjedő bűnözési hullámnak. (Valójában senkinek sincs egyértelmű, tiszta képe arról, mindez hogyan fog történni.)

Más országokban – ahol nem a jóléti társadalom szétforgácsolódása a probléma – az információs társadalomtól a jelenlegi mély társadalmi szakadékok csökkentését várják: a város és a vidék, a gazdagok és a szegények, helyenként a rasszok és a vallások közötti távolságok áthidalását.

Általános az a nézet, hogy az információs társadalom elő fogja mozdítani a demokratizmus hatékonyabb működését, mert a tájékozódási és közlési technikák fejlődése növeli majd a polgárok aktív részvételének lehetőségét a társadalmi-politikai életben. Meglepő, hogy ezt egyaránt vallják az Egyesült Államokban (információs szupersztráda = jobb tájékozottság = jobban működő demokrácia) és a Kínai Népköztársaságban. (Ez utóbbi helyen viszont nyilvánvaló, hogy a szigorúan központosított tervezés szükségszerűen fékezni fogja nemcsak a gazdasági, hanem a társadalmi kibontakozást is.)

A képzési rendszer egésze is módosulni fog. Minden polgárnak meg kell ismerkednie az új kommunikációs és tájékozódási lehetőségekkel és az alapvető technológiával is, egyeseknek (vitatott kérdés, hogy szűkebb vagy tágabb rétegnek) ennél elmélyültebb ismeretekre is szükségük lesz. Az új követelmények módosítani fogják az oktatás és különösképpen a továbbképzési rendszer felépítését, hiszen az egész életet végigkísérő permanens tanulás eszméje határozottabb követelménnyé válik, mind eddig bármikor.

Hogyan módosul az információs társadalom kiépülése után az egyes országok kulturális élete? Tapasztalati tény, hogy az információs szupersztráda további utat nyit az amerikai film- és médiaipar túláradásának. Ezzel szemben számos ország információpolitikusa célként határozta meg a kulturális önállóság megtartását bizonyos területeken a fenyegetőnek érzett amerikanizálódással szemben. A nemzeti kulturális örökséget – hangoztatják – az információs társadalomban is meg kell őrizni, ápolni kell és ha mód van rá, el kell juttatni más nemzetekhez is.

Mit vár Nyugat? Mit vár Kelet?

Az eddigiekben a tanulmány az információs társadalomnak azokat a várható tulajdonságait vette számba, melyek megítélésében az információpolitikusok nézetei az egész világon többé-kevésbé azonosak. Ugyanakkor az elvárások terén

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

lényeges különbségek is tapasztalhatók. Különösen éles a különbség egyrészt a fejlett északamerikai, nyugat- és észak-európai országok, leegyszerűsítve: a „Nyugat", másrészt Kelet- és Délkelet-Ázsia, valamint a többi világrész feltörekvő országa, a „Kelet" között.

Nyugatnak két fő gondja van: egyfelől a megingott és bizonytalanná vált gazdasági vezető pozíció megerősítése az élre törekvő új országokkal szemben, másfelől társadalmi kohézió teremtése a széthullásra utaló jelenségekkel szemben. A két probléma együttes megoldását az információs társadalom mielőbbi, másokat megelőző megvalósításában látják. Úgy vélik, hogy az információs fölény segítségével megteremthető új gazdasági prosperitás egyúttal automatikusan leküzdi majd a jelenleg eluralkodott társadalmi méretű önzést és irigységet, a mélyülő szociális szakadékot, a bűnözés elharapódzását, vagyis újjáteremti a fellazult társadalmi kohéziót. (Egyértelműen fogalmazza meg ezt a koncepciót az angol New Labour Party 1996. évi manifesztuma.)

Ezzel szemben Keleten, a feltörekvő új ipari államokban az információs társadalom megteremtésétől nem a kialakult pozíciók megtartását várják, hanem saját gazdasági növekedésük olyan mértékű felgyorsítását, mely hosszú távú vezető szerepet biztosít számukra. Másrészt Keleten úgy vélik: az információs társadalom kellő irányítottsággal (de csak azzal) képes megteremteni azokat a feltételeket, melyek között a gazdasági növekedés a szociális kohéziót erősíti (és nem gyengíti, mint jelenleg a fejlett nyugati államokban). A keleti információpolitikusok szerint csak az információ jobb felhasználásával oldhatók meg távlatilag az olyan súlyos társadalmi problémák, mint a nagyvárosok elszívóhatásával járó slummosodás, a hiányos iskolázottság, a gyenge közszolgálat stb.

Két alapvető fejlesztési stratégia

Milyen módon valósítható meg leghatásosabban az információs társadalom? Bár a választ illetően az egyes nemzetek információpolitikája széles skálát mutat, mégis jól elkülöníthető két alapvető megközelítés: a neoliberális és az irányított modell.

A neoliberális modell

Az információs társadalom gyors felépítését a szabadon mozgó magántőke húzóereje tudja legjobban biztosítani, feltéve, ha az állam megteremti a feltételeket a piaci erők optimális érvényesüléséhez – így lehet tömören összegezni a neoliberális álláspontot. Ez a nézet dominál egyértelműen Nagy-Britannia információpolitikusai körében, s erre az alapra épül az Egyesült Államok információpolitikája (bár ott a jellegzetes amerikai pragmatikus gyakorlat enyhíti az elvek merevségét). A neoliberális információpolitika e két példája között foglalnak helyet az Európai Közösség tagállamai, továbbá Kanada, Ausztrália és Dél-Afrika.

A neoliberális modellben a magánszektor vállalja az információs infrastruktúra teljes megvalósítását: mozgósítja a tőkét, meghozza a beruházási döntéseket, vállalja a kockázatot, és ha minden jól megy, zsebre vágja a nyereséget. Pl. Angliában a British Telecom privatizációja után az infrastruktúrába fordított hatalmas beruházások az egész nemzet javát szolgálták – és persze a vállalatét is.

A gazdasági oldallal ellentétben kevéssé egyértelmű a neoliberális koncepció humán oldala. A szabadon érvényesülő piaci mechanizmus az embereket elsősorban fogyasztóként kezeli. Az információpolitikusok által megfogalmazott humánus célokkal ellentétben attól lehet tartani, hogy az emberek nem válnak az információk intenzív használóivá, csupán fogyasztóivá, és a képzési struktúra változásai sem a használók érdekeit szolgálják, hanem a magánszektor részére teremtik meg a szükséges munkaerőt, a munkaerőpiac követelményei szerint.

Az irányított modell

Ellentétben a neoliberális koncepcióval (ahol az állam szerepe az előkészítésre, a működési feltételek megteremtésére korlátozódik, a „cselekvő" pedig a magántőke), az irányított modell híveinek felfogása szerint az információs társadalom kialakításában az államnak is cselekvően kell részt vennie. Állami kézben kell hagyni az alap-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

vető fontosságú információs intézményeket, (pl. a nemzeti távközlési hálózatot), az államnak kell a legfontosabb információs beruházásokhoz a tőkét biztosítania, a fejlesztés menetét meghatároznia, tehát meghatározó, cselekvő szerepet kell az új társadalom építésében betöltenie.

Mindez nem jelenti a magántőke fontosságának tagadását. Az alapelv: azokat a funkciókat, melyeket az állam tud a legjobban betölteni, az állam kezében kell hagyni, azokat pedig, melyeket a magánszektor, rájuk kell bízni. Csakis így, tehát szabályozott piaccal lehet biztosítani a fontos, de csak hosszú távon megtérülő beruházások létrejöttét (az információs beruházások jó része ilyen!), egyébként teljesen szabad verseny esetén hátrányba kerülnének a gyorsan megtérülőkkel szemben.

Irányított modell alapján kívánják az információs társadalmat felépíteni a „Kis Tigrisek", Japán stb.

E koncepció képviselői azt vallják, hogy az információs társadalom legfőbb elvi követelménye, az universal service, vagyis az információhoz való egyetemes hozzáférés biztosítása kizárólag a szociálisan szabályozott piacgazdaság útján valósítható meg. (Ezt az elvet hirdette meg 1996 őszén a német szakszervezeti kongresszus is.)

Az irányított modell a polgárokban nemcsak egyszerű információfogyasztót, illetve potenciális munkaerőt lát, hanem a jövő információs társadalma résztvevőinek, partnereinek tekinti őket, ezért a sokoldalú képzésükre nagyobb gondot óhajt fordítani, mint a neoliberálisok. Az egész társadalmat fel akarja arra készíteni, hogy a kommunikáció és az információhasználat új lehetőségeivel aktívan tudjon élni.

A két modell összehasonlítása

A tanulmány szerzője – forrásaira támaszkodva – kísérletet tesz annak mérlegelésére, hogy melyik modell látszik alkalmasabbnak az információs társadalom követelményeinek megvalósítására (hangsúlyozva, hogy korai még határozott ítéletet mondani).

A változások gyorsaságát tekintve tény, hogy Kelet számos országa az irányított modell segítségével az utóbbi években lélegzetelállító gyorsasággal változtatta meg struktúráját az információs társadalom irányába. Nem zárható ki azonban annak a lehetősége sem, hogy Nyugat a neoliberalizmus gyakorlatával hasonlóan fel fogja gyorsítani strukturális változásainak ütemét.

Az információs társadalomtól elvárt humán változások, a társadalmi kohézió megteremtése terén úgy látszik, hogy a neoliberális gyakorlat mindeddig csak az elidegenedést és az elszigetelődést mozdította elő, bár az irányított modell sem tud még felmutatni e téren számottevő eredményeket.

A „kulturális környezetvédelem", azaz a nemzeti kulturális sajátságok megőrzése olyan terület, melyet a neoliberális megközelítés teljesen átenged a piaci viszonyoknak, ennek következtében előbb-utóbb az Egyesült Államok film- és médiakonszernjeinek világhegemóniája várható. Az irányított modell országai megkísérelték saját nemzeti örökségüket bizonyos fokig megvédeni, s ez a tendencia a jövőben várhatóan erősödni fog.

Összességében azt lehet mondani, hogy a neoliberális megközelítés, mely végül is minden probléma megoldását átengedi a piaci erőviszonyoknak, az információs társadalom gazdasági alapjainak felépítéséhez elfogadható megoldást kínál. Az információs társadalom azonban több, mint egy megváltozott gazdasági-technikai rendszer: a társadalmi, politikai és kulturális problémákra is a maga sajátos útján-módján kínál megoldást. Innét tekintve az irányított modell egyetemesebb érvényűnek, a problémák szélesebb skáláját átfogónak látszik.

Merre halad Európa? A nyugat-európai országok, az Európai Közösség tagállamai, bár politikájukba az irányított modell néhány elemét is beépítették, alapjában véve a neoliberális úton járnak. A szerző azonban úgy véli, hogy ez az út nem lesz sokáig járható. Eljön az idő, mikor az európai országoknak új információpolitikát kell kidolgozniuk: olyan stratégiát, mely nem hagyatkozik kizárólag a piaci erők hatására, hanem világos képet rajzol a jövő információs társadalmának minden szociális, politikai, kulturális és (természetesen) gazdasági kérdéséről is.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

A szerző *Electronic information services in Eastern Europe - Stocktaking and analysis* c. tanulmányát (elhangzott a Külföldön élő magyar könyvtárosok IV. világtalálkozóján, 1996 augusztusában, Debrecenben) **Mohor Jenő** tömörítette.

Elektronikus információs szolgáltatások Kelet-Európában

Maria-Anna Courage

A kelet-európai politikai és gazdasági változások következtében meggyengült a kooperáció ezen országok között, mind gazdasági, mind tudományos téren. Ugyanakkor, elsősorban gazdasági okok miatt, csökken a tudományra fordítható összeg, változások történnek más társadalmi alrendszerekben, és felbomlanak a korábbi intézmények. Mindez tudományos rendszerük teljes átszervezésére készteti az érintett országokat. Ilyen körülmények között izgalmas vállalkozás volt adatokat gyűjteni Közép- és Kelet-Európa, valamint a FÁK 21 országából. A moszkvai nemzetközi tudományos és műszaki információs központ és a német információtechnológiai kutató központ (GMD) közreműködésével 1991-ben indult meg a kelet-európai elektronikus információpiac vizsgálatát célzó projekt. Ezen belül megvizsgálták az érintett térség információgazdaságát is. Az első eredményeket a *„Der elektronische Fachinformationsmarkt in Osteuropa 1993"* két kötete tartalmazza, amely megkísérelte leírni a folyamatosan és gyorsan változó kelet-európai információs világot, és felsorolni a releváns adatbázisokat. Mivel számos információs központtal stabil kapcsolatot sikerült kialakítani, a helyzet pedig folyamatosan változik, szinte magától értetődő volt, hogy a munkát 1993 után is folytatni kell. A további munkához – a moszkvai központ együttműködését megtartva – nemzeti információs központokat és könyvtárakat is be kellett vonni, tekintettel a korábbi centralizált rendszerek dezintegrációja nyomán kialakult helyzetre. 21 ország 32 intézményét sikerült érdekeltté tenni a munkában, ez a közvetlen kapcsolat tette lehetővé a megbízható adatok megszerzését. Az 1993-1995 között összegyűjtött adatokat 1996-ban a GMD adta közre három kötetben, *"Elektronische Informationsdienste in Osteuropa"* címmel. Az első két kötet egy naprakész kézikönyv a kelet-európai adatbázisokról és más tudományos-műszaki és gazdasági elektronikus információs szol-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

gáltatásokról, a harmadik kötet elemzi az információs központok és könyvtárak szolgáltatásait, valamint leírja az információ területén történt–történő strukturális változásokat.

Az első vizsgálat az adatbázis-előállítás és -használat információs infrastruktúrájára összpontosított, mindössze 6 ország és a volt Szovjetunió figyelembe vételével, mivel akkor (1992-ben) az utódállamoknak semmiféle saját információs infrastruktúrája nem volt. Az első vizsgálat megállapította az átalakulással megkezdődött változásokat az információgazdaságban, és ennek fő jellemzőjét, a dezintegrációt, aminek bemutatása fontos volt néhány országban az új struktúrák felépítéséhez, illetve a tervezett nyugati segítség előkészítéséhez.

A második elemzés a hat közép- és kelet-európai ország mellett mind a 15 szovjet utódállamból gyűjtött adatokat, és ebbe bevonták a tudományos és műszaki könyvtárakat is, mert néhány kelet-európai országban a szétesett szakosított információs központok szerepét a szupraregionális műszaki könyvtárak vették át, mert mindegyik országban növekvő szerepet játszanak az elektronikus információszolgáltatásban, és mindenekelőtt, mert a könyvtárak nyújtják felhasználóiknak a szakinformációkhoz való hozzáférés lehetőségét, s ezért egy modern állam tudományos-műszaki infrastruktúrájában elsődleges jelentőségük van. Az érintett országok számos szakértőjével folytattak megbeszéléseket, és 9 ország 14 szakértője a jelentések elkészítésében is részt vett. Mindezek ellenére nem sikerült teljes képet kapni, és megfelelő mennyiségű adatot összegyűjteni a fejlesztésekről és a perspektívákról, a következő okok miatt:

- a projekt anyagi lehetőségei nem engedték meg a teljes körű (és látogatást is feltételező) adatgyűjtést mind a 21 országban;
- a nyelvi korlátok bonyolították az adatgyűjtést és késedelmet okoztak;
- a kapott adatok és jelentések különböző minőségűek voltak, s nem voltak egyformán felhasználhatók;
- néhány ország nem vette figyelembe az adatgyűjtési útmutatót és a határidőket.

Mindezen nehézségek ellenére jelentős mennyiségű információt gyűjtöttek össze és dolgoztak fel nemzetközi szinten. Az egyes országok helyzetét különböző részletességgel lehet leírni. A következő példák a kelet-európai könyvtárak fejlettségi állapotát tükrözik.

Magyarország

Kelet-Európában a közkönyvtárak és a tudományos-műszaki könyvtárak egyaránt részt vesznek az információellátásban. A tudományos könyvtárak és az egyetemi könyvtárak biztosítják a kutatás és az oktatás, a tudományos élet és a gazdaság információs infrastruktúráját. A tudományos könyvtárak hatékonyságát és a növekvő igényekhez való alkalmazkodását biztosítani kell, s ez mindenekelőtt a gyarapítási keretek és a szolgáltatások szinten tartását jelenti, amelyhez elégséges állami költségvetési támogatás szükséges. Az átalakulási folyamat és a privatizáció drasztikusan csökkentette a kutatás és fejlesztés állami támogatását, a tudományos és műszaki információ elemzésében és forgalmazásában fontos szerepet játszó szupraregionális információs központok és nagy szakkönyvtárak elveszítették központi jelentőségüket. Táblázatok és diagramok mutatják be a magyar költségvetés K+F kiadásainak csökkenését 1988-1995 között, valamint a köz- és a szakkönyvtárak számának és pénzügyi helyzetének alakulását 1985-1994 között. Ámbár a nagy szakkönyvtárak száma viszonylag stabil (szemben a közkönyvtárak 49 %-os és az üzemi, kutatóintézeti szakkönyvtárak számának kb. 60 %-os csökkenésével), költségvetésük csökkent, és egyes tevékenységek megszűntek. (1995-ben az országos szakkönyvtárak állami támogatása, és azok munkakörei 15-15 %-kal csökkentek.) Mindez a szakirodalom beszerzésének redukálásához, előfizetések lemondásához, szolgáltatások megszüntetéséhez vezet, és végső soron akár az intézmény megszűnésével fenyeget. A túlélés némi esélyét nyújtják a nemzeti és nemzetközi pályázati felhívások, ezek azonban főként a technikai berendezések megújítását segítik, és nem biztosítják a szakirodalom beszerzését.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Oroszország

A nyolcvanas évek közepén a Szovjetunióban a tudományt a gazdaság és a társadalom reorganizációjának elsődleges eszközeként kezelték, és ennek megfelelően finanszírozták. Időközben nyilvánvaló lett, hogy a társadalmi változások is érintik a tudományt, főként negatív értelemben: társadalmi presztizsét, és anyagi támogatottságát tekintve. Orosz statisztikai adatok csak 1992 óta állnak rendelkezésre, a korábbi adatok ugyanis az egész SZU-ra vonatkoznak. A tíz nagy szupraregionális nyilvános központi könyvtár ellátása 1992-1994 között kb. 170 %-kal növekedett, ehhez azonban tudni kell, hogy 1991-ig az infrastrukturális költségek rendkívül alacsonyak voltak, most viszont folyamatosan növekednek, és ezeket is a könyvtár költségvetéséből kell kifizetni. Az összesen 38 000 regionális könyvtár 1994-ben átlag 774 dollárnyi költségvetéssel gazdálkodhatott, ami sok könyvtár számára nem teszi lehetővé az állomány naprakészen tartását és a szükséges szolgáltatások folyamatos nyújtását. A szupraregionális tudományos-műszaki könyvtárak állománygyarapodása csökkenésének okai között a volt KGST-országok közötti kiadványcsere hanyatlása, a kiadványárak emelkedése, az ingyenes kötelespéldányok csökkenő száma és a műszaki berendezésekre, a fizetésekre, infrastruktúrára fordítandó összegek nagysága egyaránt megtalálható. A társadalmi átalakulási folyamatban a tudományos kutatási tevékenység jelentősen csökkent, ezzel csökkent az információigény, ami a könyvtárközi kölcsönzések iránti igény 1987-1994 közötti kb. 90 %-os csökkenésében is megmutatkozik. A „tudomány" mérhető a tudományos tevékenységre fordított összegekkel, a publikációk, az újítások és találmányok számával is. Táblázat mutatja be az orosz könyvkiadás csökkenését.

Lettország

Mint bárhol a keleti blokkban, Lettországban is egy központilag vezérelt rendszer biztosította a tudományos, a gazdasági és a műszaki élet információellátását. Ez a rendszer a volt Szovjetunió információs hálózatának alrendszereként működött. A piacgazdaság felé való átmenet vezetett a korábbi információs központok felbomlásához, és az elektronikus információs szolgáltatásokat jelenleg a szupraregionális tudományos-műszaki könyvtárak nyújtják. A balti államokban az állományépítés folyamatosságát a következők veszélyeztetik. 1990-ig a tudományos, kutatási és fejlesztő tevékenység viszonylag jó finanszírozása a tudományos publikációk magas számát eredményezte, ezek döntő többségét Lettországban, orosz nyelven publikálták. 1991-1995 között a lett K+F tevékenység jelentősen csökkent (s ezt tükrözi a publikációk mennyisége is), a tudósok szívesebben publikálják eredményeiket a nemzetközi periodikumokban. Mindez a Lettországban publikált szakirodalom mennyiségi és minőségi csökkenéséhez, a lett nyelv hivatalossá tétele példányszámcsökkenéshez, összességében a publikációs költségek emelkedéséhez vezetett, s egyben a kiadványcsere-forgalom csökkenését okozta. Megszűnt a korábbi szovjet össz-szövetségi köteles (illetve ingyenes) példányellátás is. A tudományos és felsőoktatási könyvtárak költségvetésének csak egy kis hányada fordítható gyarapításra (a nagyobb részt az infrastruktúra költségei és a személyi kiadások viszik el), a költségvetés nem tudja követni sem a kiadványár-emelkedés, sem az infláció mértékét.

Független Államok Közössége

A FÁK-országok néhány tudományos-műszaki könyvtárának fejlődése világosan mutatja azokat a nagy nehézségeket, amelyekkel a könyvtárak találkoznak. Valamennyi utódállamban csökken a kutatás, oktatás és a tanulás céljait szolgáló irodalom. Az orosz szakirodalom beszerzése is kevesebb, mint felére csökkent, részben az orosz kiadványok magas ára, részben a sok könyvtár által megfizethetetlen postaköltségek miatt. A nyugati szakirodalmat csak azok a könyvtárak tudják beszerezni, amelyek valamilyen segélyprogramból részesülnek. A SZU szétesése nyomán megszűnt az ingyenes példányok szétküldése a nemzeti és szupraregionális nagykönyvtárakba. Tadzsikisztán például alig tud orosz kiadványokat beszerezni azok magas ára

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

miatt, valamint a tadzsik nemzeti valuta oroszországi el nem fogadása miatt. A magas postaköltségek miatt sok utódállamban a könyvtárak megszüntették cserekapcsolataikat az orosz tudományos könyvtárakkal. A tények és a számok a jelenlegi válsághelyzetet illusztrálják, és azt mutatják, hogy a könyvtárak információs szolgáltatásainak korábbi magas szintje nem tartható fenn.

***

A korábbi szocialista országokban a tudományos-műszaki információs szolgáltatásokat központilag finanszírozták. A kormányzati támogatás jelentős redukciója ezen információk támogatását és az iránt való igényt egyaránt csökkentette, számos információs szolgáltatás abbamaradt és sok információs központ, tudományos-műszaki könyvtár és a kutatóintézeti információs szolgáltatás megszűnt. Az átalakulás során a közfinanszírozású, mindenki számára hozzáférhető információs szolgáltatások koncepciója radikális szervezeti változtatást igényel: váltást a centralizáltról a decentralizált irányításra. Kelet-Európa nehéz gazdasági helyzete különleges gazdálkodást igényel a nyilvános információs szolgáltatások ellátásában, ugyanakkor viszont a lemaradás gyors fejlesztést tesz szükségessé. A politika abszolút elsőbbsége, az elégtelen anyagi és technikai ellátottság, a relatív elszigeteltség, az embargó, a források központi ellenőrzése és az egyoldalú, rugalmatlan vezetés az okai annak, hogy a kelet-európai országok tudományos rendszereinek gyökeres átalakulásra van szükségük. A volt KGST-országokban meglehetősen dinamikus tudományos élet folyt, és viszonylag magas volt a kutatásokra fordított összeg is. Mindez azonban nem fedheti el azt a tényt, hogy már hosszú évekkel ezelőtt komoly növekedési, strukturális és hatékonysági problémák merültek fel. A 90-es évek elején jelentős csökkenés következett be, s ezt mutatja a K+F területen foglalkoztatottak számának alakulása is. Jelenleg úgy tűnik, hogy a legtöbb országban az anyagi támogatás szinte kizárólag a fizetésekre fordíttatik (ha arra egyáltalán elég). Így a munkatársak a tudományban tevékenykedőkként vannak számon tartva, ám alig végeznek valóban tudományos, illetve kutatói tevékenységet. (A szakinformáció terén hasonló a helyzet.) A térség országai egyrészt a kutatásra fordítható összegek jelentős csökkenésével szembesülnek, ugyanakkor a társadalmi alrendszerek változásai, a specifikus nemzeti feltételek a korábbi tudományos rendszerek teljes újjászervezését igénylik. A szocialista korszak túlértékelte a tudomány szerepét a társadalmi haladásban, s ennek reakciójaként most ennek alulértékelését tapasztaljuk, a szükséges források csökkenésével együtt. Az átmeneti időszak általában öt-tíz évet vesz majd igénybe, de lehet, hogy azokban az országokban, ahol a politikai és gazdasági változások lassabban haladnak, még tovább is tarthat.

STEIN AURÉL 1907-BEN TÁRTA FEL Dunhuang mellett azt a barlangot, amelybe a történelem legkorábbi és legnagyobb papír-levéltárát falazták be a 11. század elején. Most egy 150 000 fontos adomány lehetővé teszi, hogy a British Library katalogizálja és digitalizálja a mintegy 10 000 kéziratot tartalmazó Dunhuang-gyűjteményét, valamint a néhány más könyvtárban (Párizs, Peking, Szentpétervár) őrzött, ugyaninnen származó anyagot. 2000-re készül el az adatbázis.
(BL NEws, 1997. aug.)

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Vellucci, Sherry L.: *Herding cats: options for organizing electronic resources.* (Internet Reference Services Quarterly, 1. (4). 1996, 9-30.p.) c. tanulmányát **Mándy Gábor** tömörítette.

Macskák terelgetése, avagy az elektronikus források szervezésének útjai

Sherry L. Vellucci

A szerző összehasonlítja azokat az eltérő módszereket, amelyeket a könyvtárosok, a kutatók, vagy a számítástechnikai szakemberek fejlesztettek ki az Interneten megtalálható elektronikus források szervezésére és elérésére. Megállapítja, hogy mindegyik csoport a maga képére szeretné alakítani a szervezési eszközöket (a könyvtárosok egy szuperkatalógust képzelnek el, a kutatók kódolt szövegben gondolkodnak, a számítástechnikusok pedig robot indexeket építenének), s hogy eddig az Internet-források fölötti bibliográfiai ellenőrzés olyan reménytelennek bizonyult, mintha macskákat akarnánk terelgetni.

Fontos különbség a könyvtár és az Internet között, hogy míg az előbbiben rögzített információtartalmakat módszeresen, egységes vezetés alatt szerveztek gyűjteménybe, addig az utóbbi jobban tükrözi a társadalom egészét átjáró információ „apály-dagály" jellegét, amely nem rendelkezik módszeresen kialakított struktúrával, nem stabil, nem szolgál ki egyetlen jól körülhatárolható használói csoportot, nincsenek látható céljai, és egyetlen intézmény sem gyakorol ellenőrzést fölötte. Ebből következik, hogy megszervezésére sincs felhatalmazva semelyik szakmai csoport.

Schwartz modellje a tudományos információcserére, a „lazán összekapcsolt rendszer" (loosely-coupled system) alkalmasnak látszik az Internet „rendszerének" kialakítására, azáltal, hogy mindegyik szakmai csoportot felelősnek, de egyben autonómnak tekintjük. Arra lehet számítani, hogy mindegyik szakmai csoport továbbra is olyan elérési módokat fejleszt ki, amelyek a saját elképzeléseik szerint a legmegfelelőbbek, s a legtöbb, amit remélhetünk, egy, a leírás számára alkalmas adatminimum közös értelmezésére irányuló kooperatív erőfeszítés. Mindegyik szakmai csoport ismereteit, tapasztalatait és eredményeit el kell ismerni, s olyan különféle bibliográfiai módszereket kell kidolgozni, amelyek egymásra rétegezhetők, csereszabatosak és egymásba konvertálhatók, egy lazán összekapcsolt szervezési rendszer keretében.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

A könyvtári gyűjtemény olyan dokumentumok összessége, amelyeket az egymáshoz való kapcsolódásuk, valamint minőségük alapján választottak ki, s a használók számítanak erre a „hozzáadott értékre" az információáradattal való megbirkózásban. Anyagi okokból sok könyvtár változtatott állománygyarapítási politikáján, a dokumentumok birtoklása helyett a hozzáférhetőség megteremtésére helyezte a hangsúlyt, s ez nemcsak bizonytalanabbá tette a gyűjtemény fogalmát, hanem sokan a gyűjteményszervezésből adódó előnyöket is szem elől tévesztették. Alapvető fontosságú és kívánatos, hogy a gyűjteményi elv a könyvtár által nem birtokolt dokumentumok vonatkozásában is érvényesüljön. Így, bár a gyűjtemény kiterjesztett fogalmába belefér, hogy a helyi online katalógusban olyan művek is szerepeljenek, amelyek távoli adatbázisokból férhetők hozzá, megfelelő válogatási kritériumokat kell kidolgoznunk, illetve alkalmaznunk annak eldöntéséhez, hogy az Internetről milliószám elérhető elektronikus dokumentumok közül melyeket reprezentálunk a helyi online katalógusban.

Nem vehetünk fel a katalógusunkba minden Internet-forrást csak azért, mert hozzáférhető, de ugyanilyen rövidlátó politika lenne az online katalógust a helyi gyűjteményre szűkíteni, s minden egyebet a Web-keresési eszközökre bízni. Figyelembe véve az Internet-publikációk ellenőrizetlenségét, lektorálatlanságát, még inkább szükségesnek látszik, hogy a könyvtár gondos szelekció után felvegye katalógusába azokat a forrásokat, amelyeket a kutatók számára relevánsnak ítél. Annál inkább, mivel a Web-indexelő és visszakereső programok notóriusan pontatlanok, a használónak keresztül kell rágnia magát az irreleváns tételek tömegén, hogy egy-egy megfelelőt találjon. Ha egy minden releváns forrást magában foglaló katalógust nem is tudunk létrehozni, az lehetséges, hogy az olvasó egy egységes használói interfészt kezelve, ugyanarról a terminálról számos bibliográfiai eszközt használhasson. Olyan kifinomult „rétegezett" rendszeren dolgozunk, amely – közös parancsok és többnyelvű tezauruszok segítségével – lehetővé tenné az online katalógus és különböző egyéb adatbázis egyetlen keresési folyamatban való használatát, azt a látszatot keltve az olvasóban, hogy mindvégig ugyanazt az eszközt használja. Ez a rétegezési technika, az adatok cseréje és konvertálása segít elkerülni egy gigantikus integrált katalógus létrehozásával járó idő-, költség- és jogi problémákat. Mindez példa a „lazán összekapcsolt rendszerre", és modellül szolgálhat az Internet megszervezésével kapcsolatos álmunkhoz.

Az Internet-források szervezésének első szintje a helyi online katalógus (OPAC), amely értékeli a dokumentumok használhatóságát, megadja lelőhelyüket, szabványos leírásokat és hozzáférési pontokat nyújt (pl. a Kongresszusi Könyvtár tárgyszójegyzékének ellenőrzött szókészlete alapján). Ezeket a bibliográfiai adatokat a MARC formátumba kódolva áll össze az online katalógus. A katalogizálók körében számos próbálkozás történt a MARC rekordformátum alkalmassá tételére a távoli elektronikus dokumentumok leírására. Létrehozták a 856-os mezőt, amelynek almezői az elektronikus objektum lelőhelyére és a hozzáférés módjára vonatkozó információkat tartalmaznak: a gazdaszámítógép neve (host name), címe (network address), a fájl neve és hozzáférési útvonala (path), hozzáférési instrukciók, bejelentkezési (logon) adatok, a tájékoztatás céljából felhívható személy (contact person), az URL stb. Magát az AACR2 szabványt is alkalmassá tették az elektronikus dokumentumok leírására (elsősorban a megjegyzések adatcsoportját felhasználva). Az OCLC 200 résztvevővel országos kísérlet keretében dolgozza fel az elektronikus forrásokat, s ennek keretében számos fontos kérdést vitattak meg. Az AACR2/MARC-hagyományok alkalmasak a továbbfejlesztésre, de számos nehézség adódik: a szabvány az egyedi, lineárisan hozzáférhető dokumentumok leírására született, nehéz alkalmazni a többszintű hiperszövegű objektumokra. Gondosan kiválogatott adatokra épít, amelyek analizálása és kódolása időigényes. Az elektronikus források leírásának egyszerűsítése ez ellen a hagyomány ellen hatna, s mivel a könyvtárvezetők pénzügyi megfontolásból külső forrásból származó bibliográfiai rekordokat próbálnak felhasználni, a bibliográfiai rekordok készítésének új módozatait kell keresnünk.

Egy ilyen új módozatot a társadalomtudományok számítástechnikai szakemberei találtak, amikor arra törekednek, hogy a katalogizáláshoz szükséges adatokat magában az elektronikus dokumentumban kódolják. Ez a TEI (Text Encoding Initiative), amely az SGML (Standard General Mark-up Language) segítségével állít elő géppel

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

olvasható dokumentumot, s amely egy rekordfejben jelenik meg, még a szövegtest előtt. A TEI-fej négy fő részből áll: a fájl leírásából, a kódolás leírásából, a szövegprofilból, valamint a szöveg módosításainak dátumaiból. Ez egyaránt hasznos a könyvtárosnak (a katalogizáláshoz), a kutatónak (a dokumentum értelmezéséhez) és a számítógépes szakembernek (a dokumentummal végzett műveletekhez). A fej fájl-leíró része a nyomtatott dokumentum címlapjának felel meg, s ez a fej egyetlen kötelező része. A dokumentum létrehozóját különféle szoftverek segítik a kódolásban. A könyvtári szakemberek most fontolgatják a TEI-fej felhasználhatóságát a MARC rekord automatikus előállításában, s már léteznek olyan számítógépes programok, amelyek ezeket a TEI-fejeket MARC-formátumú bibliográfiai rekorddá konvertálják – pl. a Virginiai Egyetemen kifejlesztett TEI2MARC [TEI-ből MARC-ba]. Lehet, hogy a jelenlegi, külső adatbázisból származó rekordok másolására építő helyi katalogizálást (copy cataloging) ez a konverziós módszer váltja fel.

A második szint egy Internet központi katalógus lehet, amelynek egyik példája az OCLC InterCat Catalog nevű vállalkozása. Ez olyan MARC-rekordokból áll, amelyet több könyvtár katalogizálói hoztak létre, Web-interfészes kereséssel. Az adatbázis automatikusan bővül az OCLC-nek a 856-os mező kitöltésével jelentett tételekből. Az ebben a mezőben levő URL közvetlenül az adott dokumentumra mutat (hotlinked). Bár ez az Internet központi katalógus egy szinttel magasabban helyezkedik el, mint a helyi OPAC, annak sok hasznos jellemzőjét megőrzi: a dokumentumot könyvtáros választotta ki, a bibliográfiai leírás a dokumentum azonosítására, besorolására, értékelésére és megtalálására alkalmas adatokat tartalmaz, a hozzáférési pontok egységesítettek.

A feltárásra váró dokumentumok száma az Interneten azonban olyan hatalmas, hogy ezek az egyedi eljárások már alkalmatlanok a feladat megoldására, új módszereket kell keresni. Az Internet-dokumentumokhoz való hozzáférésnek három alapvető módszere létezik: a közvetlen címek begépelése, a tallózó listák és a robot indexek.

Az első magától értetődő, nem igényel szervezési eszközöket, viszont csak akkor használható, ha tudjuk a dokumentum pontos lelőhelyét és a hozzáférési utat.

A tallózó listák (böngészők, browsing lists) a forrásokat tematikusan rendezik. A legáltalánosabban használt listák (pl. Yahoo) betűrendben sorolják fel a tárgyköröket, verbális témaköri hierarchiával. A tallózás egyszerű, de hátránya, hogy ismerni kell a témakörök szerkezetét, s kevés a keresztutalás. A listák egy-kettőre felduzzadnak, s az áttekintés még nehezebbé válik. A Yahoo (és néhány más lista) kulcsszavas keresést is lehetővé tesz. Más tallózó eszközök a könyvtárakon kívül jöttek létre, de hatással volt rájuk a könyvtári gyakorlat: a „Patrick's Subject Catalog" és a „Mundie's Cyber-Dewey" egyaránt osztályozási jelzeteket használ, amelyet az olvasók többsége megszokott, viszont keresztutalásokra és a tárgykör verbális pontosítására itt is szükség van, s a tárgyköri listák is nagyon felduzzadhatnak, ormótlanná válhatnak. A tallózó listák is munkaigényesek (a gyűjtés, rendezés, HTML-kódolás, a az esetleges annotációk miatt), amely jelentős hátrány, ha az Internet-források mennyiségére gondolunk. Amellett specifikus tételeket igen körülményes tárgykör szerint megtalálni.

A robot indexek automatikusan gyűjtik össze és indexelik az elektronikus forrásokat (főleg Gopherekből és FTP-helyekről), s a hozzáférés szavak, illetve kereső kifejezések szerint történik. A legnépszerűbb ilyen eszközök: Lycos, InfoSeek, WebCrawler és Alta Vista. Adatbázisaik rekordok millióit indexelik, de módszereik eltérőek, s ez igen eltérő keresési eredményekhez vezetnek. Legnagyobb hiányosságuk a hamis találatok nagy száma. (A szerző példának a Black beauty c. elektronikus dokumentumot használja; az Alta Vista robot index eredetileg 3400 találatot mutatott, s a kifinomult logikai operátorok használatával is mindössze 101-re sikerült leszűkíteni a találatok listáját.) A zaj oka, hogy ezek a robot indexek nem gondosan kiválogatott adatcsoportokkal dolgoznak, hanem az egész szöveggel, s még az utalásokat is találatként értelmezik. (Az egyik téves találat az Augsburgi hitvallás volt, mivel ebben is volt utalás a Gutenberg Projectre, amelynek listáján a Black beauty is szerepelt.) Hasonló szükségtelen többszöröződésekhez vezet az eredeti adatbázisokat tükröző Web-helyek átnézése. További gondot okoz az egységesített nevek hiánya (mind a személyek, mind a tárgykörök nevei tekintetében).

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

A dokumentumok teljes szövegének közvetlen indexelésből adódó problémák egy része áthidalható a már említett TEI rekordfej révén, amelyet a dokumentum létrehozója alkotna meg, s ilymódon a szövegbe ágyazottan kereshető lenne. A feladat olyan adatminimumot találni, amelynek alkalmazásával nagy mennyiségű dokumentumot lehet feldolgozni. 1995 márciusában egy Metadata szemináriumot (workshop) tartottak, amely „Dublin Core" néven a következő elemeket határozta meg minimumként: tárgykör, cím, szerző, kiadó, egyéb közreadó (Other Agent), dátum, objektumtípus, forma, azonosító, kapcsolat (Relation), forrás, nyelv és lefedés (Coverage). Az adatminimum elfogadásának több előnye lenne: a szerzőket meta-adatok nyújtására ösztönözné, olyan hálózati publikációs eszközök kifejlesztésére vezetne, amelyek sablont foglalnának magukban a meta-adatok rögzítésére, s ez az adatminimum megkönnyítené a teljes bibliográfiai rekord elkészítését (amennyiben igény van rá). Végül, ha ilyen, minimumra törekvő szabványokat sikerülne elfogadtatni az Internet résztvevőivel, közelebb kerülnénk a „lazán összekapcsolt rendszer" megvalósításához, amelyben minden résztvevő tovább dolgozhat a saját eszközeivel, miközben a részrendszereken átívelő struktúrák jönnek létre a közösen használt adatok cseréjére, konverziójára és rétegezésére.

A következő lépések közül a szerző megemlíti a „relációs MARC" megteremtését, amely a Z39.50-es Web-interfészen keresztül hipertext környezetben is működne, s ilymódon egyszerű rákattintással más forrásokra vagy az eredeti dokumentumra is át lehetne kapcsolni.

A szervezés harmadik szintje a Metakatalógus lehet, amely képes értelmezni és konvertálni a MARC rekordokat, a TEI rekordfejeket, az SGML, HTML kódokat, beépített nyelvi fordítóprogrammal rendelkezne (az idegen nyelvű kereséshez, tallózáshoz), egységes nevek listáit, valamint többrétegű tezauruszt tartalmazna (az eltérő szakmai csoportok igényeihez igazodva), s egészében véve zökkenőmentesen tárná fel a releváns információ egészét, nyelvtől és formátumtól függetlenül.

A KANADAI KÖNYVTÁRAK DIGITALIZÁLT ÁLLOMÁNYÁT mérte fel 1997 elején a nemzeti könyvtár. A megkérdezett 112 intézmény közül 50 válaszolt, közülük 33 foglalkozik saját dokumentumainak digitalizálásával, 23 gyűjt máshonnan szerzett digitalizált anyagot, 40 pedig a Web útján teszi hozzáférhetővé olvasói számára más könyvtárak ilyen dokumentumait. – Jelentős digitalizált állománnyal még egyikük sem rendelkezik. Főként teljes könyveket, fénykép- és diaanyagot, folyóiratcikket digitalizálnak, téma szerint a helytörténeti anyag és a könyvtár saját állományára vonatkozó tájékoztatási eszköz kap elsősorban ilyen formát. 9 könyvtár csak ideiglenes használatra, 21 viszont archiválásra szánja ezt az anyagot. 28 könyvtárnak van már konkrét terve a munka folytatására. – Külső forrásból leginkább statisztikai és pénzügyi adattárak, referenszművek digitalizált változatát veszik át. 5 könyvtár teljes egészében, 13 pedig részben feltünteti online katalógusában az ilyen anyagot.
(National Library News, 1997. június).

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

A szerző *Document delivery for the 90's and beyond* (Access, resource sharing and collection development. Ed. Sul H. Lee. The Haworth Press, 1996. pp. 111-123.) c. tanulmányát **Hegyközi Ilona** foglalta össze.

Dokumentumszolgáltatás a 90-es években és azt követően

Fitzsimmons, Joseph J.

1860-ban a Russell, Majors és Waddell szállítmányozó cég „póni-expressz" néven lovas postai szolgáltatást indított, amellyel tíz nap alatt szállították a dokumentumokat a Missouri állambeli Saint Joseph és a kaliforniai Sacramento között, kétezer mérföld távolságra. A konkurens Overland Mail Company, amelynek útiránya a délnyugati területeken keresztül vezetett, ugyanezt az utat kétszer annyi idő alatt tette meg. A póni-expressznek 190 állomása volt Nebraska, Wyoming és Nevada államokban, egymástól 10-15 mérföldnyi távolságra. A lovasok egymást váltva 75-75 mérföldet tettek meg.

Ami a logisztikát illeti, a rendszer igen sikeres volt. Ugyanez nem mondható el a pénzügyekről. A cég, amely a dokumentumszolgáltatásért unciánként (kb. 30 g) 5 dollárt számított fel, másfél év után csődbe ment. (Éppen akkor, amikor a szárazföldi távíró-összeköttetés kiépült!) A póni-expressz tanulságai ma is érvényesek: a szolgáltatás vesztét három tényező okozta, úgy mint az árpolitika, a verseny és a technológiai fejlődés.

Amikor az 1990-es években igénybe vehető dokumentumszolgáltatási megoldásokat értékeljük, a következő szempontokat kell tekintetbe vennünk: milyen dokumentumszolgáltatási megoldások állnak rendelkezésre; a külső szolgáltatások előnyösen kombinálhatók-e belső rendszerekkel; milyen szempontok alapján célszerű választani a technológiák és a szolgáltatók között; milyen testre szabott rendszerek működnek már egyes intézményekben.

Milyen dokumentumszolgáltatási módszerek vannak?

A dokumentumszolgáltatás fogalmát a szakirodalomban többféleképpen használják. Jelentheti az információt hordozó nyomtatott dokumentumok fizikai szállítását vagy a helyi könyvtár állományának házhoz szállítását valamely egyetem

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

területén. Mások a könyvtárközi kölcsönzési részleg által végzett másolatszolgáltatásra gondolnak, amikor dokumentumszolgáltatásról beszélnek. A legjobb, ha a dokumentumszolgáltatást szélesen értelmezzük, azaz mindazon módszerek összességeként, amelyeket eredeti dokumentumok teljes másolatainak megrendelésére és fogadására használunk. A legjobb módszereket újszerű technológia, kényelmes hozzáférés és az igények gyors kielégítése (gyors válaszadás) jellemzi.

A legutóbbi évtizedekben az információmennyiség exponenciális növekedése nyomán óriási igény merült fel a dokumentumok iránt, és ezzel párhuzamosan kialakult a szolgáltatások teljes körét felölelő szolgáltatóipar. Nemcsak a dokumentumszolgáltatók stratégiai gondolkodásmódjában, hanem az információkeresők magatartásában is változás következett be. A számítástechnika alkalmazásának kezdetén mindannyiunkat izgalomba hozott az a példátlan arányú hozzáférés, amelynek részeseivé válhattunk. A kutatókat lenyűgözte, hogy néhány másodperc alatt több ezer cikket tekinthetnek át. De a „hozzáférés korszaka" helyett hamar beköszöntöttek a „dokumentumszolgáltatás napjai". Ezt az jellemzi, hogy megnőtt az igény a kutatási jelentésekhez, folyóiratcikkekhez, disszertációkhoz, kutatási gyűjteményekhez, hírlapokhoz, konferenciai és kormányzati anyagok teljes példányaihoz való gyors hozzáférésre.

Az *Online* c. szakfolyóirat 1994-es összeállításában, amely évente áttekinti az adatbázis-fejlesztéseket, *Reva Basch*, az Aubergine Information Services cég elnöke rámutatott, hogy a dokumentumszolgáltatás fejleményei következtében az információipar egésze átalakulóban van. Korszerűsödik mind a lelőhelyek megállapítása, mind a szolgáltatás folyamata annak következtében, hogy a kutatók korszerű online szolgáltatásokat igényelnek mind kurrens, mind retrospektív tekintetben. Egyre többen veszik igénybe „a grafikus és teljes szövegű adatbázisokat, amelyeket CD-ROM-on, az Interneten és speciális előlap-szoftverek segítségével szolgáltatnak számukra".

A dokumentumszolgáltató források iránti növekvő igényeket sokféle cég, kutatóintézet és oktatási intézmény elégíti ki. Például az UnCover online rendszert, amely a kutatóknak faxon szolgáltat teljes dokumentumokat, a CARL könyvtári egyesülés (Colorado Association of Research Libraries) működteti.

A múltban a kereskedelmi jellegű online cégek a referáló-indexelő adatbázisokat, majd a későbbiekben a cikkek teljes szövegét ASCII formátumban szolgáltatták. Ugyanezek a cégek most azt hangsúlyozzák, hogy a dokumentumok másolatát tudják szolgáltatni - faxon. Ahogy *Barbara Quint* írja: *„az online adatbázis-ipar felfedezte, hogy a dokumentumszolgáltató üzlet részévé vált. A teljes szövegű, géppel olvasható adatok ugyanis nem elégítik ki minden kutató igényeit"*.

A DIALOG például SourceOne néven nyújt az egész világra kiterjedő automatikus szolgáltatást. Jó minőségű faxmásolatokat küld eredeti amerikai szabadalmi dokumentumokról és kb. 500 üzleti folyóirat cikkeiről az ABI/INFORM adatbázis alapján. A könyvtárak nonprofit vállalkozása, az OCLC egy másik online rendszert működtet, amely gyors faxmásolatokat szolgáltat (sürgősséggel maximum egy órán belül) a FirstSearch adatbázisaiból, pl. a Periodical Abstracts-ből.

A dokumentumszolgáltatók között vannak olyan cégek, amelyek saját nyomtatott vagy mikrofilm-gyűjteménnyel rendelkeznek. Más cégek futárokkal kerestetik ki a cikkeket külső gyűjteményekben, például nagy felsőoktatási és közkönyvtárakban. A tényleges szolgáltatás sokféle csatornán történhet, például postán, faxon és az Interneten.

Az előbbi típusba tartozik a *The Genuine Article*, az Institute for Scientific Information (ISI) szolgáltatása, amelynek keretében több mint hétezer folyóiratból lehet cikket rendelni. A szolgáltatási opciók között van egyórás fax-szolgáltatás és „kitépett cikkek" szolgáltatása is, mikor a folyóiratok eredeti oldalait adják át a megrendelőknek.

Tavaly hozta tető alá a UMI a *The Information Store* nevű szolgáltatását. Ez részelteti a kutatókat mind a saját gyűjtemény, mind a külső dokumentumszolgáltatás előnyeiben. A saját gyűjtemény (Article Clearinghouse) több mint 15 ezer kiadványt, köztük folyóiratokat, hírlapokat és konferenciai anyagokat tartalmaz. A dokumentumkereső szolgálat (The Information Store) szabadalmak, szabványok, hivatalos kiadványok és kutatási jelentések lelőhelyét deríti ki és szolgáltatja azokat. Mottójuk: *„Ha létezik, mi megtaláljuk"*.

Mindkét szolgáltatás testre szabott térítéseket állapít meg aszerint, hogy a megrendelők költ-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

séghelyek, tanszékek, projektek vagy intézmények kutatói. A használók megrendeléseikről tranzakciós jelentéseket kapnak, amelyek alapján a jövőre nézve is elemezhetik a dokumentumszolgáltatás költségeit. A UMI kombinált szolgáltatásainak magas statisztikai számai újabb bizonyítékai annak, hogy a dokumentumszolgáltatások iránt növekvő igény mutatkozik meg.

Külső szolgáltatások és/vagy saját rendszerek?

A külső szolgáltatók igénybe vétele mellett sokan saját, belső dokumentumszolgáltató rendszereket installáltak, amelyek a referáló-indexelő adatbázisokat cikkek CD-ROM-on tárolt képeivel kötötték össze. E rendszerek hálózati használata egyre népszerűbb, ahogy a hálózatok egyre gyorsabb átvitelre válnak képessé. A T1 vonalakon óránként 1300 cikket lehet továbbítani. A T3 vonalakat használva (45 megabit/sec) óránként 40 ezer oldalnyi kép vihető át. A CD-ROM-rendszerek népszerűségének másik oka, hogy a tárolás egyre olcsóbbá válik. Jelenleg 0,02 USD-be kerül egy megabájt, azaz 5-6 oldal tárolása CD-ROM-on.

A CD-ROM-rendszerekben való keresést megkönnyíti egy átfogó referáló-indexelő adatbázis használata, amely egy képi gyűjtemény „előlapjaként" működik. A találatokat ki lehet nyomtatni olymódon, hogy az outputot lézernyomtatóra vagy távoli faxgépre továbbítják.

A dokumentumszolgáltató rendszereket és szolgáltatásokat kombinálva olyan költséghatékony rendszer jön létre, amely a kutatási igényeket akkor elégíti ki, amikor arra tényleges igény merül fel („just in time"), szemben a hagyományos információkezelési modellel, amelynek keretében bizonyos dokumentumokat mindenképpen tárolnak, mintegy arra az esetre számítva, hátha valakinek szüksége lesz rá („just in case").

E rendszer előnye még az is, hogy valódi dokumentumok kereshetők elő egy virtuális könyvtárból. A kiadók igen sok időt és energiát fektetnek abba, hogy a dokumentum kommunikációs értéke növekedjék az olvasó számára a szöveg, a grafika és az oldalak megformázásával. Ez az érték, amely néha elveszik, amikor a dokumentumot elektronikus formátumba teszik át. Ez az érték megőrizhető viszont, ha a képi adatbázisokat (az eredeti cikkek „elektronikus fotóit" tartalmazó adatbázisokat) és a helyi és távoli hozzáférést biztosító számítógép-hálózatokat kombináljuk. Egy ilyen, kombinált technológiát hasznosító termékre példa a ProQuest PowerPages szolgáltatása. Automatikus dokumentumszolgáltatást biztosít a UMI képi adatbázisaiból, amelyek többezer egyetemes, üzleti, felsőoktatási és műszaki folyóirat cikkeit tartalmazzák. Havonta aktualizálják; a képek hűen reprodukálják az eredeti dokumentumokat (a fotókkal, táblázatokkal, diagramokkal és egyéb grafikával együtt). Az újszerű technológiát képviseli a 240 CD-ROM-lemezt tartalmazó wurlitzer. A PowerPages helyi és nagykiterjedésű hálózatban egyaránt használható. Egyik dokumentumszolgáltatási opciójával a cikkek teljes képe fogadható helyi lézernyomtatókon és távoli faxgépeken egyaránt.

Hogyan válasszunk a dokumentumszolgáltatók termékei és szolgáltatásai között?

A jelenlegi szolgáltatási választék egyszerűen szédületes. Hogyan döntsék el a tájékoztató szakemberek, hogy mely szolgáltatások és rendszerek a megfelelőek saját esetükben? *Sheila Walters* hat alapvető lépést javasol azok számára, akik hagyományos könyvtárközi kölcsönzési szolgáltatásaikat kereskedelmi szolgáltatókkal bővítik.

1. Mérjék fel az igényeket;
2. Mérjék fel, mire képesek saját házi rendszereik;
3. Gyűjtsék össze a kereskedelmi szolgáltatókra, termékeikre és szolgáltatásaikra vonatkozó adatokat;
4. Értékeljék az igényeket ezek fényében és alkossanak irányelveket a potenciális forgalmazók összehasonlítására (lefedés, árváltozatok, szükséges berendezések, ígért teljesítési arány és szolgáltatási sebesség, számlázási gyakorlat, jelentések és egyéb értéknövelő szolgáltatások);
5. Próbálják ki egyes forgalmazók termékeit és szolgáltatásait;
6. Értékeljék a szolgáltatásokat, nemcsak a teljesítési arány, a forgási idő és a költség, ha-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

nem a kérések feldolgozásának kényelme, a vásárlóknak nyújtott támogatás és a végfelhasználók elégedettsége tekintetében is.

A Walters-féle lista néhány kritériuma nemcsak a külső szolgáltatókra, hanem a belső technológiákra is, illetve a két megoldás kombinációjára is alkalmazható. A rendszer konfigurációjára való tekintet nélkül három szempontot kell szem előtt tartani: a kapcsolódási lehetőségeket (connectivity), a szerzői jogi kérdéseket (copyright) és az egymáshoz viszonyított árakat (comparative costs).

A kapcsolódási lehetőségek vizsgálatának egyik aspektusa az, hogy a szóba jövő dokumentumszolgáltatási módszer milyen szintű Internet-hozzáférést tesz lehetővé. A UMI az Interneten keresztül fogadja azokat a megrendeléseket, amelyek az Article Clearinghouse-ra és az Information Store-ra épülnek. A Research Libraries Group elnevezésű könyvtári egyesülés Ariel szoftverével rendelkező Internet-felhasználók fogadni tudják a cikkek magas feloldású reprint-képeit saját lézerprinterükön.

A UMI összefogott más cégekkel annak érdekében, hogy ne csak a folyóirat- és a hírlapcikkeket lehessen elektronikusan elérhetővé tenni (erre példa a Digital Dissertations Project). A Coalition for Networked Information kezdeményezésben a UMI partnerei a Virginia Tech, a Cornell University és a Pennsylvania State University. A projekt az online katalógusok, a helyi és más hálózatok meglévő infrastruktúráját hasznosítja. A UMI a Dissertation Abstracts egyik adatbázisát (kb. 5000 rekord) 1994 májusában rátette az Internetre. A szerver az adatbázis szövegfájljait ASCII, PostScript és Adobe Acrobat formátumban teszi hozzáférhetővé. Előzes hírverés nélkül is napi 50 használatot regisztrálnak.

A UMI honlapját is igen sokan felkeresik a világ sok országából. A használat háromnegyede a felsőoktatásból származik, de egyre nő a kormányzati szervek (pl. a NASA) és a cégek (pl a Boeing, Xerox és Intel) érdeklődése is.

Szintén a kapcsolódási lehetőségek körébe tartozik az egységes működtetés lehetősége (interoperabilitás). A dokumentumszolgáltatás akkor tekinthető optimálisnak, ha az intézmény minden rendszere és szolgáltatása együttműködik. Az American National Standards Institute (ANSI) Z39.50 szabványa lehetővé teszi, hogy az információkeresők különböző adatbázisokban végezzenek keresést egyazon paranccsal. Sok intézmény alkotó módon használja fel a szabványt tájékoztatási rendszere céljaira. A University of New Brunswick például a WWW technológiát kombinálta egy helyi Z39.50 szerverrel annak érdekében, hogy így létesítsen hypertextes kapcsolatot a CD-ROM-on tárolt cikkek képei és a referáló-indexelő rekordokat tartalmazó ABI/INFORM üzleti adatbázis között.

Az a tény, hogy a dokumentumok elektronikus úton könnyen manipulálhatók, új szerzői jogi problémákat vet fel. Bárki könnyen másolhat, archiválhat és terjeszthet információkat engedély nélkül. Néhányan már-már azt jósolják, hogy az elektronikus publikálás következtében a szerzői jogi megkötések lényegében értelmetlenné válnak.

A UMI BART (Billing and Royalty Tracking) elnevezésű rendszere a szerzői jogi előírások betartására ügyel a ProQuest CD-ROM-adatbázisaiban. Nyomon követi a használatot és jelentést tesz mind a rendszergazdáknak, továbbá részletes éves jelentést küld a kiadóknak. A UMI közvetlen szerződéseket köt többezer kiadóval és szerzővel, ugyanis az a célja, hogy az Article Clearinghouse minden egyes dokumentumának rendezettek legyenek a szerzői jogi kérdései.

A dokumentumok költsége szintén kritikus kérdés napjainkban, amikor a költségvetéseket igencsak megnyirbálják és az erőforrásokat a végsőkig „kizsigerelik". A költségeket össze kell hasonlítani azt megállapítandó, hogy a megrendelők valóban a legtöbb értéket kapják-e pénzükért. Egy hagyományos nyomtatott folyóirat előfizetésének átlagos költsége 130 USD. Az Association of Research Libraries és a Research Libraries Group (ARL/RLG) vizsgálata szerint egy átlagos könyvtárközi kölcsönzési tranzakció ára 29,55 USD. Kereskedelmi szolgáltatótól való beszerzés esetén a dokumentumonkénti átlagár 15 USD, azaz a könyvtárközi kölcsönzési ár fele.

Sok információs központ tovább csökkentheti a költségeket azáltal, hogy házi, CD-ROM-alapú képi rendszert installál. E rendszerek tranzakciónkénti költségei természetesen igen változóak. Függnek az adatbázistól, a hardvertől, a járulékos költségektől (nyomtatópapír, festékkazetták), a naponta nyomtatott cikkek számától. Ha tekintetbe vesszük, hogy évente 19.120 USD-ért

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

lehet lízingelni a Global Edition of Business Periodicals Ondisc-et, amely több mint 500 folyóirat összes cikkének képeit tartalmazza (további 500 folyóirat referátumaival és indexével együtt), a kérések várható volumenére alapozva fel lehet becsülni a cikkenkénti költségeket.

A könyvtárak optimalizálhatják a költségeket, ha a házi rendszert használják fel a legkeresettebb anyagok esetében és külső szállítókat vesznek igénybe a kevésbé gyakran kért dokumentumoknál.

Példák testre szabott dokumentumszolgáltató rendszerekre

A Hong Kong University of Science and Technology nemcsak nagy mikroformátum-gyűjteményt működtet, hanem több mint hetven adatbázist is. Ezek közül harminc hozzáférhető a könyvtár százhúsz meghajtót magába foglaló CD-ROM-hálózatán. A könyvtár adatbázisai több mint ötvenezer folyóirathoz engednek hozzáférést. A könyvtár installálta elsőként az USA-n kívül az INNOPAC integrált online könyvtári rendszert. Ha a könyvtár adatbázisaiban nem szereplő dokumentumokra van szükség, olyan forgalmazók szolgáltatásait veszik igénybe, mint az UnCover, az Article Clearinghouse, az OCLC, a BLDSC.

Egy másik innovatív megoldás a Cornell University-n működik. 1993 áprilisában volt a Chemistry Online Retrieval Experiment (CORE) premierje. Az American Chemical Society több mint húsz folyóiratához engednek nemcsak szöveges, hanem grafikus hozzáférést. A rendszer a Cornell, az American Chemical Society, az OCLC és a Bellcore közös vállalkozása. A CORE a legtöbb folyóirat esetében az 1980-as évig „megy vissza" és olyan nyomtatott gyűjteményt képvisel, amely több mint 600 lábnyi (kb. 180 méternyi) helyet foglalna el a könyvtár polcain.

A kiadók a folyóiratokat olyan szoftverrel állítják elő, amely nyomdai minőséget képes produkálni. A nyers, szöveges adatokat asztali monitoron meg lehet jeleníteni és a könyvtáraknak lehet továbbítani. A grafikus megjelenítést igénylő képeket külön szkennelik és tömörített fájlként optikai lemezeken tárolják. A könyvtárban a kutató grafikus interfésszel aktivizálni tudja az OCLC keresőprogramját, amely kulcsszavak szerint végez keresést. A találatokat tartalmazó ablakokból kiválasztott cikkek képei megjeleníthetők a képernyőn.

A CORE projektről szólva a *Science* c. folyóirat azt írta, hogy a teljes cikkek online fogadásának lehetősége forradalmasíthatja azt a módszert, ahogy a tudósok lépést tartanak a szakirodalommal. *„A CORE akkor és oda juttatja el számukra a folyóiratot, amikor és ahová kívánják, és olyan gyakorisággal, ahogy kívánják, akár használja azt egyidejűleg valaki más is, akár nem."*

Egy másik felsőoktatási dokumentumszolgáltatási projekt az OHIOLINK, 17 főiskola/egyetem és az Ohiói Állami Könyvtár egész államra kiterjedő konzorciuma. A PowerPages technológiával közvetlen dokumentumkérést lehet indítani a konzorcium bármely helyszínéről, igen gyors teljesítéssel és távoli kinyomtatással Ohio állam egész területén.

A Howard Community College (Columbia, Maryland) hálózati és CD-ROM-technológiával cikkek bibliográfiai adataihoz és teljes cikkekhez enged hozzáférést. A hallgatók a hálózatot a könyvtár tíz munkaállomásán keresztül érhetik el. Számos adatbázist lehet igénybe venni, köztük három teljes szövegű, ASCII-alapú hírlap-adatbázist (The New York Times, The Wall Street Journal, The Washington Post).

A felsőoktatási intézmények mellett vállalati és közkönyvtárak százai hoznak létre testre szabott dokumentumszolgáltató rendszereket. A UMI ADDS (Advanced Document Delivery System) rendszere, amelynek fejlesztése folyamatban van, a kliens-szerver technológián alapul. Bármilyen típusú és nagyságú könyvtár számára kifejleszthető segítségével a belső rendszer és a külső szolgáltatók tetszőleges „keveréke". A kutatók elérhetik a UMI elektronikus adatbázisait, köztük a referátumok adatbázisait, az ASCII teljes szövegeket és a cikkek képi teljes szövegét az UMI Ann Arbor-i (Michigan) központjában. Ez lesz az első olyan rendszer, amely a kutatók számára lehetővé teszi, hogy távoli hozzáféréssel megtekintsék a cikkek képeit, még mielőtt úgy döntenének, hogy a teljes dokumentumot kinyomtatják. Az ADDS dedikált távközlési vonalakon vagy normál telefonvonalon, modemmel lesz elérhető. A kliens-szoftver teljesen megfelel majd

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

a TCP/IP kommunikációs szabványnak. A kutatók tehát szabadon választhatnak majd, hogy privát kapcsolatot használnak, az Internetet vagy értéknövelt hálózati szolgáltatást vesznek igénybe, amikor nagykiterjedésű hálózatuk kapcsolódik a rendszerhez. A szolgáltatások többféle áron lesznek hozzáférhetők. Lesz előfizetési lehetőség, amely az egyidejű használók számán alapszik és fedezi a kért dokumentumok költségét. Lesz tranzakciós árképzés, ami azt jelenti, hogy a használók dokumentumonként kereshetnek és fizethetnek. A dokumentum költsége a kívánt formátumtól függ: csak referátum, ASCII teljes szöveg, teljes kép, vagy az új „UMI-formátum" (továbbfejlesztett ASCII szöveg és kép kombinációja). A rendszerben a keresés és a dokumentumok kiválasztása ingyenes lesz, csak a távközlési költséget számítják fel.

Az ADDS béta tesztjére 1996 májusától kerül sor. A kereskedelmi forgalmazást őszre tervezik. Az ADDS különálló szolgáltatásként, elsődleges információforrásként vagy más termékek és szolgáltatások kiegészítéseképpen is használható lesz.

Akármilyen „keverékét" használják is majd a belső és külső erőforrásoknak, az ADDS rendszernek igen előnyös vonása lesz majd a hozzáférés módja és a szerzői jogi kérdések tisztázottsága. Ha például valamely könyvtár nagy mikrofilm-gyűjteménnyel rendelkezik, az ADDS kiegészíti azt más intézmények anyagából (a Kongresszusi Könyvtári kivételével). Ha valamely könyvtár mágnesszalagról tölt be adatbázisokat nagyszámítógépére, az ADDS könnyű, gazdaságos hozzáférést kínál a cikkek képeihez. Ha az adott könyvtár már rendelkezik képeket tartalmazó CD-ROM-okkal, az ADDS a kevésbé gyakran használt vagy nehezen felderíthető, más belső vagy külső szolgáltatásokban le nem fedett dokumentumokat szolgáltathat.

Milyen lesz a dokumentumszolgáltatás a jövőben?

Az információtechnológia újabb és újabb fejleményei nyomán (a leképezési technikák, az adattárolás, a tömörítés, a számítógépes hálózatok terén) egyre újabb dokumentumszolgáltatási termékek és szolgáltatások jelennek meg. A hatékony dokumentumszolgáltató rendszerek sikeres megvalósításának kulcsa a kiadók, az adatbázis-előállítók, a technológiai cégek, a könyvtárosok, a kutatók, a tájékoztatási szakemberek együttműködése.

JÓ AZ ÖREG A HÁZNÁL. - A Kongresszusi Könyvtár 25 új státuszt igényel az 1998.évi költségvetési tervében a Kongresszusi Kutatói Szolgálat számára, a "nemzedékváltási terv" keretében. Ebben a részlegben alig van fluktuáció, egy dolgozó átlag 18,5 évet tölt itt el. Most, hogy az 50-es évek nagy fejlesztése idején bekerült nemzedékből egyszerre 25-en mennek nyugdíjba, mindegyikük helyére két újonc kell, gyakorlatuk és szakértelmük pótlására. MÉg három évig folytatódik a tervek szerint a létszámnöveléses nemzedékváltás; azután, hogy az új dolgozók belejönnek, újabb 6 év alatt visszaállnak a jelenlegi létszám szintjére.

(LC Information Bulletin, 1997. márc. 10. 99.p.)

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Könyvszemle

Az olasz könyv története – tömören és mégis részletesen

Marco Santoro olasz könyvtörténete az ezerkétszázas évekkel kezdődik. Nem, nem találta fel valaki Itáliában két évszázaddal korábban a nyomtatást, de a szerző úgy gondolta – teljes joggal –, hogy az előzményekhez, Itália művelődéstörténetéhez ennyi hozzá tartozik. Felfesti tehát a XIV–XV. század politikai, gazdasági, társadalmi, és művelődési viszonyait, történetét Itáliában, éppen úgy, mint a következő, immár könyves időszakokét, s ezzel megadja nemcsak az itáliai könyvtörténet kezdeteinek, előzményeinek hátterét, de könyvének struktúráját, módszerét is.

Alcíme szerint a mű tárgya ugyanis nem pusztán az itáliai könyv története, hanem könyv és társadalom Itáliában a tizenötödiktől a huszadik századig. Annak ellenére, hogy valóban, mindig a társadalom, a politikai, gazdasági környezet az, ahol a könyv megjelenik és hat, Santoro fejezeteiben – történeti korszakolásában – nem a szokásos történeti, vagy akár művelődéstörténeti korszakokat találjuk, hanem cezúráit a könyv története szempontjából húzza meg, még ha ezek (természetesen) közel is esnek a történelem más megközelítésű korszakhatáraihoz. Nyilvánvaló, hogy a megközelítő, a kezdetekig jutó első fejezet után a nyomtatott könyv itáliai megjelenésével kell indítani, és mivel a „XVI. századi nyomtatvány" új minőség, új kategória, természetes, hogy külön fejezetet érdemel. Ilyen egyszerű és nyilvánvaló tehát, hogy a „csodálatos haladás" című fejezet 1465-1500 között tekinti át tárgyát. Ez a tárgy pedig, a könyv (azaz az első német nyomdászok) itáliai megjelenése, *Konrad Sweynheim* és *Arnold Pannartz* Subiacoban alapított (és feltehetőleg 1467-ben Rómában is működött, majd *Giovanni da Spira* (azaz Johann von Speyer) 1468-69-es velencei nyomdájától indul, s azáltal válik csodálatossá, hogy alig fél évszázad alatt jut el odáig, hogy (*Jonh M. Leinhart* adatai szerint) a világ inkunábulum-termésének 41,64 %-át Itália adta. Santoro azonban rögtön közli *Carl Wehmer* mindössze öt évvel későbbi adatait (1935 és 1940 a két „toplista " megjelenésének éve, tehát az eltérés nem az időközben felkutatott hatalmas mennyiség következménye), amely szerint Itália termése „mindössze" 35.6 %. (Ha valakit a részle-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

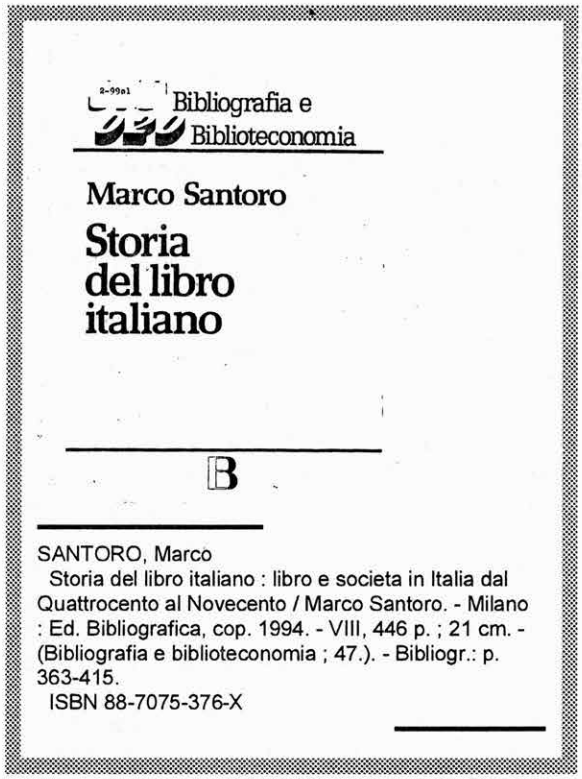

SANTORO, Marco
Storia del libro italiano : libro e societa in Italia dal Quattrocento al Novecento / Marco Santoro. - Milano : Ed. Bibliografica, cop. 1994. - VIII, 446 p. ; 21 cm. - (Bibliografia e biblioteconomia ; 47.). - Bibliogr.: p. 363-415.
ISBN 88-7075-376-X

tek érdekelnek, a két adatsor a könyv 50. oldalán található.) Következik tehát (az olasz könyvtörténetben) a konszolidáció kora, a tizenhatodik század. Könnyű (?) dolga lehetett itt a szerzőnek, hiszen Olaszországban több. mint egy évtizede folyik a tizenhatodik századi itáliai kiadványok számbavételének hatalmas programja, melynek méretére (és alaposságára) jellemző, hogy eddig három kötete jelent meg, A-tól Chiesa cattolicaig bocsátva közre a feldolgozott anyagot, s az A-F-ig feldolgozott mennyiség közel 19 000 művet ír le. (Ismét csak az érdeklődőknek: ezek nyelv, illetve kiadási hely szerinti megoszlását a 107-108. oldalakon lévő táblázatok mutatják.)

Érdekes megfigyelni, hogy a század első és második fele más-más képet mutat: 55,4 %-ról 51,8%-ra csökken a latin, miközben 41,1 %-ról 45,1 %-ra nő az olasz nyelvű kiadások száma, s míg a második ötven év össz-termése alig kétszerese az elsőének, Velencében még ennél is kevesebb –, Rómában és Firenzében közel háromszoros az emelkedés mértéke. 1600 és 1750 között a „növekedés nehézségei" mutatkoznak, elsősorban a cenzúra képében, 1750 és 1815 között pedig a „szabadság szele" mozgatja Itália sajtógépeit. Talán szokatlan a következő lépés, hiszen 1815-1920-ig tárgyalja a „hódítás területe" című fejezet a bécsi kongresszustól a „Marcia su Roma"-ig terjedő időszakot, ám végül is ez az a kor, amely a recenzens számára is lehetővé teszi, hogy immár olaszt írjon itáliai helyett, amelyben nem véletlen, hogy a vallási tárgyú publikációk az 1846-os 23 %-os részarányról 1919-ig 3,4 %-ra csökkenjenek, miközben a társadalmi-ideológiai tematikájú kiadványok aránya 4,5 %-ról 23,9 %-ra emelkedik, s ahol a viszonylag állandó (s a két említett időpont között 9,5 %-ról mindössze 15,1 %-ra emelkedő) arányban megjelenő történelmi-földrajzi jellegű művek 1861-ben 25,3 %-ra ugranak. (A részletekért a 300. oldalt kérjük fellapozni.)

A manipulációtól (az olasz fasizmus éveitől) a „töredezett táj" kialakulásáig (szinte napjainkig), azaz 1922-1990-ig terjed a könyv utolsó fejezetének áttekintése, ezúttal két szempontból is kissé eltérve az eddigiektől. Egyrészt, mert – érthető okokból – nem tekinti egységesnek ezt a korszakot, és külön alfejezetben tárgyalja a második világháború előtti és az azt követő időszakot, másrészt, mert egyik korábbi fejezetben sem tudta (a hiányzó adatok miatt nem is tudhatta) a könyv és a társadalom olyan szoros együttélését bemutatni, mint éppen a legutóbbi időkben, ahol rengeteg vizsgálat szól immár nemcsak a kiadásról, hanem a fogadtatásról, az olvasókról, az olvasási szokásokról is.

Ismét csak érdekességként egy adat az első korszakból és az első témában: 1923-27 és 1928-32 között olasz, francia, német, angol, amerikai összehasonlításban a kiadványszám a legnagyobb mértékben Olaszországban növekedett, ugyanakkor Németországban jelentősen csökkent. (E korszak érdekesebb adataira a 317-318. oldalakon bukkanhatunk.) Hogy ne maradjunk adat nélkül a végére sem: a *Könyvek és olvasók ma* című, kötetzáró alfejezet egyik táblázata szerint 100 olaszból 37 (100 nőből 40, férfiból 34) olvas könyvet, és 100 könyvolvasó közül 48 (nő 45, férfi 50) tizenkét hónap alatt 1-3 könyvet olvas. A rendszeres olvasók kevesebbet tévéznek, de többet járnak moziba, színházba, hangversenyre, mint a ritkán, vagy egyáltalán nem olvasók, és rádióhallgatásban, hanglemezvásárlásban (sőt, még diszkóba járásban is) csak az alkalmi olva-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

sók előzik meg őket. Igaz, hogy ők azok, akik legritkábban látogatják a sporteseményeket.

Azt hiszem, amit 360 oldalon egy ország könyvtörténetétről, el lehet mondani, azt Marco Santoro elmondta. Széles (ám kellően szűkszavú) politika-, gazdaság- és művelődéstörténetbe ágyazva rendkívüli adatgazdagsággal tárja olvasója elé az itáliai, illetve az olasz könyv (pontosabban a nyomtatott könyv) történetét, kapcsolatát a társadalommal.

Ami utána jön, már nem tetszett ennyire. A következő 52 oldal összekötő szövegbe oltott bibliográfiát közöl, amelynek magyar „szereplője" is van: az Akadémiai Kiadó 1988-as *Klaniczay Tibor* szerkesztette *L'époque de la Renaissance* első kötete. (Nem tárgya e könyvismertetésnek, hogy az Akadémiai Kiadóra, annak privatizációjára, az idegen nyelvű kiadványok fontosságára vagy létjogosultságára vonatkozó vitákra utaljon...) Kétségtelen, hogy a kötetből hátralévő névmutatóból ez nem derül ki. Az 52 oldalas bibliográfiai összeállításból viszont nem derül ki, hogy *Borsa Gedeon Clavis Tipographorum*-a nélkül Santoro sem így írta volna meg könyvét. Ez viszont kiderül az említett névmutatóból, ahol tehát a szövegben, illetve a bőséges lábjegyzetekben előforduló nevek (nemcsak szerzők, hanem a mindenféle szereplők, tipográfusok, kiadók, királyok, hadvezérek) jelennek meg. Kár, hogy nem kaphattunk egységes és kezelhető bibliográfiát az itáliai könyv történetéről (és kár, hogy erre, a bibliográfia kettéosztott és csak félig névmutatózott voltára csak így jöhettünk rá).

Mohor Jenő

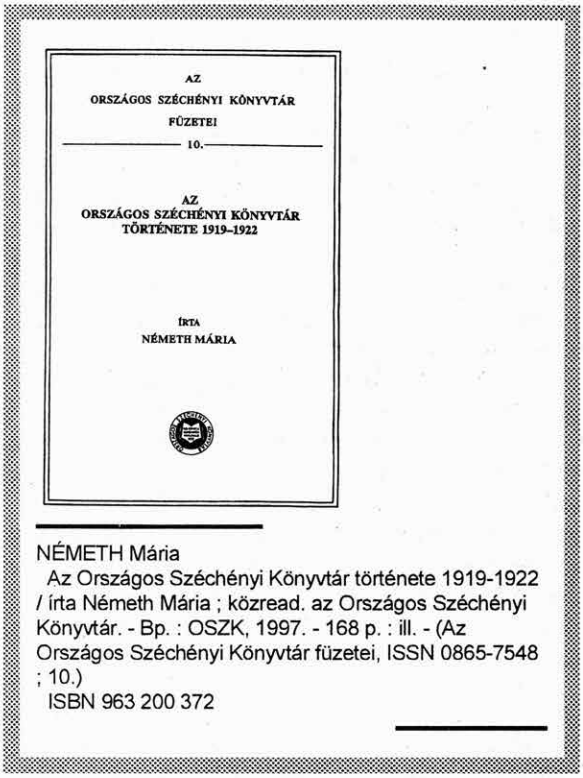
AZ
ORSZÁGOS SZÉCHÉNYI KÖNYVTÁR
FÜZETEI
10.

AZ
ORSZÁGOS SZÉCHÉNYI KÖNYVTÁR
TÖRTÉNETE 1919–1922

ÍRTA
NÉMETH MÁRIA

NÉMETH Mária
Az Országos Széchényi Könyvtár története 1919-1922 / írta Németh Mária ; közread. az Országos Széchényi Könyvtár. - Bp. : OSZK, 1997. - 168 p. : ill. - (Az Országos Széchényi Könyvtár füzetei, ISSN 0865-7548 ; 10.)
ISBN 963 200 372

2,051282% a 100%-ból: nemzeti könyvtárunk élete 1919 és 1922 között

Tulajdonképpen minden recenzensnek három feladata van. Mindenekelőtt tájékoztatnia kell a „célba vett" mű létrejöttének körülményeiről, aztán ismertetnie kell a tartalmát, végül pedig az olvasó miheztartása, illetve egy esetleges többedik kiadás jobbítása végett, értékelnie – dicsérnie vagy elmarasztalnia – kell szerzőjének teljesítményét.

A recenzens munkával való megterhelése szempontjából vannak „rossz szerzők" és vannak „jók". A „rossz szerzők" közé azok tartoznak, akik művükben nem közölnek a körülményi és a tartalmi ismertetéshez semmiféle olyan szöveg-elemeket, amelyeket a recenzens „átemelve" tudna hasznosítani, hogy ezáltal az imént említett első két feladaton túljutva, harmadik feladatának, az értékelésnek tegyen intenzívebben eleget.

Nos, *Németh Mária* ebben az összefüggésben is „jó szerző" (később kitűnik: még mi minden másban), hiszen művének elő- és utószavát idézve a körülményi tájékoztatás kötelezettsége teljes mértékben, a tartalmié pedig jórészt abszolválható.

Akkor most következzék a „hogyan jött létre" kérdésre adható válasz: „ *Az 1960-as évek derekán hozott határozatot az Országos Széchényi Könyvtár akkori vezetősége az intézmény történetének megírásáról és kiadásáról. A művet a könyvtár megalapításától kezdve 1946 végéig három nagy egységre tagolva kívánta közreadni.*

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Az első kötetet 1802-től a kiegyezésig terjedően Berlász Jenő, a következő részt 1918-ig menően Somkuti Gabriella és a harmadik korszakot az 1946. évvel zárva Haraszthy Gyula volt hivatott megírni. Berlász Jenő kimagasló értéket képviselő műve [Az Országos Széchényi Könyvtár története 1802-1867. 555.p.] *1981-ben látott napvilágot. Somkuti Gabriella – aki részművek megjelentetése mellett később kapcsolódott be a munkálatokba – az anyaggyűjtés vége felé jár, a harmadik kötet azonban Haraszthy Gyula halála miatt gazdátlan maradt.*

Örökül hagyta viszont ránk az egész vállalt korszakára kiterjedő, az OSZK irattári anyagára és az Országos Levéltárban található dokumentumokra vonatkozó szinte teljes, részben lemásolt, részben kijegyzetelt adatgyűjtést. A rendezetlen iratok ellenőrzése, hiányainak pótlása, korszakok és azokon belül szakterületenkénti szétosztása, a megjelent résztanulmányok számbavétele és összegyűjtése jelen munka szerzőjére hárult."

Németh Mária az iménti „háramlásból" eredő tisztének a recenzió címében említett 2,051282%-nyi időszakra vonatkozóan korántsem tudott kényelmesen megfelelni. *„Bár az OSZK Irattárában is mutatkoznak korabeli hiányok* – írja –, *nagyobb gondot az okozza a feldolgozásban, hogy éppen a könyvtár közvetlen felettes hatóságának, a Magyar Nemzeti Múzeumnak irattári anyaga nem áll rendelkezésre. Ezt a múzeum vezetősége 1926 közepén helyhiány miatt szállította át az Országos Levéltár épületébe, de éppen ezt a gyűjteményt őrző terem égett ki teljesen 1945 kritikus napjaiban. A fontos iratok hiánya több esetben is egyoldalú dokumentáltsághoz vezet: ismerünk egy tervezetet, kezdeményezést, de megvalósulásáról vagy meghiúsulásáról már nincs tudomásunk."*

Ami pedig a munka tartalmát illeti. Igaz ugyan, hogy a tárgyalt négy év a nemzeti könyvtár 195 évéhez képest igencsak „darabka" idő, ám benne az intézményi létezés nem is egy mélypontja található. Ennek érzékeltetésére hadd hivatkozzunk a mű bevezető fejezetének címeire: a Tanácsköztársaság időszaka; a román megszállás alatti események; a status quo helyreállítása. S ráadásul a címek érzékeltette eseménysorok a köztörténeti értékelés számára is felettébb „pikánsak", különféle tévutakra csábítók.

A könyvtár vezetése felől közelítve tárgyához, Németh Mária így fogalmaz: *„E dolgozat az 1919 és 1946 közötti korszak első nagy fejezete, ... amely Fejérpataky László múzeumi főigazgató – és 1919-ig a könyvtár igazgatója is –, valamint utóda (1916-tól a könyvtár vezetésében érdemi segítőtársa), Melich János osztályigazgató, majd az Országos Széchényi Könyvtár igazgatója nevéhez fűződik." Miközben a hely- és személyzethiány, valamint számos egyéb, nehézség már az első világháború előtti „boldog békeévekben" is jellemző volt az intézmény helyzetére, a háború és annak elvesztése tovább rontott rajta." Az említett két vezető ... 1919-ben egy tönkrement ország szinte reménytelennek tűnő helyzetében kellett hogy helytálljon."*

Helytállásuk mikéntjére Németh Mária szükségképpen a könyvtár működésének bemutatásával válaszol. E működésen belül két fejezet is szorosan kapcsolódik a köztörténethez. Az egyik a háborús jóvátétel kényszere alóli majdnem teljes körű „kibújásról" szól, a másik azokról a hatósági feladatokról, amelyeket a könyvtárnak a kéziratok, értékes nyomtatványok és oklevelek országból való kicsempészését megakadályozandó kellett a Tanácsköztársaság bukása után ellátnia.

A mű tengelyében a gyarapítás kérdései állnak, s mint ilyenek a terjedelemnek éppen egy negyedét foglalják el. Egyedül a velük foglalkozó fejezetnek vannak „testesebb" alfejezetei, mégpedig az állomány (bizonytalan) nagysága és összetétele, a gyűjtőkör antinómiái, a kötelespéldány-szolgáltatás problémaköre, a kurrens belföldi dokumentumok hiányainak pótlása, visszamenőleges belföldi gyarapítás, hungarikumok külföldi beszerzése, külföldi beszerzési „csatornák", a gyarapítási tevékenység összegezése.

E központi mondanivalót néhány feltételi fejezet (költségvetés, szervezet, személyzet, épület-elhelyezés) előzi meg, és ugyancsak néhány következményi fejezet (gyarapítási ügymenet és feldolgozás, átszervezés, olvasószolgálat és közművelődési tevékenység, raktár- és állományvédelem, nemzeti bibliográfiai munkálatok) zárja.

A tudományos tevékenységről szóló fejezet zöme a Magyar Könyvszemle kiadásának megpróbáltatásaival foglalkozik. Az időszak legvégén (1922. november 19-én) alakul meg gróf Klebelsberg Kuno koncepciójának megfelelően az Országos Magyar Gyűjteményegyetem, amelynek

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

nemezeti könyvtárunkra gyakorolt hatása az 1946-ig remélhetőleg gyors ütemben elkígyózó történet következő nagy fejezetében lesz majd olvasható.

Rátérve a mű értékelésére, legnagyobb erényének azt tartom, hogy politikai elfogultság nélkül láttatja e keserves évek történéseit és szereplőit. Ez főként a Tanácsköztársaság alatti és utáni témák megítélésének módjában mutatkozik meg. A tanácsköztársasági könyvtári megbízottakról – a tapasztalt és dokumentált valóságnak megfelelően – például így ír: *„Dienes Lászlót, akik még ismerték és dolgoztak mellette, nagyon tehetséges, igen művelt, széles látókörű és nagyon tisztességes embernek tartották, akinek szakmai felkészültsége a legmagasabb fokon állt. Kőhalmi Béláról, akit az idősebb generáció tagjai személyes benyomásaik alapján jellemezhetnek, ugyancsak a legnagyobb elismeréssel lehet szólni. Tudása imponáló, emberi magatartása és segítőkészsége pedig általánosan elismert volt. A két könyvtári megbízott tehát minden tekintetben megfelelt azoknak a követelményeknek, amelyek a felső vezetés szintjén elvárhatók. Természetesen ők is tévedtek, de a hibák javarészét azok követték el, akik más területekről próbáltak beleszólni terveikbe és gyakorlati munkájukba, és akiknek túlzásait éppen ők ketten igyekeztek visszafogni."*

Szerzőnk azonban korántsem csak a „jobbos" retorikának nem hajlandó hitelt adni, a „balosat" ugyancsak elutasítja. Így: *Dezsényi Béla*nak *„az a véleménye, mely szerint az intézmény átvette a Horthy-korszak elejének 'zaklatott stílusát', már erősen megkérdőjelezhető, mert sem a 'kulturális igazgatás', sem az OSZK részéről nem lelhető fel olyan dokumentum, amely ezt a stílust bizonyítaná. Éppen a tárgyilagos és visszafogott fogalmazás jellemzi a korszak iratváltásait."*

A mű egyéb részeit is – mondjuk elismerőleg – az imént szóba került „tárgyilagos és visszafogott fogalmazás", a dokumentumok igazi („az igazat mondd, ne csak a valódit") mondanivalójához való ragaszkodás jellemzi. Az „igazi mondanivalóban" pedig a „korhoz képest" belátása is benne van.

Jó példa a szerző ebbéli attitűdjére a nemzeti könyvtár vezetőinek summázatos megítélése. *„Vitatkozni lehet azon* – szögezi le –, *hogy Fejérpataky László és Melich János mennyiben voltak konzervatív beállítottságúak, és mennyire hajlottak a modern nemzeti könyvtár megteremtésére. Tudomásul kell vennünk, hogy mindketten a 19. század szülöttei voltak, és el kell fogadnunk, hogy gondolkodásmódjukra a múlt századi hagyományok hatottak. Mi őket csak korszakukban tanúsított magatartásuk alapján ítélhetjük meg... kutatói, oktatói mivoltukból adódott, hogy az állomány gyarapítását helyezték előtérbe, tudva azt, hogy könyvtári dokumentumok nélkül nem folyhat tudományos munka, nem képezhetik magukat a tanárok, nem tanulhatnak megfelelő szinten a diákok, nem művelődhetnek az arra vágyók."* A mindvégig sanyarú feltételi részből az állomány gyarapítására jutott a legnagyobb hányad, amivel a mindvégig ugyancsak alulméretezett munkatársi gárda (soraiban több tudóssal és tudósjelölttel) teljes mértékben egyetértett, s szívesen vett részt a gyarapodás lehető legmagasabb színvonalon történő megvalósításában. S ne feledjük el: merőben kedvezőtlen háború és Trianon utáni körülmények közepette.

A könyvtár és vezetői gyarapítási serénykedését, a korabeli kiadványok, azaz a hazai és külföldi hungarikumok, illetve az akkori évek feldolgozásához nélkülözhetetlen külföldi munkák eredményes begyűjtését megtapasztalva, az egyébként mindenütt nagyon mértéktartóan fogalmazó Németh Mária egy szinte exklamáló mondatot is leír (megítélésem szerint: indokoltan): *„Nem szabad elfelejtenünk, hogy ezen a területen mit köszönhet a magyar tudományosság Melich Jánosnak és az elképzeléseit támogató főigazgatónak."*

A könyvtári munka más vonatkozásainak tárgyalásánál szerzőnk inkább csak előremutató elképzelésekről-tervekről (pl. a nemzeti bibliográfiával kapcsolatban) vagy bírálható megoldásokról (pl. a szervezettel és a személyzet összetételével kapcsolatban) tud beszámolni. Az olvasószolgálat vonatkozásában, miközben megemlíti nem megfelelő helyét a szervezetben és működtetésének fűtési-világítási akadályait, a konkrét forgalmi adatok közlésén kívül szerzőnk legszívesebben a „ki mindenki tudós és neves ember használta a könyvtárat" névsorát mutatja be.

„A jegyzetekben minden forrásra hivatkoztunk" – írja a szerző. E kijelentésével ellentétben álló döntést csak egyetlenegy alkalommal hoz, amikor is nem közli Melich János és Sebestyén

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Kovács Máté emlékének / szerk. Suppné Tarnay Györgyi ; [kiad. a Kossuth Lajos Tudományegyetem Könyvtára]. - Debrecen ; KLTE Könyvtára, 1997. - 309 p.
A Könyv és könyvtár, ISSN 0139-1305 c. évkönyv 18. sz. tematikus kötete
ISBN 963472 1532

Gyula meglehetősen homályban hagyott „afférjának" aktaszámait. Viszont abbéli ígéretét, hogy *„a mostanra már esetleg kevésbé ismert személyekre, intézményekre, háttéreseményekre vonatkozóan magyarázó megjegyzésekkel szolgálunk"* az „ad usum Delphini" követelményének nézőpontjából a kelleténél „ritkásabban" tartotta be a szerző. De ez esetben mondhatni: sebaj, hiszen az 1946-ig tervezett intézménytörténetből lesz majd összkiadás, amelyben az ilyen típusú megjegyzések szaporodni fognak és különféle indexek „tárgyai" lesznek.

Összegezve: mindenképpen érdemes volt ezt a négy tárgyévre vonatkozó történetet külön is megjelentetni. Részben azért, mert – mint a szerző mondja – korábban *„kevesen méltatták figyelemre, 'átsiklottak' rajta"*, részben pedig – s a recenzens ezt tartja fontosabbnak – azért, mert a könyvtári múlt egyik majdnem végletes példáján mutatja be, hogyan kell tárgyszerűen elemezni és értékelni.

Futala Tibor

Kovács Máté emlékezete

Habár korunk változásai miatt többen megkérdőjelezik, a könyvtár és a könyvtárosság mégis történeti kategória. Nem árt hangsúlyozni, hogy a könyvtáros az elődei által épített alapokon, azt folytatva és – a jelen mellett – a jövőnek is tevékenykedik. Aligha csak a könyvtárosképzésben eltöltött negyedszázad élménye és tapasztalatai sugallják azt a hitvallást, hogy nemcsak a pályára készülők számára szükséges az elődök példája, de a mindennapi tevékenység minden pillanatában is idősebb pályatársaink művét visszük tovább, belőlük meríthetünk erőt és útmutatást a kihívások megoldásában.

Napról-napra erősebb meggyőződésem, hogy az egész magyar könyvtárügy és minden egyes intézmény tevékenységére, eredményeire és hiányosságaira az ott dolgozó/k gyakoroltá/k a legerősebb hatást. Könyvtári múltunk részben épül a társadalmi mozgatórugókra, de sokkal inkább nagyszerű elődeink vállán nyugszik.

Ezért tartom mindinkább fontosnak a személyiség szerepének felismerését és ápolását, s ezért fájlalom, hogy adósai vagyunk tisztes elődeink legtöbbje életműve feltérképezésének. Jóllehet, mintha az utóbbi időben többekben merült volna fel az emlékezés igénye, s mintha szaporodni látszanának egy-egy jeles magyar könyvtáros, nemzedékek mesterének pályaképét felmérni-megrajzolni szándékozó alkalmak (ld. legutóbb például az ugyancsak méltánytalanul keveset emlegett *Sebestyén Géza*-megemlékezést), – összességében nem sáfárkodnak megfelelően eleink példájával, s ettől nem az ő alkotásuk csorbul, hanem mi maradunk szegényebbek.

Ebből a tartozásból csökkentettek azok, akik 1997. október 28-29-én azért gyűltek össze Debrecenben, hogy a 90 éve született *Kovács Mátéra* emlékezzenek és emlékeztessenek, illetve emlékének ajánlják kisebb-nagyobb munkájuk eredményét, szeletét. A Kossuth Lajos Tudományegyetem Kovács Máté köre (jó, hogy ilyen is van), Komputergrafikai és Könyvtárinfomatikai Tanszéke és az Egyetemi Könyvtár jóvoltából és figyelmessége révén a fogyó számú tanítványok és munkatársak mellett, ott volt a pályára még csak most készülő egyetemisták és főiskolások lelkes és buzgó csapata is – szerte az ország könyvtá-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

rosképző intézményeiből. Külön öröm, hogy az itt elhangzottakat példás gyorsasággal közzétették az Egyetemi Könyvtár tisztes múltú és rangos sorozatában, a megemlékezést szervező és a kötetet szerkesztő *Suppné Tarnay Györgyi* jóvoltából: így a jelenlévők újra, a távolmaradottak pedig elolvashatják a plenáris és a szekció ülésen elhangzottakat, kiegészítve rövid magyar és angol nyelvű életrajzi vázlattal (utóbbi révén a külföld figyelmébe is ajánlhatjuk a kötetet) és a műveiből összeállított válogató jegyzékkel. Ez utóbbit a résztvevők szórólapon is kézbe kaphatták, de nem árt megjegyezni, hogy Kovács Máté szakirodalmi munkásságát és a róla szóló irodalom eddigi legteljesebb bibliográfiáját *Nagyné Kiss Mária* már összeállította (Kovács Máté emlékkönyv. Szerk. Szelle Béla. Kiad. a Magyar Könyvtárosok Egyesülete. Bp. 1983. 117-161.p.) – így azt lett volna inkább célszerű kiegészíteni, továbbvezetni.

Nemcsak a mester halála tizedik évfordulójának szentelt kötet és az említett bibliográfia áll az életmű kutatójának rendelkezésére, hanem *Kovács Ilona* gondossága és rendszerező munkájának köszönhetően a család birtokában volt Kovács Máté hagyaték 1975 óta az OSZK Kézirattárában elérhető, kutatható. Az ebből, valamint az Egyetemi Könyvtár birtokában lévő dokumentumokból és relikviákból készített szép kiállítás azonban arra is felhívja a figyelmet, hogy jó lenne (legalább másolatban) összegyűjteni a többi intézményben és magán személyeknél lappangó, Kovács Mátéhoz fűződő forrásokat (például a leveleket stb.), hogy egy helyen minél teljesebb gyűjteményt létrehozva, megkönnyítsük a – reméljhetőleg a megemlékezéstől lendületet kapott – kutatást. Mindemellett okkal és joggal hívta fel a figyelmet az emlékülésen és így a kötetben is *Kertész Gyula* a Kovács Máté hagyaték gazdagságára. *Bényei Miklós* pedig rögtön példát is mutatott a mintaszerű felhasználásra, amikor *Kovács Máté, a művelődéspolitikus címmel,* elsősorban az OSZK-beli fondra támaszkodva, mutatta be az 1946-1949 közötti pályaszakaszt. *Korompay Gáborné* – ugyancsak irattári források felhasználásával – Kovács Máté debreceni egyetemi könyvtárigazgatói időszakát nemcsak tárgyszerűen, hanem rendkívül szép emberi vonásokkal rajzolta meg*, még *Pogány György* Kovács Mátének a bibliofiliával való kapcsolatát illesztette az életműhöz. Talán elsőként kellett volna említeni, hogy a *Fülöp Géza* tollából származó *Könyvtártudomány és bibliológia (Kovács Máté könyvtárelméleti koncepciója)* c. tanulmány minden eddiginél markánsabban mutatja meg az akkor korszerűnek számító és mindmáig használható eredményekkel bíró, történeti-elméleti gondolkodásmód lényegi vonásait.

Sajnos, nincs mód a 33 hosszabb-rövidebb írás/előadás akár csak egymondatos bemutatására sem. A szerkesztő által kialakított első nagyobb fejezet *Kovács Mátéra emlékezve* cím alatt – és az előbbiek mellett – még a volt kolléga, *Némedi Lajos* professzor kiállítási megnyitóját, a Kovács Máté vezette könyvtárban pályakezdő *Futala Tibor*, a tanítvány *Boda Miklós, Engel Pál* és *Arnóth Károly* visszaemlékezését, s a jelenleg főiskolai hallgató *Sipos Melinda* rövid írását foglalja magában.

Külön szeretnénk felhívni mindenki figyelmét arra, hogy a fejezet méltó zárása és az emlékülés valószínűleg és remélhetőleg legnagyobb horderejű közléseként értékelhető: Kovács Ilona Debrecenben bejelentette, hogy a család Kovács Máté Alapítványt hoz létre. Azóta bejegyezték az alapítványt, a kötet pedig már tartalmazza az alapító okiratot. A kuratórium elkezdte munkáját és reméljük, mihamarabb mód nyílik a mindjobban felduzzadó összeg kamataiból egyfelől Kovács Máté szellemi hagyatékának méltó gondozására, másfelől tehetséges könyvtár szakos egyetemi és főiskolai hallgatók tanulásának, valamint fiatal könyvtárosok továbbképzésének (pl. doktori programjaik) támogatására.

A kötet második és nagyobb fejezete a *Könyvtártudományi kutatások, tanulmányok* címmel a Kovács Máté emlékének szentelt írásokat tartalmazza. Ezek egy része, talán nagyobb fele olyan részdiszciplinákba, tevékenységi területekbe sorolható, melyet Kovács Máté is művelt, vagy melyhez munkássága kapcsolódott. Egy-egy könyvtártörténeti, könyvtárelméleti, olvasásszociológiai írás mellett katalogizálási és bibliográfiai tárgyú, valamint két könyvtártani dolgozat található a kötetben; ezen túl pedig a legtöbb és ezért talán célszerűbben külön fejezetbe illő rész a könyvtárosképzéssel, a hallgatói szakmai szerve-

* Olvasható volt lapunk 1997. 1. számában. (*A szerk.*)

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

zetek bemutatásával, valamint a hallgatóknak a külföldi tanulmányútjain, gyakorlatain gyűjtött tapasztalataival foglalkozik. Ez utóbbiból következik, hogy igen örvendetesen a kötet 34 szerzőjéből 15 egyetemi vagy főiskolai hallgató – s ez igen csak illő Kovács Máté pályaképéhez és emberi habitusához.

A Kovács Máté életének egy-egy pillanatát megörökítő, valamint a megemlékezésen készült fotókkal illusztrált kötet méltatása aligha zárulhat mással, mint azzal az óhajjal, hogy bárha az alkalom és a megemlékezéssel együtt az Alapítvány nyitánya és generálója lenne mind közvetlenül a Kovács Máté biográfiát létrehozó, mind pedig áttételesen, a pályatársai életművét felmérő és megmutató kutatásoknak – általánosságban: szakmánk tudományosan megalapozottabban való művelésének. Ehhez persze az is kell, hogy a kiadótól való megvásárlás vagy a könyvtárak útján minél többen hozzájussanak és forgassák a kötetet. Tőlük talán azt kellene kérni, hogy méltányolják a szándékot és gyorsaságot, s ennek tudják be, hogy a szerkesztő túlzottan tisztelte a szerzői jogokat, s nem nyúlt bele a kéziratokba, s emiatt pl. *Daniel Benediktsson* egyébként színvonalas elméleti írásában a központozással és egybeírással vannak erős gondok, hogy *Virágos Márta* – furcsa módon – keresztnevükön írja le a külföldi szerzőket, vagy *Salgóné Medveczki Mariann* műfajától eltérően túlzottan leíró, s bár utal a szakirodalomra, de nem hivatkozik – miként *Cholnoky Győző* (egyébként figyelemre méltó) eszmefuttatásából is hiányzik a tudományos apparátus, témájával erős kontrasztként.

Mindent egybevéve: jó szívvel ajánljuk a kötetet mind a Kovács Mátéval való személyes találkozás meghatározó élményével gazdagok, mind pedig az őt már nem ismerő, a tanítványok tanítványaiként vagy csak a példát műveiből megismerhető „másodlagos" Kovács Máté tanítványok figyelmébe.

Tóth Gyula

BEZÁR(T) A VILÁG LEGHÍRESEBB OLVASÓTERME, a British Library "kerek olvasóterme", amely 1857 óta annyi neves és névtelen kutatónak biztosított páratlan lehetőségeket a munkára. A könyveket átszállították a St. Pancras negyedbeli új épületbe. A történelmi nevezetességű olvasóterem bezárására 1997. október 25-én, az új Humanities Reading Room megnyitására november 24-én kerül(t) sor.

(BL News, 1997. aug.)

OPAC 97 - a British Library 8,5 millió tételt tartalmazó online katalógusa, mely 1997. május 20-a óta a Weben is hozzáférhető http://opac97.bl.uk/ címen. Az Internet World kiállításon mutatták be; az első napon 13,1 ezer, a másodikon 24,8 ezer találatot produkált, s ezzel bekerült a 10 legnagyobb forgalmú Webtelephely közé.

(Select, 1997. nyár)

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

CD-ROM bemutató

Lovagkirályok – a történelmi CD-sorozat újabb tagja

A Könyvtári Figyelő ezévi 2. számában ismertettük az Enciklopédia Humana Egyesület előző kiadványát, a Vazul-ágat és máris itt van a sorozat újabb tagja, immáron a harmadik, a Lovagkirályok. Ezúttal az Árpád-ház kihalásától kezdve 1437-ig vizsgálhatjuk a magyarság történetét.

A rendkívül gazdag ismeretanyagot – melyet 45 kiváló szakértő állított össze – hét nagy téma köré csoportosították a szerkesztők: történelem, nyelvtörténet, irodalom, művészetek, egyháztörténet, történeti földrajz, életmód. Már ebből is látszik, hogy milyen átfogó képet kaphatunk erről a korról. Akár a királyok viszálykodására, akár a köznép mindennapi életére vagyunk kíváncsiak, itt mindenre megtaláljuk a választ.

Tanulmányozhatjuk nyelvünk fejlődését, a környékbeli népektől átvett szavainkat, a névhasználat alakulását, de foglalkozhatunk a középkori művészet csodálatos alkotásaival is. Építészeti, képzőművészeti, régészeti emlékek százait gyűjtötték össze a képtárban. Ezúttal korabeli érmékről készült fényképekkel is bővült a kínálat, de találunk itt térképeket, kódexlapokat, levéltári anyagokat, városokról készült régi rajzokat és mai fényképeket is.

Az igen jó minőségű képanyagból tetszés szerint állíthatjuk össze kedvenceinket egy levetíthető diabemutatóhoz. A középkori sétához stílusos háttérzenét is választhatunk.

Ez a CD ideális taneszköz is lehet – és reméljük lesz is – úgy az általános iskolák felső tagozatában, mint a középiskolákban.

Szinte látom lelki szemeim előtt, hogy milyen hangulatosan össze lehetne állítani egy tanóra anyagát, mondjuk Zsigmond királyról.

A zene kíséretében kivetített képsorok segítségével ismerkedhetnek meg a diákok a kor hangulatával, művészetével, szokásaival, majd meghallgathatják a történelmi tanulmányok felolvasását – a kétnyelvű iskolálkban akár németül vagy angolul is. Egyszerre kapnak képet elődeink életéről, harcairól, gondolatvilágáról, irodalmáról, nyelvi emlékeiről, művészetéről. Ilyen segítséggel sokkal élvezetesebb a tanulás, könnyebb megis-

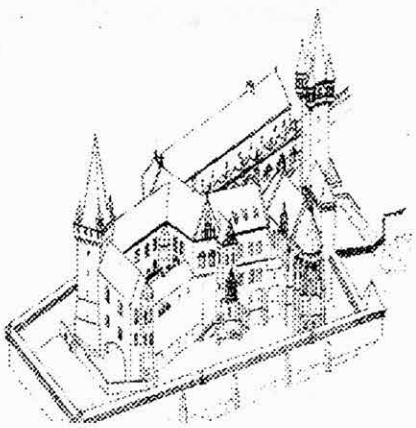

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

merni és megérteni egy rég letűnt történelmi kor szellemét.

Dr. Szentpéter József, az Enciklopédia Humana Egyesület elnöke elmondta, hogy folyamatosan fejlesztik a programot, igyekeznek figyelembe venni a felhasználóktól érkezett visszajelzéseket, hiszen az a céljuk, hogy minél könnyebben és sokoldalúbban használható legyen a gondosan elkészített anyag. A sorozat újabb tagjainak kidolgozásakor alkalmazott fejlesztéseket átvezetik a korábbi lemezeken is, így az újabb kiadások már egységes kezelőfelülettel jelennek meg. Szeretnék, ha lemezeiket minél szélesebb körben használhatná a nagyközönség, hiszen nem egy szűk szakmai réteg számára készültek, hanem sokkal inkább tananyagként. Ezért a könyvtáraknak és az iskoláknak jelentős kedvezményekkel árusítják ezeket a CD-ROM-okat.

Az eddig megjelent kötetek:

- Emese álma. A magyar őstörténet és az államszervezés kora (a kezdetektől 1038-ig)
- A Vazul-ág. Árpád-házi királyok Szent István után (1038-1301)
- Lovagkirályok. Az Anjou- és a Zsigmond-kor Magyarországon (1301-1437)

A később megjelenő kötetek:

- A Hunyadiak és a Jagelló- kor (1409-1526)
- A török kor Magyarországon (1526-1686)
- A Habsburg-uralom Magyarországon (1686-1790))
- A reformkortól a kiegyezésig (1790-1867)
- Az Osztrák-Magyar Monarchia (1867-1918)
- Magyarok a 20. században (1900-2000)

Bánkeszi Lajosné

Illusztrációk a CD-ROM képanyagából

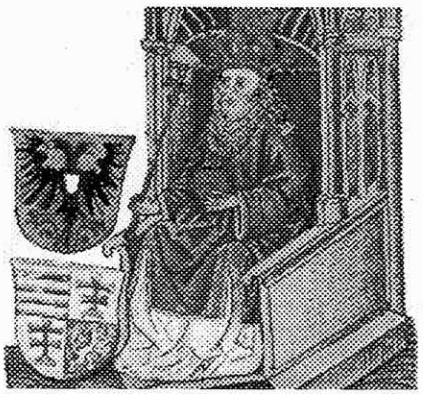

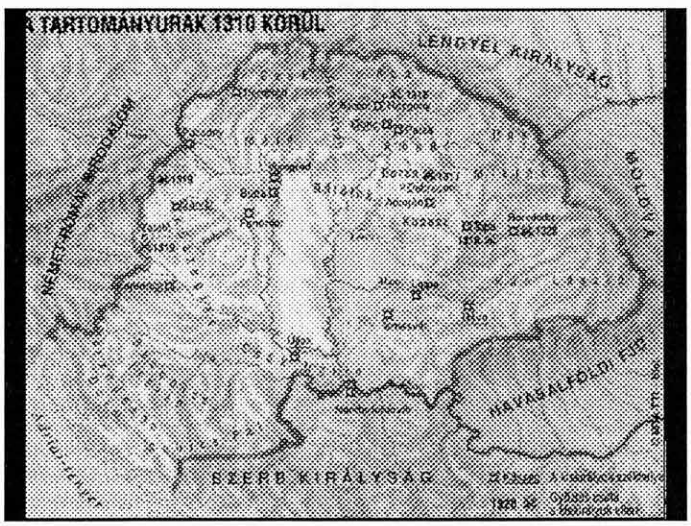

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Az Országos Széchényi Könyvtár Könyvtártudományi és Módszertani Központ egyéves

könyvtárasszisztens-iskolát

hirdet.

A tanfolyamot a 10/1995 (IX. 22.) sz. MKM-rendelet alapján szervezzük.
Az oktatás 1998. január végén indul, és 1998. december közepén záróvizsgával fejeződik be.
A képzés kéthetente két napot vesz igénybe.
A jelentkezés feltétele: érettségi

Jelentkezési határidő: *1998. január 10.*

A tanfolyam díja: félévenként 20000,- Ft, a záróvizsga díja: 5000,- Ft
Címünk: Országos Széchényi Könyvtár Könyvtártudományi és Módszertani Központ oktatási és módszertani osztály
Budapest, Budavári Palota, F épület 1827
Felvilágosítás: a 202-1203 telefonon

Az Országos Széchényi Könyvtár Könyvtártudományi és Módszertani Központ

alapfokú számítógépkezelői tanfolyamot

hirdet.

Témakörei:
számítástechnikai alapismeretek, szövegszerkesztés, táblázatkezelés.

A szakképesítést adó képzést a művelődési miniszter által kiadott központi program alapján szervezzük.
A két féléves oktatás 1998. január végén kezdődik (havonta két egymást követő nap), a záróvizsgára 1999. februárjában kerül sor.

Jelentkezési határidő: *1998. január 10.*

A tanfolyam díja: félévenként 20000,- Ft, a záróvizsga díja: 5000,- Ft
Címünk: Országos Széchényi Könyvtár Könyvtártudományi és Módszertani Központ oktatási és módszertani osztály
Budapest, Budavári Palota, F épület 1827
Felvilágosítás: a 202-1203 telefonon

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Megjelent!

Wix Györgyné: A szerzetesi könyvtárak sorsa Magyarországon 1950-1952
(Az OSZK füzetei 11.)

A szerzetesrendek feloszlatásáról szóló 1950.34.sz. törvényerejű rendeletet, amely kimondta a "szerzetesrendek működési engedélyének megszüntetését" 1950. szeptember 23-án hirdették ki. Valójában azonban addigra már sok épületbe az új tulajdonost is beköltöztették, s a rendtagok deportálását a rendeletben engedélyezett három hónap helyett márjúnius elejétől megkezdték. A gazdátlanul maradó épületekben a könyvtárak szabad prédává váltak: "klerikális kacatnak", idegen nyelvű, s mint ilyen értéktelennek stb. ítélve, bezúzás várt rájuk, vagy a beköltöző intézmények (javítóintézet, ipari tanulók otthona, honvédség stb.) lakóinak pénzforrásul, esetleg fűtőanyagul szolgálhattak.

A tudományos könyvtárak felügyeletével megbízott Országos Könyvtári Központ (OKK) illetékes osztályvezetőjeként a nagy tekintélyű tudós és még kiválóbb ember, Kőhalmi Béla a feloszlatás első hireire megkezdte harcát e hatalmas nemzeti kincs megmentése érdekében. 1950 júliusától októberéig tartott, míg sikerült hatáskört biztositania az OKK-nak a gazdátlanná vált könyvek védelmére, helyszínen történő zárolásukra. 1951 január 4-én pedig, azt követően, hogy az állam és az egyház között ún. Paritásos Bizottság létesült, az OKK és a bizottság egyházi képviselői megállapodhattak a könyvtárak anyagának az államés az egyház közötti megosztása szempontjairól. E jegyzőkönyube vett megállapodás szerint azután az OKK erre kijelölt dolgozói a helyszínen választották szét az egyes gyűjtemények állományát, majdaz egyházat illető részt átadták a Paritásos Bizottság megbizottjainak.

Az Országos Széchényi Könyvtár füzetei c. sorozatban megjelenttanulmány ezeknek a munkatársaknak utijelentései és emlékezései alapján irodott, még 1988-ban. A szubjektiv elemekkel tarkitott irás első része – amely egyébként 1993-ban már megjelent a Magyar Könyvszemlében – a történeti előzményeket és az OKK-nak a könyvek megmentését célzó tevékenységét tárgyalja. A második, eddig nem publikált rész az egyes rendházak könyvtárainak sorsáról tudósit röviden, betürendben, Andocstól Zircig.

Ára: 350.-Ft

Megrendelhető:
Lados Andrea (OSZK Kiadványtár, Bp. I. Budavári Palota F épület)
Postai cim: 1827 Budapest

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Külföldi folyóirat-figyelő

KÖNYVTÁR- ÉS INFORMÁCIÓTUDOMÁNY

Történet

97/352
TOIT, J.S. du: Ou Nabye-Oosterse versamelings as voorlopers van Westerse organiserings- en herwinningspraktike = Mousaion. 15.vol. 1997. 1.no. 3-24.p.

Res. angol nyelven

Ókori közel-keleti nyilvántartások mint a nyugati adatszervezési és információkeresési gyakorlat előfutárai

Információhordozó -archaikus; Írástörténet; Könyvtártörténet -egyetemes

A könyvtárakat és levéltárakat a társadalmi követelmények formálják, ezért ezek az intézmények általában a környező társadalmat tükrözik. Az ókori Közel-Keleten három intézménytípus különböztethető meg: genizah, könyvtár és levéltár. Ezek közül a genizah nem utal a társadalmi berendezkedésre, mert nincsenek benne belső elrendezési és visszakeresési szabályok. A könyvtárakban és levéltárakban viszont vannak ilyenek. A tanulmány ezt Kürosz perzsa király rendeletével illetve az Eblában talált ékírásos gyűjteménnyel illusztrálja. A szerző utal a Holt-tengeri tekercsekre, melyek további kutatást igényelnek. Az ilyen kutatásokhoz interdiszciplináris együttműködésre lenne szükség az ókortudomány és az információtudomány között a jövőbeli leletek kezelése, modern múzeumi elhe-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

lyezésük és visszakereshetőségük biztosítása érdekében.

(Autoref. alapján)

KÖNYVTÁR- ÉS TÁJÉKOZTATÁSÜGY

Általános kérdések

97/353
FONOTOV, G.P.: Ideologičeskie li ucreždeniâ biblioteki? = Bibliotekoved. 1997. 1.no. 12-20.p. Bibliogr.

Ideológiai intézmények-e a könyvtárak?

Jogszabály -könyvtárügyi; Könyvtár

Jelenleg Oroszországban viták folynak a könyvtárak, főként a közkönyvtárak és az általános tudományos könyvtárak dezideologizálásáról. Az 1994. évi új könyvtári törvény azzal kerüli meg a kérdésben való állásfoglalást, hogy miközben információs, kulturális és képző intézményeknek definiálja a könyvtárakat, az általuk szolgáltatott állományoktól megköveteli az ideológiai és politikai sokszínűséget. Vele szemben – helyesen – a régi könyvtári törvény (1984) „ideológiai, kulturális–közművelő és tudományos–tájékoztató intézmények" megfogalmazásban rögzíti a könyvtárak lényegét.

Ha egyszer az állomány ideológiai és politikai szempontból sokszínű, akkor a szolgáltatásoknak is valamiféleképpen viszonylaniuk kell ehhez a sokszínűséghez. A kérdés csak az: miféleképpen. Nyilvánvaló, hogy a könyvtári munka dezideologizálása alatt – téves szóhasználattal – tulajdonképpen csak a kommunista ideológiától és az SZKP diktátumaitól való elzárkózás értendő.

Eltekintve az ideológia marxizmus–leninizmus jegyében történő meghatározásától, ideológián egy olyan nézetrendszert kell érteni, amelyben az embereknek a valósághoz és egymáshoz való viszonyulásai, a szociális viszonylatok és ellentmondások tudatosulnak és értékelődnek, továbbá a társadalom és az állam fejlődésének céljai és programjai körvonalazódnak benne. Az ideológiának különböző, úm. politikai, jogi, etikai, filozófiai, esztétikai és vallási formái vannak.

Ez láthatóan „bianco"-meghatározás, hiszen nem szól a nézetrendszer tartalmi milyenségéről. Oroszországban Jelcin elnök 1996-ban állami ideológia szükséges voltáról beszélt. Ennek összetevői: a patriotizmus érzése, az ország nagyszerű múltja által táplált büszkeség és a jövő ragyogóvá tételének vágya.

Nyilvánvaló: a könyvtáraknak ezt az ideológiát kell szolgálniuk részint Oroszország és a nagyvilág kulturális kincseiből válogatva, részint a partnerré fogadott olvasókat türelmesen nevelve. Ebben a könyvtárakat, különösen a közkönyvtárakat és az általános gyűjtőkörű tudományos könyvtárakat nem fogja megakadályozni a könyvtári törvény, amely, ha meg is „spórolja" az ideológiai funkció könyvtáraknak való odaítélését, tiltásokat sem mond ki ez irányban.

(Futala Tibor)

Nemzetközi könyvtárügy

97/354
YOUNGMAN SKRESLET, Paula: A people of the Book: information policy and practice in the Muslim world = Libri. 47.vol. 1997. 1.no. 57-66.p. Bibliogr.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

A Könyv népe: tájékoztatási politika és tájékoztatási gyakorlat a muzulmán világban

Információtechnológia; Művelődéstörténet; Tájékoztatási politika

A könyvtári és információs szolgáltatások még mindig nem megfelelőek számos fejlődő országban, s az e tevékenység céljait kijelölő és a tervezést támogató politika gyakran hiányzik. A tanulmány azt vizsgálja, mit jelenthet a tájékoztatási politika a Föld egyik jelentős, gyakran csak „muszlim világ"-nak nevezett részén; felsorolja azokat a speciális erősségeket, melyekkel az iszlám tradíció a tájékoztatási politika sikeréhez hozzájárulhat és felhívja a figyelmet azokra az akadályokra, melyek hátráltatják a fejlődést e téren. Emlékeztet a törzsi, regionális, országos és nemzetközi szintű politika kialakításának szükségességére. A szerző úgy véli, hogy valószínűleg sok téves értelmezés és aggodalom akadályozza a helyzet pontos megértését és gátolja a javításhoz szükséges koherens, reális és eredeti stratégia kidolgozását.

(Autoref.)

97/355
MOORE, Nick: The information policy agenda in East Asia = J.Inf.Sci. 23.vol. 1997. 2.no. 139-147.p.

A tájékoztatási politika felfogása Kelet-Ázsia államaiban

Állami irányítás; Információipar; Információpiac; Tájékoztatási poltika; Támogatás -pénzügyi -állami, hatósági

A tájékoztatási politika céljai az egész világon viszonylag azonosak. A célok elérése érdekében választott mechanizmusok azonban nagyon különbözőek. Nyugaton az uralkodó szabadpiacos gazdasági és politikai filozófia határozza meg a mechanizmusokat, így ezek a profitérdekektől, a versenytől és a deregulációtól függenek. Kelet-Ázsiában más politikai háttér rajzolódik ki: itt a hangsúly az állam és a magánszektor közötti partnerségre helyeződik. Az állam vezető szerepet játszik a politika kialakításában és az infrastrukturális befektetések finanszírozásában. A verseny irányított és szabályozott.

Ez a kétféle megközelítés más-más gazdasági, társadalmi és politikai feltételeket alakít ki. A tények azt mutatják, hogy Kelet-Ázsia politika által irányított felfogása valószínűleg sikeresebb, mint a nyugati piacközpontú megközelítés.

(Autoref.)

Lásd még 388

Nemzeti könyvtárügy

97/356
[Danish library world.] = Scand.Publ.Libr.Quart. 30.vol. 1997. 2.no. 3-31.p.

Dán különszám, az 1997. évi koppenhágai IFLA-konferencia alkalmából

Könyvtári rendszer -országos; Könyvtárügy; Public relations

Dán különszám az 1997. évi koppenhágai IFLA-konferencia alkalmából. – Cikkei: Adatok Dániáról. – Dán közművelődési könyvtári statisztika 1995. – A dán közművelődési könyvtárak: a hagyomány és a jövő. – Újabb dán könyvtárépületek. – Az együttműködéses könyvtári rendszer (ld. a 357. tételt). – A Dán Könyvtári Központ (könyvtárellátó) (ld. a 361. tételt). – Könyvtárak a költészetért (az 1996. évet átfogó program). – Zenei élet. – Gyerekek bevonása a könyvtári munka tervezésébe (11 könyvtár kísérleti programja). – A dán könyvtári rendszer az Interneten – angolul.

97/357
HAPEL, Rolf: The cooperating library system = Scand.Publ.Libr.Quart. 30.vol. 1997. 2.no. 13-16.p.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

A dán együttműködéses könyvtári rendszer

Állami irányítás; Együttműködés -belföldi; Jogszabály -könyvtárügyi; Könyvtári rendszer -országos; Könyvtárügy története

A dán könyvtári terminológia egyik legfontosabb fogalma az „együttműködésen alapuló könyvtári rendszer". Az első szintet a helyi közkönyvtárak jelentik, a másodikat a megyei könyvtárak, amelyek háttérfunkciókat fejtenek ki az előbbiek számára, végül a harmadikat az Országos Könyvtári Hivatal, az Állami és Egyetemi Könyvtár, a Királyi Könyvtár (nemzeti könyvtár) és más nyilvános tudományos könyvtárak, amelyek az előbbi két szintet szuperstruktúraként szolgálják.

A dán könyvtári gondolkodás kezdetei az 1700-as évek végére mennek mennek vissza. A 19. században főként a falusi könyvtárügy fejlődött: a kb. 1700 hitközség mintegy felében jött létre valamiféle könyvgyűjtemény. Az 1. világháború után alkotott első könyvtári törvény (1920) hozta létre az első koordináló szervezeteket, közöttük a megyei könyvtárakat. Ekkoriban a tekintélyelvű konzultáción, s nem az egyenlő partnerségen volt a hangsúly. Ebben a korszakban jött létre az Állami Közkönyvtári Felügyelőség (az Országos Könyvtári Hivatal – 1990 – elődje) is, továbbá az egységes dán könyvtári egyesület. Megszületett a falusi könyvtártól a Királyi Könyvtárig terjedő, koordinált könyvtári rendszer.

Az azóta eltelt időben további központi és koordináló szervezetek alakultak. Közöttük említést érdemel a Dán Könyvtári Iroda (1963) – 1991-es csődje után a Dán Könyvtári Központtá (DBC) alakult – amely bibliográfiai termékekkel, PR-anyaggal látja el a közkönyvtárakat, továbbá szerkeszti a nemzeti bibliográfiát. A Dán Könyvtári Könyvkötészeti Központ (IBC) kezdetei 1949-re mennek vissza, s ma magánvállalkozásként végzi a könyvtárellátást. A Dán Közkönyvtárak Tároló Könyvtárát 1968-ban alapították; a Bevándorlók Irodalmának Dán Központi Könyvtárát 1984-ben, s 1990-ben vált a korábbi Vakok Országos Könyvtára a közkönyvtárak hangos könyveinek fő kölcsönző központjává.

Most mind a 14 megyében működik megyei könyvtár, amelyeket – a törvény legutóbbi módosítása nyomán – nem a megye, hanem az állam finanszíroz. Ugyanakkor minden megyei könyvtár egyben városi könyvtár is. Ez azt jelenti, hogy költségvetésük túlnyomó része városi forrásokból származik.

A központi szervezetek közül némely kooperációs szervből szakszerűen menedzselt ellátó vállalattá változott. Így például az Országos Könyvtári Hivatallal kötött szerződés alapján állítják össze a nemzeti bibliográfiát, – bár az Európai Unió vonatkozó direktívája alapján néhány év múlva nyílt tendert kell e feladatra is kiírni.

Az Országos Könyvtári Hivatal egyre inkább tanácsadó, semmint autoritárius szerepet tölt be, s egyelőre igyekszik eleget tenni mind az állam, mind a szakma olykor egymással ütköző elvárásainak.

Gyakorlatilag 1920 óta nem változott lényegében a rendszer, amelyben a helyi közkönyvtárak közművelődési funkciót látnak el, s ehhez támogatást kapnak a szuperstrukturális háttérintézményektől. Ez a rendszer a nem géppel olvasható anyagok beszerzésén, feldolgozásán és terjesztésén alapult.

A háttérintézményekként szereplő központi könyvtárak igénybevétele azonban meglehetősen szerény. (A közkönyvtárak kölcsönzéseinek csak 0,2%-át teszik ki a tőlük kapott könyvek.) Túlzottnak tűnik ennek az ellátási rendszernek a dicsérete, s talán a használókkal közvetlen kapcsolatban álló közkönyvtárakra kellene a hangsúlyt helyezni az effajta kooperáció helyett

Az információ egyre nagyobb része jelenik meg digitális formában és férhető hálózaton hozzá. Az együttműködésen alapuló könyvtári rendszer eddigi modelljének néhány vonása anakronisztikussá válik. Az együttműködés három szintje helyett inkább a közvetlen kapcsolatokon alapuló új modell válik érvényessé, amelyben a helyi közkönyvtár közvetlenül fér hozzá a háttérintézmények szolgáltatásaihoz. Az egyetemes könyvtár eszményét, amelyet már korábban feladtak a helyi közkönyvtár szintjén, most a megyei könyvtárak körében is fel kell adni, s a virtuális könyvtár gondolata jegyében sor kerülhet arra, hogy kevesebb megyei könyvtár lássa el a

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

hagyományos regionális feladatokat, de ugyanakkor országos feladatokat is vállaljon.

Az együttműködésen alapuló könyvtári rendszer a jövőben is várhatóan fennmarad, de ez megkívánja, hogy a háttérfunkciók finanszírozásának kérdését a politika oldja meg.

(Papp István)

97/358

ALEMNA, A.A.: A review of library provision in Ghana = Libr.Rev. 46.vol. 1997. 1.no. 34-44.p. Bibliogr. 8 tétel.

Res. francia és német nyelven

Könyvtári ellátás Ghánában

Könyvtári rendszer -országos

A cikk rövid áttekintést ad az ország könyvtárügyéről. A jelenlegi helyzetet a négy fő könyvtártípus szerint taglalja.

A *közművelődési könyvtárakat* a Ghanai Könyvtári Tanács (Ghana Library Board) irányítja, amelynek a tíz régióban egy-egy adminisztratív alközpontja van, továbbá az egész országban 43 felnőtt és 49 gyermek szolgáltatási pontot tart fenn. Az első közkönyvtárat egy accrai püspök, John Orfeur Anglionby alapította 1928-ban, saját 6000 kötetes könyvtárának nyilvánossá tételével. A Könyvtári Tanács 1950-ben jött létre; szolgáltatásai távoli településekre is eljutnak. A rendelkezésére álló könyvállomány az 1951. évi 50 ezerről 1981 közepére 1 millióra nőtt. 1992 februárjában már 2 milliós volt a felnőtt és 1,5 milliós a gyermekkönyvállomány.

A *felsőoktatási könyvtárak* teljes körű állami támogatásban részesülnek, és az információforrások mindenki számára hozzáférhetőek, a kölcsönzési és fénymásoló szolgáltatással együtt. Az ország első egyetemi könyvtára a Ghanai Egyetem (University of Ghana) könyvtára, 325 ezer kötetes könyvállománnyal és több mint 400 előfizetett folyóirattal – ezenkívül havonta 90 tudományos folyóiratot kapnak az AAS-tól (American Association for the Advancement of Science). A washingtoni Kongresszusi Könyvtár osztályozási rendszerét használják, a kari-tanszéki könyvtárak állományáról közös katalógust építenek (ezek közül a közigazgatási, a társadalomtudományi, az afrikanisztikai, az orvostudományi és a jogtudományi gyűjtemények a legjelentősebbek).

A Tudományos-Műszaki Egyetem (UST) könyvtárát 1953-ban hozták létre, világbanki támogatással a közelmúltban sok természettudományos és műszaki könyvet tudtak beszerezni. Az eredeti 4000 kötetről mára az állomány 200 ezer kötetre nőtt, 360 folyóiratcímmel.

A Cape Coast-i Egyetem könyvtára 1962-ben létesült Kumasiban, az UST-ből való kiválással, irodalom-, közgazdaság-, történelem- és földrajztudományi profillal. Jelenleg két fő részlegre oszlik (a bölcsészettudományi és a természettudományi könyvtárra), de a pedagógiai tanszéknek is van egy saját könyvtára, főleg kézikönyvekkel. A könyvtári munkafolyamatokat számítógépesítették.

Az UDS (University of Development Studies) könyvtára 1993-ban nyílt meg, agrártudományi gyűjtőkörrel.

A *szakkönyvtárak* közé a kutatással, pénzügyekkel, az iparral és kereskedelemmel foglalkozó intézmények könyvtárai sorolhatók, továbbá a minisztériumok, minisztériumi osztályok és a félállami szervezetek könyvtárai. A legrégibb a Mezőgazdasági és Élelmiszeripari Minisztérium 1890-ben alapított referensz-könyvtára, amelyet hosszú stagnálás után a FAO segítségével próbálnak meg korszerűsíteni (állománya ma kb. 20 ezer kötet könyv és 100 folyóirat).

A Ghanai Kakaófeldolgozási Kutatóintézetet (Cocoa Research Institute of Ghana) 1938-ban alapították Tafóban; a könyvtár állománya jelenleg kb. 10 ezer könyv, 1000 brosúra és 150 folyóiratcím.

Az *iskolai könyvtári rendszer* terveit 1959-ben dolgozták ki, amikor is sok iskolai könyvtárnak juttattak el egységes könyvcsomagokat. Az iskolai könyvtárak főleg középiskolákban találhatók. A tanítóképző intézeteknek régóta voltak könyvtárai: pl. Akropong Training College (1848), Adisadel College (1910), Wesley College (1922), Achimota College (1927) – ez utóbbiban a kezdetektől könyvtárosképzés is folyt.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

A *Könyvtári Tanácson* belül iskolai és főiskolai részleg működik, amelynek fő feladata a középiskolai és tanítóképző intézeti könyvtárak támogatása (pl. központi könyvfeldolgozással, katalóguscédula-ellátással, ajánló bibliográfiákkal, tanfolyamok szervezésével, a külföldi könyvadományok szétosztásával).

A könyvtárügy *fő feladatai* – könyvtártípusok szerint – a következők:

A *közművelődési könyvtárak* területén: a helyi könyvtárellátás megerősítése, a szolgáltatások fejlesztése, részvétel a felnőttoktatásban, a kulturális értékek megőrzése, az oktatási hangzóanyagok gyűjtése és terjesztése, a vakok és csökkentlátók segítése.

A *felsőoktatási könyvtárak* fejlesztésében: a könyvtárosok oktatói státuszának kivívása, a könyvtárközi kölcsönzés hatékonyságának javítása, egy központi katalógus létrehozása, a könyvtári erőforrásoknak a hallgatói létszám növekedéséhez igazítása, az új tantárgyak könyvtári támogatásának jobb megszervezése, az oktatószemélyzettel való kapcsolat javítása (az oktatók pl. gyakran nem értik meg, miért nem lehet beszerezni az általuk kért dokumentumokat), az egyetemi könyvtárak bizottságának hatékonyabbá tétele.

A *szakkönyvtárak* fejlesztésében: a könyvtári dolgozók létszámának növelése (elsősorban a szakterületen is képzett könyvtárosokkal), a témafigyelő (SDI) szolgálatok erősítése, a könyvtári állományok és szolgáltatások megfelelő elhelyezése, s a számítógépesítés.

Az *iskolai könyvtárak* fejlesztésében: iskolai könyvtári törvény kidolgozása, a könyvtár fontosságának megértetése az iskolaigazgatókkal, az iskolai könyvtárban dolgozók képzettségének fokozása (csak néhány iskolában működnek könyvtáros tanárok), a szolgáltatások színvonalának javítása, megfelelő épületbe költözés, iskolai könyvtári irányelvek kidolgozása (a könyvtáros egyesület, a Könyvtári Tanács, valamint az oktatási minisztérium együttműködésével).

A szerző megállapítja, hogy a ghanai könyvtárügy koordinálatlan, ezért egy nemzeti könyvtár létesítését javasolja (amely központja lehetne a bibliográfiai tevékenységnek, központi katalógust és folyóirat-lelőhelyjegyzéket adhatna ki).

(Mándy Gábor)

97/359

HOWORKA, Bolesław: O projekcie „Programu rozwoju informacji naukowej i technicznej w Polsce (z zadaniami do 2000 r.)" = Bibliotekarz. 1997. 2.no. 5-8.p.

„A tudományos és műszaki információ fejlesztési programja Lengyelországban a 2000-ig szóló teendőkkel" c. tervezetről

Fejlesztési terv; Tájékoztatási rendszer

A szakmai nyilvánosság tudta nélkül készült el 1996 szeptemberében a tudományos–műszaki tájékoztatás programtervezete, amelyet a Tudományos Kutatási Bizottság Országos Tájékoztatáspolitikai Munkaközössége „hozott tető alá". (Jellemző módon a referált cikk szerzője is csak informális úton jutott hozzá egyik példányához.)

A tervezet elkészítése s benne a 2000-ig elvégzendő feladatok kiemelése azért volt időszerű, mert az 1971. évi 35. számú miniszertanácsi határozat hatályon kívül helyezése óta a tudományos–műszaki tájékoztatás nem támaszkodhatott semmiféle jogszabályi alapra.

Egyébként a dokumentum helytállóan határozza meg a tudományos–műszaki tájékoztatás rendeltetését: használó központú. Keretében azok a jórészt stratégiai szolgáltatások is a „helyükön vannak", amelyek a nemzetgazdasági és nemzeti kulturális szükségletek kielégítését hivatottak szolgálni.

Fogyatékossága viszont, hogy továbbra is az információs és a könyvtári rendszer párhuzamos fenntartásával számol. Ez – mondatják az elmúlt évtizedek tapasztalatai – alkalmatlan megoldás. Két rendszer helyett egyetlen könyvtári–információs rendszerre van szükség, amelyet a Tudományos Kutatási Bizottság vagy az Oktatási Minisztérium felügyelete alá kellene helyezni. E rendszerbe csak azok az intézmények nyernének besorolást, amelyek a különféle központi szervek és a területi (vajdasági) önkormányzatok fenntartásában fejtik ki tevékenységüket. Az említett megoldást annak ellenére is el kell érni, hogy a Kulturális és Művészeti Minisztérium, az egész könyvtárügy eddigi „ura", tiltakozni fog miatta. (Az ő kompetenciája a közmű-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

velődési könyvtári törvény javaslatának előkészítésére terjed ki.)

A tervezetből nem szabad hiányolni a vállalati–üzemi szakkönyvtárakat és/vagy információs munkahelyeket érintő állásfoglalásokat: napjaink körülményei között ui. e szférában nincs helye az állami közbeavatkozásnak.

A tervezet több pontján határozottabb állásfoglalás volna célszerű. Nevezetesen: mivel a könyvtári–információs rendszer intézményeit a költségvetés finanszírozza, részükre nem tetszőlegesen, hanem kötelezően kellene előírni az együttműködést. Ki kellene mondani azt is, hogy a szóban forgó intézmények eszközbeszerzéseik után sem ÁFÁ-t, sem vámot nem fizetnek. Végül hangsúlyosabbá kellene tenni a tervezetet a képzés és továbbképzés ügyében. Legyen követelmény a használói ismeretek kötelező oktatása minden felsőoktatási intézményben, s a régebben végzettek ilyen irányú továbbképzését ugyancsak kötelezővé kellene tenni. Ez hatékony továbbképző szervezet kialakítását feltételezi.

Az ismertetett tervezet a tudományos–műszaki tájékoztatási rendszert szabályozó törvény előkészítésének első lépését jelenti. E törvény előkészületi szakaszában arra is gondolni kell, hogy a határterületi törvények paragrafusai közé belekerüljenek azok a kiegészítések–módosítások, amelyek összhangban állnak a könyvtári–információs törvény meghagyásaival. A szerző itt a felsőoktatási, tudományos akadémiai, tudományos kutatási és fejlesztési, levéltári, múzeumi és közművelődési törvényre gondolt.

(Futala Tibor)

97/360

BLAZINA, Vesna: Mémoricide ou la purification culturelle: la guerre et les bibliothèques de Croatie et de Bosnie-Herzégovine = Doc.Bibl. 42.vol. 1996. 4.no. 149-163.p.

A kulturális örökség szándékos pusztítása Horvátországban és Bosznia-Hercegovinában

Háborús károk; Könyvtárépület

1991 óta Bosznia-Hercegovina kulturális öröksége kulturális tisztogatásnak esik áldozatul. Nemzetközi szervezetek deklarálták, hogy a könyvtárak és levéltárak rendszeres és szándékos pusztítása emberiség elleni bűntett, amint ezt nemzetközi jogszabályok, valamint a genfi (1949) és hágai (1954) konvenciók is meghatározták. Amíg a könyvtárosok az épületek és gyűjtemények helyreállításával foglalkoznak, a Hágai Nemzetközi Háborús Bíróság eljárást folytat a boszniai szerb vezetők ellen kultúraellenes bűncselekmények miatt.

(Autoref.)

Lásd még 365-366, 382, 392, 407, 462

Központi szolgáltatások

97/361

WANECK, Kirsten: The Danish Library Centre. A service organisation for the entire Danish library system = Scand.Publ.Libr.Quart. 30.vol. 1997. 2.no. 17-19.p.

A Dán Könyvtári Központ

Könyvtárellátó; Központi katalógus -online; Nemzeti bibliográfiai intézet; Szolgáltatások átvétele

A Dán Könyvtári Központ (DBC) központi helyet foglal el a dán könyvtárügyben. A vállalat tulajdonosai állami szervek és önkormányzatok, valamint egy kiadó. A DBC 1994-ben két önálló vállalatra oszlott: a DBC-re, amely bibliográfiai szolgáltatásokat nyújt, s a DBC Media-ra, amely CD-ROM-okat, videokazettákat, hangos könyveket és zenei dokumentumokat ad el a könyvtáraknak. A két cégnek együttesen 150 munkatársa és 125 millió dán koronás éves forgalma van.

A DBC tartja fent és fejleszti a DanBib-et, amely a dán könyvtárak állományának közös adatbázisa; tartalmazza a Library of Congress és a British National Bibliography tételeit is, összesen mintegy 9 millió rekordot. Az adatbázis felhasználható a könyvtárközi kölcsönzés lebonyolítására is. Külföldi adatbázisokhoz (pl. OCLC) hozzáférést kínál.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

A BibNet az országos könyvtári hálózat, amely megkönnyíti a könyvtáraknak az elektronikus adatcserében és könyvtárközi kölcsönzésben való részvételt, valamint az Internethez való hozzáférést.

A DBC készíti a dán nemzeti bibliográfia anyagának 90%-át (könyvek, elektronikus dokumentumok, audiovizuális anyagok, újság- és folyóiratcikkek – a későbbiek folyamán várhatóan Internet-dokumentumok is) a Kulturális Minisztériummal kötött szerződés alapján. (A fennmaradó részt a Királyi Könyvtár szerkeszti.) A közkönyvtárak és iskolai könyvtárak számára központi katalogizálást folytat. Az e könyvtárak által feldolgozott speciális anyag, valamint a tudományos és szakkönyvtárak által készített rekordok is belekerülnek a DanBib-be. A szolgáltatás elektronikus formában történik, a nyomtatott cédulák és jegyzékek majdnem teljesen eltűntek. (Ezek közül említést érdemel az állománygyarapítási tanácsadó, amely annotációkat közöl könyvekről és minden egyéb dokumentumról; ezt azonban hamarosan felváltja egy elektronikus szolgáltatás.) A könyvtárak számos PR-anyagot is rendelhetnek a DBC-től.

A könyvtárak nagy érdeklődéssel fogadták a CD-ROM-okat, videókat. A DBC Media megkönnyítette dolgukat azzal, hogy a használathoz szükséges jogokat megvásárolja.

A DBC tevékenységét a folyamatos fejlesztés jellemzi. Több hazai és európai projektben is részt vesz. A fejlesztés, a minőség és a használókkal folytatott párbeszéd garantálja, hogy a DBC megőrzi központi helyét az elkövetkező években is.

(Papp István)

Együttműködés

97/362
ABID, Abdelaziz: Mémoire du monde: préserver notre patrimoine documentaire = Bull.Bibl.Fr. 42.tom. 1997. 2.no. 8-15.p.

Az Unesco „A világ emlékezete" nevű programja

Együttműködés -nemzetközi; Megőrzés; Nemzetközi szervezet; Régi és ritka könyvek gyűjteménye

A cikk felvázolja az Unesco által indított „A világ emlékezete" nevű programot, melynek célja, hogy a világörökség részét képező, veszélyeztett dokumentumokat megőrizze, javítsa a hozzáférést ezekhez, felhívja a figyelmet értékükre és terjessze a velük kapcsolatos anyagokat. A szerző felsorolja azokat a kritériumokat, amelyek e dokumentumok regisztrálásához és speciális programokba történő felvételéhez szükségesek és ismerteti ezek műszaki, jogi és pénzügyi hátterét. Számos programot mutat be, többek között a prágai nemzeti könyvtár kéziratait, a szentpétervári Radziwill Krónikával, az isztambuli Kandilli Obszervatórium csillagászati kéziratait, a kairói nemzeti könyvtár kéziratait, a gyarmati időkből származó 3.000 afrikai képeslappal kapcsolatosat, az „Oroszország emlékezete" nevűt stb.

(Autoref.)

97/363
BUSSMANN, Ingrid – MUNDLECHNER, Birgit: Ein neuer Zugang zu Kinderbibliotheken. Die Virtuelle Kinderbibliothek CHILIAS – ein EU-Projekt = Buch Bibl. 49.Jg. 1997. 6.no. 384-388.p.

Res. angol nyelven

A gyermekkönyvtár új értelmezése. Az EU CHILIAS nevű virtuális gyermekkönyvtári projektje

Együttműködés -nemzetközi; Gyermekkönyvtár; Számítógép-hálózat

A CHILIAS nevű program (Children's Library – Information – Animation – Skills) a Stuttgarti Városi Könyvtár vezetésével működik. Unikum abban, hogy Németországban tervezték meg, 9-12 éves gyermekeket vesz célba és az EU kis

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

számú közkönyvtári projektjeinek egyike. Az együttműködő partnerek Finnországból, Görögországból, Nagy-Britanniából, Portugáliából és Spanyolországból kerültek ki.

Az Internet használatát játékosan, kreatív módon és kísérleti jelleggel kívánják a gyerekekkel megtanítani úgy, hogy új felfogást honosítsanak meg a gyermekkönyvtárakhoz, könyvekhez és a médiához való viszonyukban.

Az anyagokat a gyerekeket érdeklő témákról gyerekek csinálják. Ehhez több stuttgarti iskolával működtek együtt.

Az első prototípusban Stuttgart városáról, a városi könyvtárról, irodalomról, kedvenc íróikról és kedvenc témáikról, így zenéről, sportról és az állatokról találnak információt a gyerekek. A virtuális gyermekkönyvtárat az együttműködő partnerekkel hat nyelven fejlesztik majd ennek alapján ki. A finn és a brit partner vezetésével játékos programot dolgoznak ki a hálózati információkeresés oktatására.

A projekt első fázisában lefolytatott felmérés megerősíti azt, amit a gyermekkönyvtárosok is megfigyeltek: a gyerekek természetes módon bánnak a számítógéppel és a multimédiával, a számítógéppel való foglalatosság legtöbb formáját játéknak tekintik.

Stuttgartban 75%-uk fér hozzá PC-hez. Más országokhoz hasonlóan ez otthon vagy a könyvtárban lehetséges elsősorban, míg az iskolai számítógépek száma kevesebb, mint Finnországban vagy Nagy-Britanniában.

(Koltay Tibor)

97/364

LAICH, Uwe – PERTSCHI, Ottmar: Erste Hilfe für die National- und Universitätsbibliothek Bosnien-Hercegovina in Sarajevo = Bibliotheksdienst. 31.Jg. 1997. 4.no. 583-589.p.

Elsősegély Bosznia-Hercegovina Nemzeti és Egyetemi Könyvtárának

Egyetemi könyvtár; Háborús károk; Nemzeti könyvtár; Támogatás -más országnak

A szarajevói Városháza, a város egyik meghatározó épülete 1992 nyarán kigyulladt és porig égett, s elpusztult benne Bosznia-Hercegovina nemzeti könyvtárának (egyben Szarajevó egyetemi könyvtárának) csaknem teljes állománya, több mint kétmillió kötete is. A könyvtár hiánya lehetetlenné teszi a tudományos kutatómunka megindulását és kétségessé teszi a lassan megindúló egyetemi oktatás eredményességét. Az NSZK művelődési minisztériuma hatáskörében működő, a közép-kelet-európai könyvtárak támogatására szánt program keretében ezért a Stuttgarti Egyetemi Könyvtár segítségét ajánlotta fel a könyvtár újjászervezéséhez. Első lépésként két munkatársa elutazott Szarajevóba (a cikkben leírt viszontagságos körülmények között), hogy a helyszínen, az érdekeltekkel együtt döntsék el a segítségnyújtás módját és tartalmát.

Az elpusztult könyvtár állományából 150-250 ezer kötet maradt meg, ezeket ideiglenesen egy egykori dohánygyárban helyezték el, a nyirkos helyiségek azonban kétségessé teszik a megmaradt állomány épen maradását. A könyvekkel együtt elpusztultak a katalógusok is, valamint a könyvtár teljes technikai berendezése. Az egyik legsürgősebb feladat: a megmaradt könyvek gépírásos katalogizálása, hogy a használat újra megindulhasson.

A könyvtár gyarapítási-feldolgozói osztálya – erősen csökkentett létszámmal – ismét megkezdte működését. A pénzügyi helyzet azonban nem teszi a vásárlást lehetővé, a munka a kötelespéldányok és az ajándékok feldolgozására korlátozódik. Ajándékként a könyvtár mintegy 50 ezer kötetet kapott részben az Egyesült Államokból, részben az iszlám országoktól. A régi állomány feldolgozását a munkaerő és a technikai eszközök hiánya lehetetlenné teszik. A háború előtt 110 dolgozót foglalkoztató könyvtár létszáma 36 főre süllyedt, ez a szükséges visszamenőleges feltáráshoz elégtelen. Az intézménynek nincs pénze a feldolgozó munkához új munkatársak alkalmazására, sőt a meglevő dolgozók sem kaptak három hónapja fizetést. Technikailag a megoldást a számítógépes állományfeltárás bevezetése és a dokumentumok címlapjainak szkennerezése jelentené, ami a gépeken kívül a személyzet kiképzését is feltételezi.

Milyen támogatásra van reális kilátás és mire lenne még szükség?

A Városháza elpusztult épületét Ausztria építteti újjá, a jövőben ismét ez lesz a Nemzeti-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

és Egyetemi Könyvtár székhelye. Bár jelenleg több állami és magánintézmény is pályázik az épület helyiségeire, többé-kevésbé valószínűnek látszik, hogy az átadás után (egy vagy két év múlva) az épület birtokosa és kizárólagos használója a könyvtár lesz.

A város központjában levő volt Tito-laktanyában rendezik be a korábban szétszórtan működő egyetemek központját, ebben a Nemzeti- és Egyetemi Könyvtár (egy melléképülettel együtt) kb. 3500 négyzetméter alapterületet kapna. Az ablaktalan és erősen rongált épület felújításához azonban jelenleg még hiányoznak az anyagi lehetőségek. A könyvtárnak 100 ezer német márkára lenne ahhoz szüksége, hogy a két felajánlott épület valamelyikét használhatóvá tegye. Ebben az esetben lehetővé válna – az állomány szabta keretek között – az irodalomellátás, a kölcsönzés és a helyben olvasás megindulása

A közép-kelet-európai könyvtárakat támogató program keretében a könyvtár a következő támogatásban fog részesülni:

– ingyenesen megkapja német tudományos folyóiratok előfizetett számait 1999-ig;

– számítógépes technikát kap;

– gyorssegélyként tudományos folyóiratokból fotókópiákat kap.

Szükség lenne még a munka megindításához egy másoló berendezésre, egy mikrofilmolvasó készülékre, könyvkötészeti és fotólaboratóriumi műhelyre valamint ofszet nyomdára is.

A szarajevói kollégák meghívást kaptak Stuttgartba és Baden-Württemberg tartomány más könyvtáraiba is, hogy a könyvtárak által felajánlott duplumkönyvekből, könyvtári bútorokból és technikai eszközökből (pl. írógépek) válogassanak maguknak.

(Katsányi Sándor)

97/365

Stanowisko Forum Polskiego Towrzystwa Bibliologicznego = Prz.Bibl. 65.rocz. 1997. 1.no. 68.p.

A Lengyel Bibliológiai Társaság állásfoglalása [a Lengyelországban maradt német könyvgyűjtemények további sorsával kapcsolatban]

Régi és ritka könyvek; Hadizsákmány

A Lengyel Bibliológiai Társaság 1996. dec. 5-6-án fórumot rendezett Varsóban, ahol megvitatták a 2. világháború után az országhoz csatolt nyugati területeken visszamaradt német könyvtárakkal kapcsolatos elvi kérdéseket és tennivalókat. A fórumon számos előadás hangzott el, és az itt referált állásfoglalással zárult. A Przegląd Biblioteczny 1997. évi 1. számának java részét az elhangzott előadások cikkesített változata teszi ki. A fórum állásfoglalása a következőket tartalmazza:

1. Tekintettel arra, hogy a hátramaradt német könyvtárakkal való munkát az állam politikája jelentős mértékben befolyásolja, a Kulturális és Művészeti Minisztérium mielőbb adjon ki irányelveket az e téren való miheztartás végett.

2. A fórum résztvevői kijelentik, hogy a hátramaradt német könyvtárak jogi és morális szempontból Lengyelország tulajdonát képezik.

3. E könyvtárak – az egyes lengyel könyvtárak állománytesteként – teljesen nyilvánosak, és minden érdeklődő használhatja őket. A fórum elvárja, hogy a német könyvtárak hasonlóképpen bánjanak a németországi lengyel gyűjteményekkel.

4. Kívánatos, hogy a német könyvtárakban intenzívebbé váljanak a lengyel kutatások a német kollégák egyidejű segítsége mellett.

5. El kellene dönteni, hogy a jelenleg kincstári vagyont képező visszamaradt német könyvtárak továbbra is letétként maradjanak az érintett könyvtárak állományában, vagy átadják-e őket tulajdonukba, ami egyet jelent azzal, hogy egységeik áthelyezhetővé, cserélhetővé és eladhatóvá válnak.

6. A fórum azt szeretné, hogy a hátramaradt német könyvtárak kevéssé értékes, történelmileg közömbös anyagával a lengyel könyvtárak racionálisan és a szakmai pragmatizmus alapján gazdálkodjanak.

7. Lépéseket kell tenni annak érdekében, hogy a hátramaradt német könyvtárak feltárását, konzerválását és hozzáférhetővé tételét költségvetési előirányzatok biztosítsák.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

8. Sürgető szükség mutatkozik a krakkói Jagelló Könyvtár állományában található 19. és 20. századi, korábban a berlini Állami Porosz Könyvtár tulajdonában volt művek megfelelő állományvédelmének pénzügyi megalapozására.
(Futala Tibor)

97/366
HOWORKA, Bołeslaw: O koordynatorze działalnosci biblioteczno-informacyjnej = Bibliotekarz. 1997. 4.no. 2-4.p.

A könyvtári-tájékoztató tevékenység koordináló szerve

Koordináció -belföldi; Könyvtárpolitika

Sem a jelenleg még hatályos, sem a tervezett új könyvtári törvény nem számol a könyvtári, illetve a vele egy rendszer alá vonandó tájékoztatási tevékenység hatékony koordinálásával. Ami van és ami a jövőre nézve terveződik, az az Állami Könyvtári Tanács mint a Kulturális és Művészeti Minisztérium tanácsadó szerve, amelynek útmutatásait a kulturális és művészeti tárca csak az ágazati minisztériumok egyetértésével viheti sikerre. Az eddigi tapasztalatok megmutatták, hogy ez az „oldalról való koordinálás" nem hatékony.

Helyette olyan kormányzati szervre volna szükség, amely felülről koordinál. Egy ilyen szerv létrehozására több könyvtárosi fórum tett (a Kulturális és Művészeti Minisztériumnak nem tetsző) javaslatot, s újabban az információs szakemberek is ilyen szerv létrehozása mellett kardoskodnak fejlesztési koncepciójukban.

Ha sikerülne a pillanatnyilag még különkülön könyvtári és tudományos–műszaki tájékoztatási rendszerben való gondolkodást egy közös könyvtári–tájékoztatási rendszer melletti gondolkodássá integrálni, illetve ennek nyomán meg is valósítani ezt a közös, tudományos és regionális könyvtárakból, illetve információs központokból álló rendszert, az ilyen felülről koordináló szervre még nagyobb szükség lenne.

Ez a szervezet (alkalmas nevet nem nehéz találni rá) nem a fenntartói felügyelet ellenében tevékenykedne, hanem a rendszerbe tartozó intézmények együttműködését ösztönözné, amihez megfelelő pénzügyi keretekkel is diszponálna. Ezen túlmenően elemezné a könyvtári–információs tevékenység iránti társadalmi elvárásokat, s ezek kielégítésére mozgósítaná a különféle könyvtárfenntartók erőforrásait.

Érvelését a referált cikk szerzője példafelhozással is megpróbálja alátámasztani, mondván: „Az efféle megoldásra számos nyugat-európai országban van precedens, így pl. Dániában is, melyet a II. Köztársaság korai éveitől kezdve követendő mintának tekint, létezik a Nemzeti Könyvtáros Hivatala, amelynek felhatalmazásai az előadottaknál szélesebb körűek, s ez nem ütközik sem a piacgazdasággal, sem a helyi önkormányzatiság kiépült és tartós rendszerével".
(Futala Tibor)

Lásd még 357, 375, 388, 402, 405, 413, 452, 456, 459

Könyvtárosi hivatás

97/367
WALSH, Virginia: The future of the library profession = IFLA J. 23.vol. 1997. 1.no. 13-16.p.

A könyvtáros szakma jövője

Jövő könyvtára; Könyvtárosi hivatás; Levéltár; Számítógép-hálózat; Szerzői jog; Szolgáltatások; Támogatás -más országnak

A szerző hangsúlyozza azokat a fenyegetéseket és lehetőségeket, amelyeket a modern információs technika jelent az egész könyvtárostársadalomra és felsorolja a további meggondolást igénylő témákat. Ezek közé tartozik például az online információ tartalmának szabályozása, szerzői jogi kérdések az új digitalizált környezetben, a hagyományos könyvtári szolgáltatások folyamatos biztosítása és a fejlődő országok érdekei. Az új információs technológia megjelenésével eltűnik az éles határ a könyvtáros és levéltáros szakma között, s célszerű minden fél számára előnyös partneri kapcsolatokat kialakítani

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

az információs szektor más tagjaival, beleértve a levéltárosokat is.

(Autoref.)

97/368

MACHALSKA-GARBACZ, Anna: Bibliotekarz roku 2000 = Bibliotekarz. 1997. 1.no. 1-4.p. Bibliogr. 8 tétel.

A kétezredik év könyvtárosa

Könyvtárosi hivatás; Prognózis

A korszerű technikák lehetővé teszik, hogy potenciálisan mindenki hatalmas és folyvást növekvő mennyiségű információhoz jusson hozzá. Viszont az is tény, hogy minél több az információ és minél könnyebben lehet hozzáférni, annál bajosabban tudja meglelni a használó azt az információt, amelyre szüksége van. Ez a helyzet a könyvtárost az információk „tengerén" való navigálással „bízza meg". Feltéve, ha... A sok „ha" közül a legfontosabbak:

– el kell ismerni a változások folyamatos voltát,

– vállalni kell az állandó tanulást (továbbképzést) mint a szervezetszerű működés integráns részét,

– a hierarchikus struktúrákat vízszintes partneri struktúrákkal kell felváltani,

– nagy jelentőséget kell tulajdonítani a használókkal kialakítandó partnerségnek és együttműködésnek,

– a munkatársak irányítását felelősségtudatukra s nem pedig ellenőrzésükre kell alapozni.

A könyvtárakban az új lehetőségeknek köszönhetően leépül a „feldolgozó üzem" és az olvasószolgálati adminisztráció. A szakmát gyakorlók munkájában elszaporodnak a didaktikus és az instruktív elemek. Ez – bizony – munkaerő-átcsoportosítást és átképzést tesz szükségessé, és radikálisan módosítja a könyvtárosképzés tartalmát, illetve módszereit is.

Az alapképzés valószínűleg három szakosításra fog berendezkedni. Az ún. kreátorokat a szolgáltatások megszervezésére és továbbfejlesztésére kell felkészíteni. A kommunikátorok feladata az információknak az éppen jelentkező szükségletek kielégítésére történő adaptálása lesz. Végül a konszolidátoroknak az információk gyűjtését és a várható szükségletekre történő „alakítását" kell megoldaniuk, hogy a szolgálat „keze ügyében" legyenek a gyors igénykielégítés előfeltételeként. E feladatok ellátása korántsem lesz egyszerű, csak az igazi profik és a sokféle biztos ismerettel rendelkezők érhetnek el e tekintetben sikereket.

Ha a szakma egésze és legtöbb egyede végre tudja hajtani ezt a hivatásrevíziót, nincs miért szorongania. Olyannyira nem, hogy több szakíró egyenesen „aranykornak" prognosztizálja az előttünk álló – mondjuk csak szerényen – évtizedeket.

(Futala Tibor)

97/369

St.CLAIR, Gloriana: The digital librarian = J.Acad.Librariansh. 23.vol. 1997. 2.no. 79-80.p.

A digitális könyvtáros hét fő feladata

Elektronikus könyvtár; Feladatkör; Könyvtárosi hivatás

A szerző hét pontban foglalja össze a digitális könyvtárosok feladatait, valamint felhívja a figyelmet néhány olyan tényre, melyek korlátozhatják a digitális könyvtár sikerességét.

A digitális könyvtárosok hét kötelezettsége:

– Műszaki szerkesztés. A humán tudományágakra jellemzőek a speciális, kevesek által olvasott közlemények. Ezek hagyományos előállítása nem kifizetődő. Új teret nyit azonban az elektronikus publikálás lehetősége. A szerzők – együttműködve a műszaki szerkesztői munkákat elsajátító könyvtárosokkal – „kiadhatják" műveiket, melyekhez aztán a létrehozó könyvtárban térítés ellenében lehet hozzáférni, vagy más könyvtáraknak el lehet adni.

– Keresőrendszerek kifejlesztése. A WWW-ben kb. 150 millió oldalnyi információhoz lehet hozzájutni. Rendkívül közkedvelt keresőrendszerek állnak ehhez rendelkezésre, mint például az

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Infoseek Guide és az Altavista. Ezek azonban nélkülözik azokat az előnyöket, melyeket a könyvtári katalógusok és publikált indexek nyújtanak: az ellenőrzött szótárat és az összefüggő kifejezéseket összekapcsoló deszkriptorokat. Ennek eredményeképpen egy-egy keresésnél jócskán akadhatnak kevéssé, vagy egyáltalán nem releváns tételek is.

– Metaadatbázisok létrehozása. A könyvtárosok feladata lesz a tájékoztató eszközök feltérképezése és azoknak a metaadatbázisoknak a létrehozása, melyek összekötő kapocsként szolgálnak majd a gépi indexek (Internet keresőrendszerek) és a manuálisan előállított katalógusok között.

– Az új típusú képzés kialakítása. A hallgatóknak el kell sajátítaniuk a nem hagyományos módon publikált források használatát, a köztük való eligazodást. Nagy segítséget nyújthatnak a könyvtárosok, különösen a távoli használók esetében. A tanuláshoz jól alkalmazhatók az Internetes telefonvonalak, a videóképes összeköttetés és a szoftverek, melyek a könyvtáros számára látni engedik az információkeresést végző személy képernyőjének tartalmát.

– Archiválás. Továbbra is a könyvtárak fogják gyűjteni a ritkán használt dokumentumokat. A megőrzésben és a gyakran használt anyagok rendelkezésre bocsátásában egyaránt nagy szerepe lesz a digitalizálásnak. A gyors technikai változások miatt a könyvtárosoknak igen óvatosnak kell lenniük a megfelelő eljárások kiválasztásánál.

– Állománygyarapítás. A könyvtáraknak még mindig megvan – és meg is marad – a megőrzési funkciójuk. Meg kell oldani tehát például azoknak az adatbázisoknak az archiválását is, melyekhez a kiadók csak a használat jogát biztosítják a könyvtáraknak az előfizetés ellenében. Itt megoldás lehet a kiadókkal való megállapodás, szerződéskötés.

– A korrekt használati jog biztosítása. A szerzői jogi törvény még nem eléggé precíz az elektronikus információk használatával kapcsolatos alapelveket illetően. A könyvtárosoknak vezető szerepet kell játszaniuk a szabályozásban, hogy maximálisan biztosítsák az oktatás, a tudományos közösség érdekeit.

Mindazonáltal gyakran felmerülnek az alábbi ellenérvek a digitális könyvtárakkal szemben: a digitális könyvtárat nehéz megtervezni, sokan nem szeretnek képernyőről olvasni, a távoli információ-használat elmagányosít, nagyobb az esélye a plágiumnak. Mindezt józanul felmérve a könyvtárosok mégis úgy gondolják, hogy az új technológia alkalmazása szükséges ahhoz, hogy meg tudjanak felelni a tudományos közösség és az egyetemi hallgatók által támasztott követelményeknek.

(Fazokas Eszter)

97/370

Kompetenzen für Spezialbibliothekare des 21. Jahrhunderts. [Comp. by] Special Libraries Association = Bibliotheksdienst. 31.Jg. 1997. 4.no. 601-609.p.

Mit kell tudnia a 21. század szakkönyvtárosának?

Könyvtárosi hivatás; Szakkönyvtár

A Special Libraries Association 1996-os ajánlásai szakmai és személyes kompetenciára bontják a szakkönyvtárosokkal szemben támasztott kívánalmakat.

A *szakmai kompetencia* körébe tartoznak a következők:

– a szakkönyvtáros rendelkezzen az információforrások tartalmára vonatkozó szakértelemmel és legyen képes kritikusan megítélni a forrásokat és kiválasztani közülük a relevánsakat;

– legyen meg a kiszolgált intézménnyel vagy a használókkal kapcsolatos megfelelő szakismerete;

– a könyvtárat működtető szervezet stratégiai céljaival összhangban álló, használóbarát, könnyen hozzáférhető és költséghatékony tájékoztatási szolgáltatásokat fejlesszen és gondozzon;

– nyújtson kiváló használóképzést és kiemelkedő szinten támogassa a használókat;

– mérje fel az információs igényeket, tervezzen meg és kínáljon értéknövelt tájékoztatási

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

szolgáltatásokat ezeknek az igényeknek a kielégítésére;

– használja az adekvát információs technológiákat információk szerzésére, strukturálására és terjesztésére;

– alkalmazzon adekvát munkamódszereket és menedzsment-módszereket abból a célból, hogy a vezetőkben tudatosítsa a tájékoztatási szolgáltatások fontosságát;

– külső és belső használói számára fejlesszen ki specifikus tájékoztatási termékeket;

– értékelje az információhasználat eredményeit és vizsgálja meg, hogyan oldhatók meg a használat problémái az információ-menedzsment módszereivel;

– folyamatosan törekedjen arra, hogy a tájékoztatási szolgáltatásokat a változó igényekhez igazodva jobbá tegye;

– működjön az intézmény felső vezetésének hatékony tagjaként és tájékoztatási kérdésekben legyen annak tanácsadója.

A *személyes kompetencia* körébe pedig az alábbiak tartoznak:

– a szakkönyvtáros tűzze ki célul azt, hogy kiemelkedő szolgáltatásokat nyújt;

– a könyvtárban és azon kívül is keresse a kihívásokat, továbbá lássa meg az új esélyeket és lehetőségeket;

– kövesse a trendeket;

– legyen figyelemmel a szakmai partnerkapcsolatokra és a potenciális szövetségesekre;

– teremtse meg a kölcsönös tisztelet és bizalom légkörét;

– rendelkezzék hatékony kommunikációs képességekkel;

– legyen képes a team-munkára;

– vegye át a vezetést;

– tervezzen, állítson fel prioritásokat és figyelmét az igazán fontosra irányítsa;

– legyen elkötelezett az önképzés-továbbképzés iránt és foglalkozzon saját szakmai pályájának tervezésével;

– legyen vállalkozó szellemű és teremtsen új lehetőségeket;

– értékelje a szakmai szervezetek tevékenységét és a szakmai szolidaritást;

– legyen rugalmas és hozzáállása legyen pozitív korunkban, amelyet a folyamatos változás jellemez.

(Koltay Tibor)

97/371

DESCHAMPS, Jacqueline – DESCHAMPS, Jean-Claude: Repésentations des qualités d'un professionnel de l'information documentaire chez les candidats à l'examen d'entrée à l'ESID= Documentaliste. 34.vol. 1997. 1.no. 33-38.p.

Hogyan képzelik el a könyvtárszakra felvételizők az ideális információs szakembert?

Könyvtárkép; Könyvtárosképző intézmény; Közvéleménykutatás

A genfi könyvtárosképző főiskolára felvételizőknek gyakran felteszik a kérdést, milyen tulajdonságokkal kell rendelkezniük az információs szakembereknek. A cikk az 1991 és 1994 között vizsgázók válaszait elemzi. Emberszerető, műszakilag képzett, kreatív, szolgáltatás-központú – ezeken az előzetes elképzeléseken kívül két ellentétes nézet körvonalazódik: az egyik szigorúan a műszaki hozzáértés fontosságát hangsúlyozza, a másik az emberi értékeket helyezi előtérbe. Olyan kép rajzolódik ki, amely nem meglepő az információs szakemberek számára, mivel kétség kívül közel áll a saját magukról kialakított elképzeléshez.

(Autoref. alapján)

97/372

MARSHALL, Jennifer: Librarianship as a profession in Italy = J.Librariansh.Inf.Sci. 29.vol. 1997. 1.no. 29-37.p. Bibliogr.

A könyvtári pálya szakmai elismertetésének hiánya Olaszországban

Besorolás -személyzeté; Felmérés; Könyvtárosutánpótlás; Könyvtárosi hivatás; Könyvtárosképzés -felsőfokú

A szerző azt tanulmányozta, hogy Olaszországban a könyvtárosságot mennyire tekintik hivatásnak és mennyire ismerik el az olasz könyvtárosok szerepét professzionális feladatnak. Megállapítja, hogy mivel ez a munka szakmai is-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

mereteket és felsőfokú képzést igényel, az olasz kormánynak el kell ismernie azt a szaktudást és tanulást, ami e hivatás gyakorlásához szükséges. Ezzel szemben hivatalosan még mindig nem fogadják el az egyetemi diplomákat. Így a könyvtártudomány tanulmányozásához hiányzik az ösztönzőerő, ennek következtében a hallgatók csak néhány tárgyat választanak e területről, és nem szándékoznak diplomát szerezni. A helyzet csak akkor változhat, ha az Európai Közösség nyomást gyakorol az olasz könyvtári rendszerre, hogy igazodjon az Európa többi részén szokásos gyakorlathoz, és így majd szükségessé válik, hogy mindenki ugyanazt a színvonalat érje el.

(Autoref.)

97/373
HOWORKA, Bołeslaw: Karta Bibliotekarza? = Bibliotekarz. 1997. 5.no. 11-12.p.

Könyvtáros charta?

Könyvtárosetika; Könyvtárosi hivatás

Lengyelországban számos foglalkozásnak–hivatásnak van chartája, azaz foglalkoztatási pragmatikája, rendtartása. Ilyen foglalkoztatási kötelezettségeket és jogokat tartalmazó dokumentummal rendelkeznek pl. a pedagógusok, a bányászok, az erdészek, a postások. A rendtartás bizonyos elemei megtalálhatók a felsőoktatási intézményekkel, a népművelőkkel, a tudományos akadémiai munkatársakkal kapcsolatos jogszabályokban is. A legáltalánosabb e tekintetben a munka törvénykönyve, amely Lengyelországban a Munka kódexe címen ismeretes.

Ennyi rendtartás láttán a könyvtári eszmefuttatásokban és vitákban állandóan felmerül: hasonló chartát kellene kimunkálni a könyvtárosok számára is. Aztán ad hoc bizottságok alakulnak, ülésezések sora kezdődik, mígnem elhal az „x"-dik kezdeményezés is.

Ki kell mondani végre: átfogó, valamennyi könyvtáros számára alkalmazható rendtartás nem dolgozható ki. Részint azért nem, mert a jelenlegi parlamenti klíma semmiféle hasonló dokumentum kimunkálását és „szentesítését" nem tartja szükségesnek. Részint pedig azért is, mert a könyvtáros gyakorlatilag minden emberi tevékenységtípus körében megtalálható, mégpedig kisebb-nagyobb mértékben más és más feladatokkal. Különben ezek a részben más feladatok megfogalmazást nyerhetnek – és nyernek is – a könyvtárosok által szolgált különböző szakmák rendtartásaiban. Így a felsőoktatási, a közművelési, a tudományos akadémiai stb. joganyagban az e keretekben foglalkoztatott könyvtárosok kötelmeiről és jogairól is szó esik. Más kérdés: mindig helytállóan-e. Ám a téves vagy hiányos szabályozásokat nem egy könyvtáros szakmai chartával kell kiküszöbölni, hanem a vonatkozó speciális dokumentumok módosításával.

Mindössze azt kell megkísérelni, hogy az új könyvtári törvénybe olyan passzusok kerüljenek bele, amelyek leírják: kinek van joga arra, hogy könyvtárosnak tekintsék, illetve hogy ki láthat el könyvtárosi feladatokat. A 2000-ig szóló tudományos–műszaki információs fejlesztési terv (ld. a 359. sz. tételt) is tartalmaz ilyen feladatot a szaktájékoztatók vonatkozásában. Azonban sem ott, sem itt nem lesz könnyű a célkitűznek való megfelelés.

(Futala Tibor)

97/374
BRITZ, J.J.: Technology as a threat to privacy: ethical challenges and guidelines for the information professional = Microcomp.Inf.Manage. 13.vol. 1996. 3-4.no. 175-193.p. Bibliogr.

A technológia és a magánjellegű információk biztonsága: irányelvek információs szakemberek számára

Adatvédelem; Információtechnológia; Könyvtárosetika

A technológia fejlődése és széles körű alkalmazása új etikai és jogi problémákkal szembesítette az információs szakembereket, összefüggésben az információhoz való hozzáférés jogával, a magánszférához való joggal és a szellemi tulajdon védelmével.

A fentiekre való tekintettel igyekszik a szerző olyan alapfogalmakat tisztázni, mint az egyes

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

cselekedetek etikai tartalma, az információs technológia, a magánélethez-magánszférához való jog és határai, a magáninformációk kategóriái (úgymint magánközlemények, személyes információk, a saját testre, egészségi állapotra vonatkozó, valamint a tulajdonnal kapcsolatos információk). A magánszféra kijelölésének feltétele az erre vonatkozó kifejezett akarat.

A technológia legfőbb etikai kihatásai három területen jelentkeznek: a hozzáférhetőség, illetve a hozzáférés megtagadása, az információ kezelése, illetve manipulálása, és az információ minősége. Az információ feldolgozását semmiképpen sem lehet etikailag semleges folyamatnak tekinteni.

A technológia használatának hatása az emberek magánéletére több területen is megmutatkozik. Így például a munkahelyeken a dolgozók elektronikus megfigyelése, az e-mail üzenetek elolvasása, a személyes adatokat tartalmazó adatbázisok összeolvasztása, a vásárlói kártyákba épített chip által rögzített információk felhasználása, a komputeres kalózkodás, stb.

A magánjellegű információk feldolgozására nagy információs vállalkozások alakultak ki, amelyeket a törvényhozás még nem szabályozott kellőképpen a magánszféra védelmében.

Az információs szakember fő etikai kérdései: milyen személyes és magáninformációkat jogosult gyűjteni; az ilyen információk bizalmas kezelése; az információ pontossága; milyen célokra lehet felhasználni az információt; annak a személynek a jogai, akire az információk vonatkoznak; a személyes és magáninformációk felhasználása az illető személy tudta nélkül.

Az információs szakembernek adható irányelvek megfogalmazásakor két aspektusra kell figyelemmel lenni: 1. a személy autonómiájának és szabadságának elismerése, 2. a jogi irányelvek nem szabályozzák mindenben a gyakorlat etikai kérdéseit. (A jogi irányelvekhez annyit lehet hozzáfűzni, ha egyszer valamely személyes vagy magáninformáció nyilvánossá vált, ettől kezdve már nem magánjellegű.)

A fenti megfontolások alapján gyakorlati irányelvként a következők szolgálhatnak:

– az információs szakembernek abból kell kiindulnia, hogy ügyfele minden személyes és magáninformációt bizalmasnak tekint;

– az ügyfélnek rendszeresen hozzá kell tudni férnie az információs szakember által kezelt személyes és magáninformációihoz, azok pontossága végett;

– a szükséges óvatossággal kell eljárni a személyes és magáninformációk egy másik adatbázissal való összeolvasztása során (az ügyfél hozzájárulása, a betekintés biztosítása, tájékoztatás a célról és a használatról stb.);

– az információs szakembernek értesítenie kell az ügyfelet minden személyes és magáninformációjának szándékolt felhasználásáról, hogy engedélyezze vagy megtiltsa azt, vagy korábbi engedélyét visszavonhassa;

– magánjellegű információ nem gyűjthető meghatározott cél nélkül;

– minden személyes és magáninformációt meg kell semmisíteni, ha már nincs rá szükség abból a célból, amelyre gyűjtötték;

– ha egy szolgáltatást vagy terméket a személyes információ alapján tagadnak meg valakitől, akkor ennek okát ismertetni kell az illetővel (pl. hitel megtagadása);

– a magáninformációt a szükséges mértékben bizalmasan kell kezelni,

– a magánszférát illető gyakorlat elvi alapjait az információk kategóriái, a bizalmasság mértéke, az információ használatának céljai, az információ pontosságának biztosítása szerint kell kialakítani.

(Papp István)

Oktatás és továbbképzés

97/375

OWENS, Ian – WOOD, Frances – WILSON, Tom et al.: Training information service specialists in the less-favoured regions of the European Union (TRAIN-ISS): the diploma/MSc programme at the University of Sheffield = Educ.Inf. 15.vol. 1997. 1.no. 17-25.p.

Információszolgáltatási szakemberek képzése az Európai Unió kevésbé fejlett országai

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

számára: diplomát, majd magiszteri fokozatot nyújtó képzés a Sheffieldi Egyetemen

Dokumentálóképzés -felsőfokú; Támogatás -más országnak

A tanulmány a TRAIN-ISS elnevezésű program megvalósulását mutatja be a Sheffieldi Egyetem Információtudományi Tanszékén. Az elsődleges cél az volt, hogy képzést nyújtsanak az Európai Unió kedvezőtlenebb helyzetű országaiból származó információs szakembereknek. 32 hallgatót toboroztak Spanyolországól, Portugáliából, Görögországból, Irországból, Olaszországból és a volt NDK területéről. A szervezők – a sheffieldi intézményen kívül a portugál Instituto Nacional de Engenharia e Tecnologia Industrial Ipari Információs Központja (INETI/CITI) – az Európai Unió gyakorló információs szakembereinek és akadémikusainak bevonásával dolgozták ki a tantervet. A kurzus két féléven át tartott az 1994/95-ös tanévben, a cél diplomaszerzés volt az elektronikus információk kezelése területén. A szakmai gyakorlatot a fejlettebb tagországok nagy tapasztalatokkal rendelkező információs vállalkozásainál szervezték meg. Akik sikeresen elvégezték a tanfolyamot, a magiszteri (MSc) fokozat megszerzéséig folytathatták tanulmányaikat. A sikeres tanfolyamok igazolták a European Masters Programme megvalósíthatóságát.

(Autoref.)

97/376

CHMIELUS, Claudia: Die Magistra/der Magister für Informationsberufe in Österreich = Bibliotheksdienst. 31.Jg. 1997. 5.no. 807-811.p.

Tájékoztatástudományi szakemberek felsőfokú képzése Ausztriában

Dokumentálóképzés -felsőfokú

A burgenlandi Eisenstadtban (Kismarton), az Eszterházy kastélyban működő főiskolán az 1997/98 tanévtől informatikai alapozású közös stúdiumot indítanak az információs szakemberek és dokumentátorok, a tudományos és a közművelődési könyvtárosok valamint a levéltárosok részére. Előzmény: szakértői csoportok kidolgozták e szakmák pályaképét és munkaköreinek leírását, megállapították a várható munkaerőszükségletet.

A stúdium 8 szemeszteres. Az első 4 szemeszter („alapstúdium") a közös informatikai alapozásé, a további 4 szemeszterben („főstúdiumok") a képzés a szakmai irányultságok szerint négyfelé ágazik. Az 5-6. szemeszter az egyes szakterületek elméleti alapozását adja, erre épül a 7. szemeszter gyakorlata és a 8. szemeszter diplomamunkája.

Az alapstúdiumok (1-4. szemeszter) fő területei: információs szakterületek; telematika, új médiák; üzemgazdasági és gazdaságossági alapismeretek; idegen nyelvek, (köztük: „nemzetközi angol") és idegen nyelvű szakterminológia, menedzsment technika.

Az 5-6. szemeszter ismeretanyagának súlypontjai:

1. Információ és dokumentáció
   - Üzemi információs menedzsment,
   - szakspecifikus információ-közvetítés (kereskedelem, jog, politika, technika, orvostudomány, természettudományok, múzeumok),
   - szakspecifikus dokumentáció (média-dokumentáció, műszaki-orvosi dokumentáció, művészi és múzeumi információ és dokumentáció,)
2. Tudományos könyvtárak
   - a formai dokumentumfeltárás szabályai és azok számítógépes alkalmazása,
   - a tartalmi dokumentumfeltárás szabályai és azok számítógépes alkalmazása,
   - az állomány megőrzésének technikája és módszerei, a médiák konverziója,
   - történeti állományok kezelése.
3. Közművelődési könyvtárak
   - irodalom, olvasás,
   - gyermek- és ifjúsági médiák, gyermek- és ifjúsági könyvtárak,
   - (nyilvános) speciális könyvtárak.
4. Levéltárak
   - egyetemes és osztrák történelem, 19-20. század,
   - az alkotmány- és a közigazgatás története Ausztriában,

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

- levéltári és irattári ismeretek, forrásismeret, forráskritika az osztrák történelem tanulmányozásához,
- segédtudományok (heraldika, geneológia stb.)
- latin és francia nyelv.

Az Oktatáskutatási Intézet elemzései szerint az így kiképzett pályakezdők iránti szakmai igény évi 120 fő. Ezzel szemben az induláskor engedélyezett létszám 60 hallgató. Várakozással fogadták a képzés hírét a tudományos könyvtárakban, bár még nem tisztázott a végzettek szakmai besorolásának kérdése. Ugyancsak érdeklődnek az új képzési forma iránt a közművelődési könyvtárak képviselői. Úgy vélik, hogy az integrált képzés a szakmai pályaképre is felemelően fog hatni. (Jelenleg is folyik ugyan Ausztriában szakképzés a közművelődési könyvtárak részére, nem rendezett azonban ennek jogi szabályozottsága.) A dokumentátorok képzése eddig zömében munka melletti hathónapos kurzus keretében történt, a dokumentációs intézmények szintén számítanak az Eisenstadtban képzett végzős hallgatókra. Egyedül a levéltárosok kapcsolódtak ki jelenleg a várakozók közül, az ő utánpótlásukat ui. a Történettudományi Intézet hároméves posztgraduális képzése jelenleg kielégíti.

(Katsányi Sándor)

97/377

RUSCH-FEJA, Diana: Librarian education for utilizing new technologies including networked information sources = Res.Sharing Inf.Netw. 12.vol. 1997. 2.no. 31-47.p.

A könyvtárosok képzése az új technológia használatára (beleértve a hálózati információforrásokat)

Információtechnológia; Könyvtárosképzés, dokumentálóképzés; Munkafolyamat; Oktatási anyag; Számítógép-hálózat

[A forrás-folyóirat az alábbi címen szerezhető be: HAWORTH DOCUMENT DELIVERY CENTER, Haworth Press, Inc., 10 Alice Street, Binghamton, N.Y. 13904]

1995-ben az új technológia hatása leginkább a külső adatbázisokban folytatott információ-visszakeresésben, a CD-ROM-technológiában, a külső információkhoz/adatokhoz/szolgáltatásokhoz való hálózati hozzáférésben mutatkozott meg, de a könyvtári munka minden területét (a tájékoztatást, a könyvtárközi kölcsönzést, a gyarapítást, a feldolgozást, a kölcsönzést) érintette.

Új feladatok is megjelentek a könyvtárakban: Internet-szerver felállítása; a könyvtár katalógusának hozzáférhetővé tétele az Interneten; WAIS keresőautomaták használata; tematikus és egyes használóknak szánt csatolások (linkek) létrehozása.

A gyakorló könyvtárosoknak gyakorlati képzésre és továbbképzésre van szükségük ahhoz, hogy helyt tudjanak állni a megváltozott technikai feltételek közepette, be tudják hozni technológiai lemaradásukat. Igen fontos, hogy az új készségek elméleti elsajátítása kellő gyakorlással (learning by doing) párosuljon. Bebizonyosodott az is, hogy a gyakorlatban szerzett tapasztalatok többnyire igen egyoldalú ismereteket eredményeznek.

A képzésnek és továbbképzésnek igen sok formája van.

Az elektronikus vitafórumok különösen a kis- vagy egyszemélyes vagy távoleső könyvtárak munkatársai számára jelentenek továbbképzési lehetőséget. – A kevésbé formális képzési alkalmak, például a fejlett könyvtárakban tett személyes látogatás, a csereprogramok, az egy hónaposnál hosszabb egyéni tanulmányutak jelentőségét gyakran alábecsülik a továbbképzésben. – A formális továbbképzés helyszínei legtöbbször a könyvtárosképző intézmények. Az Amerikai Könyvtári Egyesület (ALA) által jóváhagyott kurzusokat a munkáltatók el is ismerik az előléptetéseknél. – Továbbképzési lehetőségeket kínál az Internet is (Roadmap és hasonló levelező kurzusok). – A műhelymunkák kiváló alkalmat adnak a továbbképzésre, különösen, ha megfelelő a számítógépes felszereltség (ha két főnek jut egy gép). A konferenciákon inkább elméleti kérdések kerülnek szóba.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

A cikk kiragadott német, és kisebb mértékben amerikai példákkal illusztrálja az új technológia oktatásának gyakorlatát: a meglévő kurzusok kibővítését, a hálózati technológiai ismeretek elméleti és gyakorlati oktatását, a számítástechnikai jártasság elsajátításának megoldásait, az oktatási modulok összetételét, a hallgatók körében folyó projektmunkát, köztük a szakdolgozatok szerepét.

(Hegyközi Ilona)

97/378

WOODWARD, Jeannette: Retraining the profession, or, over the hill at 40 = Am.Libr. 28.vol. 1997. 4.no. 32-34.p.

A szakma újraképzése, avagy „idős" könyvtárosok és az információtechnológia kihívásai

Információtechnológia; Személyzet; Továbbképzés

A szerző azt a kérdést járja körül, hogy öreg fejjel is megtanulhatók-e a számítógépes ismeretek, s hogy érdemes-e pénzt és energiát fordítani az idősebb kollégák továbbképzésére.

A könyvtárvezetők gyakran előnyben részesítik a fiatalokat, úgy vélvén, hogy tovább profitálhatnak a fiatal dolgozó betanításából. Ez azonban csalóka, hiszen a fiatalok könnyebben otthagyják a könyvtárat, hogy másutt próbáljanak szerencsét, míg az idősebbek lojálisak a munkahelyhez.

A számítógépes ismereteket ugyanúgy el lehet sajátítani, mint bármi mást, és a könyvtárosok általában is könnyebben tanulnak, mint más szakmák képviselői.

A pedagógusokhoz hasonlóan, akiknek bizonyos időszakonként újra és újra vizsgát kell tenniük, ha nem akarják elveszíteni tanári oklevelüket, a könyvtárosok rendszeres továbbképzését is ösztönözni kellene. Minden munkaköri leírásban meg kellene határozni a szükséges számítástechnikai ismereteket, illetve az elvégzendő tanfolyamokat, és megfelelő időt kell biztosítani az így meghatározott szint eléréséhez. A munkaköri leírásokat 2-3 évenként felül kellene vizsgálni, korszerűsítve a számítástechnikai követelményeket. A továbbképéshez külön pénzkeretet kell szerezni. (A felsőoktatási könyvtárakban előny, hogy a saját intézményben is tovább lehet tanulni. De a közművelődési és szakkönyvtárak is építhetnek a közeli felsőoktatási intézményekre, hiszen egy egyszemeszteres kurzus tartalmasabb, és gyakran olcsóbb is, mint az 1 napos gyakorlati tanfolyamok (workshopok). A tanteremben eltöltött idő részét kell hogy képezze a könyvtáros rendes munkaidejének. Az oktatást a legmagasabb prioritássá kell tenni.

Azokról az idősebb könyvtári dolgozókról sem szabad lemondani, akik úgy érzik, már nem tudnának lépést tartani a fejlődéssel. El kell velük beszélgetni, biztatni kell őket a továbbtanulásra, önképzésre. Ha megszerzik a hiányzó számítástechnikai ismereteket, gazdag tapasztalataik ismét nyilvánvalóvá válnak, és maguk is részt vehetnek a fiatal munkatársak képzésében.

(Mándy Gábor)

97/379

MEADOWS, Jack – YATES-MERCER, Penny – McVEY, Dennis: The training of library and information staff in the handling of online electronic journals = J.Inf.Sci. 23.vol. 1997. 2.no. 163-167.p.

A könyvtári-tájékoztatási személyzet képzése az online elektronikus folyóiratok kezelésére

Elektronikus folyóirat; Továbbképzés

Bár az elektronikus folyóiratok közvetlenül hozzáférhetők, a könyvtárosok és tájékoztatási szakemberek jelentős segítséget tudnak adni az olvasónak, pl. a releváns publikációk megtalálásában. A tudományos folyóiratok gyakran jelentős összegekbe kerülnek, ésszerű tehát, ha az intézet könyvtára szerzi be és teszi hozzáférhetővé azokat. A felsőoktatási könyvtárak azzal is kapcsolódhatnak az elektronikus publikáláshoz, hogy részt vesznek az egyetemi-főiskolai társulásokban (ami egyben a folyóiratok archiválását is biztosítja).

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

A részvételhez megfelelő képzésre van szükség. Ehhez a képzéshez egy speciális képzési program (InfoTrain) keretében három egyetem (Loughborough University, University of South Australia, City University London) speciális elektronikus folyóiratot hozott létre.

A cikk a folyóiratok előállításának négy összetevője (cikkek beszerzése, szerkesztés és lektorálás, megjelenítés és terjesztés, hozzáférés) közül a szerkesztéssel és a hozzáféréssel foglalkozik. Ismerteti a képzésben részt vevő hallgatók összetételét (első- és másodéves könyvtárszakos főiskolások, egyetemi szintű informatikai képzésben részt vevők). A kötelező, módszeres bevezető kurzus után a hallgatókat érdeklő kérdések tisztázására, kívánságaik figyelembevételére is mód volt. A programot 1993-ban tervezték, a WWW és a Windows-jellegű grafikus használói felületek közegében (amiből némi nehézség is adódott, mivel nem mindenütt voltak meg az anyagok fogadásának technikai feltételei).

A folyóiratszámok tartalmát a három egyetem adta össze, a grafika jó részét az ausztrálok szolgáltatták. A hallgatókat kisebb csoportokba osztották (3-5 fő), s a tartalom-megbeszélések után értékelő kérdőíveket töltettek ki, értékelniük kellett az olvasott cikkeket, gyakorolták az online hozzáférést, a tartalmi összefoglalások olvasását, tanulmányozták az elektronikus forma előnyeit és korlátait.

Az anyagokat gépeléssel, illetve digitalizálással (szkennerrel) vitték be. A digitalizált szövegek felismerésének (OCR) hatékonyságáról a hallgatók nem voltak meggyőződve. A tartalmi összefoglalásokat könnyen lehetett olvasni, de belőlük nehéz volt megítélni a cikkek hasznosságát egy adott olvasói kör számára. Érdekes kérdések vetődtek fel a szövegek stiláris megítélésében, a tartalmi összefoglalások helyi átírásának szerzői jogi konzekvenciáival kapcsolatban. Nehéz volt a program időbeli tervezése. Az egyes számítógépes rendszerek közötti különbségek is okoztak átmeneti nehézségeket (pl. az anyagok letöltése ftp-vel Unix-gépről IBM PC-re).

(Mándy Gábor)

Lásd még 372, 397, 438, 442, 456

Egyesületek, konferenciák

97/380

BALÍK, Vojtech: Asociace knihoven České republiky: zamestnavatelské sdružení knihoven = Čtenář. 49. roč. 1997. 3.no. 82-85.p.

A Cseh Köztársaság Könyvtárainak Egyesülése: az alkalmazók könyvtári társulása

Egyesület -könyvtári -nemzeti; Érdekvédelem

1997. január 15-én 71 cseh könyvtár és tájékoztatási intézmény új könyvtári szervezetet alakított Asociace knihoven České republiky (a Cseh Köztársaság Könyvtáregyesülete) néven.

Az új munkaadói szervezetnek kiegészítő szerepe van a már működő könyvtári szervek között. A Svaz knihovníků a informačnyích pracovníků (SKIP, Könyvtárosok és Tájékoztatási Dolgozók Szövetsége) a könyvtárosok szakmai egyesülete, amelynek fő feladata a könyvtári tevékenység és a szolgáltatások mint olyanok, a szakmaiság, a könyvtárosetika képviselete, szakmai, továbbképző és társadalmi akciók szervezése. A Sdružení knihoven CR (SDRUK, Cseh Könyvtárak Egyesülése) elsősorban koordinálni kívánja a könyvtárak tevékenységét a szolgáltatások terén. Az Ústřední knihovnická rada (ÚKR, Központi Könyvtári Tanács) a kulturális miniszter tanácsadó szerve.

Az Egyesület jogi személyek szövetsége, tagjai lehetnek akár önálló, akár nem önálló jogi személyként működő könyvtárak. Az alapító tagokon kívül bármelyik könyvtár bármikor csatlakozhat. A tagok a könyvtárban foglalkoztatottak számának megfelelő mértékű, nyolc fokozatú skála szerint megállapított tagsági díjat fizetnek. Az egyesület a munkaadói egyesületek szövetsége kulturális szekciójának tagja. Feladata a könyvtár mint intézmény jogi és társadalmi státusának megerősítése, a könyvtárak gazdasági, jogi, szakmai és egyéb érdekeinek képviselete. Foglalkoznia kell a könyvtári alkalmazottak munkajogi és bérezési helyzetével, illetve ennek jogi szabályozásával is, valamint ezzel összefüggés-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

ben a könyvtárosképzéssel és továbbképzéssel, a könyvtáros szakma társadalmi presztízsének emelésével.

A cikk közli az egyesület alapszabályának teljes szövegét is.

(Rácz Ágnes)

97/381

CZAJKA, Stanislaw: Czy potrzebne jest SBP = Bibliotekarz. 1997. 5.no. 3-7.p.

Szükség van-e a Lengyel Könyvtárosegyesületre?

Egyesület -könyvtári -nemzeti

A cikk címének kérdésfeltevése provokatív. Természetesen szükség van erre az 1997-ben 80 éves egyesületre, amely mai nevén 34 éve szerepel. Történetében voltak – ugyancsak természetesen – nagy sikerek és nagy fiaskók is, de azért folyamatosan hű képviselője volt a szakma érdekeinek.

Napjainkban az egyesület fennmaradását több sajátosság külön is indokolja, úm. megszűnt a könyvtárügy központi irányítása, meggyengültek a könyvtárügy hagyományos felügyeleti szervei, számos könyvtár szűnt meg, szünetel vagy újjászerveződik, lazábbá váltak a könyvtárközi kapcsolatok, megváltozott az állománygyarapítás feltételrendszere és módja, „beütött" a könyvtári számítógépesítés kora, más értelmiségi rétegekkel együtt a könyvtárosok is az elszegényedés áldozatai lettek.

Így hát különös szükségek is megkövetelik az egyesült működtetését, amelynek ma is 9 ezernyi tagja, mélyen tagolódó szervezete van, s munkájának tartalma a szakma legégetőbb kérdéseinek megoldására koncentrál. Például – többek között – a finanszírozás javítására, a kívánatos fejlesztési irányok feltárására, jogszabályozási munkára, a technikai–technológiai korszerűsítésre, a könyvtárközi kapcsolatok erősítésére, folyóiratkiadásra, tapasztalatcserék szervezésére, módszertani munkára.

Jelenleg van több könyvtárosi rétegegyesület is (Lengyel Bibliológiai Társaság, Lengyel Olvasótársaság, Tudományos Tájékoztatási Társaság, Lengyel Iskolák Könyvtáros Tanárainak Társasága). Ezek tagsága részben a Lengyel Könyvtárosegyesület tagjaiból rekrutálódik. Ennek következtében személyileg is adott a köztük fennálló együttműködés. Ugyancsak jól kooperál az egyesület a könyves szakma különféle egyesületeivel–társaságaival.

(Futala Tibor)

97/382

GERASIMOV, B.M. – LÂLÛSKO, N.S. – CVETKOVA, V.A.: Aktual'naâ zadača – vosstanovlenie nacional'noj sistemy naučno-tehničeskoj informacii Rossii (po materialam konferencii NTI-96) = Naučn.-Teh.Inf. 1.ser. 1997. 2.no. 33-36.p.

Napirendi feladat: az oroszországi nemzeti tudományos-műszaki információs rendszer újjáélesztése (az NTI-96 konferencia anyagai alapján). – A konferencia felhívása az illetékes kormányzati és tudományos szervekhez

Konferencia -nemzeti; Tájékoztatási rendszer

A gazdaság, az oktatás és a tudomány válságos helyzete Oroszországban együtt jár azzal, hogy az ország a informatizáció terén is mind jobban lemarad a világ vezető államaitól. A kormányzat erőfeszítéseket tesz annak érdekében, hogy kiépüljön az információvagyon felhasználásának országos rendszere, ezt az 1996-ban elfogadott, a tudományokról és a tudománypolitikáról szóló törvényben is megfogalmazták.

1996-ban a VINITI (Össz-oroszországi Tudományos és Műszaki Információs Intézet) megrendezte az „Információs termékek, folyamatok és technológia" című 2. nemzetközi konferenciát. A FID égisze alatt lezajlott tanácskozáson 16 ország 150 szervezetének 450 képviselője vett részt. A konferenciakötetben 130 előadás szövege kapott helyett.

Az előadások egy része az orosz információs intézmények tevékenységét mutatta be, ennek alapján a szakemberek meggyőződése,

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

hogy Oroszországban van esély az egységes információs rendszer létrehozására. A VINITI igazgatója az orosz tájékoztatási intézmények egyesületének megalakítását szorgalmazta. A VINITI elképzelése szerint az összekapcsolódó rendszerek és adatbázisok egységét jelentő nemzeti információs rendszer fő ereje a tájékoztatási központok, tudományos és szakkönyvtárak és az egyéb információs szolgálatok együttműködésében rejlik.

Az elméleti kérdések mellett gyakorlati tennivalók is szóba kerültek. A GBNTB (Állami Nyilvános Tudományos és Műszaki Könyvtár) kezdeményezésére külföldön, a befektetők, kereskedők számára orosz üzleti tájékoztatási hálózatot létesítenek, elsőként az Egyesült Államokban.

Az információs hálózatba bekapcsolódó könyvtárak eredményes tevékenységének feltétele a GPNTB bázisán létrehozandó online közös katalogizálási központ, illetve az Orosz Állami Könyvtárban kiépítendő authority file az orosz szerzőkről és intézményekről.

Az országos információs politika alapját azoknak a jogszabályoknak kell képezniük, amelyek a különféle államigazgatási szervek felelősségét rögzítik az országos információvagyon létrehozásában, megőrzésében és a felhasználók rendelkezésére bocsátásában. Több mint 200 intézmény 600-nál több információs eszközét kell számbavenni. A rendszer működésének legfontosabb feltétele az információs infrastruktúra, amelyet a már meglévő információs infrastruktúra továbbfejlesztésével kell megteremteni. Az államnak meg kell neveznie azokat a legfontosabb területeket, amelyeken az információforrások létrehozására és működtetésére állami költségvetési forrásokat biztosít. Az infrastruktúra egyéb területei az információs piac törvényei szerint kell, hogy kialakuljanak és működjenek.

A konferencia felhívta az orosz kormány és az illetékes állami szervek figyelmét azokra a gyenge pontokra és problémákra, amelyek akadályozzák a hazai tudomány és gazdaság progresszív fejlesztését.

(Rácz Ágnes)

Lásd még 396

KÖNYVTÁRAK ÉS TÁJÉKOZTATÁSI INTÉZMÉNYEK

Nemzeti könyvtárak

97/383

SITTIG, William J.: Collecting, sharing and networking: the role and responsibilities of a national library = J.Libr.Admin. 24.vol. 1996. 1-2.no. 87-101.p. Bibliogr.

Gyűjtés, gyűjtőkörmegosztás és hálózatban gondolkozás: a nemzeti könyvtár szerepe és felelőssége

Alakfelismerés; Egybehangolt állományalakítás; Feladatkör; Gyűjtőkör; Nemzeti könyvtár

[A forrás-folyóirat az alábbi címen szerezhető be: HAWORTH DOCUMENT DELIVERY CENTER, Haworth Press, Inc., 10 Alice Street, Binghamton, N.Y. 13904]

A nemzeti könyvtárakat – a hazai és a nemzetközi könyvtárügyben betöltött kiemelkedő és megkülönböztetett szerepük ellenére – is ugyanazok a gazdasági és technológiai hatások érik, mint a többi könyvtárat. A tipikus nemzeti könyvtár gyűjteménye alapvetően a nemzeti dokumentumtermést öleli fel, a külföldi anyag másodlagos vagy kiegészítő szerepet játszik.

A cikk bővebben ismerteti a kanadai és a lengyel nemzeti könyvtár gyűjtési gyakorlatát. Korábban mindketten általános gyűjtőköri ambíciókkal rendelkeztek, most azonban kénytelenek voltak számot vetni a realitással. Vissza kellett fogniok gyűjtési gyakorlatukat és új minőségű

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

kapcsolatokat kellett kifejleszteniök az ország tudományos és közkönyvtáraival. A kanadai Nemzeti Könyvtár átadta folyóirat-gyűjteményének jelentős részeit más könyvtáraknak, de géppel olvasható központi katalógust fektetett fel és jól működő könyvtárközi kölcsönzési programot indított. A hálózatban való gondolkodás és a gyűjtőköri együttműködés elsőbbséget kapott.

A japán Országgyűlési Könyvtár (National Diet Library), amely mindmáig nem érzett gazdasági megszorításokat, ugyancsak ebbe az irányba mozdul el: az utolsó mentsvár szerepét kívánja eljátszani, a nagy közkönyvtárakat pedig egy-egy régió hálózati központjának szerepének vállalására buzdítja. Az Ausztrál Nemzeti Könyvtár – amely korábban az amerikai Kongresszusi Könyvtár példáját kívánta követni – gyűjtését most a nemzeti jelentőségű dokumentumokra korlátozza, s az országosan terített, megosztott gyűjtemény koncepcióját favorizálja.

Több nemzeti könyvtár (brit, holland, kanadai, új-zélandi) állománya digitalizálásával foglalkozik annak érdekében, hogy széles körben, s ne csak a helyszínen tehesse hozzáférhetővé. Ezt tűzte ki célul a gazdaságilag legfejlettebb hét ország brüsszeli csúcstalálkozója (1995) is: egy nagy, megosztott, virtuális gyűjtemény létrehozását az állományok digitalizálására irányuló programok összehangolásával. Voltaképpen így lehet feloldani nemzetközi méretekben a szűkülő gazdasági erőforrásokból és a vagyon egyenlőtlen elosztásából fakadó problémákat.

Az Amerikai Egyesült Államokban tulajdonképpen két nemzeti könyvtár létezik, a mezőgazdasági és az orvosi. Tagadhatatlanul az „igazi" nemzeti könyvtár azonban a Kongresszusi Könyvtár, bár hivatalosan nem minősül annak. A tipikus nemzeti könyvtári feladatoknak hosszú sorát látja el ma is. Állományát az időnként módosuló gyűjtőköri szabályzata alapján gyarapítja. Bár ebben a tekintetben komoly korlátozásra nem kényszerül, mégis tudomásul kell vennie, hogy a gyarapítási kerete stagnál, s helyzete ahhoz az emberéhez hasonlít, aki felfelé megy a lefelé haladó mozgólépcsőn. Ezért fokozottan együttműködik a két amerikai nemzeti könyvtárral, s lemond a mezőgazdasági és orvosi irodalom gyűjtéséről. (Már eddig 21 000 kötetet adott át.) A ritkábban használt anyag tekintetében jobban támaszkodik a más gyűjteményekkel való kooperációra. Jelentősen csökkentette az előfizetett időszaki kiadványok számát. (40 000 dollár értékű napilapról mondott le; a legtöbbjük egyetlen példány volt.) Egyre jobban támaszkodik a szponzorok támogatására értékes gyűjtemények beszerzését illetően.

Az új elektronikus technológia felhasználásával megkezdte állománya digitalizálását annak érdekében, hogy minél szélesebb körben tegye hozzáférhetővé anyagát. Terveik szerint 2000-ben öt millió egységük lesz digitalizált formában, s azzal számolnak, hogy 2030-ban már a gyűjtemény felét bocsáthatják így – nem csak helyben – rendelkezésre.

Azt hinné az ember, hogy a nemzeti és más könyvtárak anyagi nehézségeit az elektronikus technológia fokozott alkalmazása fogja megoldani. Korántsem. Az elektronikus rendszerek használata ugyancsak költséges. Optimizmusra az ad okot, hogy a digitalizált dokumentumokhoz többen, könnyebben férhetnek hozzá a hálózatokon, s a gyűjtőköri együttműködés az anyagi eszközök hatékonyabb felhasználását teszi lehetővé.

(Papp István)

97/384

SAULE, Marianne: Die Bibliothèque Nationale de France „Francois Mitterrand" = Buch Bibl. 49.Jg. 1997. 6.no. 416-419.p.

Az új francia nemzeti könyvtár

Könyvtárépület -nemzeti

Az 1990-ben meghirdetett nemzetközi pályázaton 244 építész vett részt, a zsüri által kiemelt négy pályamű közül Mitterand a francia Dominique Perrault tervét választotta. Ez felelt meg az alapkövetelménynek: „Reprezentálja egy nagy nemzet nagy gyűjteményét a nagy nyilvánosságnak."

Az építkezés költsége 2,3 milliárd német márkának felel meg, ez a Mitterand korszak legdrágább épülete. A tervet kezdettől sokan bírál-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

ták, neves tudósok, építészek és könyvtárosok is. A legtöbb kifogás a feje tetejére állított funkcionalitást érte: a raktárak ugyanis felülre, a munkahelyek mélyre kerültek. Az épület külső jellemzője ui. az a négy hatalmas és átlátszó üvegtorony, melyben az elhelyezett könyvek növekvése a tudomány emelkedését hivatott szimbolizálni.

A látogatók a gyalogosok hídján át egy négyszáz méter hosszú, kétszáz méter széles téglalap alakú térbe jutnak, melyet a négy, nyitott könyvre emlékeztető üvegtorony határol, s melyből mozgólépcső visz egy ugyancsak téglalap alakú belső udvarra. (Nagysága megfelel a Palais Royal kertjének, fenyőkkel, nyírfákkal, bokrokkal, virágágyakkal ültették be.) A belső udvarból a ruhatárba, az üzletekbe, a kiállítási helyiségekbe, az AV-centrumba és az olvasótermekbe lehet jutni. A széles nyilvánosságnak szánt könyvtári térben (Haut-de-jarden) 1700 munkahely található, a kutatóknak fenntartott olvasóterem (Rez-de-jarden) 2100 munkahellyel rendelkezik.

Az épület jellemző anyagai: az üveg és a nemesacél, selymesre csiszolt beton, hangnyelő szőnyegek, afrikai nemes fák (az egykori francia gyarmatokról). Az uralkodó színek: fehér, ezüst, kék, fekete és ezek ellentéteként a fák meleg színei valamint az élénkvörös szőnyegek.

A raktárakat 11 millió egység befogadására tervezték. Az épület legalsó szintjén és a tornyokban elhelyezett állományt telelift köti össze 150 állomással, a legtávolabbi pont 12 perc alatt érhető el.

A Rue de Richelieu-n levő régi könyvtárból egy évig tart a könyvek átköltöztetése. A régi könyvtár ismert kupolatermében a különgyűjtemények maradnak: térképek, kisnyomtatványok, fotók és érmék. Már épül az új metró, mely egy vonalon köti össze a régi és az új könyvtárat.

A könyvtár fenntartási költsége a becslések szerint évi 400 millió német márkának megfelelő összeg lesz, ez a francia államháztartás kulturális kiadásainak 10%-a. A személyzetet a teljes üzembe helyezés után 4 ezer főre tervezik, ebből ezren az üzemfenntartást fogják végezni.

A könyvtár hosszú politikai viták után a „Francois Mitterand" Francia Nemzeti Könyvtár nevet vette fel. (A népnyelv TGB-nek, Tres Grande Bibliothèque-nek, nagyon nagy könyvtárnak nevezi.) Több ünnepélyes megnyitás volt, az elsőt röviddel hivatali idejének befejezése előtt, 1995 márciusában Mitterand végezte, ő adta át az épület kulcsait. A széles nyilvánosságnak szánt nagy olvasóterem és a kiállítási termek megnyitása 1996 decemberében történt meg ünnepi keretek között, a média kitüntető figyelmétől kísérve. Aligha volt a világon valaha is olyan könyvtár, mely építése és megnyitása idején ilyen széles körű nyilvánosságot, ennyi dicséretet és ennyi elmarasztalást kapott volna.

A tudományos olvasóterem átadását és ezzel a könyvtár teljes körű megnyitását 1998 nyarára tervezik. Nehézséget nem az építészeti munkák befejezése jelent, hanem az állomány előkészítése. Az eredeti terv a beköltözésre a teljes állomány számítógépes feldolgozásával és integrált számítógépes rendszerrel számolt, ez nem fog megvalósulni. Jelenleg az IBM, az Alcatel és a Cap Sesa cégek együttes munkája nyomán úgy tervezik, hogy 2000-re fog befejeződni az állomány digitalizálása, ami egyúttal a francia központi katalógus létrejöttét is jelenti.

Az előrejelezések a jelenleg már megnyílt Haut-de-jarden olvasóterem intenzív látogatottságára számítanak, a 6 német márkának megfelelő napijegy illetve a 66 márkás éves látogatójegy ellenére. A Pompidou Központ könyvtárára ugyanis 20 éves tömeges használat után teljes felújítás vár, ez az intézmény a következő években a jelenlegi napi 10-30 ezer (!) látogató helyett csak napi 6 ezret tud befogadni. Másrészt a húsz párizsi egyetem mintegy félmillió hallgatójának igénye az egyetemi könyvtárak építésének évek óta történő elhanyagolása miatt katasztrofális olvasótermi férőhelyhiányt okoz. Az új nemzeti könyvtár olvasótermei (nyitva: hétfőtől – szombatig 10-19, vasárnap 12-18 óráig) nem maradnak látogató nélkül. Egyébként a könyvtár az olvasótermek igénybevétele nélkül is meglátogatható.

(Katsányi Sándor)

97/385

CHIYO, Masaaki: The National Diet Library in the 21st centruy: the construction plan of the Kansaikan = IFLA J. 23.vol. 1997. 2.no. 117-119.p.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

A japán nemzeti könyvtár a 21. században: a társintézmény, a Kansaikan feladatköre és építési terve

Elektronikus könyvtár; Építési terv; Feladatkör; Nemzeti könyvtár; Országgyűlési könyvtár

A National Diet Library reformtörekvéseiben fontos lépést jelent a jövő évszázad elején megnyíló új épület, a Kansaikan tervezési munkája. A modern funkciókat ellátó Kansaikan önálló intézményként fog együttműködni a tőle 500 km-re fekvő tokiói főkönyvtárral. A cikk felsorolja azokat az alapvető operatív feladatokat, melyeket már az új épület építési tervében is rögzítettek: 1) nagyobb raktári kapacitás; 2) dokumentum- és információ-szolgáltató központ; 3) az Ázsiára vonatkozó irodalom forrástájékoztató központja; 4) könyvtári együttműködés és 5) a könyvtár- és tájékoztatástudomány területén kutatás, fejlesztés és képzés. A szerző bemutatja a digitális könyvtári rendszerrel kapcsolatos kísérleti terveket, melyek célja, hogy a Kansaikant digitális könyvtárrá tegyék.

(Autoref.)

Lásd még 364, 428, 460

Felsőoktatási könyvtárak

97/386
[Resourcing for academic libraries] = New Rev. Acad.Librariansh. 2.vol. 1996. 1-129.p.

Az egyetemi könyvtárak finanszírozása. Angol-német konferencia anyaga. Tematikus gyűjtemény, 13 közlemény

Dokumentum -gépi információhordozón; Egyetemi könyvtár; Gazdálkodás -könyvtárban; Kétoldalú szeminárium anyaga [forma]; Költségvetés; Támogatás -pénzügyi -állami, hatósági

A közlemények címe: A Follett Jelentés és a brit felsőoktatás (ld. a 388. tételt). – A felsőoktatási könyvtárak finanszírozása Németországban. – Az Egyesült Királyság egyetemeinek és könyvtárainak finanszírozási rendje. – A német egyetemi könyvtárak költségvetése; pozitívumok és negatívumok. – Szolgáltatásszint-megállapodások (ld. a 390. tételt). – Egyetemi könyvtári költségvetések Németországban; a modell és a valóság. – Külső pénzforrások; az Egyesült Királyság egyetemi könyvtárainak lehetőségei bevétel szerzésére. – A német felsőoktatási könyvtárak lehetőségei bevétel szerzésére. – Az elektronikus dokumentumszolgáltatás; megoldhatja-e az információs technológia az egyetemi könyvtárak anyagi problémáit. – Elektronikus információszolgáltatás a hallgatók számára: az ELINOR program. – A Deutsche Forschungsgemeinschaft vizsgálata a CD-ROM jelenlegi és várható szerepéről a szakirodalmi ellátásban. – Kísérleti programok a német felsőoktatási könyvtárakban.

97/387
COCKRILL, Antje: Coping with change: issues facing British and German university libraries in the 1990s = J.Librariansh.Inf.Sci. 29.vol. 1997. 2.no. 77-88.p.

Alkalmazkodás a változásokhoz: milyen problémákkal kerültek szembe a brit és a német egyetemi könyvtárak a 90-es években

Egyetemi könyvtár; Működési feltételek; Nemzetközi helyzetkép

A szerző brit és német egyetemi könyvtárakban véletlenszerű mintavétel alapján 23 kvalitatív interjút készített, s cikkében az ennek során felmerült témákról számol be. A két ország politikai kultúrájában, társadalmában és népességében bekövetkezett változásokat egy előző tanulmány tekintette át (autoreferátumát ld. KF 1994. 4. sz. 273-as tételszám). A most tárgyalt témák a következők: a német újraegyesítés, a gazdasági recesszió hatása az egyetemek támogatására, a felsőoktatási környezet befolyásoló szerepe, az egyetemi oktatási szervezet hatása a könyvtárakra, a minőségellenőrzés és az egyetemek rangsorolásának kérdései, az információtechnológia gyors terjedése a tudományos élet min-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

den területén és ennek hatása a könyvtárakra, online hozzáférés külső adatbázisokhoz (beleértve az Internetet is), a verseny érezhető jelenléte a kvázi oktatási piacon. Az Egyesült Királyságban a felsőoktatási rendszerben bekövetkezett alapvető változások nyomán lényegesen megnőtt az igény az egyetemi könyvtárak használata iránt, de a pénzügyi keretek nem emelkedtek. Németországban ugyanúgy a leggyakrabban szereplő kérdés a hallgatói létszám nagymértékű növekedése, valamint az információtechnológiai, hálózat-építési és számítógépesítési változások. Németországban a legalapvetőbb változást az újraegyesítés jelentette, és ennek nagy horderejű pénzügyi és társadalmi következményei. A szerző rámutat azokra a hasonlóságokra, amelyek a német általános és a brit elit felsőoktatási rendszer között alakultak ki, és utal a lehetséges könyvtári következményekre.

(Autoref.)

97/388

HESELTINE, R.D.: The Follett Report and UK higher education = New Rev.Acad.Librariansh. 2.vol. 1996. 3-10.p.

A Follett-jelentés és a brit felsőoktatás

Egyetemi könyvtár; Gépesítési terv; Koordináció -belföldi; Középtávú terv; Támogatás -pénzügyi -állami, hatósági

Az Egyesült Királyságban a felsőoktatás általános irányait – korábban elképzelhetetlen nagy mértékben – a központi kormány határozza meg, elsősorban a finanszírozás eszközével. A négy felsőoktatási finanszírozási tanácsnak (Anglia, Skócia, Wales, Észak-Írország) módjában áll a forrásokból eleve olyan célokra kihasítani összegeket, amelyek az egész rendszer érdekében állnak, összehangolt tevékenységet indukálnak.

A szerző az egyetemi könyvtárakkal foglalkozó Follett-reporthoz (1993) kapcsolódva teszi meg észrevételeit. Sok erényének elismerése mellett fő gyengeségét abban látja, hogy figyelmét a könyvtári szolgálatra koncentrálta, holott a fő kérdés, hogy miként lehet célbajuttatni a releváns információt a megváltozó és tömegessé váló felsőoktatási rendszerben.

Közhely, hogy tarthatatlanná vált az önellátó könyvtár eszméje. Most azonban olyan szélesre nyílt a szakadék a között, ami nyújtható és ami kívántatik, hogy már az egyetemi körök is észrevették. A jelenlegi rendszer válságba került, s nem tartható fenn. Ennek fő oka, hogy a hallgatói létszám óriási mértékben megnőtt, a könyvek árspirálja egyre meredekebb, s a könyvtári költségvetések vásárlóértéke csökken. Az oktatási módszerek megváltozásának is súlyos kihatásai vannak a rendelkezésre álló erőforrásokra. A technológia fejlődése a saját állományról a hozzáférésre helyezte át a hangsúlyt. S végül a könyvtáraknak maguknak is számot kell adniuk arról, mire és hogyan használják fel a pénzeszközöket.

A Follett-report néhány fontos következtetése:

– leszámol a hagyományos, önellátásra berendezkedett könyvtár eszméjével, s az információ-ellátást helyezi a központba;

– nem egyszerű technológiai kérdésnek tekinti az információs technológia alkalmazását, hanem az egyetem egészében látja az információs stratégiát;

– bővíteni kívánja a könyvtári tereket (bár ez csak kezdetleges válasz a felsőoktatás tömegessé válására);

– az egyes intézmények felelősek hallgatóik könyvtári igényeinek kielégítéséért, s a más intézményekkel való kooperáció csak kiegészítő jellegű lehet;

– országos és regionális stratégiákat kell kidolgozni a specializációra és kooperációra;

– az információs technológia a következő öt évben alapvetően megváltoztatja az információellátás modelljét és kultúráját a felsőoktatásban.

A Follett-report középpontjában az információs technológia áll. (Erre három év alatt 20 millió font jut.) Valóban lényegi változást jelent a nyomtatott anyagok minden eshetőségre való hagyományos tárolásáról való áttérés a helyi, országos és nemzetközi hálózatok által biztosított, szükség esetén történő hozzáférésre. E program keretében elektronikus dokumentumellátó szolgáltatások fejlődnek ki (a British Library nyomtatott anyagokra és a fénymásolásra össz-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

pontosító, centralizált szolgáltatása az elektronikus korszakban már nem felel meg a követelményeknek), az elektronikus folyóiratok jelentősége növekszik, a szerzői joggal nem védett anyagokat digitalizálják, az elektronikus oktatási anyagokat igény szerinti publikálják, a könyvtárosok intenzív továbbképzésben részesülnek stb.

Nem elegendő azonban, ha a meglévő rendszert próbáljuk meg a tömegessé váló felsőoktatás körülményei között működtetni. Tudomásul kell vennünk, hogy a felsőoktatás gyökeresen más koncepciója kezd kialakulni az életen át tartó tanulási folyamattal, a tanulmányok és a munkavégzés integrálódásával, az önálló, aktív tanulási módszerekkel, az oktatás személyessé válásával, a hallgatók átlagéletkorának növekedésével, a részidős diákok megjelenésével, a diákok gyakori intézményváltásával. Ilyen viszonyok között a régi könyvtári modellek nem működnek, s a virtuális könyvtár koncepciójának kritikátlan elfogadása sem segít. A feladat a felsőoktatás átalakítása, s nem mindenekelőtt az információs szupersztráda kifejlesztése.

(Papp István)

97/389

BARAŃSKA-MALINOWSKA, Barbara: Miejsce i rola biblioteki akademickiej wobec przemian = Poradnik Bibl. 1997. 6.no. 1-4.p.

A felsőoktatási könyvtár helye és szerepe a megváltozott körülményekközött

Felsőoktatási könyvtár; Gazdálkodás -könyvtárban; Térítéses szolgáltatás

Egy-egy felsőoktatási (központi) könyvtártól az anyaintézményi és külső használók gyors szolgáltatásokat, gyűjteményi rangú állománykínálatot, megbízható forrástájékoztatást, az intézmény egészét átfogó lelőhelyközlést, reprográfiai szolgáltatásokat, a világ információrendszerébe történő kilépést várnak el a mostani politikai, társadalmi és gazdasági változások közepette. E követelménynek csak akkor lehet eleget tenni, ha az érintett könyvtárak könyvtári–tájékoztatási ügymenetüket számítógépesítik, saját adatbázisokat hoznak létre, illetve fejlesztenek–működtetnek, az információkat számítógépi hordozón tudják cserélni, és közös vállalkozásokat létesítenek a rokon feladatkörű könyvtárakkal.

E célból a jelenlegieknél jóval nagyobb összegű ráfordításokra volna szükség. Igaz ugyan, hogy a Tudományos Kutatások Bizottsága ma már finanszírozza az alapvető folyóiratok e könyvtárakba történő megrendelését, ám a választék bővítésére, a monográfiák és a CD-ROM-dokumentumok beszerzésére alig van lehetőség, nem is beszélve az (indokolt) többes példányok beszerzéséről.

Emiatt a könyvtárak nem tudják megfelelően ellátni a mindenütt megnövekedett létszámú és változatosabb szakválasztású hallgatóságot: egyes dokumentumokra sokszoros előjegyzések fordulnak elő, az olvasótermek helyeiért gyakori a sorbanállás. Ezen az sem segít, ha a könyvtárak térítéshez kötik a külső olvasók számára a szolgáltatások igénybevételét.

Az amúgyis túlterhelt személyzet az új technológiák elsajátítása végett továbbképzésre szorul, illetve legtöbb esetben: csak szorulna. E szükségleteken kívül a marketingben és a könyvtárvezetési ismeretekben sem ártana korszerű készültséget felhalmozni, mivel a jelenlegi szituáció a felsőoktatási könyvtárak számára is sokféle elemzés és vizsgálat elvégzését teszi szükségessé. Ezek abszolválása nélkül nem lehet e meghatározóan fontos könyvtártípus helyzetét stabillá tenni sem a felsőoktatási intézményeken belül, sem rajtuk kívül.

A stabilizálás megköveteli a belső szervezet modernizálását és a távlati tervezést. Új arculatot kell adni e könyvtáraknak, olyan arculatot, amelyre a nyitottság, a hozzáférhetőség, a segítőkészség, az alkalmasság és – ami ritkán hangoztatott követelmény – az érdekesség jellemző.

(Futala Tibor)

97/390

FORD, Geoffrey: Service level agreements = New Rev.Acad.Librariansh. 2.vol. 1996. 49-58.p.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

A szolgáltatási szintre vonatkozó megállapodások

Egyetemi könyvtár; Hatékonyság; Szolgáltatások

Az üzleti világban széles körben elterjedtek a szolgáltatási szintre vonatkozó megállapodások; ezek megfelelői a közszolgálatok világában a kormány által kezdeményezett, ún. állampolgári charták. Ezek célja, hogy a szervezet elszámoltatható legyen tevékenységéről azzal is, hogy minőségileg és mennyiségileg meghatározza az általa nyújtott és tőle elvárható szolgáltatásokat. Üzleti megállapodás esetén a nem-teljesítés pénzügyi következményekkel is járhat.

Az Egyesült Királyságban kiadták a Felsőoktatási Chartát, s ennek nyomán néhány egyetemi könyvtár szolgáltatási megállapodásokat dolgozott ki.

A szolgáltatási megállapodás voltaképpen a szolgáltatás nyújtója és kliensei közötti szerződés, amelyet politikai, menedzselési és propagandisztikus szempontok egyaránt indokolnak.

A megállapodás megkötését alapos tárgyalások előzik meg a könyvtár és az érintett használói kör, egyetemi szervezeti egység, külső partner stb. között. Egy ilyen szerződésnek nincs szabványos formája, s a tartalma is a helyi körülményekhez igazodik. Mindenesetre kikristályosodtak azok az alapelemek, amelyekre célszerű kitérni a megállapodásokban (pl. a könyvtár küldetése, a használói kör, a szolgáltatások és paramétereik, a teljesítmény mérési módszerei, a használókkal való kapcsolattartás módja, a fejlesztési célok, a szerződés időtartama, a vis maiorok, a használók kötelezettségei). A megállapodás opcionális elemeket is tartalmazhat. Célszerű a szolgáltatásokat meglehetős részletességgel leírni, s mennyiségi mutatókkal is jellemezni (pl. valamennyi visszahozott könyvet 24 órán belül visszaosztanak a polcra). Hasonlóképpen ki kell térni a használók kötelezettségeire is (pl. a kurzus megindítása előtt 12 héttel az oktató köteles leadni az olvasmányjegyzéket).

A szolgáltatási megállapodások előnyei közé tartozik, hogy a személyzet tudatosságát növelik, elősegítik a kommunikációt nem csak a használókkal, de a könyvtári személyzet körében is, bebizonyítják, hogy a könyvtár számot tud adni a ráfordítások felhasználásáról, igazolják a költségvetési igényeket, erősítik a közönségkapcsolatokat.

A szolgáltatási megállapodásra feltétlenül szükség van, ha a könyvtár az egyetemen kívülre is nyújt szolgáltatásokat. Ha a szerződés valóban hasznos akar lenni, akkor jól meg kell határoznia a szolgáltatásokat és az elérendő teljesítményt, hatásos megfigyelési rendszert kell kidolgoznia, s pontosan körül kell határolnia a kiszolgálandók körét.

(Papp István)

97/391

MORROW, Terry: BIDS and electronic publishing = Inf.Serv.Use. 17.vol. 1997.1.no. 53-60.p.

A Bathi Egyetem BIDS szolgáltatásának kiterjesztése elektronikus folyóiratok cikkeinek szövegére

Adatbázis-szolgáltató vállalat; Egyetemi könyvtár; Elektronikus folyóirat; Szerzői jog; Támogatás -pénzügyi -állami, hatósági

A BIDS (Bath Information and Data Services) brit felsőoktatási könyvtárak és a felsőoktatást, annak számítástechnikai és hálózati fejlesztését finanszírozó testületek összefogásával jött létre 1989-ben. Ezek a szervezetek adták az adatbázis-szolgáltatás elindításához szükséges összeget. A finanszírozás alapja pedig az az előfizetési díj, amelyet a felsőoktatási intézmények fizetnek az adatbázisok használatáért. Ennek egy részét a BIDS fenntartására fordítják.

Dinamikus volt a növekedés mind az előfizetett adatbázisok, mind az előfizetők tekintetében. A legalább egy adatbázisra előfizető intézmények száma 130.

A BIDS a brit eLib elektronikus könyvtári projektek közül kettőben érdekelt. Részt vesz az EDDIS projektben, amelynek célja egy integrált, felhasználó-központú dokumentumszolgáltatási rendszer kidolgozása.

A BIDS vezető szerve az Infobike projektnek, amely neve ellenére igen korszerű technológiára építve teszi lehetővé, hogy a felhasználók bibliográfiai adatbázisokban és kiadói kataló-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

gusokban keressenek, majd dokumentumokat rendeljenek, amelyeket a hálózaton többféle formátumban kaphatnak meg. A rendszer figyeli, hogy előfizetőkről van-e szó. Ha nem, számla vagy hitelkártya alapján kezeli a fizetési mechanizmusokat.

Megindultak a kísérletek arra, hogy a brit felsőoktatás egyetlen licencet vásároljon a kiadóktól folyóiratok elektronikus és papírváltozata előfizetésére az összes felsőoktatási intézmény számára. Ennek alapja az előző évi folyóirat-előfizetés. A finanszírozó testület a felsőoktatási intézményeknek az előfizetési ár 60-70%-áért adja ezt a lehetőséget.

Egy sor kiadó esetében a szolgáltató központ szerepét a BIDS tölti be a JournalsOnline szolgáltatás keretében. Web interfészt nyújt és lehetővé teszi a keresést a kiadók közös katalógusában, amely tartalmazza a megjelent cikkek bibliográfiai adatait és esetenként összefoglalóit. A cikkeket Adobe PDF formátumban küldik meg a hálózaton. Az előfizető intézményeken kívüli felhasználók is rendelhetnek folyóiratcikkeket, de nekik fizetniük kell értük.

(Koltay Tibor)

Lásd még 406, 411, 423, 436, 441, 455, 459, 461

Közművelődési könyvtárak

97/392

DOKTOROVÁ, Andrea – RIŠKO, Andrej: Knižnice v Slovenskej Republike = Kn.Inf. 29.roč. 1997. 4.no. 141-151.p.

Res. angol, német és orosz nyelven

A Szlovák Köztársaság könyvtárai

Jogszabály -könyvtárügyi; Könyvtári rendszer -országos; Közművelődési könyvtár

Szlovákia önállóvá válásáig csehszlovák törvények (1919, 1959) határozták meg a szlovák könyvtárügy sorsát is. Noha az 1959. évi törvényt máig nem helyezték hatályon kívül, gyakorlatilag senki nem veszi tekintetbe előírásait. Mi több: azok a kapitalizmus útjára lépett országban be sem tarthatók. Az új könyvtári–tájékoztatási törvény régóta készül, de még nem jutott el az ország parlamentjéig.

Egy újkeletű törvény a Matica slovenskára bízta a nemzeti könyvtári szerepkört, ahol a könyvtár az intézmény egyik fő szervezeti egységeként funkcionál. Mint ilyen könyvtárügyi kutató, módszertani és szabványosítási központ, a továbbképzés, a nemzeti bibliográfia és a kiadványszámozás műhelye. Az országban folyó bibliográfiai tevékenység koordinátora. Irányítja a központi katalógusok építését, orientálja az állományvédelmet, a könyvtárközi kölcsönzést. Tárolókönyvtár. Szervezi a történeti állomány konzerválását, és elbírálja a történeti dokumentumok esetleges külföldi értékesítését. Állományvédelmi mikromásolatokat készít, illetve összefogja más könyvtárak hasonló erőfeszítéseit.

A tudományos könyvtárak között általános gyűjtőkörű és szakkönyvtárak találhatók. Az általános gyűjtőkörű Pozsonyi Egyetemi Könyvtár gyakorlatilag az ország második nemzeti könyvtára, s mint ilyen a Kulturális Minisztérium égisze alá tartozik. A többi – összesen 33 – felsőoktatási könyvtárat az Oktatási Minisztérium tartja fenn. E könyvtáraknak összesen 480 tagkönyvtára van.

A korábban kulturális minisztériumi fenntartású ún. állami tudományos könyvtárak (Besztercebánya, Kassa, Eperjes) 1997 elején regionális szervezetek alá kerültek.

Végül általános gyűjtőkörű tudományos könyvtár az akadémiai, amelynek nyilvános szolgálata is van, miközben az akadémiai, mintegy 60 tagkönyvtárral működő könyvtári–információs rendszer központja.

A tudományos szakkönyvtárak valamikor hálózati központok is voltak, jelenleg a hasonló funkciójú könyvtárak között egyfajta „primus inter pares" szerepkört látnak el. A legjelentősebbek: Tudományos–Műszaki Információs Központ, Orvosi Könyvtár, Szlovák Pedagógiai Könyvtár, Szlovák Közgazdasági Könyvtár, a nyitrai Szlovák Mezőgazdasági Könyvtár, a zólyomi Szlovák Erdészeti és Faipari Könyvtár. (Az utóbbi három egyszersmind egyetemi könyvtár is.)

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Miközben jelentősebb tudományos könyvtár az országban nem szűnt meg, a helyi szakkönyvtárak annál inkább ki voltak téve a megszűnésnek. Így összesen 260 műszaki, 190 egészségügyi és 90 mezőgazdasági helyi érdekű könyvtár maradt fenn. A likvidálási folyamat mindmáig nem fejeződött be, de lelassult. Különösen az egészségügyi könyvtárak között kell újabb megszűnésekkel számolni.

Sajátos igényeket elégít ki a lőcsei Vakok Könyvtára és a trencséni Központi Katonai Könyvtár, amely egyidejűleg a többi katonai könyvtár módszertani központja.

Újabban közkönyvtáraknak nevezik a korábbi népkönyvtárakat. Ezzel azt is kifejezik, hogy a közkönyvtár nem ideológiai intézmény, hanem a köz tényleges igényeit elégíti ki. E kielégítés összetevője az információs funkció vállalása is.

Más kérdés, hogy a fenti álláspont ma még inkább elvi jelentőségű, mivel a közkönyvtárak kellő szintű finanszírozása nincs megoldva. Ellenkezőleg: 1991-hez képest a közkönyvtári ellátórendszer intézményeinek 4,4%-a szűnt meg, és megcsappant beiratkozott olvasóinak száma is. Szolgáltatásainak nagyságrendjében ugyancsak hanyatlás következett be. Mindenesetre 1996-tól a negatív tendenciák stagnálássá szelídültek, itt-ott, főként a városi könyvtárakban, ismételten pozitív irányba fordultak.

A közkönyvtári rendszer 1995. év végi adatai a következők: a könyvtárak száma 2710, ebből 36 járási és 445 községi könyvtárban dolgozott főfoglalkozású munkaerő. Egy-egy főfoglalkozású könyvtárosra országos átlagban évi 465 olvasó, 4778 látogatás és 15 828 kölcsönzés esett. A lakosság 14,16%-a beiratkozott olvasó, az olvasói létszám 45,09%-a 14 éven aluli gyerek.

Az állomány 19,5 millió könyvtári egység, egymillióval kevesebb, mint 1989-ben volt. Ez még nem volna baj, mert rengeteg ideológiai művet kellett selejtezni, amit a könyvtárak általában szívesen hajtottak végre. A baj az, hogy új (egyre dráguló) művek gyarapítására nincs pénz. Nemzetközi követelmény, hogy egy-egy közkönyvtár állománya 12 évenként cserélődjék teljesen ki. Szlovákiában a mai ütemet tartva, e kicserélődéshez 40 év szükségeltetik.

Főként a városi könyvtárakban folyik információs tevékenység, legtöbbször a helytörténeti és helyismereti témákat illetően. Mindenesetre növekvőben van az efféle erőfeszítések társadalmi presztizse, és mind több községi könyvtárban is meghonosodik ez a munka.

Egyébként a közkönyvtári rendszer fokozatos átalakulását megzavarta az ország közigazgatási átszervezése. A 8 regionális és 78 járási hivatalnak jogosítványa van arra, hogy regionális, illetve járási könyvtárat létesítsen. Így hát az 1997-ben volt három regionális könyvtárhoz még további öt csatlakozhat, az 1996-ban városi kezelésbe került volt járási könyvtárak pedig ismét járásiak lehetnek. Ma még nem lehet tudni, hogy a fentiek milyen mértékig és mikorra valósulhatnak meg.

(Futala Tibor)

97/393

CAIN, Bruce E. – COOPER, Ellyce – FEREJOHN, Sarah [et al.]: California library referenda: the determinants of success and failure = Bottom Line. 10.vol. 1997. 2.no. 44-57.p. Bibliogr.

Helyi könyvtárügyi népszavazások kaliforniai városokban: a siker, illetve sikertelenség tényezői

Fenntartó szerv; Közvéleménykutatás; Támogatás -pénzügyi -társadalmi; Városi könyvtár

Régebben a kaliforniai állampolgárok biztosra vehették, hogy a helyi önkormányzatok közkönyvtárakat tartanak fenn számukra. Az új pénzügyi feltételek és az az általános változás, ami a választóknak a kormányzattal kapcsolatos szemléletében bekövetkezett, arra kényszerítette a könyvtárakat, hogy egyre inkább közvetlenül a szavazókhoz forduljanak támogatásért. A tanulmány célja, hogy hozzájáruljon annak megértéséhez, miért sikeresek egyes könyvtárügyi népszavazások, mások miért nem. Korábbi szakirodalom alapján megfogalmazza a sikert illetve a bukást meghatározó tényezőkkel kapcsolatos elvárásokat, s ezeket azután teszteli. Mérlegeli az eredményeket és azok következményeit. A cikkhez a szerzők felhasználták az 1980 óta a szavazásokon szerepelt minden kaliforniai városi és megyei könyvtári intézkedés adatait,

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

kiegészítették a demográfiai adatokkal, a politikai hovatartozás adataival és az egyes kampányok stratégiájának és taktikájának leírásával.

(Autoref.)

97/394

HEIMANN, Joachim: Drei Jahre Ausleihgebühren in der Stadtbücherei Heidelberg. Ein Erfahrungsbericht = Bibliotheksdienst. 31.Jg. 1997. 5.no. 814-828.p.

Három éve vezették be a kölcsönzési díjat a Heidelbergi Városi Könyvtárban. Beszámoló a tapasztalatokról

Felmérés; Kölcsönzés; Térítéses szolgáltatás; Városi könyvtár

Németországban a kölcsönzési (könyvtári tagsági) díj terén rendkívül eltérő könyvtári gyakorlattal találkozunk. Heidelbergben 1993-ig egyáltalán nem kértek sem éves könyvtári tagsági díjat, sem kötetenkénti könyvkölcsönzési díjat. A városi könyvtár bevétele a késedelmi, számítógép-használati, előjegyzési díjakból és helyiségek bérbeadásából származott, ez költségvetésük 4,5%-át tette ki. 1993-ban a városi önkormányzat elrendelte a kölcsönzési (könyvtári tagsági) díj bevezetését, illetve a díjtételes szolgáltatások újrarendezését. Az új díjtétel-táblázat kidolgozására könyvtári bizottság alakult.

A tervezésnél kiindulásként a környező városok gyakorlatát is figyelembe vették. 43 megkérdezett könyvtár közül ötben a kölcsönzött dokumentumok után kértek díjat, éves tagdíjat nem vezettek be, a többiben az éves tagdíj 2-40 DM között váltakozott, átlagosan 10-15 DM között mozgott. A tervezésnél elsősorban a 30 km-es körzetben levő három nagyobb várost vették figyelembe, az ott kialakított gyakorlattól nem akartak lényegesen eltérni.

A bizottság javaslata alapján Heidelbergben 1994-től a következő díjakat vezették be:

– éves kölcsönzési díj: 25,- DM;

– kedvezményes éves kölcsönzési díj: 10,- DM. (Kapják a 3 vagy többgyerekes családok, gyereküket egyedül nevelők, munkanélküliek legalább egy gyerekkel, szociális segélyből élők);

– egyszeri kölcsönzési díj: 1,- DM;

– ingyenes kölcsönzés: 18 éves korig.

Késedelmi díj: 1-6 napig: türelmi idő, 7 nap után: 1 DM, 14 nap után 4 DM, 21 nap után: 11 DM.

Úgy számítottak, hogy az új díjak bevezetése a közel 30 ezer olvasóval rendelkező könyvtárban évente 300 ezer DM többletbevételt fog eredményezni. A tervezők az olvasólétszám és a kölcsönzés 15%-os visszaesését tartották valószínűnek a bevezetést követő évben. Az éves jegyet és az egyszeri jegyet váltók arányát előzetesen 90:10%-ra becsülték.

Milyen tényleges változások történtek az 1994 évi bevezetés után?

Az olvasók száma az első évében 12,6%-kal esett vissza, a második évben (az előző évhez viszonyítva) a csökkenés szerényebb mértékben, 1,8%-kal folytatódott. Mindenekelőtt az új tagok jelentkezése csökkent. (1994: 17,7%-kal, 1995: 5,8%-kal.) Korosztályok szerint vizsgálva a 18-25 évesek maradtak el a legnagyobb mértékben (akik sem a fiatalabbak ingyenességében, sem az idősebb korúaknál gyakori szociális kedvezményben nem részesültek.) A legnagyobb meglepetést az okozta, hogy a „fizető könyvtárhasználóknak" nem 10%-a váltott egyszeri kölcsönzési jegyet (ahogyan előzetesen becsülték), hanem a fele (49,2%).

A kölcsönzött dokumentumok száma az első évben 17,7%-kal csökkent, a következő évben 1,3%-kal. Ellentmondásos jelenség, hogy a beiratkozottak csaknem 50%-át kitevő egyszeri kölcsönzésre befizetők részesedése a kölcsönzött dokumentumok számából csak 7,2%.

Anyagilag mibe került és mit hozott a változás? A számítógépes rendszer kiegészítő szoftvere 5 ezer DM-be került, a munka megnövekedése az első két hónapban 2,5 státuszt igényelt, a későbbiekben a megszokott munkamenet 1/4 státusz munkatöbbletet jelentett. A tervezett többletbevételnek (évi 300 ezer DM) 1995-ben 72%-a teljesült.

1995-ben könyvtárosi bizottságot hívtak létre olyan változtatásoknak a kidolgozására, melyek képesek lennének megállítani az olvasók és a kölcsönzések számának csökkenését, sőt lehetővé tennék a 30 ezres olvasói létszám és az egymillió kölcsönzött dokumentum elérését.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

A bizottság javaslatai alapján 1996-ban mérsékelték az éves kölcsönzési díjat és a késedelmi díjakat; kiterjesztették a kedvezményezettek körét (a korábbiak mellet ide kerültek a diákok, az egyetemi-főiskolai hallgatók is). Felemelték az egyszeri kölcsönzési díjat.

Mindezek hatására a kölcsönzött dokumentumok száma (az előző évihez viszonyítva) észrevehetően emelkedett (7,0%); mérséklődött az új beiratkozók csökkenése, megállt a 18-25 éves korosztály lemorzsolódása (bár a számuk a kedvezmény ellenére most sem növekedett), emelkedett viszont a 18 éven aluliak száma.

Az egyszeri kölcsönzési díj felemelése s ezzel párhuzamosan az éves díj csökkentése beváltotta a hozzá fűzött reményeket: normalizálódott az egész évre beiratkozók – egyszeri kölcsönzők aránya (83% – 17%).

(Katsányi Sándor)

97/395

JOHNSON-COFFEY, Georgean C.: Trends in volunteerism = Bottom Line. 10.vol. 1997. 2.no. 60-64.p. Bibliogr.

Társadalmi munkások a közművelődési könyvtárakban: a négy fő típus

Könyvtáros -társadalmi munkás; Közművelődési könyvtár

A társadalomban zajló folyamatok kihatással vannak a könyvtárakra is. Így az önkéntes munkavállalók (társadalmi munkások) alkalmazása két szempontból is figyelmet érdemel: az egyik az a tényleges munka, amit elvégeznek, a másik a pénzügyi előny: az önkéntes egy órányi munkájának értéke átlagosan 12,84 dollár. Nem szólva arról, hogy a könyvtárban önkéntes munkát végzettek erősen kötődnek a könyvtárhoz, s a későbbiek során adományozókként tűnnek fel. A cikk az önkéntes munka négy aspektusát vizsgálja.

Tanulmányi gyakorlat

A tanulmányok során végzett gyakorlati munka sokféle lehet, mindben közös azonban, hogy az oktatáshoz kapcsolódó gyakorlati tanulmányokat jelent. Egyre több helyen iktatják a tantervbe a gyakorlati munkát, s a diploma megszerzésének előfeltételének tekintik. (Pl. a középiskolában a társadalmi ismeretek nevű tantárgyhoz négy évre elosztva 100 órányi önkéntes munka tartozik.) A diákok a legváltozatosabb könyvtári tevékenységekbe kapcsolódhatnak be (hírlevelek szerkesztése, társaik oktatása a könyvtár használatára, könyvtári vitakörök szervezése stb.).

Családilag végzett önkéntes munka

A családok értelmesen akarják felhasználni az együtt töltött időt, s ugyanakkor értéket kívánnak létrehozni. Erre alapozva a könyvtárak egész családokat vonhatnak be társadalmi munkásaik közé. Egy-egy családra lehet bízni a könyvek házhoz szállítását, könyvvásárok szervezését, „állványok örökbefogadását", gyerekfoglalkozásokat. A könyvtár számára végzett önkéntes munkát gyerekkorban lehet megalapozni.

A vállalatok szerepe

A vállalati oldalról érkező önkénteseket két ok hajtja: 1. a létszámleépítés, amelynek során tehetséges személyek is kikerülnek a fizetett munkaerők köréből; 2. a vállalatokban egyre inkább tudatosul a közösséggel szemben viselt felelősségük. Az önkéntes munka nagy lehetőséget kínál azoknak a személyeknek, akik nem nyernek alkalmazást a hagyományos gazdasági rendszerben, a vállalatok pedig fizetett szabadságot adnak munkavállalóiknak a közösség számára végzett önkéntes munkához. Általában magasan kvalifikált, érdemi feladatok elvégzésére képes személyekről van szó. A könyvtárak jól hasznosítják pl. a PR–szakember, a grafikus, a humán erőforások menedzsere felkészültségét.

Munkanélkülieknek szóló programok

E programok egyik célja, hogy a a munkanélkülieket segély helyett alkalmazáshoz juttassák. Ha önkéntesként kezdenek el dolgozni, hasznos munkatapasztalatokat szereznek, s így könnyebben tudnak elhelyezkedni. A könyvtáraknak is jó esélyeik vannak, hogy önkénteseik közé munkanélkülieket sorozzanak, ahogy a közösségi szolgáltatások is részét képezik a munkanélküli programoknak.Irodai, karbantartási, gyerekfelügyeleti feladatok bízhatók rájuk, a bevándorlók nyelvtudását is fel tudják használni.

A könyvtáraknak kezdeményezően kell fellépniük az önkéntes munkaerővel szemben,

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

mert csak így várható, hogy ez a munkaerő-forrás is hasznosan járul hozzá a használóknak nyújtott szolgáltatások fejlesztéséhez. Fontos azonban, hogy megfelelő munkát találjanak a megfelelő személynek. A személyzeti munka számára az önkéntesek gazdag munkaeőforrást kínálnak.

(Papp István)

97/396

Memoriał III Forum Stowarzyszenia Bibliotekarzy Polskich w sprawie bibliotek na wsi = Bibliotekarz. 1997. 4.no. 17-18.p.

A Lengyel Könyvtárosegyesület III. Fórumának emlékeztetője a falusi könyvtárak ügyében

Egyesület -.könyvtári -nemzeti; Községi könyvtár

A címben megjelölt fórum sajnálattal konstatálta azokat a tényeket és adatokat, amelyek a falusi könyvtárügy mély válságáról beszélnek. Ha az 1975. évi falusi olvasólétszámot 100%-nak vesszük, az 1989. évi ennek csak 89,7, az 1995. évi pedig 60,3%-a. 1975-ben a falusi könyvtárakba a lakosság 22,5%-a iratkozott be, 1989-ben csak 20,9, 1995-ben pedig 14%-a. Főként a felnőtt olvasók körében mutatkozott nagy fogyatkozás.

Az okok: 1990-1995 között 531 falusi könyvtár és 11 623 ún. ellátóhely szűnt meg. Ezeken a „véghelyeken" a falusi olvasók 40%-a jutott korábban könyvtári ellátáshoz. Újabban az iskolákkal és kultúrotthonokkal összevont könyvtárak elégtelen teljesítményei rombolják tovább az ellátási színvonalat. A falusi könyvtárak kereken 10%-a (kb. 600 könyvtár) nem rendelkezik semmiféle beszerzési kerettel. 1991 és 1995 között 36%-kal csökkent az újdonságok beszerzése, és országos átlagban a Kulturális és Művészeti Minisztérium által meghatározott minimumoknak csak egyharmadát sikerült beszerezni. A szakképzett munkaerővel való ellátottság is rengeteg kívánnivalót hagy maga után.

A fórum azt követeli, hogy

– szűnjék meg a falusi könyvtárak likvidálása és más intézményekkel való összevonása,

– szerveződjék ellenőrzés a megszüntetési döntések jogosságának és indokoltságának felülbírálására,

– jöjjön létre állami alap az új beszerzések támogatására és az állományi hiányok felszámolására,

– vezettessenek be kötelezően betartandó beszerzési minimumok a különböző falusi könyvtártípusok számára,

– lépjen életbe az az alapelv, hogy a jó könyvtári munka alapvető feltétele a hozzáértő könyvtáros,

– a vajdasági könyvtárakban egészítsék ki a módszertani munkatársak csapatát, hogy minden falusi könyvtárnak legyen érdemi patrónusa,

– kerüljön meghatározásra az államigazgatás szerveinek „könyvtári felelőssége", az e téren tapasztalható jó példák kapjanak nyilvánosságot,

– a falusi önkormányzatok kötelességei közé építsék be a könyvtár fenntartását és működtetését,

– az önkormányzatok kapjanak ösztönzést a könyvtárak infrastruktúrájának modernizálására–fejlesztésére,

– a könyvtár társadalmi minősítését a települések művelődési–tájékozódási szükségleteinek kielégítésére való alkalmasság szabja meg.

(Futala Tibor)

97/397

STEPHENS, Kate: The role of the library in distance learning: a review of UK, North American and Australian literature = New Rev.Acad.Librariansh. 2.vol. 1996. 205-234.p.

A könyvtár szerepe a távoktatásban: a brit, észak-amerikai és ausztrál szakirodalom szemléje

Egyetemi könyvtár; Felnőttoktatás; Közművelődési könyvtár; Oktatás információellátása; Szakirodalmi szemle [forma]; Távoktatás

A téma brit, észak-amerikai és ausztrál irodalmának összehasonlítása alapján a szerző

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

arra a következtetésre jut, hogy a publikált anyag nagy mennyisége ellenére a könyvtárhasználat és a hozzáférés kérdéseivel egyik helyen sem foglalkoznak megfelelően. Nagy-Britanniában a nyitott egyetem első megjelenését követő nagy lelkesedés után a téma háttérbe szorult, s a nyitott egyetemek a közkönyvtári szolgáltatásokra, más egyetemek gyűjteményeihez való informális hozzáférésre és a saját maguk által összeállított anyagokra támaszkodnak. Az egyetemi szférában egyre inkább terjedő posztgraduális tanfolyamok nyomán a helyzet most átalakulóban van. Észak-Amerikában és Ausztráliában sokkal nagyobb az érdeklődés, a felnőttoktatást ott kampuszon kívüli ellátásnak nevezik. A vizsgált néhány nagyszabású kutatási terv hasonló jelenségeket tár fel nemzetközi szinten is. A továbbképzésben részt vevő hallgatók kora és szakmai tapasztalata arra utal, hogy nagy szükségük lenne könyvtárhasználati ismeretekre. A hallgatók még a rendelkezésükre álló szolgáltatásokat sem használják kellőképpen. Ezt a problémát az egyetemi tanfolyam-szervezők nem veszik figyelembe, ami azzal a következménnyel jár, hogy a könyvtárat továbbra is kizárják a tantervek összeállításából. Minden érintett fél szempontjainak összehangolása érdekében további vizsgálatokra van szükség.

(Autoref. alapján)

Lásd még 402-403, 420-421, 434-435, 440, 444, 450

Tudományos és szakkönyvtárak

97/398
JAMMERS, Antonius: Die Staatsbibliothek zu Berlin in schwierigen Zeiten: eine Konzeption, aber noch keine endgültige Standortfestlegung = Z.Bibliothekswes.Bibliogr. 44.Jg. 1997. 3.no. 281-301.p.

A Staatsbibliothek zu Berlin nehéz időszaka: koncepció már van, de a feladatokat még nem jelölték ki véglegesen

Általános tudományos könyvtár; Feladatkör; Könyvtárépület -tudományos és szakkönyvtári

„Egy könyvtár két házban" koncepció

Az egykori Porosz Királyi (később:Állami) Könyvtár a háború végén kétfelé szakadt:

– Nagyobbik része eredeti helyén, az Unter den Lindenen maradt (Kelet-Berlin) és mint Német Állami Könyvtár (az NDK nemzeti könyvtári funkcióiból is részesedve) működött tovább,

– egy másik jelentős része viszont Berlin nyugati felébe kerülve, s később más jelentős történeti gyűjteményekkel is bővülve Nyugat-Berlinben mint a Porosz Kulturális Örökség Állami Könyvtára tevékenykedett. 1978-ban a Potsdamer Strassén új épületet kapott.

A berlini fal lebontásakor – a sors szeszélye folytán egymáshoz egészen közel – két berlini Állami Könyvtár működött.

A probléma megoldására 1991-ben kidolgozták az „egy könyvtár két házban" koncepciót: a két könyvtár igazgatásilag Berlini Állami Könyvtár (Staatsbibliothek Berlin) néven egyesült, azzal számolva, hogy távlatilag is két épületben fog működni. A könyvtár funkciói a tervek szerint úgy oszlanának meg, hogy az Unter den Linden régi épületében koncentrálnák a régi állományt és a történeti különgyűjteményeket, ez a ház prézens kutatói könyvtárrá válna, míg a Potsdamer Strassén lévő modern épületben az újabb irodalom „információs könyvtára" alakulna ki, kölcsönzési funkciókkal is. (A tervekkel a szakirodalom részletesen foglalkozott, ld. KF 93/1. sz. 62-67. p.)

A megvalósítás problémái

Az Unter den Lindenen levő régi épület (a század elején emelt könyvtári célépület, jelenleg a könyvtáron kívül más intézmények is működnek benne) jelenlegi formájában nem tudja a történeti gyűjteményeket befogadni, ehhez megfelelő állományvédelmet biztosító tereket kell kialakítani. Ugyanakkor el kell végezni az épület régóta elmaradt karbantartási és korszerűsítési munkáit is. 1991-ben az ehhez szükséges költséget 268 millió DM-re becsülték. Rövidesen kiderült azonban, hogy a tervezett funkciók meg-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

valósítása feltételezi egy toronyraktár felépítését is, a költségvetés ezzel együtt 1992-re duplájára, 557 millióra emelkedett. Az 1996-os újabb tervek már egy új olvasóterem létrehozását is tartalmazzák, a költségek viszont megháromszorozódtak: 820 millió DM-re emelkedtek. Ez elfogadhatatlanul magas összeg: Frankfurtban a Deutsche Bibliothek számára ennek egyharmadáért hoznak létre új célépületet.

Az építkezés elhúzódása miatt 1996-ban a könyvtári funkciók elkülönítésén alapuló eredeti terveket – az alapkoncepció megtartása mellett – némileg módosítani kellett:

– A kéziratgyűjtemény az eredeti elképzeléssel ellentétben egyelőre a Potsdamer Strassei épületben marad.

– Az eredeti elképzelésnek megfelelően az Unter den Lindenbe kell helyezni az ősnyomtatvány gyűjteményt, a ritkasággyűjteményt és a zenei gyűjteményt.

– Az 1993-ban megnyílt folyóirat-részleget (160 ezer kötet) ki kell helyezni a westhafeni tároló könyvtárba, 25 olvasóhely biztosításával.

Új koncepciók

A Szövetségi Számvevőszék az irreálisan magas beruházási költségek miatt a Berlini Állami Könyvtár koncepciójának újragondolását indítványozta. Négy modell alakult ki, ezek elbírálására három nagy tudományos könyvtár igazgatóját kérték fel. A modellek a következők:

1. A jelenlegi „egy könyvtár két házban" koncepció.

2. A könyvtár koncentrálása a Potsdamer Strassén az épület bővítésével és tároló könyvtárak bevonásával, feladva az Unter den Linden régi épületét.

3. Új épület emelése (jelenleg még meghatározatlan helyen), mindkét épület feladásával.

4. Kombinált modell: a Potsdamer Strasse bővítése, tároló könyvtárak bevonása, de ezek mellett az Unter den Linden részleges megtartása is.

A végleges döntés csak 1999-re várható. Addig a költségvetés terhére csak az épületek fenntartásához és állaguk megóvásához kapcsolódó építési munkákat szabad elvégezni. Úgy látszik, Berlin lemaradt Párizs, London, Frankfurt mögött a „nemzeti könyvtárak vetélkedésében".

(Katsányi Sándor)

97/399

Kulttuuripolitiikan kirjasto = Kirjastolehti. 89.vsk. 1997. 1.no. 24.p.

Kultúrpolitikai könyvtár Helsinkiben

Szakkönyvtár -közművelődési

A könyvtárat az Országos Művészeti Bizottság kutatási és információs egysége tartja fenn mint a kultúrpolitika területének szakkönyvtárát. A gyűjtemény mintegy 6000 kötetből áll, és 140 hazai és külföldi folyóiratot és referáló lapot járat. Az alábbi területekről találhatók dokumentumok és információk a könyvtárban: az Európai Unió, az Európa Tanács, az Unesco és az Északi Tanács tevékenysége a kulturális területen, különböző országok művészeti tanácsainak (Arts council) a tevékenysége, a kulturális szféra európai együttműködési hálózatai, a külföldön működő finn kulturális központok, a kulturális területre vonatkozó finn törvények, valamint a hazai kulturális szervezetek és intézmények. Megtalálhatók ezen kívül a különböző országok kulturális és művészetpolitikájával kapcsolatos információk, az arts managementtel és a kultúra közgazdaságtanával kapcsolatos tudnivalók.

Az időszaki kiadványokon kívül a könyvtár minden dokumentumot kölcsönöz könyvtárközi kölcsönzésben is, és a kultúrpolitika területén információkeresést vállal.

A gyűjtemény anyaga benne van az Országos Művészeti Bizottság és a művészeti felsőoktatási intézmények könyvtárainak közös ARSCA elnevezésű adatbázisában, amely része az összes felsőoktatási könyvtár LINDA adatbázisának.

A könyvtár tevékenységének ugyancsak része az Interneten fenntartott, „az EU és a kultúra" elnevezésű információszolgáltatás. Ez információkat tartalmaz többek között az EU kultúrafinanszírozásáról, a kulturális vagy e területet érintő programokról, a Bizottság javaslatairól, a Tanács döntéseiről, a Parlament vitáiról és a kulturális vonatkozású szabályozásokról.

(Sz. Nagy Lajos)

Lásd még 370

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Gyermek- és ifjúsági könyvtárak

97/400
SAKÁLOVÁ, Elena: Súčasné trendy knižničnej práce s det'mi a mládežou = Kn.Inf. 29.roč. 1997. 5.no. 185-198.p.

Res. angol, német és orosz nyelven

A gyermekekkel és fiatalokkal kapcsolatos könyvtári munka mai trendjei

Gyermek- és ifjúsági olvasók; Gyermekkönyvtár

A társadalmi változások a gyerekekre és az ifjúságra is hatással vannak. Ezeket az érdeklődésben és az érdeklődés kielégítésében mutatkozó eltolódásokat a szóban forgó korcsoportok könyvtári ellátásában is „észre kell venni".

A szerző konkréten a 3-6 évesek (előkészítő fázis), 6-9 évesek (korai olvasói fázis), 9-12 évesek (az iskoláskor közepe) és 12-15 évesek (az iskoláskor felső évei) olvasási szokásaival és olvasói szokásaiban megfigyelhető változásaival foglalkozik, majd a napjaink megkívánta gyermekkönyvtár jellemzőiről ír. Itt a munkának a kulturális, művelődési és információs szükségletek kifejlesztésével, szokássá tételével, önálló könyvtárhasználatra neveléssel, a kulturális és művelődési aktivitásokra való rászoktatással kell foglalkoznia.

Az iménti vonatkozásokban sikerrel kecsegtetnek a jól megválasztott könyvtári programok, köztük igen nagy súllyal a tanácsadási, információs, bibliográfiai, irodalomkeresési és konzultációs kínálatok.

A gyermekkönyvtári munkában különösen fontos a könyvtáros személyisége és tájékozottsága. Mindenekelőtt pedagógiai, lélektani és könyvtárosi ismeretekre és készségekre, aztán a gyerekekkel való kommunikáció képességére, szervezni és irányítani tudásra, a belső könyvtári (állományépítési, szolgáltatás-előkészítési, programszervezési) munkákhoz való hozzáértésre, a PR-kapcsolatok ápolására és folyamatos önképzésre van szüksége.

A cikk a gyermekkönyvtári munka stratégiai kitörési pontjainak felsorolásával zárul. Egyfajta „tízparancsolattal", amelyet az idősebb gyermekkönyvtáros generáció szeretne az utódai „lelkére kötni".

E „tízparancsoltban" szerepel a kutatási eredmények gyakorlatban való érvényesítésének, a gyermekolvasók létszámgyarapításának, a szolgáltatások „testhez állóvá tételének", a módszergazdagításnak, az új technikák és technológiák alkalmazásának, a kötelező iskolai felhasználóképzésnek, a gyerekek új technikák igénybevételére szoktatásának, a különféle szervezetekkel és rokon intézményekkel való együttműködésnek, a gyermekkönyvtárosok minőségibb kiképzésének és a gyermekkönyvtárak intenzívebb társadalmi jelenlétére szoktatásának a követelménye.

(Futala Tibor)

97/401
VOS, Linda de: Die Bücherei als Arbeitsbibliothek. Hilfe bei den Hausaufgaben in der Bibliothek zur Vermittlung von Medienkompetenz = Buch Bibl. 49.Jg. 1997. 6.no. 394-401.p.

Res. angol nyelven

A könyvtár mint tanulószoba. A frankfurti központi gyermek- és ifjúsági könyvtár szolgáltatása: segítség a házi feladatok elkészítésében

Didaktika -általános és középiskolai; Gyermekkönyvtár; Hátrányos társadalmi helyzetű olvasó; Könyvtárpedagógia

Gyerekek és fiatalok gyakran keresnek a könyvtárban irodalmat iskolai munkájukhoz, különösen a házi feladataik teljesítéséhez. Hagyományos feladatköre mellett a Frankfurti Városi Könyvtár központi gyermek- és ifjúsági könyvtára különleges szolgáltatásként segítséget nyújt a házi feladatok elkészítéséhez, mivel úgy tapasztalták, a tanulók gyakran rögtön a könyvtárban írják meg a leckét. Ez a szolgálat szerves része egy speciális pedagógiai programnak, ami egyúttal a segítség szakszerűségére is garancia.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Az új médiák és a társadalmi változások hatására egyre gyakoribbá válik a fiatalok körében a funkcionális analfabétizmus, beszédzavarok és kommunikációs készségbeli hiányosságok jelentkeznek. A könyvtár e speciális szolgáltatással – melyet kizárólag nem német családok gyermekei vesznek igénybe – megpróbálja ellensúlyozni ezt a negatív tendenciát. Speciális továbbképző tanfolyamokat is kínál a tanároknak és oktatóknak.

(Autoref. alapján)

Lásd még 363, 448-449

Iskolai könyvtárak

97/402
KÜBLER, Hans-Dieter – GRAF, Angela: Bücherkisten für Leselerner. Wie die Hamburger Öffentlichen Bücherhallen und die Schulen bei der Leseförderung zusammenarbeiten = Buch Bibl. 49.Jg. 1997. 6.no. 389-393.p.

Res. angol nyelven

Könyvcsomagok az olvasni tanulók számára. Hogyan működik együtt a Hamburgi Városi Könyvtár az iskolákkal az olvasásra nevelésben?

Általános iskola; Együttműködés -helyi; Felmérés; Ifjúság nevelése olvasásra; Városi könyvtár

1995 májusa óta a Hamburgi Városi Könyvtár iskolai könyvtári osztálya szervezésében 79 könyvszállítmányt (könyvesládát) osztott szét 79 elsős és másodikos osztálynak 24 általános iskolában. A szállítmányok mindegyike 40-40 válogatott gyermekkönyvet tartalmazott, melyek között mesekönyvek, tájékoztató jellegű és ismeretterjesztő irodalom, képeskönyvek, szótárak és lexikonok szerepeltek – kezdő olvasók számára. Ez az akció része egy szélesebb körű, „Olvasás és írás mindenkinek" nevű hamburgi programnak. Számos általános iskolai tanár szerzett képesítést az olyan gyerekek oktatásához, akiknek az olvasás és írás elsajátítása nehézséget jelent. A múlt év végén mélyinterjúk keretében sok résztvevőt megkérdeztek a programról. Az eredmények azt mutatják, hogy a gyerekek többsége gyakran és szívesen fordult a „könyvesládákhoz". Fény derült a gyermekek olvasási szokásaira is.

(Autoref. alapján)

MUNKAFOLYAMATOK ÉS SZOLGÁLTATÁSOK

Általános kérdések

Lásd 390

Állomány, állományalakítás

97/403
ODER, Norman: Outsourcing model – or mistake? = Libr.J. 122.vol. 1997. 5.no. 28-31.p.

Modell vagy tévedés? Felháborodás Hawaiiban az állami közkönyvtári rendszer teljes állománygyarapításának privatizációja miatt

Állománygyarapítás; Bérmunka kiadása; Könyvtári rendszer; Közművelődési könyvtár

Jókora felzúdulást és heves vitát váltott ki a Hawaii Nemzeti Könyvtári Rendszerben beveze-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

tett újítás, melyet Bart Kane, az igazgató, szerényen így jellemzett: „megvalósítottuk a 21. század modelljét".

A történet úgy kezdődött, hogy 1995 júliusában a könyvtár vezetősége ultimátumot kapott a kormányzótól: csökkentsék a költségeket három és fél millió dollárral. Bart Kane választhatott: elbocsátja a személyzet egynegyedét, vagy kap az alkalmon, és bevezeti dédelgetett újjászervezési tervét, melynek legfontosabb eleme, hogy a teljes gyűjteményfejlesztést – valamint a könyvtárgépesítést és az időszaki kiadványok kezelését – kereskedelmi cégeknek adja ki. Az utóbbi mellett döntött, és ezzel nagy vihart kavart. Volt aki egyenesen úgy vélte, egyetlen célja az volt, hogy belőle legyen a könyvtári munkák vállalkozásba adásának nagy guruja.

Ötéves, 11.2 millió dolláros szerződést kötöttek a Baker & Tailor-ral, mely átlagban 20.94 dollárért szerezte be számukra a könyveket – ebbe már a feldolgozás is beleértendő – szemben a Kane által kalkulált 35 dolláros árral. Ennyibe került számítása szerint egy könyv a könyvtár saját beszerzésében, feldolgozással. A vállalkozó ára nagyon kedvezőnek tűnik, de a gyakorlatban szolgáltatásával kapcsolatban bizony számos kifogás merült fel. Mivel nem fért hozzá a könyvtár adatbázisaihoz (a gépesítést ugyanebben az időben tendereztették), sok duplum került állományba, és nem igazán ügyeltek a speciális igényekre. Gondok voltak az ifjúsági irodalom, a patriotika, a referenszművek beszerzésével.

Számos elvi meggondolás is szól az új módszer ellen. Merle Jakob, a Chicago Public Library felnőtt irodalmának szerzeményezési szakértője, például állítja: a könyvtárnak egyetlen „terméke" van: az állománya. Ezt nem szabad idegen kézbe adni. Hozzátartozik azonban, hogy az ő könyvtárának is van szerződése a Brodart-tal, az új fiókkönyvtárak indulógyűjteményeinek összeállítására.

Nancy Pearl, aki most Seattle-i Közkönyvtár Könyvbeszerzésének Washingtoni Központjában igazgató, előzőleg pedig a Tulsai Városi-Megyei Könyvtár szerzeményezési osztályát vezette, úgy gondolja túlhaladott nézet, hogy egyedül a könyvtárosok értenek a könyvek kiválogatásához. Azt is állítja viszont, hogy Kane álláspontja – miszerint a szolgáltatás előbbre való, mint az állományépítés – vitatható.

Bart fő érve, hogy a könyvtárosoknak elsősorban információs navigátoroknak kell lenniük, és legfontosabb feladatuk az olvasók támogatása. Viszont ha a kereskedelmi cég szolgáltatása nem jól működik, a könyvtárosok idejének nagy része arra fog elmenni, hogy a hibákat korrigálják, ahelyett, hogy az olvasókkal tudnának foglalkozni.

Ketten azok közül, akik „házon belül" tartanák a beszerzendő dokumentumok kiválasztását, leírták hat pontban a hatékony szerzeményező jellemzőit. Úgymint: jól ismeri a közösséget, melyet könyvtára szolgál; ugyanazokat a dezideráta-forrásokat olvassa, mint a használók (pl. Vogue, People) és információszerzés céljából rendszeresen látogatja a közkedvelt könyvesboltokat; népszerűsíti könyvtárának állományát; rendszeresen ellenőrzi a gyűjteményt, és törekszik a felmerülő hiányosságok megszüntetésére; részt vesz a tájékoztató munkában, hogy megismerje az olvasók igényeit; lépést tart az aktuális irodalmi trendekkel, hogy az állományt naprakészen tartsa.

Végjáték: egy interjúban megkérdezték Kane-t, mit csinálna másképpen, ha újrakezdhetné? Alaposabban felkészítené a könyvtárosokat a változásokra, és sokkal pontosabban meghatározná a partnercéggel kapcsolatos követelményeket – válaszolta. Később azonban kiderült, hogy tulajdonképpen már a pokolba kívánja az egész elgondolást, és ha ma kerülne választás elé, inkább elbocsátaná az összes könyvtárost, és bezárná a könyvtárat, semhogy az eddigi vesszőfutást újra elszenvedje.

(Fazokas Eszter)

97/404

WIESNER, Margot: Beschaffungsmanagement in deutschen Bibliotheken = Bibliotheksdienst. 31.Jg. 1997. 6.no. 1098-1108.p.

Állománygyarapítási politika a német könyvtárakban

Állománygyarapítás; Kapcsolat intézményekkel

A sikeres gyarapítási politika kialakításához elengedhetetlen a piac és annak törvényszerűségei alapvető ismereteinek megszerzése. A

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

gyarapítási piac három szereplő, az előállító, a kereskedő és a vevő összjátéka.

Az előállítók ez esetben a könyvkiadók.

Az amerikai könyvtermés 1996-ban 28.000 cím volt 1,2 millió dollár értékben; ugyanez az angoloknál 12.600 cím és 473.000 font. A német tudományos szakirodalmi termés a Harrassowitz-árindex szerint 1995-ben 20.540 cím, 1,8 millió márka értékben. Ha egy könyvtár az összes monografikus újdonságot be akarná szerezni, kereken öt millió márkát kellene kiadnia.

A folyóiratok Németországban 1996-ban 7,5, az USA-ban, Nagy-Britanniában és Hollandiában kb. 10%-kal kerültek többe az előző évinél (leginkább az orvosi és a természettudományos folyóiratok drágultak). Az árak ugyan eltérnek a használók egyes csoportjai (intézmény, magánszemély), az előfizetés időtartama, földrajzi elhelyezkedés, szállítás szerint, de mindig a könyvtárakat éri a legtöbb hátrány. Az online-folyóiratok megjelenése a jövőben a használatot meg fogja változtatni, de nem csökkenti a könyvtárak pénzügyi terheit; az árképzés a nyomtatott változaton alapul, s az elektronikus változatért 15-30% felárat kérnek. (Nincs olyan könyvtár, amelyik ezt bírná anyagilag.) Hasonló a helyzet a CD-ROM-oknál.

A piacot a kereslet határozza meg. Ha a könyvtárak ezzel nem élnek, nincs joguk az árak miatt panaszkodni. Az egyetlen fegyverük a vásárlás megtagadása.

A könyvtárak közvetlen partnerei a szállítók, azaz a hagyományos könyvkereskedők és a könyvtárakra szakosodott kisebb vagy nagyobb speciális ellátó cégek.

A külföldi irodalom beszerzése során többféle költség merül fel, amelyek többé-kevésbé befolyásolhatóak, ezek: 1. belföldi ár; 2. rabatt /engedmény/; 3. felár; 4. kalkulált ár; 5. postaköltség; 6. vámköltség; 7. forgalmi adók; 8. bankköltség; 9. átváltási árfolyam; 10. a szállító költségei. Külön figyelmet igényelnek azok a díjak, amelyeket a folyóiratterjesztő ügynökségek számítanak fel. A német könyvtárak – az amerikai példával ellentétben – nem szoktak rendszeresen több cégtől árajánlatot kérni és azt módszeresen összehasonlítani. Emellett a könyvtárosok a költségek között általában nem számolnak a belső munkafolyamatokkal. Ez a felfogás csak lassan változik.

A vevők a könyvtárak. Az NSZK-ban összesen mintegy 3000 tudományos könyvtár működik. Éves kiadásaik meghaladják a 650 millió márkát. Ennek felét fordítják külföldi irodalom beszerzésére. 1995-ben költségvetésük 1,6%-kal alatta maradt az előző évinek, vásárlóerejük tehát csökken. A gyarapítási költségvetés 50-60%-át költik folyóiratokra. Tankönyvekre közülük csak kevesen költik el a Tudományos Tanács által javasolt kvótát, a hallgatónkénti 20 márkát. A német könyvtárakban még nem eléggé fejlett a költségvetés felosztására szolgáló mechanizmus.

A gyarapítás a szolgáltató tevékenység része. Az új kihívásoknak nem lehet hagyományos szervezeti struktúrakkal megfelelni, ezért:

– az elektronikus kiadványokat be kell emelni a gyarapítási és rendelkezésre bocsátási folyamatba,

– a monográfiák és folyóiratok gyarapítási munkafázisait automatizálni kell,

– a katalógushálózatokat és a könyvkereskedelmet elektronikus úton kell elérni,

– az ésszerűsítési lehetőségeket át kell ültetni az új szervezeti formákba,

– a pénzügyi keretfeltételeket üzemgazdasági megoldásokkal kell kezelni.

Mivel a könytárvezetésben egyre inkább megjelenik a költség-haszon szemlélet, tanulmányozni kell a gazdasági vállalkozások beszerzési módszereit. Fontos feladat a beszerzési piackutatás fokozása, a nemzetközi vásárlás kibővítése, a szállítókkal való kapcsolatok társas menedzselése, a költségcsökkentési lehetőségek vizsgálata „buy or make"-elemzések segítségével, a nyereségszerzés és a know-how-transzfer az ár optimalizálási funkciója helyett.

A jövőben egy folyóiratrendelés vagy -lemondás a szakreferens, a gyarapítás és az olvasószolgálat közös döntésén alapuljon; az ehhez szükséges adatokat az integrált könyvtári rendszer szolgáltassa.

Reálisan kell felbecsülni a ráfordítási költségeket és adott esetben azokat szolgáltatásként kell megvásárolni. A helyes személyzeti és pénzügyi döntések új munkaformákat és az üzleti partnerekkel való professzionális együttműködést kívánnak meg (az ehhez szükséges menedzsment-adatokkal a jelenlegi rendszerek nem szolgálnak).

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

A gyarapító könyvtárosok a jövőben beszerzési menedzserek lesznek, akik a piaci törvényekben kiismerik magukat és a tárgyalási és menedzsment-technikákban jártasak. A feladatok megoldásához új, jobb rendszerekre és kreatívabb könyvtárosokra van szükség.

(Hegyközi Ilona)

97/405

RAINA, Roshan: Library resource sharing among Indian Institute of Managements: periodicals as the thrust area = Ann.Libr.Sci.Doc. 43.vol. 1996. 4.no. 140-152.p.

A gyarapítás összehangolása a négy országos jellegű vezetőképző intézet könyvtára között: lehetőségek a periodikum-előfizetések radikális csökkentésére

Egybehangolt állományalakítás; Folyóirat-előfizetés

A négy országos jellegű indiai vezetőképző főiskola könyvtára 1995-ben összesen 2073 példányban fizetett elő folyóiratokra (ebből 775 indiai, 1298 külföldi folyóirat); 772 példány (296 indiai, 476 külföldi) több könyvtárban is megvolt, 20 folyóirat (80 példányban) mind a 4 könyvtárban. A 111 „drága" (10,000 rupián felüli) folyóirat 216 példányban járt a négy könyvtárba. A szerző közli ezek jegyzékét, feltüntetve, hogy mely könyvtárak fizettek elő rájuk és az összesen mennyibe került, majd külön annak az 56-nak a jegyzékét, amely több könyvtárba is járt.

Az egyes könyvtárak állományának elemzése alapján megállapítja, hogy a vezetéstudományi irodalom négy nagy témaköre közül melyik könyvtárnak melyik az erőssége. Ennek alapján tesz javaslatot arra, hogyan osszák fel az 56 drága folyóirat előfizetését arányosan (egy-egy könyvtárból 12-17 előfizetést tartva meg) úgy, hogy mindegyik folyóirat csak abba a könyvtárba járjon, amelynek a fő gyűjtőkörébe vág, s az lássa el cikkmásolatokkal a többieket a szükségletek szerint. Kiszámítja, hogy így a drága folyóiratok jelenlegi költségének 2/3-át takarítható meg a négy hasonló gyűjtőkörű könyvtár.

(Kövendi Dénes)

97/406

IFIDON, Sam E.: Planning for collection development in the twenty-first century = Libr.Rev. 46.vol. 1997. 4.no. 251-261.p. Bibliogr. 20 tétel.

Res. francia és német nyelven

Az állományalakítás tervezése a 21. század számára Nigériában

Állomány; Állománygyarapítás; Egyetemi könyvtár; Prognózis

A szerző megvizsgálja a nigériai egyetemi könyvtárak állománygyarapítási helyzetét, felvázolja a várható jövőt, és megfogalmazza javaslatait.

Ma Nigériában 25 szövetségi (federal) és 12 állami (state) egyetem van. A szerző a 37-ből tíz egyetemi könyvtárat választott ki, és ezeket az 1948/1982-es időszakra vonatkozóan tíz egyéb afrikai, valamint tíz brit egyetemi könyvtárral vetette össze. A statisztikai adatokból kiderült, hogy Nigériában az egyetemisták száma rohamosan nő, miközben a könyvtári állomány stagnál, és az egyre emelkedő folyóiratárakkal az egyetemi könyvtárak beszerzési keretei nem tudnak lépést tartani.

A tagállamok által fenntartott egyetemi könyvtárakat a nigériai szövetségi kormány és az Európai Unió közös fejlesztési programja karolta fel; ez a főiskolai hallgatók számára szükséges tudományos-műszaki irodalom gyarapítását célozta, összesen 390 millió naira (a nigériai pénznem) értékben.

Az egyetemi könyvtárakban 1990-ben a mikroszámítógépek is megjelentek (az Ibadani Egyetem IBM PC-ket szerzett be, TINLIB integrált szoftverrel, sőt nemsokára CDS/ISIS szoftver segítségével a MARC rekordok előállítása is megkezdődött), de az állami egyetemek még ma is manuálisan dolgoznak, a számítógépesítés kilátásai nem túl rózsásak.

Az Országos Egyetemi Bizottság normatívái szerint a szövetségi egyetemeknek juttatott pályázati pénzek 10%-át kell az egyetemi könyvtárnak adni, s ennek 60%-át fordíthatják állomány-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

gyarapításra. Ezeket a normatívákat azonban az állami egyetemek fenntartói még nem tartják be.

A szerző saját elképzeléseit is megfogalmazza a nigériai egyetemi könyvtárügy XXI. századi színvonalra emelésére: a 10%-os norma betartatása; az állománygyarapítás prioritásainak tisztázása (az általa javasolt sorrend: a főiskolai képzés és kutatás támogatása, szaktájékoztatás a régióról, az egyéni igények kielégítése, az információforrások hálózatának kialakítása); az intézmények képzési profiljának meghatározása; hálózatok kiépítése és forrásmegosztás (többek között létre kellene hozni a kurrens nemzeti bibliográfiát, az országos központi katalógust, a folyóiratok központi lelőhely-jegyzékét és egy nemzeti bibliográfiai és könyvtárközi kölcsönzési központot); a bibliográfiai források ismerete és hozzáférhetőségének biztosítása; az információtechnika további elterjesztése és a helyi rendszerek országos hálózatba szervezése; az 1995 júniusától szakmai törvényhozó testületként elismert Nigériai Könyvtárosok Egyesületének (Nigerian Library Association) felügyelete a könyvtárak felett stb.

Az állományok jelenlegi színvonalát fenn kell tartani, a könyvtárak gyűjtőköri profilját figyelembe véve egy erőteljes beszerzési politikát kell megvalósítani; a könyvtári szubvenciók 60%-ából egy meghatározott összeget az egyetemi képzés és kutatás támogatásának céljára külön kell választani; a Nigériai Könyvtárosok Egyesülete és az egyéb könyvtárak együttműködését meg kell valósítani; tökéletesíteni kell a számítógépesítés nélküli állománygyarapítási munkát is, az állománygyarapítás automatizálását pedig lépésről lépésre, s minél egyszerűbben kell megvalósítani; a tervezésnek módszeresnek és következetesnek kell lennie; a könyvtárak pénzügyi támogatásának szintjét 2002-ig felül kell vizsgálni.

(Mándy Gábor)

97/407

ABRAMOV, K.I.: Istoki sovetskoj cenzury bibliotečnogo dela = Bibliotekoved. 1996. 6.no. 66-77.p. Bibliogr.

A szovjet könyvtárügy cenzúrájának forrásai

Cenzúra; Könyvtárügy

Egyebek mellett Lenin is joggal kárhoztatta azt a könyvtárpolitikai gyakorlatot, amely a cári Oroszországban minduntalan jegyzékeket produkált a közkönyvtárakba be nem szerezhető művekről. Az ún. Ideiglenes kormány volt az, amely szakított ezzel a könyvtárpolitikával, és valóban a szabad állománygyarapítás és szolgáltatás irányába indította el a könyvtáraknak ezt a típusát.

A bolsevikok abban a meggyőződésükben, hogy mindent az osztály-szempont és a pártszerűség határoz meg, mindjárt az októberi forradalmat követően több cenzúrára vonatkozó instrukciót adattak ki a Népbiztosok Tanácsával, a Sovnarkommal. A könyvtári állománykivonás első akciója 1918-ban következett be, amikor is N. K. Krupskaâ személyesen „üzent hadat" a vallásos, monarchista és a ponyvairodalomnak. 1920-ban újabb állománykivonási instrukció látott napvilágot, amelyet a Narkompros új, az iskolán kívüli művelődési osztályból politikai–népművelő képződménnyé alakított szervezeti egysége, a Glavpolitprosvet adott ki.

Ezeket az állománykivonási akciókat államosítási és rekvirálási akciókkal kötötték össze, úgymond más könyvtárak állományának gazdagítása érdekében. Persze: e könyvtárakban viszonylag kevés olyan mű találtatott, amely megfelelt volna a bolsevik ízlésnek. 1923 őszén – ugyancsak Krupskaâ aláírásával – újabb állománykivonási instrukció jelent meg, amelyet egy olyan „szuperbalos" selejtezési jegyzék kísért, amely felháborította a külföldi kommunista sajtót is. Krupskaânak hivatalosan és a könyvtárosok grémiuma előtt egyaránt védekeznie kellett az ügy miatt. Azt állította, hogy maga az instrukció helyes és szükséges, de a mellékelt selejtezési jegyzék, amelyet ő nem látott, valóban botrányos. Mindenesetre a kivonás – némi enyhítésekkel – ezután is folytatódott. Ennél az akciónál „találták fel" a tiltott művek 2-2 példányának zárolt kiadványok gyűjteményébe való utalását. Ezek a nagyobb könyvtárakban keletkeztek, használatukat szigorú szabályok betartásával tették lehetővé.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Az 1926. évi instrukció azután egy-egy könyvtáron belül is két részre osztatta az állományt. Az első volt az ajánlott művek gyűjteménye, a második a többé–kevésbé „elavult" műveké, amelyet félig zárt állományként kellett kezelni. Az is jellemző volt az instrukciót követő jegyzékre, hogy benne az „időszerűtlenné" vált bolsevik propagandakiadványok és szovjet írók művei is szerepeltek. A sorozatos állománykivonási akciók következtében a 30-as évek elejére 60%-kal csökkent a könyvtári állományegységek száma.

1932/33 folyamán aztán kísérlet történt bizonyos művek újbóli állományba vételére, illetve a tömeges selejtezések megszüntetésére. „Nem 'čistkát' [állománykivonást], hanem megfelelő könyvtári állományhasználatot" követel Krupskaâ egy 1933-ban írt cikkében. A pártszerveknek azonban nem tetszett ez a „liberalizmus", s az évtized derekán a cenzúra irányítását a Glavlit SSSR-re és fiókszervezeteire bízták. (Egyébként a Narkompros vezetőjét, A. S. Bubnovot 1937-ben „a nép ellenségeként" le is tartóztatják, s minden viszonylag mértéktartó instrukcióját hatálytalanítják.)

A Glavlit aztán egészen módszeressé és mindenre kiterjedővé tette a könyvtárak állományi cenzúráját, s ezzel a szovjet olvasók az egyetemes és a hazai kultúra, illetve a tudomány produktumainak mind nagyobb hányadának élvezetéből–felhasználásából lettek kirekesztve. Úgyhogy a szocialista könyvtártudománynak az az állítása, hogy a szovjet könyvtárak általános hozzáférést és demokratikus kiszolgálást kínáltak volna az állampolgároknak, nem más, mint a közforgalomban lévő mítoszok egyike.

(Futala Tibor)

Lásd még 365, 383, 391, 420, 451

Állományvédelem

97/408
BAIRD, Brian J. – KRENTZ, Jana – SCHAFFNER, Brad: Findings from the condition surveys conducted by the University of Kansas Libraries = Coll.Res.Libr. 58.vol. 1997. 2.no. 115-126.p.

Az állomány állapotára vonatkozó felmérés eredményei a University of Kansas könyvtárában

Állományvédelem; Felmérés; Kölcsönzés; Munkaszervezés; Zsebkönyv

A University of Kansas könyvtárában az állományvédelmi stratégiai terv részeként munkacsoportot alakítottak az állomány állapotának felmérésére. Az egyik vizsgálat a kölcsönzésből visszakerülő dokumentumokkal foglalkozott, a másik az egész gyűjteményt mérte fel. A kölcsönzésből visszakerülő anyagokat azért vizsgálták, mert a könyvtár minden állományvédelmi törekvését a használat irányította. A másik felmérés pedig a teljes gyűjtemény fizikai állapotáról adott képet. Ez az információ nagy segítséget jelentett a hosszú távú állományvédelmi tervezésnél. Több mint 4000 kötet adatait rögtön számítógépes adatbázisban rögzítették, laptop gépeket használva. Ez gyors adatbevitelt tett lehetővé, javította az információ pontosságát és megkönnyítette az adatelemzést. A felmérés eredményei nagy hatást gyakoroltak a könyvtár politikájának kialakítására: befolyásolták azt a döntést, hogy vásárláskor a papírkötésű könyveket részesítsék előnyben (meglepő módon ezek jobban bírják a használatot, mint a keménykötésűek), az egész könyvtárban felhívták a figyelmet a hely és a berendezések fontosságára, az olvasókat pedig emlékeztették az állományvédelem szempontjaira.

(Autoref. alapján)

Lásd még 362

Feldolgozó munka

97/409
SUKIASÂN, É.R.: Klassifikacionnye sistemy v mirovom informacionnom prostranstve = Naucn.Teh.Bibl. 1997. 2.no. 115-124.p.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Osztályozási rendszerek az információs világtérben

Osztályozási rendszer

Az osztályozási rendszerek a maguk nemzetköziségével és egyetemességével mind a hagyományos, kézi információkereső rendszerekben, mind a gépi rendszerekben különleges helyet foglalnak el. A tárgyszavas rendszerektől eltérően nincsenek szoros kapcsolatban a természetes nyelv grammatikájával, és nem követelik meg a használótól a tudományos terminológia pontos ismeretét. A Library of Congress Subject Headings lefordítási kísérleteinek tapasztalatai azt mutatják, hogy könnyebb az LCSH módszertani elveit felhasználva a nulláról létrehozni egy hasonló tárgyszórendszert az adott ország nemzeti nyelvén, mint használható fordítást produkálni.

A tanulmány a három, nemzetközileg legismertebb osztályozási rendszer jelenlegi helyzetét kívánja bemutatni, a többiről csak néhány szót ejt. A Library of Congress osztályozási rendszere, amelynek új kiadását 1994-ben kezdték közreadni, országosan elterjedt az USÁ-ban és néhány más országban is. A kettőspontos osztályozási rendszert Ranganathan tanítványa, M.A. Gopinath fejleszti tovább, és az átdolgozott táblázatokat 1987 óta adják ki újra. A Nagy-Britanniában született Bliss-féle könyvtári osztályozás 2. kiadásának közreadása is folyik, a tervezett 22 kötetből 10 már megjelent. A Dalhberg által 1982-ben javasolt Information coding classification, illetve a Broad system of ordering (BSO) mintha elfelejtődtek volna.

A *Dewey-féle Tizedes Osztályozás (TO)* kiadói jogai 1988 óta az OCLC Forest Press-t illetik, a szerkesztőség 1923 óta a Library of Congressben van. A TO fejlesztési irányát az Editorial Policy Committee szabja meg, amelynek tagjai az OCLC, a Library of Congress, az amerikai és angol könyvtárosegyesületek, illetve az egyes könyvtártípusokat képviselő szakértők. A TO-t 135 ország 200 ezer könyvtárában használják. 1992-ben CD-ROM-on is kiadták az „elektronikus Dewey"-t, az elmúlt évben pedig bejelentették a Dewey for Windows fejlesztését. A módosításokról, változtatásokról a könyvtárak rendszeresen értesülnek, WWW-n és e-mailen keresztül „hot-line" szolgáltatást is tart fenn a Kongresszusi Könyvtár.

Az *Egyetemes Tizedes Osztályozás (ETO)* fejlesztésében új fordulat állt be 1991-ben, amikor létrejött az UDC Consortium, amelynek a FID átadta a fejlesztés és a kiadás jogát. Sok ország szerezte meg a táblázatok nemzeti nyelvű kiadásának és terjesztésének licencét, köztük Oroszország is. Az ETO szerkesztőbizottsága 15 ország 19 szakértőjéből áll, évente adják ki az ETO módosításait és kiegészítéseit. Az ETO-t eddig 20 nyelven adták ki, a legutóbbi nemzetközi középkiadás angol és francia nyelven jelent meg 1993-ban. Ebben az évben kezdte a Consortium a Master Reference File (MRF) terjesztését. A nemzetközi táblázatok alapján az adatbázis elkészült angol, francia, német, magyar és japán nyelven. Az ETO fejlesztésében új irányok is jelentkeztek: a táblázatok átszervezése fazettás rendszerré.

Oroszországban kétszer is, 1921-ben és 1962-ben született kormányzati szintű döntés az ETO kötelező bevezetéséről, ennek ellenére nem vált elterjedtté.

A *Könyvtári-bibliográfiai osztályozás (Bibliotečno-bibliografičeskaâ klassifikaciâ, BBK)* erényeit maguk az orosz könyvtárosok se igen ismerték el, elsősorban a sokáig hivatalosan hirdetett „ideológiai felsőbbrendűsége" miatt, bár a szerkezetében, megoldásaiban, az indexelés módszerében sok figyelemre méltó vonás van. A külföldiek érdeklődtek viszont a BBK iránt, és az 1960-as években német nyelven cikk és könyv is jelent meg róla. Az 70-es években még olyan javaslat is született, hogy az NSZK (!) könyvtáraiban általánosan kötelezővé kellene tenni a BBK-t (az NDK-ban ezt meg is tették). Dalhberg 1974-ben megjelent monográfiája után a BBK bekerült a külföldi könyvtárosképzők tananyagába is.

Oroszországban minden könyvtártípus számára adtak ki BBK-táblázatokat, az 1970-es években kiegészítéseket és módosításokat is kezdtek közreadni, bár meglehetősen rendszertelenül. A rendszer távlati fejlesztése is problematikus: mindössze néhány tucat szakértője van, viszont sok, elsősorban társadalomtudományi területet, gyökeresen át kellene dolgozni. A fejlesztést mégis szem előtt kell tartani, már csak azért is, mert a moszkvai nemzeti könyvtár gépi

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

rendszere a BBK-t használja információkereső nyelvként. A BBK átalakítása azért folyik nagyon lassan, mert sem megfelelő szervezeti kerete, sem anyagi háttere nincs (évek óta nincs például főszerkesztője). A BBK esetleges elvetése egyenlő lenne a szakkatalógus megszüntetésével az orosz könyvtárakban, márpedig ez egy soknyelvű országban katasztrófa lenne.

(Rácz Ágnes)

97/410

SATIJA, M.P.: The revision and future of Colon Classification = Knowl.Org. 24.vol. 1997. 1.no. 18-23.p.

A Kettőspontos Osztályozás revíziója és jövője

Osztályozási rendszer; Ranganathan-féle osztályozás

A kettőspontos osztályozási rendszert megalkotója, S.R. Ranganathan tette először közzé 1933-ban. Azóta számtalan revíziót ért meg, a legutolsót 1987-ben. Bár ténylegesen India nemzeti osztályozási rendszerévé vált, mára már elavult, és életképes rendszerként való fennmaradása veszélybe került. A szerző számtalan okot sorol fel e tendencia magyarázására, ezek egyike, hogy ez a rendszer nem élvez intézményi támogatást, mint más modern rendszerek, így a Dewey-féle, az ETO vagy a Kongresszusi Könyvtáré. Többféle megoldást is ajánl a rendszer megőrzésére és újjáélesztésére.

(Autoref.)

97/411

ASKEW, Colin: University library provision of subject guides to the Internet = New Rev.Inf.Libr. Research. 2.vol. 1996. 73-96.p. Bibliogr.

Témaköri útmutatók az Internethez az egyetemi könyvtárban

Egyetemi könyvtár; Gépi információhordozó; Számítógép-hálózat; Tárgyszómutató

Az egyetemi könyvtárnak is feladata, hogy tematikus kalauzzal segítse a használót eligazodni az Internet gazdag információforrásai között. Jelenleg a keresésnek két alapvető módja van: kulcsszavas keresés (keresőgépek és automatikus indexek révén; ilyen pl. az *Alta Vista*), valamint tárgyszavas keresés (hierarchikus „fa" szerkezettel; ilyen pl. a *Yahoo!*). A két mód mostanában együtt is megjelenik (erre példa a *Yahoo!* „Open Text" visszakereső rendszere; a Lycos és az *InfoSeek* is lehetővé teszi már a hierarchikus eligazodást, legutóbb pedig a *WebCrawler* egészült ki a GNN Select hierarchikus keresőszoftverrel). A feltárt forrásokat értékelni is kell: ezt a feladatot látja el a szórakozás-központú *Excite*, valamint az inkább kutatásra orientált *Magellan* (mindkettő a „cyber-újságok" elemzéseire épít). A könyvtári osztályozási rendszerek és tezauruszok sokkal részletesebbek az Internet saját indexeinél, ennélfogva a könyvtárosok ezeknél nagyobb segítséget tudnának nyújtani a használóknak.

Az Internet-kézikönyvek első hulláma az általános eligazodást szolgálta, de a következő hullám már az egyes tárgykörök Internet-forrásainak felkutatásához ad segítséget. A könyvtárakban különféle tematikus segédletek készülnek, a házi útmutatótól a mások által előállított kalauzokhoz létrehozott kapcsolatokig. A Bloomsburg University of Pennsylvania „Subject index to the Internet" c. listáján pl. szerepel az *Argus Clearinghouse*, a *UC Santa Cruz subject guide to online resources*, a *WWW virtual library* és a *Yahoo!*. A kapcsolószavakat (link words) aláhúzással emelik ki, s röviden a forrásokat is ismertetik.

A brit Web-helyek közül 20 egyetemet választottak ki (ezek fele Londonban működik); a BUBL és a NISS a legjelentősebbek. Az Exeter Egyetem könyvtára szolgáltatja talán a legjobb Internet-kalauzt: ismerteti a keresőgépeket, a tematikus fákat, és mindegyik kategórián belül

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

részletesen ismerteti a legjobb eszközök többségét. Ezenkívül még a keresőgépeket értékelő néhány cikkre és kutatási jelentésre is rá lehet kattintani.

A szerző felveti, hogy a hivatkozásvizsgálatokhoz hasonlóan az egyes egyetemek közötti elektronikus kapcsolatokat is érdemes lenne megvizsgálni.

Az egy-egy tárgykörre vonatkozó tematikus kalauzok közül olvashatunk a Westminster Egyetem kalauzáról az építészeti környezettel kapcsolatos forrásokhoz, a Carnegie Mellon Egyetem kalauzáról a brit-amerikai szépirodalomhoz, a Virginiai Állami Egyetem kalauzáról az angol irodalomtudományi forrásokhoz. Hasonló áttekintést kapunk a történelmi, társadalomtudományi és egészségügyi forráskalauzokról. Mivel több intézmény is próbálkozik ilyesmivel, a legegyszerűbb az lenne, ha kapcsolatot hoznának létre a már elkészült kalauzokhoz.

Jelenleg az Internet a számítógépesek abbéli törekvéseit tükrözi, hogy minél látványosabb játékszereket alkalmazhassanak, s az információkereső emberek igényei háttérbe szorulnak.

Az Internet további fejlődésével új helyzet áll elő. Ha az egyetemek követik a trendet és a külső hozzáférés ingyenessége megszűnik, és ha a könyvtárosok részt vesznek az „eladható adatok" termelésében, egész szakmánkat újra kell majd gondolnunk.

(Mándy Gábor)

97/412

CROSS, Phil: A guide to citing Internet resources = Vine. 104.no. 35-39.p.

Hogyan hivatkozzunk Internet-forrásokra?

Hivatkozás; Számítógép-hálózat

A dokumentumszolgáltatók köre igen sokféle. Vannak saját (egyetemes, szakterületi vagy dokumentumtípus szerint szerveződött) gyűjteményre építő szolgáltatók. Vannak olyanok, amelyek konkrét kérésre más gyűjteményből keresik ki az igényelt művet. Vannak olyan cégek, amelyek folyóiratok tartalomjegyzékét teszik hozzáférhetővé, hogy annak alapján lehessen náluk dokumentumot rendelni. Könyvtáraknak is vannak térítéses szolgáltatásaik. Vannak elektronikus dokumentumszolgáltatók és teljes szövegű online szolgáltatók. A szakirodalomban Jackson, Higginbotham és Bowdoin, valamint Line és Machovec foglalkoztak azzal a kérdéssel, hogy a dokumentumszolgáltatók kiválasztásánál és értékelésénél milyen kritériumokat érdemes figyelembe venni.

A térítések vagy költségek nagysága igen fontos szempont, függ a számlázás módszerétől és az esetleges támogatásoktól. Line nézete szerint a költségek a könyvtárakat és nem az egyéni használókat kell hogy terheljék. A költségek között figyelembe kell venni a közvetett költségeket is: szállítás, gyorsasági felár, szerzői jogi és szolgáltatási kiadások. Célszerű megvizsgálni, mekkora az alapár, rögzített vagy változó, hány oldalra vonatkozik, jár-e pluszköltséggel a gyors szállítás, van-e kezelési költség, jár-e pluszköltséggel a faxon való szolgáltatás, tartalmazza-e az alapár a szerzői jogdíjat, felmerül-e használati díj, ha a szolgáltatót az OCLC-n, a Dialogon keresztül érjük el.

A szolgáltatás lefedése vonatkozhat a témára, az időtartamra és a dokumentumtípusokra. Az ezzel kapcsolatos információk legtöbbje kiderül a feldolgozott periodikumok jegyzékéből. Különleges és régi anyagok esetében rendszerint más könyvtárakat is igénybe kell venni. Higginbotham és Bowdoin szerint a lefedést vizsgálva az értékelésnél a következő szempontokat kell érvényesíteni: az illető könyvtár igényeit, a felsőoktatásban vállalt szerepét és a kiszolgált használók kutatási igényeit.

A forgási sebesség (válaszadási idő) vizsgálatakor különbséget kell tenni a meghirdetett és a tényleges válaszadási idő között. A válaszadási idő természetesen a kérés természetétől is függ. Sok szolgáltató kínál normál szolgáltatása mellett sürgős szolgáltatást is, 24-48 óra alatt.

A tényleges teljesítési arány is eltérhet a meghirdetettől. Meg kell vizsgálni, a kérések hány százalékát nem tudják teljesíteni, illetve hogy milyen típusú kérések jelentenek problémát.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

A könyvtár technológiai lehetőségeivel (IV. és III. generációs fax, Ariel, ftp, futár, posta vagy teljes szövegű adatbázis) össze kell vetni az ajánlott szolgáltatási opciókat.

Ideális esetben a szolgáltatók szerzői jogilag tisztázott dokumentumokat kínálnak, ezzel tehermentesítve a könyvtárat.

A számlázási opcióknál felmerülnek a következő kérdések: elfogadnak-e hitelkártyát, kell-e pénzletétet létrehozni, mennyi annak minimális összege, küld-e a szállító havi számlákat, küld-e számlát a dokumentummal együtt, megköveteli-e az előzetes fizetést.

A megrendelésnél a telefon, fax és e-posta mellett egyre inkább igény van az online rendelésre és a hivatkozás rendeléskor való hasonlítására. A használók is egyre inkább szeretnék a dokumentumokat maguk megrendelni a szállítóktól.

Ha a képek vagy szövegek minősége nem megfelelő, először a könyvtárnak saját technikai felszereltségét kell megvizsgálnia, majd a szolgáltatási opcióikat.

A termék használatának kényelme igen fontos szempont a képzési igények és a használói megrendelések szempontjából. Meg kell vizsgálni, hogy megrendelést lehet-e tenni már használatban lévő egyéb szolgáltatásokon keresztül, hogyan illeszkedik a megrendelés a munkamenetbe, könnyen lebonyolítható-e az Interneten vagy más típusú hálózati kapcsolat révén.

A dokumentumszolgáltatás fontos eleme, hogy rendelkezésre áll-e egy közvetlen kapcsolattartó személy problémák esetére, továbbá hogyan lehet tájékozódni a kérések státuszáról.

A szolgáltatók közül úgy lehet választani, hogy az ismertetett kiválasztási kritériumokat az egyes szolgáltatónként összehasonlító táblázatba foglaljuk. Legcélszerűbb két vagy három olyan szállítót kijelölni, akik a kérések legtöbbjét képesek kielégíteni. Fontos tudni, hogy egyetlen kritériumot sem lehet elszigetelten figyelembe venni, és a kiválasztási elveket rendszeresen felül kell vizsgálni.

(Hegyközi Ilona)

Lásd még 414, 452-453

Katalógusok

97/413
COUSINS, Shirley: COPAC: new research library union catalogue = El.Libr. 15.vol. 1997. 3.no. 185-188.p.

Brit egyetemi könyvtárak közös online katalógusa: a COPAC

Egyetemi könyvtár; Együttműködés -belföldi; Online katalógus

A COPAC egy új, központi online katalógus, amely a legfontosabb brit egyetemi könyvtárak katalógus-információihoz biztosít ingyenes hozzáférést. Jelenleg Cambridge, Glasgow, Edinburgh, Leeds és Oxford egyetemi könytárai, valamint a dublini Trinity College könyvtára vesz részt a rendszerben. E könyvtárak mindegyike a CURL (Consortium of University Research Libraries) tagja. A jelen cikk írásakor folyamatban van két további könyvtár (Imperial College of Science, Technology and Medicine és London University Library) rekordjainak betöltése, és a fennmaradó további 12 CURL-tagkönyvtár katalógusait is folyamatosan be fogják építeni a rendszerbe. A COPAC Web-címe http://copac.ac.uk/copac, telnet-címe pedig 07 copac.ac.uk, ez utóbbi esetben a használói azonosító és a jelszó egyaránt *copac*.

(Autoref.)

Információkeresés

97/414
KNIGHT, Jon P.: Resource discovery on the Internet = New Rev.Inf.Net. 2.vol. 1996. 3-14.p. Bibliogr. 17 tétel.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Információkeresés az Interneten

Gépi dokumentumleírás; Gépi indexelés; Gépi információkeresés; Hatékonyság; Számítógép-hálózat

Az Interneten a tájékoztató források lelőhelyének felkutatása és változó lelőhelyének nyomon követése (ezt nevezik „resource discovery"-nek) jelentős problémát okoz. A hatalmas, egyre növekvő információmennyiség többnyire strukturálatlan, minősége változó, forrásait nem adják meg, gyakran csak meghatározott ideig és csak korlátozott használói kör számára hozzáférhető.

A hálózati források felkutatására és nyomon követésére számos megoldást javasoltak illetve valósítottak meg, kezdve a hagyományos, könyvtári katalógusok elveire épülő megoldásoktól a nagy, centralizált, automatikus indexelő szolgáltatásokon át a megosztott indexelési technikákig. Egyik sem kínál tökéletes megoldást. A keresők igényeik szerint választhatnak közülük: korlátozhatják a keresést egy-egy szakterület színvonalas forrásaira, míg mások egy-egy keresőkérdésnek megfelelő valamennyi forrást kinyerhetnek.

Az Internet-források könyvtári elven történő katalogizálására számos kísérlet történt. Az amerikai OCLC Intercat projektje (1994-től) 240 önkéntes könyvtár bevonásával keresett és választott ki, majd katalogizált az Interneten elérhető forrásokat (web-lapokat, illetve bizonyos szakterületek anyagát). Két év alatt többezer forrást katalogizáltak. A USMARC formátum 856-os mezőjét használták fel a lelőhely és a hozzáférési adatok feltüntetésére. A könyvtáros feldolgozók személye volt a garancia arra, hogy színvonalas metaadatok készüljenek el. – Az angliai Elib program keretében bizonyos szakterületek legjobb minőségű forrásainak kiválasztására és katalogizálására ún. tematikus információs kapuk (SBIG, Subject Based Information Gateways) alakultak. Ezek a USMARC-nál sokkal egyszerűbb metaadat-formátumot használtak, amely az IAFA (Internet Anonymous FTP Archive) mintaállományaira (template) épült.

A centralizált, automatikus indexelésre igen nagy igény mutatkozik annak érdekében, hogy létrejöjjenek az Internet-források átfogó katalógusai (ilyenek pl. a Lycos, az Alta Vista, a Webcrawler). Ezek ún. keresőrobotokat alkalmaznak, arra építve, hogy a legtöbb Internet-forrást HTML-kapcsolat köti össze. A robot munkája kezdetben egy viszonylag kicsi dokumentum-adatbázisra épül, amely egyes dokumentumok tartalomjegyzékét, tartalmi összefoglalóit, hiperszöveges kapcsolatait tárja és dolgozza fel, majd halad tovább e kapcsolatok segítségével új, kapcsolódó dokumentumok feldolgozásával. A teljes indexelési ciklus az Internet növekedése miatt két-három hétig is eltart. A problémák a következők: a dokumentumok felvétele során nem történik minőségellenőrzés; a dokumentumok igen csekély része van osztályozva; a keresésnél az alapértelmezés a „VAGY", nem pedig az „ÉS". További gond, hogy a robotok által elvégzett indexelés megterhelő a hálózat és a távoli lelőhelyek számára.

A források mennyisége nagyobb ütemben nő, mint a hálózat átviteli sebessége. A centralizált indexelő szolgáltatások nem lesznek képesek alkalmazkodni ehhez – a megoldást a több hely között megosztott (közös) indexelés jelenti. – Egy másik megoldást kínál a szabadon hozzáférhető Harvest rendszer. Az indexelést egy ún. gatherer végzi, az információ egy adatbázisba kerül. A hozzáférést egy ún. broker kezeli, amely egyéni használók és más brokerek keresési kéréseit egyaránt kezelni képes. Egy-egy kérdést több brokernek is elküldhetnek. Ezt a megoldást számos megosztott indexelést végző rendszer használja, például a UK ACademic DireCtory (AC/DC). – Ismét más megoldás egy olyan keresőprotokoll használata, amelyben lehetőség van forrásközvetítésre és ismeretek továbbítására. Ilyen pl. a WHOIS++. Ennek szerverei speciális invertált indexet hoznak létre (ennek neve: centroid). Az együttműködő szerverek ezt egymás között továbbadják. A kereső nemcsak találatokat kap a megkérdezett szervertől, hanem további centroidok címeit is. A szakterületi szolgáltatásokat tehát átfogó indexeléssel kombinálták. Az Elib program ROADS projektje a WHOIS++-t használja előlapként a manuálisan épített SBIG-katalógusokban végzett multidiszciplináris keresésekhez. A centroidok ötlete adta a közös indexelési protokoll (Common Indexing Protocol, CIP) magját.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

A metaadatok minősége meglehetősen sok kívánnivalót hagy maga után a centralizált, robotok által létrehozott indexekben. A robot meg tudja állapítani, hogy mikor változtatták meg legutóbb a dokumentumot, de ez idáig nem találták meg az egyszerű megoldást arra, hogy a metaadatokat közvetlenül feltüntessék szabványos formátumban. Az egyik megoldás a HTML-dokumentumok fejrészét használja fel, amelynek van egy „metaadat-elemek" része. Ez nem jelenik meg a dokumentum olvasói előtt, de a robotok kinyerhetik és felhasználhatják. A remények szerint a Weben sok dokumentum tartalmazza majd az alapvető metaadatokat. Lehetséges, hogy a jó metaadatokkal rendelkező dokumentumokat a keresési eredmények között előbbre is fogják rangsorolni az indexelő szolgáltatások. A szerzők és a kiadók metaadatai természetesen nem válthatják ki a képzett katalogizálók munkáját.

(Hegyközi Ilona)

97/415

DIAZ, Karen R.: User success in a networked environment = RQ. 36.vol. 1997. 3.no. 393-407.p.

A hálózaton való keresés eredményessége

Adatbázis; Felmérés; Gépi könyvtári hálózat; Hatékonyság; Online információkeresés

A tanulmány megkísérli felmérni, mennyire sikeresen keresnek a használók a hálózaton. 43 téma keresése során olyan gyakorlatot kellett végrehajtaniuk, amely különböző adatbázisok közötti választásra, többféle adatbázis-interfész használatára és a helyes terminológia kiválasztására késztette őket. Azt tekintették sikernek, ha a témán belül volt olyan kinyomtatható rekord, amely minden kérdésnek megfelelt. A sikert elősegítő vagy hátráltató tényezők közül a legjelentősebbek: a megfelelő adatbázis kiválasztása, összetett fogalmak sikeres használata, a használt interfész, és a feladat teljesítéséhez igénybe vett adatbázisok száma. A vizsgálat eredményei alapján következtetések vonhatók le a hálózatok és az adatbázisok tervezésével és a használók képzésével kapcsolatban.

(Autoref.)

97/416

DONG, Xiaoying – SU, Louise T.: Search engines on the World Wide Web and information retrieval from the Internet: a review and evaluation = Online CDROM Rev. 21.vol. 1997. 2.no. 67-81.p. Bibliogr.

Keresőgépek a World Wide Weben: áttekintés és értékelés

Információkeresési rendszer értékelése; Számítógép-hálózat

Jelenleg a World Wide Web keresőrendszerei szolgálnak az Internet-források indexelésére és visszakeresésére. A keresőrendszerek hatékonyságának összehasonlítása és értékelése nagy jelentőségű a rendszerszervezők és információs szakemberek, valamint a felhasználók számára, mert egyre jobb eszközök kifejlesztéséhez vezet. A cikk ismerteti a Web-alapú adatbázisok fajtáit és speciális jellemzőit és összehasonlítja őket a hagyományos adatbázisokkal. Ezután a Web-alapú keresőrendszerek tesztelésére és értékelésére vonatkozó irodalomból közöl szemlét. Bemutatja a korábbi tanulmányokban használt eszközöket és módszereket, és összefoglalja eredményeiket. Néhány kritikai észrevételt is tartalmaz a korábbi cikkekről és javaslatot tesz a további kutatások irányára, kiemelve a Web-alapú keresőrendszerek értékelésének fontosságát a felhasználó szempontjából.

(Autoref.)

97/417

DeZELAR-TIEDMAN, Christine: Known-item searching on the World Wide Web = Internet Ref.Serv.Q. 2.vol. 1997. 1.no. 5-11.p.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Ismert címek keresése a World Wide Weben

Információkeresési rendszer értékelése; Számítógép-hálózat

[A forrás-folyóirat az alábbi címen szerezhető be: HAWORTH DOCUMENT DELIVERY CENTER, Haworth Press, Inc., 10 Alice Street, Binghamton, N.Y. 13904]

A tanulmány célja annak megállapítása volt, hogy lehetséges-e ismert művekre keresni a Web néhány népszerű keresőrendszerével, és hogy a kapott találatok elfogadhatók-e a használók számára. A szerző négy ilyen, ún. keresőgépet próbált ki és hasonlított össze, az általuk nyújtott legérzékenyebb keresési technikát használva. Harminckilenc Web-helyet választottak ki és kerestek rájuk cím szerint, majd a megjelenített találatok relevanciája és sorrendje szerint rangsorolták őket. Az első helyen az *Infoseek Guide* végzett, az *Excite* és az *Alta Vista* is megfelelőnek bizonyult. A leggyengébben szerepelt a *Lycos A2Z*, amely nincs kellően felkészítve az ilyen típusú keresésre.

(Autoref.)

97/418
WOHRLEY, Andrew A. – MITCHELL, Cindy: Internet patent databases: everyone is a patent searcher now = Internet Ref.Serv.Q. 2.vol. 1997. 1.no. 53-66.p.

Az Interneten lévő szabadalmi adatbázisok összehasonlítása

Adatbázis -szabadalmi; Információkeresési rendszer értékelése; Számítógép-hálózat

[A forrás-folyóirat az alábbi címen szerezhető be: HAWORTH DOCUMENT DELIVERY CENTER, Haworth Press, Inc., 10 Alice Street, Binghamton, N.Y. 13904]

A United States Patent and Trademark Office (USPTO) adatbázisának kínálata az Interneten láncreakciót indított el: egyre több szabadalmi adatbázis jelenik meg a világhálón. A szabadalmi információk sohasem voltak ilyen kényelmesen kereshetők, ennyire olcsók, és ilyen sok használó számára hozzáférhetők. Az új lehetőségekkel együtt azonban egy sor kérdés is felmerült, pl. hogy mire használhatók elsősorban és milyen különbségek vannak közöttük. A szabadalmi adatbázis-keresésben járatlan könyvtárosok valószínűleg nem szívesen végeznek ilyen típusú információkeresést. A cikk ismerteti az Interneten elérhető szabadalmi adatbázisokat, felsorolja erősségeiket és gyengéiket, és felhívja a figyelmet a legjobb ingyenes szolgáltatásokra.

(Autoref.)

Lásd még 445

Olvasószolgálat, tájékoztató munka

97/419
DANFORD, Robert – CIRILLO, Susan [eds.]: Violence in the library; protecting staff and patrons. P. 1-2 = Libr.Adm.Manage. 11.vol. 1997. 2.no.; 3.no. 86-101.p.;157-171.p.

Erőszak a könyvtárban: a személyzet és a használók védelme. Cikkgyűjtemény, 5 közlemény

Biztonsági berendezés; Kommunikáció -használókkal; Rendbontás; Rombolás

A cikkek címe: Bűnözésmentes környezet tervezése; hogyan tehetjük biztonságosabbá az épületet. – A könyvtáros törvényes felelősségének, kártérítési kötelezettségének problémái. – Hogyan tehetjük biztonságosabbá az épületet: biztonsági intézkedések és berendezések. – Sajátos problémák a könyvtári világban. – Mikor az

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

erőszak betör a munkahelyre; személyzeti problémák.

97/420
SCHRADER, Alvin M.: Why you can't „censorproof" your public library: what research tells us = Public Libr.Q. 16.vol. 1997. 1.no. 3-30.p.

Miért nem tehető „cenzúrabiztossá" a közművelődési könyvtár?

Közművelődési könyvtár; Olvasáskorlátozás; Szellemi szabadság

[A forrás-folyóirat az alábbi címen szerezhető be: HAWORTH DOCUMENT DELIVERY CENTER, Haworth Press, Inc., 10 Alice Street, Binghamton, N.Y. 13904]

A könyvtárra gyakran nehezedik használói nyomás annak elérése érdekében, hogy egy bizonyos kifogásolt művet távolítson el az állományából. Némely könyvtáros elejét véve a várható panaszoknak igyekszik eleve „cenzúrabiztossá" tenni gyűjteményét, egyfajta öncenzúrát érvényesítve a válogatásban, gyarapításban, selejtezésben, osztályozásban, elhelyezésben, címkézésben, korhatárok megállapításában. A cikk szerint mindez csak önáltatás, mert a könyvtár és használói között az ilyen konfliktusok hosszú távon elkerülhetetlenek.

A könyvtáros nem tudhatja előre, mi lesz a cenzurális törekvések későbbi célpontja. A befogadás-esztétika szerint egy szövegnek nincs egyszer és mindenkorra végérvényesen meghatározott jelentése. Az olvasó maga alkotja meg a jelentést, saját élete, korábbi olvasmányai, közösséghez tartozása és még sok egyéb tényező alapján. Az olvasat eshet elég közel a szerző szándékaihoz, de állhat tőle igen távol is. Sokféle értelmezés lehetséges, az egyes olvasók reakciója előre megjósolhatatlan. Gyakori támadási felületet képez a mű címe, szerzője vagy témája. A rengeteg új cím közül előre nem tudható biztosan, hogy melyik kerül majd pellengérre. A régebben sokat támadott művek cím szerinti kiszűrése azért is reménytelen, mert közülük némelyek az idők során komoly irodalmi rangot vívtak ki maguknak (pl. Huckleberry Finn, Zabhegyező, Egerek és emberek stb.). A szerzők szerinti szelekció sem valósítható meg, mert lehet, hogy az író egyik alkotása botránykő, a másik azonban nem az. A tucatművek szerzői pedig gyakran a legkeresettebbek, tehát nem mellőzhetőek. Az exponált témák tekintetében sincs biztos fogódzó, időről időre fölbukkannak új témakörök, a régebbiekkel szemben pedig változik a társadalmi megítélés.

Minden könyvtár állománya idővel kikezdhető, kritizálható. A közművelődési könyvtárosok társadalmi küldetése, hogy a közösség minden egyes tagja számára megkönnyítsék (ne pedig nehezítsék) a hozzáférést a szükséges információkhoz. A kivihetetlen „cenzúravédelemmel" szemben másik lehetőség, ha a könyvtár felkészül a várható támadásokra pl. a használói közösség elemzésével, a küldetésnyilatkozat időnkénti felülvizsgálásával, olyan szelekciós elvek kidolgozásával, melyekben fő szempont a szellemi szabadság, panaszkezelési módszerek kialakításával, a személyzet továbbképzésével, információs programokkal, politikai kezdeményezésekkel. A cenzúra hatásáról propagálható klasszikus irodalmi művek születtek pl. Orwell: 1984; Bradbury: Farenheit 451; Atwood: A szolgálólány meséje.

Átfogó programok is lehetségesek a cenzurális nyomások enyhítésére. Kanadában 1984 óta rendezik meg az „Olvasás szabadságának heté"-t, melyet a Könyv és Periodika Tanács finanszíroz. Az Egyesült Államokban 1982 óta van „Tiltott könyvek hete" a könyvtáros egyesület (ALA) szervezésében. Mindezeket helyi proklamációk is támogatják.

A könyvtárosok határozott kiállása a cenzúra-kísérletekkel szemben javíthatja egy könyvtár hírnevét. Az állománygyarapítás legfőbb elve a bővítés, ne a kirekesztés legyen. Egyik olvasó se határozza meg, hogy egy másik olvasó mihez ne férhessen hozzá, hanem inkább arról nyilatkozzon, ő mit szeretne olvasni. Ha úgy tekintjük, a gyermekirodalom is tartalmaz számos erőszakos vagy politikailag felforgató mozzanatot. Nem attól kell félni, ha olvasnak a fiatalok, hanem attól, hogyha képtelenek erre. Az önmagukat kormányzó társadalmakban a szólásszabadság minden diskurzus alapja. A közművelődési

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

könyvtáraknak az egyének változatos érdeklődését kell kielégíteniük. Legyen hallható ne csak a cenzúrát követelők, hanem a cenzúrát ellenzők hangja is.

(Nagypál László)

97/421

CHILDERS, Thomas A.: Using public library reference collections and staff = Libr.Quart. 67.vol. 1997. 2.no. 155-173.p. Bibliogr.

Milyen mértékben veszik igénybe a kézikönyvtárat, illetve a személyzetet az olvasók a közművelődési könyvtár referenszrészlegében?

Felmérés; Használói szokások; Kommunikáció -használókkal; Közművelődési könyvtár; Referensz; Segédkönyvtár, kézikönyvtár

Kalifornia egyik tehetős és főként angolszász lakosú településén 57 használót kérdeztek meg arról, hogyan és milyen gyakran veszi igénybe a közművelődési könyvtár tájékoztató szolgálatát. Két hasonló vizsgálatot végeztek ezután egy spanyol és egy vietnámi településen is. Az angol mintából nyert adatok alapján már előzetesen meg lehetett állapítani bizonyos összefüggéseket: a közvetett és közvetlen keresések esetében a használók ugyanúgy vélekedtek a keresés teljességéről. A közvetett kereséseket a hasznosság szempontjából jobbnak ítélték. Azok a használók, akik nem kérnek segítséget, rendszerint úgy jönnek a könyvtárba, hogy van már elképzelésük arról, milyen forráshoz kell fordulniuk (ez nem index vagy katalógus). A keresési igények túlnyomórészt „komoly" semmint „alkalmi" természetűek még a külső megfigyelő számára is. Úgy találták, hogy a könyvtárosok segítő beavatkozása a keresések 40%-ánál növelte az eredményességet, ideértve azokat az eseteket is, amikor a használó előzetesen már konzultált a könyvtárossal. A használók a legkülönbözőbb módokon élnek a referensz szolgáltatással. A spanyol és vietnámi környezetben végzett felmérések az eredeti vizsgálat tapasztalatait tükrözték azzal a különbséggel, hogy ott a referensz állományt gyakrabban használták iskolai feladatokra, és – főként a vietnámiak – tágabb keresőkérdéseket fogalmaztak meg a konkrét információkérés helyett.

(Autoref. alapján)

97/422

DEARDORFF, Thomas C. – GARRISON, Anne Olivia: Developing an automated current awareness program using microcomputers and electronic mail = Tech.Serv.Quart. 14.vol. 1997. 4.no. 1-12.p. Bibliogr.

Automatizált gyorstájékoztató rendszer kiépítése mikroszámítógép és e-mail segítségével

Elektronikus posta; Gyorstájékoztatás; Keresőkép; Kisszámítógép

[A forrás-folyóirat az alábbi címen szerezhető be: HAWORTH DOCUMENT DELIVERY CENTER, Haworth Press, Inc., 10 Alice Street, Binghamton, N.Y. 13904]

A University of Washington (Seattle) könyvtára az új szerzeményekről való tájékoztatás hatékonyságának javítása érdekében egy gazdaságos elektronikus témafigyelő rendszert dolgozott ki, amelynek lényege az, hogy a profilok szerinti listákat automatizáltan terjesztik, illetve juttatják el egészen az érdekeltek számítógépéig. A Zephyr nevű szolgáltatás a helyi igényekre szabott Hypercard programra támaszkodik: ennek segítségével lehet a profil-adatbázist létrehozni, az egyetem területén lévő adatbázisokban keresni, és az eredményeket e-postával kiküldeni. A profilokat a könyvtárosok az érdekeltekkel folytatott személyes beszélgetések keretében pontosítják. A Zephyr, illetve a hasonló témafigyelő rendszerek új távlatokat nyitnak a könyvtárak számára, amennyiben aktívan bevonják a használókat a szolgáltatási programba. 1994-es bevezetése óta ma a Zephyr nagy népszerűségnek örvend, s a használói érdeklődés szerinti információterjesztésre irányuló erőfeszítések fontos erdményének tekinthető.

(Autoref.)

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

97/423
GLEADHILL, Daphne: Electronic enquiry desk: does the Nerd have the answer? = Libr.Technol. 2.vol. 1997. 2.no. 35-36.p.

Elektronikus referensz-szolgálat a Newcastle Egyetem könyvtárában

Egyetemi könyvtár; Elektronikus posta; Referensz; Számítógép-hálózat

A könyvtár éjjel-nappal működő referensz-szolgáltatást indított *Nerd* néven (Newcastle Electronic Reference Desk; a betűszó egyben szójáték is, a számítógépes-matematikus különcöket is gyakran nevezik így).

A könyvtár referensz-szolgálatában ugyanis problémák merültek fel: a válaszok pontossága erősen függött a könyvtáros egyéni tudásától, tapasztalataitól, gyakran túlságosan sokat kellett várni a válaszra, a referensz-könyvtárosok ideje igen egyenetlenül oszlott meg, képzett könyvtárosnak is gyakran elemi tájékoztatási feladatokkal kellett bajlódnia, sok használónak nehezére esett tájékoztatóhoz fordulni stb.

A Nerdet feltették az egyetemi hálózatra, s a használók maguk kereshetnek az egyre növekvő adatbázisban. Az új kérdéseket e-postával a megfelelő szakértőhöz továbbítják, aki a választ feltölti az adatbázisba. A Nerd a Weben is elérhető.

A használó először kulcsszavas kereséssel megnézheti, hogy hasonló kérdés szerepel-e már az adatbázisban. Ha nem, egy „Ask" gombra való kattintás űrlapot jelenít meg, amelybe be lehet gépelni a kérdést. Előfordul, hogy a kérdező e-postán kap specifikus választ, s ugyanakkor a kérdést általánosítva is megválaszolják, s ez a verzió kerül az adatbázisba.

A szoftver lehetővé teszi hypertext típusú kapcsolatok kiépítését más dokumentumokkal, illetve Web-oldalakkal (pl. a „hol tájékozódhatom a Maastricht-szerződésről?" kérdésre adott válaszból egy kattintással közvetlenül a szerződés teljes szövegét tartalmazó fájlba lehet ugrani). Ennek más előnyei is vannak, pl. a könyvtári nyitvatartásra vonatkozó válasz stabilan a nyitvatartási adatokat tartalmazó fájlra mutathat, miközben a hivatkozott fájl szövegét szabadon lehet változtatni, módosítani.

Bár a kérdéseknek a megfelelő szakértőhöz való eljuttatását is automatizálni lehetne, a rendszert felügyelő könyvtáros (a szerző) személyesen osztja el a kérdéseket a tájékoztatók között. A kérdések és válaszok egy kézben való összefogása elősegíti a nyelvezet, a kulcsszavak egységesítését.

Sok probléma adódott a szoftver elégtelen működéséből; különösen a kulcsszavas keresés működik gyengén. A tájékoztató könyvtárosok körében az is aggodalmat okozott, hogy a gépi rendszer megnöveli a válaszok gyorsasága iránti elvárást, pedig a választ nem lehet mindig gyorsan megadni. Ezen azzal segítenek, hogy munkaigényesebb kérdések esetében először visszaigazolják a kérést, ami megnyugtatja a kérdezőt. Egy másik potenciális probléma az adatbázisban szereplő válaszok avulása (pl. külső forrásra, Web-lapra történő hivatkozás esetében). A válaszokba ezért beleírják az aznapi dátumot is, így figyelmeztetve a használót az idő múlására. Időnként magukat a válaszokat és a bennük szereplő Internet-hivatkozásokat is ellenőrzik.

A jövőben lehetővé kívánják tenni, hogy más használók is megjegyzést fűzzenek a válaszokhoz, valamint ugyanennek a szoftvernek egy másik alkalmazásaként létre akarnak hozni egy „kívánságok könyvét" is a helyi hálózaton.

1996 szeptembere óta, amikor a Nerdet az addig összegyűjtött kérdésekre alapozva útjára indították, az adatbázis gyarapodása meglehetősen lassú volt (hetenként átlag 2 új kérdés). Ezeknek egyharmadát tették fel a nyitvatartási időn kívül. Mivel a szoftverrel nem voltak elégedettek, nem nagyon reklámozták a szolgáltatást. A spontán használatot egyelőre nem tudják mérni, de remélik, hogy sok használó megtalálta a választ kérdéseire. (A szolgáltatást az Interneten keresztül, az egyetemi könyvtár honlapjáról, a http://www.ncl.ac.uk/library címen lehet elérni.)

(Mándy Gábor)

97/424
KOUTNIK, Chuck: The World Wide Web is here: is the end of printed reference sources near? = RQ. 36.vol. 1997. 3.no. 422-425.p.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Itt a WWW – meg vannak számlálva a nyomtatott referenszművek napjai?

Hatékonyság; Referensz; Segédkönyv, kézikönyv; Számítógép-hálózat

Az Internet keresőrendszere, a World Wide Web látszólag feleslegessé teheti a nyomtatott referenszművek készítését. 104 referensz kérdés szisztematikus tanulmányozása azt igazolja, hogy a World Wide Web hatékony információforrás. Mindazonáltal jelenleg nem olyan forrás, mely a referensz kérdések többségére választ adna. A WWW bizonyos kérdésekre kiváló, míg másokra nem megfelelő. A tájékoztató könyvtárosoknak figyelembe kell venniük a World Wide Weben való kereséssel eltöltött időt is. Nem lenne bölcs dolog tehát egy olyan referenszművet kivonni az állományból, amely öt percen belül megadja a választ egy kérdésre, míg ugyanez 20 percig tart a Weben.

(Autoref.)

Könyvtárközi kölcsönzés, dokumentumszolgáltatás

Lásd 394

97/425
FINNIE, Elizabeth: Selection and evaluation of document suppliers = Man.Inf. 4.vol. 1997. 3.no. 25-26.p. Bibliogr.

Dokumentumszolgáltatók kiválasztása és tevékenységük értékelése

Dokumentumszolgáltatás; Gazdaságosság -könyvtárban; Hatékonyság

A bornemouthi egyetemi könyvtár és tájékoztatási szolgálat (BULIS) munkatársaitól a hallgatók gyakran kérték, segítsenek abban, hogy szakszerűen hivatkozzanak a hálózati elektronikus forrásokra (elektronikus folyóiratokra, cikkek preprintjeire, levelező listákra, hírcsoportokra). Erre még nincsenek szabványok, többek között azért, mert a dokumentumok között vannak efemer jellegűek, könnyen megváltoztathatók, a változtatások jelzésének nincsenek kialakult módszerei, a szerzőség sem egyértelműen tükröződik. A nyomtatott forrásoknál használatos hivatkozási módszerek kis változtatással alkalmazhatók az online dokumentumokra is, az Internet címzési rendszere (az URL) pedig hasznos eszköz az egyedi azonosításhoz.

A BULIS munkatársai a szabványok elkészültéig, átmeneti intézkedésként ajánlásokat állítottak össze. Az ajánlások nagyban támaszkodtak XiaLi és Nancy B. Crane könyvének (Electronic style: a guide to citing electronic information) második kiadására és az ISO 690-2 szabványtervezetére. Az Internet-forrásokra történő hivatkozás fő eleme a dokumentum URL-je vagy Internet-címe.

Egyéni művek: Szerző/Szerkesztő, Év. Cím (hordozó típusa). (Kiadás). Kiadási hely: Kiadó (ha megállapítható). Elérés: URL (Hozzáférés dátuma). – Az ISO szabványtervezet megadja azt is, hogy milyen típusú az online forrás (WWW, ftp vagy gopher stb.). A hozzáférés dátuma azt jelenti, hogy a hivatkozás megalkotója mikor tekintette meg vagy töltötte le a dokumentumot. A kiadó lehet hagyományos értelemben vett kiadó vagy az Interneten lelőhelyeket fenntartó cég. Vigyázni kell az URL-ek központozására, az egyes sorokat elválasztani csak a „/"-jeleknél szabad. A szerzőséget – ha nincs a szerző név szerint megadva – a legkisebb azonosítható szervezeti egységnek (testületi szerző) kell tulajdonítani. A kiadás dátuma gyakran a dokumentum alján szerepel a szerző nevével egyetemben, gyakran a „legutóbb frissítve" részeként.

Elektronikus folyóiratok: Szerző, Év. Cím. Folyóiratcím (online), évfolyam (szám), lelőhely a szolgáltatón belül. Elérés: URL (Hozzáférés dátuma). – A szolgáltatón belüli lelőhely megfelel a nyomtatott dokumentumoknál szokásos oldalszámozásnak, az ISO szabványtervezet erre pontos irányelveket ad. Ha nincs oldalszámozás vagy más megfelelő hivatkozás, a terjedelmet lehet megadni (sorokban vagy képernyő-terjedelemben). Egy-egy forrás többféle szerveren is rendelkezésre állhat (ftp, gopher, http formátum-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

ban), ezek URL-je is különböző, bár ugyanarra a forrásra utalnak.

Levelező listákon megjelenő üzenetek: Szerző, Nap Hónap Év. Az üzenet tárgya. Vitafórum (online). Elérés: a listagazda e-postai címe (Hozzáférés dátuma). – Ezeket az üzeneteket tehát a cikkekre való hivatkozáshoz hasonlóan célszerű kezelni.

Személyes elektronikus közlemények: Küldő (A küldő e-postai címe), Nap Hónap Év. Az üzenet tárgya. Az e-postai küldemény címzettje (a címzett e-postai címe).

További információk gyakran megtalálhatók a Web-dokumentumok forráskódjában. A Weblapok forráskódja bármely böngészőprogrammal megtekinthető. A forráskód, amely tartalmazhatja a szerzőségi közlést és a legutóbbi frissítésre vonatkozó információt, nem jelenik meg a képernyőn.

(Hegyközi Ilona)

97/426

HADLEY, Colin – BARROW, Edward: Licensed document supply: the role of IFRRO = Interlend. Doc.Supply. 25.vol. 1997. 2.no. 73-76.p.

Dokumentumszolgáltatás licencrendszerrel: a Reprodukciójogi Szervezetek Nemzetközi Szövetségének szerepe

Dokumentumszolgáltatás; Egyesület -rokon területen; Másolás; Szerzői jog

A Reprodukciós Jogokkal Rendelkező Szervezetek Szövetsége (IFRRO: International Federation of Reproduction Rights Organizations) 1980-ban kezdte meg működését. Az IFRRO-t a Nemzetközi Kiadói Szövetség (Intenational Publishers Association – IPA) és a Tudományos, Műszaki és Orvosi Kiadók Nemzetközi Csoportja (International Group of Scientific, Technical and Medical Publishers – SMT) alapította, ráébredve arra, hogy a jogosulatlan másolatok áradata milyen nagy mértékben sérti üzleti érdekeiket. 1984-től kezdve a szerzők érdekvédelmi egyesületei is tagok lehetnek, így ma 18 országból 66 szervezet vesz részt munkájában.

Az egyes országokban a szerzői jogok védelme igen változatos képet mutat; a törvényi szabályozástól kezdve az önkéntes alapokon nyugvó szokásjogig minden előfordul. Ez magyarázza a jogvédő szervezetek működésének különbözőségeit is. A négy alapvető modell az angol-amerikai, a német-spanyol, a holland és a skandináv.

Az angol-amerikai modell önkéntes szerződések rendszerén alapul. A szerzői jogok egyéni tulajdonosai, és az őket képviselő szervezetek egyaránt köthetnek megállapodásokat a szerzői jogvédő szervezetekkel (RRO). A jogdíjak összegyűjtése és elosztása statisztikákon alapul. A címekre lebontott információk alapján megbecsülik a használat intenzitását, ennek függvényében fizetnek a szerzői jogok tulajdonosainak.

A német-spanyol gyakorlatot törvényi rendelkezések könnyítik. A másológépek árába be van építve a díj, különböző tényezőket (pl. a gép kapacitását) figyelembe véve. Az elosztás szintén statisztikákon alapul, és függ például a védett mű típusától.

A hollandoknál az RRO munkája szintén törvény által szabályozott jogosítványi rendszer keretében folyik. A rendszer elsősorban a kormányzati és oktatási szférára terjed ki. A jogszabály megengedi a dokumentumok használóinak a másolást, amennyiben „megfelelőképpen tiszteletben tartják a szerzői jogokat". A jogdíjak mértékét a tanfolyami jegyzetek kivételével szintén szabályozzák.

Norvégiában, Svédországban és Finnországban az RRO-k csak a szerzői jogok tulajdonosainak érdekképviseleti szervezeteivel állnak szóba, egyénekkel nem kötnek megállapodást. Az úgynevezett „kiterjesztett kollektív jogosítványok rendszerének" két jellegzetessége van: egyrészt függetlenül attól, hogy a szerzői jog tulajdonosa érdekképviseleti szervezetnek tagja-e vagy sem, minden jogdíjat az RRO gyűjt be. Másrészt nem követik nyomon az egyes művekre járó jogdíjakat, a járandóságokat a kiadói „ipar" statisztikái alapján az RRO tagszervezetei állapítják meg és osztják szét, dokumentumtípusonként megbecsülve nagyságát (pl. újságcikk, szépirodalom, tudományos mű stb.). Ez a modell

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

csak nagyon magas szervezettségi fokon álló társadalomban működhet megbízhatóan, ahol a szerzői jogok tulajdonosai lemondanak jogaik egyéni kezeléséről.

A szerzői jogdíjak begyűjtésével foglalkozó szervezetek munkáját nehezítik a Berni Konvenció 9.2-es cikkelye által a dokumentumok használóinak biztosított jogok, és a könyvtárak privilégiumai is. Sok szervezet neheztel például a BLDSC-re, mely élve könyvtári előjogával, a világ egyik legnagyobb dokumentumszolgáltatójává nőtte ki magát. Az angol szerzői jogvédő szervezetnek szerencsére sikerült a jogdíjakkal kapcsolatban mindkét fél számára kielégítő egyezséget létrehoznia velük, a BLDSC így 1996-ban például több mint 1 millió fontot utalt át nekik. Az ilyen típusú megállapodás mindenesetre közelebb vihet egy olyan piacorientált nemzetközi gyakorlathoz, ahol jó értelemben vett verseny alakul ki a szolgáltatás minőségét és árát illetően, s amely megfelelően tud reagálni a kihívásokra.

Manapság három, alapvető változásokat okozó tényezőre kell odafigyelnie az érdekelteknek:

– az ázsiai országok gazdasági fellendülése miatt az IFRRO-nak ki kell terjesztenie tevékenységét elsősorban Szingapúrra, Hong Kongra, Malajziára, Thaiföldre, a későbbiekben pedig Kínára.

– a közép-kelet-európai országokban történt gazdasági változások nyomán megalapozandó az együttműködés az ottani szervezetekkel a PHARE program keretében

– végül pedig meg kell felelni a digitális technika kihívásának. Az IFRRO-nak a nemzetközi együttműködésben és az ügyek hatékony kezelésében szerzett eddigi tapasztalatai a biztosíték arra, hogy az új feladatok megoldásakor is megállja a helyét a szervezet.

(Fazokas Eszter)

97/427

COOK, Brian: Electronic document delivery suitable for all libraries and their users: fiction or reality? = New Rev.Inf.Net. 2.vol. 1996. 41-53.p. Bibliogr. 16 tétel.

Minden könyvtár és minden használó számára megfelelő dokumentumszolgáltatás: ábránd vagy valóság?

Dokumentumszolgáltatás; Fejlesztési terv; Hatékonyság

A cikk egy olyan javasolt rendszert vázol fel, amely az információforrásokhoz elektronikus hozzáférést tesz lehetővé, majd a talált anyag letöltését, kezelését és különböző formában való megjelenítését. Ezután bemutatja az ausztrál és brit felsőoktatási intézmények, az ausztrál és az új-zélandi nemzeti könyvtár, valamint az északamerikai Tudományos Könyvtárak Csoportja (Research Libraries Group) részvételével zajló Közös Elektronikus Dokumentumszolgáltatási (Joint Electronic Document Delivery, JEDDS) Program alakulását. Amikor ez a program 1997 végén befejeződik, jelentős mértékben hozzájárul a cikk első részében vázolt rendszer sikeréhez.

(Autoref.)

97/428

CATHRO, Warwick S.: The development of national bibliographic and document access services in Australia = New Rev.Inf.Net. 2.vol. 1996. 111-119.p.

Az országos bibliográfiai és dokumentumszállítási szolgáltatások kialakulása Ausztráliában

Adatbázis; Dokumentumszolgáltatás; Gépi könyvtári hálózat; Közös katalogizálás; Nemzeti könyvtár

Az elmúlt két évtizedben az Ausztrál Nemzeti Könyvtár (National Library of Australia) vezető szerepet játszott a bibliográfiai és dokumentumszolgáltatások fejlesztésében. Ebben két hosszú távú cél vezette: 1. elősegíteni az ausztráliai információforrásokhoz való nemzetközi hozzáférést, és 2. fejleszteni az országos könyvtári rendszert, különös tekintettel a dokumentu-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

mokhoz való hozzáférésre. Az 1. célt információs rendszerek, pl. az ausztrál bibliográfiai hálózat (Australian Bibliographic Network, ABN) és az *Ozline* szolgáltatás fejlesztésével próbálta elérni, de ezek a rendszerek egyben az országon belüli információ- és dokumentumszolgáltatást is segítik.

Az ABN-t a nemzeti könyvtár 1981-ben hozta létre, és számos előnnyel járt: az ausztrál könyvtárak számára online összeköttetést biztosított a nagy bibliográfiai adatbázisokhoz, beleértve a katalógusrekordok letöltését, osztott katalógust lehetett építeni, online központi katalógusként megkönnyítve a könyvtárközi kölcsönzést.

Az ABN-en belül kiépítettek egy országos bibliográfiai adatbázist, amely tartalmazza az ausztrál, kanadai, új-zélandi, szingapuri, brit és amerikai adatbázisok (pl. Kongresszusi Könyvtár, US Government Printing Office, US National Library of Medicine) MARC-rekordjait, s ezen felül 1,7 millió olyan katalógusrekordot, amelyeket az ABN-tagkönyvtárak vittek be online módon – s megközelítőleg ugyanennyit a kötegelt feldolgozás révén. Ez az országos bibliográfiai adatbázis különösen a hetvenes évek óta megjelent kiadványok tekintetében gazdag.

Az ABN-ben kétféleképpen lehet keresni: WLN és STAIRS szoftver használatával (utóbbit „Supersearch"-nek is nevezik).

A könyvtárközi kölcsönzés elősegítése az ABN egyik fő feladata. Évente mintegy 1 millió könyvtárközi tranzakciót bonyolítanak le Ausztráliában, ennek negyedét az ABN-en keresztül. (Egy másik ilyen könyvtárközi rendszer a New South Wales Állami Könyvtár által üzemeltetett ILANET.)

Az ABN egy sor egyéb katalogizálási terméket is ajánl a tagkönyvtáraknak: katalóguskártyát, mikrofilmlap-katalógust, mágnesszalagokat.

1996 júliusában az ABN-ben 1399 tagkönyvtár vett részt, az adatbázisban 11,9 millió bibliográfiai és 23,9 millió lelőhely-rekord volt. Havonta átlagosan 1,55 millió keresést végeznek, 20.100 könyvtárközi kölcsönzést bonyolítanak le, s az adatbázis 450 ezer rekorddal gyarapszik. Az 5,6 millió ausztrál dolláros működési költség mellett 8 millió dolláros az éves bevételük.

Az *Ozline* 1987 óta működik, 35 ausztrál adatbázis anyagára épül. Célja az ausztrál folyóiratcikkek és konferencia-anyagok tartalmának hozzáférhetővé tétele. A rendszerben a STAIRS szoftverrel lehet keresni. Az Ozline és az ABN közös használói felülettel rendelkezik. A két adatbázis kiegészíti egymást: míg az Ozline a cikkeket, addig az ABN a folyóiratokat és a könyveket, illetve lelőhelyüket teszi hozzáférhetővé.

1991-ben a nemzeti könyvtár az ABN és az Ozline átszervezésére szánta el magát (mivel elavult technikát használtak, sokba került a fenntartásuk, az IBM nagygép nem tudott jól kommunikálni az Internettel stb.). Változott az ABN feladatköre is, az eredetileg hangsúlyozott osztott katalogizálás mellett jobban előtérbe került a hozzáférés, s a könyvtárakon kívül egyre több egyéni használó keresi szolgáltatásaikat.

Az Új-Zélandi Nemzeti Könyvtárral közös vállalkozásként indult az NDIS (National Document and Information Service), a következő főbb feladatokkal: az ausztrál és új-zélandi könyvtárakban levő dokumentumokat leíró adatok tárolása (beleértve a videót és az elektronikus publikációkat is); lelőhelyi adatok nyilvántartása (a hozzáférés módjának rögzítésével); eredeti ausztrál és új-zélandi dokumentumok tárolása; ezeknek a dokumentumoknak elektronikus úton való kereshetővé tétele; a dokumentumok megrendelhetőségének biztosítása (s ezzel együtt gondoskodás a szerzőknek járó kompenzációról); könnyen használható átjárók nyújtása a külső információforrásokhoz.

A rendszert használóbarátnak tervezték, kliens-szerver felépítéssel, részben osztottan, de teljesen integráltan, szabványos használói felületekkel, nyitott rendszerként, Unix-platformon, az Internettel kompatibilisen. A két nemzeti könyvtár 1993 végén közösen tendert hírdetett meg; a versenyből 1994-ben a *CSA Australia* került ki győztesen. A rendszer a tervek szerint 1997-ben lesz működőképes.

Ausztráliában az új szolgáltatást *WORLD 1* néven terjesztik. A *WORLD 1* 1997-ben induló első lépcsője a dokumentumok keresését és kérését biztosítja, az Ozline, az ABN, az UnCover és mások bekapcsolódásával. Mindezeket az adatbázisokat egységes használói felületen lehet elérni.

(Mándy Gábor)

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Dokumentációs eljárások és termékeik

97/429
DESRICHARD, Yves: Le dédoublonnage des banques de données bibliographiques: un état de l'art = Documentaliste. 34.vol. 1997. 2.no. 82-89.p.

Duplumok a bibliográfiai adatbázisokban: helyzetkép

Adatbázis; Gépi dokumentumleírás; Többespéldány

Az olvasó és az információs szakember gyakran találkozik kettőzött bibliográfiai tételekkel az adatbázisokban és könyvtári katalógusokban. Mostanában az a szokás, hogy külső forrásokból töltik le a bibliográfiai tételeket és illesztik a helyi katalógusba. A duplikáció azonban így is elkerülhetetlen. A bibliográfiai és tájékoztatási rendszer minőségének megőrzése érdekében a kettős tételeket ki kell nyomozni és meg kell szüntetni. A szerző bemutatja azt az elvi folyamatot, amely biztosíthatja a duplikáció elkerülését és a cluster technikát, mely a tételek összehasonlítását teszi lehetővé. A jelen cikk rövidített változata annak a hosszabb tanulmánynak, amelyet az érdeklődők az ADBS Web-helyén franciául olvashatnak.

(Autoref.)

Lásd még 418, 428

Hátrányos helyzetű olvasók ellátása

97/430
CAREY, Kevin: Comparative disadvantage and special opportunities and the information technology revolution: general considerations and the examination of visual impairment as a case study = Aslib Proc. 49.vol. 1997. 4.no. 77-81.p.

Viszonylagos hátrány, speciális lehetőségek és az információtechnológiai forradalom: általános meggondolások és a látáskárosultak speciális helyzetének vizsgálata

Hátrányos helyzetű olvasó; Információtechnológia; Kommunikáció; Vak könyvtárhasználó

A műszaki fejlődés mindig is ellentmondásosan érintette a testi fogyatékosok sorsát, pl. a Morse-jeleket a vakok is jól tudták értelmezni, de a táviratot már csak feladni tudták, elolvasni nem; a rádió csökkentette, a televízió növelte relatív hátrányos helyzetüket.

A számítástechnika újabb fejleményei a szöveg helyett a látványra helyezik a hangsúlyt, uralkodóvá vált a grafikus használói felület (GUI), s az input/output-eszközök növekvő felbontóképessége már messze meghaladja a tapintás felbontóképességét; amellett egyre nő a felfogható információ mennyisége, s ezzel együtt az értelmezés nehézsége és ideje, egyre hosszabbá válik a tanulási ciklus.

A következő évek szoftverfejlődése azt ígéri, hogy a csökkentlátók újra felzárkózhatnak: a bittérképes karakterek visszakonvertálhatók DOS-karakterekké, a program Braille-írást is ki tud nyomtatni, sőt, a szavakat is kimondja. A normális látásúakkal szembeni relatív hátrány azonban megmarad: lassabban választanak a menüből, ami nagy nehézséget okozhat a munkahelyen, a telefonhasználatban stb.

A szerző létrehozott egy szervezetet az információtechnika előnyeinek és hátrányainak tanulmányozására. Az AEIOU (Access Enterprises for Information Opportunities Universal) megállapította, hogy az információtechnika egész országokat hozott aránylag hátrányos helyzetbe, s a gazdag országokban is növelte a szegények lemaradását, de ezek a hátrányok éppen a technika helyes alkalmazása révén küzdhetők le – pl. a gazdaságilag elmaradt térségek állástalan diplomásai az információtechnika segítségével akár amerikai biztosító társaságok számára is végezhetnek munkát; a nagy sebességű adatfeldolgozás csökkenti a dyslexiások és csökkentlátók esélyeit, a hanggal vezérelhető programok viszont nagy segítséget nyújthatnak nekik; az új hardverek és szoftverek egyre költségesebbé válnak, ugyanakkor a használt termékekhez egyre olcsóbban lehet hozzájutni.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

A speciális lehetőségek kihasználásának alapfeltételei: az információs forradalomból való kimaradás következményeinek, illetve a részvétel előnyeinek tudatosítása, továbbá helyes oktatási stratégiák (pl. interaktív módszerek, távoktatás, a közkönyvtárakban és más közintézményekben is elérhető oktatási formák) alkalmazása.

A következő lépés a használt hardver és szoftver eljuttatása a rászorulókhoz. Az AEIOU ugyanúgy szeretné szabályozni a használt számítástechnikai termékek piacát, mint ahogy a használt autók adásvétele szabályozott. Az Internethez való telefonos hozzáférést megkönnyítenék az oktatási intézményeknek és hátrányos helyzetű személyeknek nyújtott előfizetési kedvezmények. Ugyanilyen kedvezmények indokoltak a hátrányos helyzetű országok és térségek számára. Hosszú távon az ilyen kedvezmények a használatot, s így a távközlési társaságok bevételeit is növelnék.

Az előnyök kihasználhatósága nagymértékben függ a szerzői jogi követelmények és a tisztességes haszon elvének összeegyeztetésétől. Az AEIOU-elemzés általában is rámutat a szociális érzékenység és az üzleti érdekek harmóniájának fontosságára.

Bár az AEIOU saját személyzete mindössze 4 fő, a Web közvetítésével programokat és szakértői segítséget kutatnak fel, s ezek alapján szervezési, koordinációs tevékenységet fejtenek ki.

(Mándy Gábor)

97/431

FEDOROWICZ, Małgorzata: Specjalne materiały czytelnicze – próba zdefinowania oraz charakterystyki = Bibliotekarz. 1997. 1.no. 16-18.p. Bibliogr. 5 tétel.

Sajátos olvasmányfajták – kísérlet definiálásukra és jellemzésükre

Audiovizuális anyag; Braille írás; Hangos könyv; Hátrányos helyzetű olvasó

Aki valamilyen értelmi vagy testi fogyatékosság miatt nem képes az emberi lények által normálisnak mondható cselekmények elvégzésére, azt rokkantnak kell tekinteni – mondja a WHO-meghatározás. Lengyelországban a lakosság 10%-a minősül rokkantnak. Számukra – eltekintve a mozgáskorlátozottaktól – speciális olvasnivalót kell biztosítani.

E speciális műfajok aszerint különböznek egymástól, hogy csupán a megjelenési formájuk speciális-e vagy feldolgozási módjuk is az.

A speciális megjelenési formájú művek a vakokat és a gyengénlátókat szolgálják. Ide tartoznak a Braille-írású művek (terjedelmesek és sok helyet foglalók), az öregbetűs könyvek, a kitapintható képeskönyvek (főként vak gyerekek számára), a twin-vision books (ezeket egyszerre olvassa a látó és a vak, mivel normál nyomtatott változatuk mellett Braille-írású illusztrációik is vannak), a hangos könyvek és lemezfelvételek.

A speciális feldolgozási módú könyvek közé tartoznak a könnyen olvasható művek (ezeket gyenge értelmi képességűek, süketek és nagyothallók, olvasási gyakorlattal nem rendelkezők, az adott nyelvet még nem jól tudó emigránsok és kisebbségiek használják), a normális szedést és a jelbeszédet párhuzamosan használó dokumentumok, képeskönyvek, megfilmesített művek (videofelvételek formájában), a Bliss-szimbólumok és piktogramok (értelmi fogyatékos gyerekek használatára).

A felsorolt speciális műfajok egynémelyikét több rokkant kategória is használhatja, ezen belül is főként az időskorú nagyothallók és gyengén látók.

E speciális műfajokat végül aszerint is csoportosíthatjuk, hogy hagyományos könyv-formátumúak-e vagy valamilyen lejátszókészülékre van-e szükség igénybevételükhöz. Sajnos, Lengyelországban ma még korántsem minden rokkant rendelkezik számára adekvát lejátszókészülékkel. Egyes speciális műfajok – pl. a kitapintható, sőt ezzel párhuzamosan szaglásélményt is adó képeskönyvek és a twin-vision műfajba tartozó kiadványok – egyáltalán nem kaphatók a lengyel könyvpiacon következésképpen a könyvtárakban is hiába keresik őket.

(Futala Tibor)

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

97/432
BABKOVÁ, Anna: Psychologické účinky nezamestnanosti = Kn.Inf. 29.roč. 1997. 6.no. 265-267.p.

A munkanélküliség lélektani hatásai

Hátrányos társadalmi helyzetű olvasó

A munkanélküliséget lélektani hatások kísérik. Ezeknek négy fokozata van. Az első fokozatot a sokk uralja, a tény tévedésnek vagy hihetetlennek minősítése. Rendszerint néhány napig tart.

A második fokozatot az optimizmus hatja át. Az a meggyőződés, hogy egy-két héten belül sikerül új munkahelyet találni. Addig is örömtelinek tűnik a sok szabadidő, amely az otthoni tennivalókban való elmaradás behozására is alkalmas.

Fél évnyi munkanélküliség után következik a harmadik fokozat, amelyet a pesszimizmus jellemez. Csökken a munkanélkülinek és családjának életszínvonala, hiányoznak a kollégák. Depresszió, kedvetlenség és önlebecsülés kíséri a megfogyatkozott reményt és aktivitást. A családon belül is növekednek a feszültségek.

A fatalizmus jegyében áll a negyedik fokozat, amely háromnegyed évnyi, egy évnyi munkanélküliség következménye. Ekkor válik az ember „igazi munkanélkülivé", annyira rezignálttá, hogy ismét dolgozóvá már alig tehető. Számára lassan megteszi az alacsony jövedelem is.

Kelet-Közép-Európában a munkanélküliség általános társadalmi jelenséggé vált. A könyvtárak funkcionális feladata, hogy segítsék az ekként nehéz helyzetbe kerülteket. A segítés egyik módja: szakmai továbbképzés a szakirodalom olvastatásával. A másik: átképzés ugyancsak a szakirodalom révén. A harmadik: az „öncélú" olvasásra bíztatás a pszichés bántalmak csökkentése érdekében.

Sikert a könyvtárak e téren csak úgy érhetnek el, ha együttműködnek a munkaügyi és civil szervezetekkel.

(Futala Tibor)

Lásd még 401

TÁJÉKOZTATÁSI RENDSZEREK

Hálózatok, regionális rendszerek

97/433
TORRES VARGAS, Georgina Araceli: The virtual library in developing countries: a dream not too far away of becoming true = Res.Sharing Inf.Netw. 12.vol. 1997. 2.no. 67-78.p. Bibliogr.

Virtuális könyvtár a fejlődő országokban: olyan álom, amely talán már nincs túl messze a megvalósulástól

Elektronikus könyvtár; Hozzáférhetőség; Számítógép-hálózat

[A forrás-folyóirat az alábbi címen szerezhető be: HAWORTH DOCUMENT DELIVERY CENTER, Haworth Press, Inc., 10 Alice Street, Binghamton, N.Y. 13904]

Az információs és telekommunikációs technológia széles körű terjedése – a könyvtári szolgáltatások új modelljeként – a virtuális könyvtár kialakulásának lehetőségét hozta magával. A szerző bemutatja azt az óriási előnyt, melyet a virtuális könyvtár kínál a fejlődő országok számára problémáik megoldásában azzal, hogy hozzáférést nyújt a szükséges információhoz és javítja az együttműködést. A gazdasági erőforrások hiánya, a fejlett országoktól való technológiai függőség és az információ elérésének korlátai jelentik a megvalósítás fő akadályait.

(Autoref. alapján)

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

97/434
JOKITALO, Päivi: Tiedon Talot ja Internet = Kirjastolehti. 90.vsk. 1997. 3.no. 78-79.p.

Az Internet használata finn nyilvános könyvtárakban

Közművelődési könyvtár; Számítógép-hálózat

1996-ban gyors fejlődésnek indult az Internet használata a közművelődési könyvtárakban. Az év végén az önálló könyvtárak 75%-a használta az Internetet munkaeszközként, s 60%-ukban legalább egy készülék rendelkezésére állt a használóknak is. A gyors terjedést a támogatások tették lehetővé: az oktatási minisztérium „Finnországból információs társadalom" elnevezésű programjáé, valamint az ugyancsak e tárca által finanszírozott, és a Finn Könyvtáros Egyesület által irányított „Információs Ház" projekté. Az utóbb említett projekt feladata az Internet tartalmának a közművelődési könyvtárak számára történő fejlesztése, a könyvtárak Internet-tevékenységének koordinálása, a nemzetközi kapcsolattartás. A WWW-oldalak fenntartásához kapcsolódva figyelemmel kíséri és megrostálja az Internet tartalmát, és teszteli, valamint értékeli a különféle eszközöket.

A minisztérium stratégiai tervében kitűzött céloknak megfelelően a könyvtárak többsége alapszolgáltatásként fogja föl az Internet könyvtáron belüli használatát, s éppúgy ingyenesen kínálja, mint az adatbázisok vagy a referenszművek használatát. A legutóbbi időkben azonban néhány könyvtár fizetésessé tette e szolgáltatást, néhány márkától 35,- márkáig terjedő díjat kérve érte óránként.

Az oktatási minisztériumi tervekben hangsúlyosan szerepel az a cél, hogy a hozzáférés egyenlőségét az egész ország területén biztosítsák. Így pl. az ország északi részében, ahol drágábbak az információforgalom költségei, a kezdeti időszakban külön támogatást biztosítanak a csatlakozó könyvtáraknak.

Maguk a könyvtárak általában olyan esetekben használják információkeresésre az Internetet, amikor az más módon bonyolultabb, nehézkesebb lenne. Elsősorban a hétköznapi tudnivalók (menetrend, időjárás, sport, utazás, műsorok), hivatali és vállalati információk, pop- és rock-zenei adatok, valamint a frissebb politikai hírek tartoznak ebbe a körbe.

Az Internet könyvtári alkalmazása a hálózati tevékenység kiszélesedéséhez vezet. A könyvtárak információs hálózatához ti. csatlakoznak az írók és művészek helyi szervezetei, a helyi sajtó, a különféle egyesületek és a munkaközvetítő irodák is. Nő a könyvtárak saját „információtermelő" szerepe is. Több, mint száz könyvtárnak van már saját honlapja a kapcsolati adatokkal, több könyvtár az Internetre tette már folyóiratkatalógusát, s megtalálhatók az Interneten különféle együttműködő könyvtárcsoportok közös katalógusai is (a főváros környékének könyvtárai, a Vaasa megyei Fredrika-csoport, Nyugat-Uusimaa városi könyvtárai stb.). Ugyancsak aktivitást tanúsítanak a könyvtárak az Internet-használók kiscsoportos képzésében.

(Sz. Nagy Lajos)

97/435
VERHO, Seppo: Kirjastonomaista Internet-käyttöä etsimaässä. + VERHO, Seppo: Mitä kirjasto-Internet sisältää? = Kirjastolehti. 90.vsk. 1997. 3.no. 80-81., 82-83.p.

Az Internet és a finn nyilvános könyvtárak használói

Felmérés -[forma]; Használó; Könyvtárhasználat; Közművelődési könyvtár; Számítógép-hálózat

Tizenhat könyvtárban kérdőíves, négy városi könyvtárban pedig interjús felmérést végeztek az Internet olvasói használatának bevezetésével kapcsolatos tapasztalatokról.

A szóban forgó könyvtárak az alábbi használati lehetőségeket biztosítják: mindenütt lehetőség van a WWW-oldalakon az információkeresésre, valamint szörfözésre. A 16 könyvtár 56%-a hozzáférést biztosít a telnet-kapcsolatokhoz is, 53%-uk pedig az IRC-hez (Internet Relay Chat) is. Az elektronikus posta olvasási és az adattá-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

rak letöltési lehetősége (ftp) a könyvtárak felében van meg, s egynegyedük biztosítja a sok résztvevős játék lehetőségét. A négy meginterjúvolt könyvtár közül csak egy – a jyväskyläi – korlátozza a lehetőségeket az elsőként említettekre.

Atekintetben is van eltérés a könyvtárak között, hogy Internet-készülékük elszigetelt-e vagy kapcsolatban áll a könyvtár vagy a település egyéb számítógépes rendszereivel. A használat szabályai általában az utóbbi esetben szigorúbbak.

A használat ellenőrzésére minden könyvtár figyelmet fordít. Túlnyomó részük regisztrálja a használó nevét, esetleg a használat időtartamára letétbe helyezi olvasójegyét is. 63%-uk feltűnő helyen kifüggeszti a használat szabályait, és 75%-ukban a készülék olyan helyen van, ahol azt más olvasók is láthatják. Közel kétharmadukban a könyvtárosnak is feladata, hogy „válla fölött figyelje" a használó tényekedését.

A szabályszegések száma a vártnál kevesebb volt, s ezek többsége a „jómodor, az illendőség megszegésének" kategóriájába sorolható (durva e-mail üzenetek, a pornóoldalak nézése, szándékos vagy akaratlan programzavarás, más névre történő árurendelés). Ezek azonban nem gyakoribbak azokban a könyvtárakban, amelyek többféle lehetőséget biztosítanak. Az ellenőrzés szigorítását a könyvtáraknak csupán egynegyede tartaná szükségesnek.

Az olvasói használat cél szerinti megoszlásáról a megkérdezett könyvtárak az alábbi arányokat adták meg: időtöltés: 87%, valamilyen hobby, kedvtelés kielégítése: 63%, ismerkedés az Internettel: 53%, munka vagy tanulás: 44%. A könyvtárosok kommentárjai szerint azonban olyan tendencia figyelhető meg, hogy a puszta szörfözés fokozatosan csökken, és növekvőben van a céltudatos használat aránya.

(Sz. Nagy Lajos)

Elektronikus dokumentációs szolgáltatások az Université Jean Moulin-Lyon 3 egyetemen

CD-ROM; Egyetemi könyvtár; Helyi gépi hálózat; Számítógép-hálózat

A Jean Moulin-Lyon 3 Egyetem dokumentációs szolgálata (francia rövidítése: SCD) az egyetem hálózatán keresztül kínálja különböző szolgáltatásait a három épületben található integrált és társult könyvtáraknak. 1993 és 1995 között az SCD két klasszikus és bevált szolgáltatást épített ki: a CD-ROM hálózatot és a könyvtárgépesítési rendszert, amely közös katalógus szerkesztését tette lehetővé. Mindegyik könyvtárban Internet-munkahelyet is kialakítottak. 1995-ben az SCD új könyvtárépület építését kezdeményezte: egy 5000 m^2-es épület 1996-ban nyílt meg és további 5000 m^2-es bővítést terveznek 1998-ra. Az építkezés során transzparens és flexibilis terek megvalósítására törekedtek, s ez a hálózati szolgáltatások átszervezését eredményezte. Az új, SIBER nevű rendszer munkahelyei egyedülálló és ergonomikus hozzáférést biztosítanak a különböző szolgáltatásokhoz: a Z39.50-alapú könyvtári szerverhez, a most még kiépítés alatt álló multimédia adatbázishoz, a CD-ROM-okhoz, Internet-források bizonyos választékához és olyan programokhoz, melyek a dokumentumok megkeresését és szolgáltatását teszik lehetővé.

(Autoref.)

Lásd még 363, 377, 411-412, 414-418, 422-424, 438, 446-447, 463

Közgazdasági tájékoztatás

97/436
MOLLINÉ, Frédérique: L'offre électronique du service commun de la documentation de Lyon 3 = Bull.Bibl.Fr. 42.tom. 1997. 3.no. 25-30.p.

97/437
ANDREEVA, I.A.: Sostoânie rynka delovoj informacii v Rossii = Naučn.Teh.Bibl. 1997. 2.no. 17-23.p.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Az üzleti információ piaca Oroszországban

Adatbázis -közgazdasági; Információpiac; Tájékoztatás -közgazdasági

A korszerű számítógépi és távközlési eszközök lehetőségeit leghamarabb és legintenzívebben az üzleti információs szolgáltatások használták ki. Ezek a szolgáltatások 1992-ig „aranybányának" bizonyultak. 1994 és 1995 között azonban (a bankok válságának következtében) sok szolgáltató kénytelen volt felhagyni ezzel a tevékenységgel.

Az üzleti információ napjainkban sincs „rózsás helyzetben". E nehézségeken a szolgáltatók és a terjesztők úgy próbálnak úrrá lenni, hogy mindinkább csak a jól fizető kereslet igényeit elégítik ki. Emiatt a kis- és közepes vállalkozások számára egyre kevesebb (általuk megfizethető) szolgáltatás létezik. Valójában az üzleti információ oroszországi piaca még mindig alakulóban van. Miközben sok szolgáltatás színvonala továbbra sem üti meg az országban elfogadható mértéket, azért már vannak olyan szolgáltatások is, amelyek exportképesek.

Az üzleti információ keretében nyújtott szolgáltatások számszerűsége imponáló. Így a mágneslemezes szolgáltatások száma: 1144. A CD-ROM 109 esetben hordoz üzleti információkat. Távhozzáféréssel 586 szolgáltatás vehető igénybe. A megrendelésre teljesítő szolgáltatók száma 372. Végül 336 nyomtatott kiadvány is az üzleti információ szolgálatában áll.

A cikk a továbbiakban konkrét szolgáltatók konkrét szolgáltatásait ismerteti meglehetősen nagy számban, és azoknak a feladatoknak felsorolásával végződik, amelyek megoldására–ellátására állami támogatás szükséges, hogy ezáltal felszámolódjanak az üzleti információ piacának „gyenge láncszemei". Ezek a következők: az általánosan elérhető információs és telekommunikációs termékek és szolgáltatások monitoringja, az üzleti információs piac nagyléptékű marketing vizsgálata, a keresleti szükségletek célszerű alakítása és az információs és reklámrendszer fejlesztése.

(Futala Tibor)

Könyvtártudományi, informatikai tájékoztatás

97/438

WILDEMUTH, Barbara M. – CRENSHAW, Lisa – JENNICHES, William et al.: What's everybody talking about? Message functions and topics on electronic lists and newsgroups in information and library science = J.Educ.Libr.Inf.Sci. 38.vol. 1997. 2.no. 137-156.p. Bibliogr.

Amiről mindenki beszél... Az üzenetek funkciói és témái a könyvtár- és tájékoztatástudományi elektronikus levelező- és vitacsoportokban

Elektronikus posta; Felmérés; Információáramlás; Könyvtárosképzés, dokumentálóképzés; Könyvtártudományi tájékoztatás

A 90-es években általánossá vált a könyvtári és információs szakemberek közötti eszmecserét segítő listserv szoftver és usenet elektronikus levelezőcsoportok használata. A cikkben ismertett felmérés célja annak felderítése, milyen témák szerepeltek leggyakrabban a levelezés során, és milyen funkciókat töltenek be a könyvtár- és tájékoztatástudományi vitacsoportok által küldött üzenetek. 1994 őszén a „Bevezetés a kommunkációs folyamatokba" nevű kurzus huszonegy hallgatója tanfolyami feladatként 14 különböző elektronikus vitacsoport elemzését végezte el. Körülbelül egy hónapon keresztül az összes levelezőcsoportban küldött üzeneteket rögzítették. Minden üzenet vagy részüzenet témáját és funkcióját leírták, és kiszámították gyakoriságukat. Minden csoportban a leggyakrabban vitatott témák nagyjából megegyeztek a csoport deklarált céljával. Ezenkívül műszaki jellegű problémákról tárgyaltak gyakran, valamint a könyvtár használóival kacsolatos kérdésekről. A legáltalánosabb üzeneti funckiók a bejelentések, és különböző típusú kérdések és válaszok voltak. Egyes csoportoknál jellemzőek voltak a szabadon áramló vitákkal kapcsolatos megjegyzések, másoknál nem. A tanulmány azon kívül, hogy néhány alapvető adatot nyújt a számítógépes kommunikáció témáiról és az üzenetek funk-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

cióiról, kettős pedagógiai célt szolgált: megismertette a hallgatókkal a szakmai kommunikáció egyik csatornáját, az elektronikus vitacsoportokat, és bevezette őket a tartalomelemzés nevű kutatási módszerbe.

(Autoref.)

97/439
NKEREUWEM, E.E.: Accrediting knowledge. The ranking of library and information science journals = Libr.Rev. 46.vol. 1997. 2.no. 99-104.p. Bibliogr.

Res. francia és német nyelven

Könyvtár- és tájékoztatástudományi folyóiratok rangsorolása

Felmérés; Folyóirat -könyvtári

Amióta a felsőoktatási könyvtárosok Nigériában is elnyerhetik az oktatói státuszt (a nyolcvanas évektől), az erre aspiráló könyvtárosok számára sem közömbös, hogy mennyit és hol publikálnak. Ezen túl a folyóiratbeszerzési döntéseknél is fontos ismerni az adott folyóirat tudományos értékét. Az első ilyen vizsgálatok a folyóiratok hírnevére, valamint a cikkek dokumentálható hatására irányultak. A szerző által végzett kutatásban a Lester-módszert alkalmazták, amely a különböző input-output adatokat egy „folyóirat-hatékonysági indexben" összesíti.

Az országot három zónára osztották fel (északi, nyugati és keleti zóna), jegyzéket állítottak össze az adott zónában működő egyetemekről és kutatóintézetekről, és összesen 20 intézményt választottak ki véletlen mintavétellel. A folyóiratcímeket tartalmazó kérdőíveket a könyvtárvezetőknek küldték el azzal, hogy mindegyik intézményben 10-10 maga is publikáló könyvtáros végezze az értékelést (mely címeket használták leggyakrabban, és hogyan minősítenék egy 0-tól 10-ig terjedő skálán). A kérdőívek 81,5%-át kapták vissza, a könyvtárosok által adott értékeket átlagolták. Az értékelés mutatóit összeszorozták az ismertségi mutatóval, s az így kapott eredményhez mégegyszer hozzáadták az átlagszámot.

A kapott eredményeket táblázatos fomában ismerteti a szerző. Ebből kiderül, hogy a legnagyobb hatása a tág profilú szaklapoknak van (pl. African Journal of Library Archives and Information Science, Journal of Information Science, IFLA Journal, International Library Review, College and Research Libraries), s hogy egy folyóirat ismertsége sok esetben meghatározza a hatását.

(Mándy Gábor)

Kutatás és termelés információellátása

Lásd 453

VEZETÉS, IRÁNYÍTÁS

Pénzügyi és gazdasági kérdések

97/440
GORDON, William R.: A five-point plan for local support and funding for libraries. An interview with – -. [by] Harrison, Mary M. = Libr.Adm.Manage. 11.vol. 1997. 1.no. 4-8.p.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

A könyvtár ötpontos terve a helyi támogatás megnyerésére, pénzszerzésre

Fenntartó szerv; Kommunikáció -használókkal; Könyvtárbarátok köre; Könyvtári tanács; Támogatás -pénzügyi -társadalmi; Városi könyvtár

A 775 000-es lakosságot kiszolgáló, 19 fiókkönyvtárral bíró Prince George's County Memorial Library (Hyattsville, Maryland, USA) igazgatójával készült az interjú. A Megyei Könyvtár sikeresen küzdött meg a nehézségekkel, elsősorban a közösség egyedeivel és csoportjaival, intézményeivel és politikusaival ápolt kapcsolatai révén. Négy népszavazást folytatott le sikeresen öt új fiókkönyvtári épület emelése érdekében olyan időszakban, amikor a közkiadásokat radikálisan csökkentették. A riporter kérdéseire adott válaszokból az igazgató szakmai credoja bontakozik ki.

Az eltelt 19 évben a könyvtárat nyolcszor kellett átszervezni; 200 álláshelyet kellett kiváltani. Ugyanez idő alatt a könyvtár technológiai forradalmon ment keresztül.

A használóknak nyújtott szolgáltatások jelentik a legjobb eszközt a közönségkapcsolatok kiépítéséhez. Ehhez arra is szükség van, hogy a közönségnek tett ígéreteket be is váltsák.

A könyvtár barátai kulcsszerepet játszanak azzal, hogy lobbiznak a könyvtárért, képviselik a könyvtár érdekeit stb. A 14 baráti kört egy átfogó szervezet egyesíti. Külön álláshelyet létesítettek a közösségi kapcsolatok ápolására.

A könyvtár felügyelő bizottsága is megteszi a magáét a közösségi és politikai kapcsolatok erősítésében. Alapítványt hoztak létre, amelynek kuratóriumában a közösség vezető személyiségei vesznek részt. Az alapítvány igen hasznosan egészíti ki a költségvetés forrásait. A különféle vállalatok és szervezetek ugyancsak nagy segítséget nyújtanak mind a programokhoz, mind a kiadások fedezetéhez.

A könyvtár elsőbbségi rendjében első helyen állnak a szolgáltatások. Minden munkatárs rendszeres képzésben részesül a közönségkapcsolatok terén. Meg kell tanulniuk, hogyan kell bánni a használóval.

A könyvtáron belül nincsenek titkok, mindenkit mindenről informálnak. A munkatársaknak tisztában kell lenniük a könyvtár költségvetésével, anyagi helyzetével, a helyi könyvtárpolitikai döntések hátterével, a könyvtár rövid és hosszú távú terveivel. Az igazgató rendszeresen találkozik a személyzet egyesületével, s ennek tisztségviselőivel.

Az elmúlt években mind kevesebb szövetségi és állami pénz jutott a könyvtáraknak, amit csak azzal tudtak kiegyensúlyozni, hogy erősítették kapcsolataikat a helyi politikai élettel. Ehhez nagyon jó kommunikációs készségre van szükség. Meg kellett tanulni hatásosan beszélni, az érveket meggyőzően előadni, s ha úgy hozta a helyzet, hallgatni.

Előbb-utóbb minden könyvtárigazgató számára létkérdés lesz, hogy megnyerje a magánszektor anyagi és erkölcsi támogatását könyvtára számára. Minden egyes kapcsolat értékes, amely a közösség vezetőihez, képviselőihez és a könyvtár mindennapos használóihoz fűződik.

(Papp István)

97/441

MORRIS, Leslie R.: The auditors are here or The Philistines are at the gates = J. Interlibr. Loan Doc.Del.Inf.Supply. 7.vol. 1997. 4.no. 1-4.p.

Segítség! Jön a tanácsadó cég!

Egyetemi könyvtár; Felsőoktatási intézmény; Gazdálkodás -könyvtárban; Szakértő

Egy amerikai egyetem felkérte a hat legnevesebb pénzügyi tanácsadó cég egyikét az egyetem gazdálkodási kérdéseinek átvilágítására. A cikk szerzője, aki éppen akkor meghívott konzultánsként dolgozott az egyetem Informatikai Szolgálatának élén, sajátságos tapasztalatokra tett szert a vizsgálat kapcsán.

Az első megbeszélés alkalmával megjelent három intellingens és komoly kinézetű fiatalember, akik első lépésként megszabadultak zakójuktól, anélkül, hogy a lovagiasság szabályai szerint erre engedélyt kértek volna. Majd letegezték vendéglátójukat, bár az vagy harminc évvel volt idősebb náluk. Aztán elkezdődött a munka. Szerzőnk elmagyarázta részlegének műkö-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

dését. A médiával és az információtechnológiával kapcsolatos részleteket ismerősként üdvözölték, de a könyvtári terminológia már kínai volt nekik. A tájékoztatási feladatok, és a kölcsönzés kérdéseinek részletezésénél ugyan buzgón és értelmes ábrázattal bólogattak, de a katalogizálás, a bibliográfiai rekordok, a MARC és az OCLC láthatóan meghaladta felfogóképességüket.

Néhány héttel később magához a team menedzseréhez volt szerencséje kollégánknak. Ő szintén megvált zakójától – habár az egyetem vezetője magán tartotta sajátját –, és habozás nélkül keresztnevükön szólította a hölgy résztvevőket. Mikor szerzőnk rákérdezett ezekre a dolgokra, közölte, hogy a jó együttműködés érdekében szeretne elkerülni minden formalitást.

A vizsgálat eredménye... Az egyetemi oktatást három kategóriába osztották: alapvető, segéd és kiemelt „tárgyakra". Ezekhez rendelték hozzá a – szerintük – megfelelő költségvetési összegeket. Alaptárgyként értékelték az információtechnológiát, illetve költségvetésének 10%-át ide helyezték. A kiemeltek között szerepelt a könyvtár költségvetésének 20%-a. De hogy hová lett a maradék 80%, csak a jó ég tudná megmondani. Illetve mégiscsak előbukkant belőle 55% – a gyarapítási keret –, melyet a kiegészítő kategóriába tettek. A maradék az emberi erőforrásgazdálkodásnál és egyéb rejtélyes helyeken bujdokolt. Az enyhén szólva félresikerült felosztást átdolgozásra visszakapta a tanácsadó cég.

A második próbálkozásból sem sült ki sok jó. A könyvek és folyóiratok beszerzési keretét az anyagbeszerzési költségek közül kivették ugyan, de most meg – barátunk tiltakozása ellenére – a kutatási költségek közé helyezték.

A harmadik próbálkozás sem vezetett sikerre. Hogy csak a bibliográfiai rekordokat említsük: ezek költsége továbbra is a gépi adminisztráció kategóriájában maradt.

A szerző keserűen állapítja meg, hogy minden igaz, amit a könyvelőkről csúfondárosan szoktak mondani: tudják mindennek az árát, de a dolgok értékéről fogalmuk sincs. Az ő felfogásukban Renoir sokkal hatékonyabban működött volna, ha kevesebb színt használ, és nem fest annyi alakot a képeire. Kollégánk végső konklúziója szerint egyetlen különbség van köztük és a prostituáltak között: a prostik bizonyos dolgokra még busás fizetség ellenében sem vállalkoznak.

(Fazokas Eszter)

Lásd még 386, 388-389, 391, 393, 403, 425

Személyzet

97/442

MÜLLER, Michael – RIDDER, Christiane: Berufliche Situation der Fachhochschul-Absolventinnen in den bibliothekarischen Studiengängen. Ergebnisse einer Befragung des Abschlussjahrgangs 1995 = Bibliotheksdienst. 31.Jg. 1997. 4.no. 590-599.p.

A könyvtáros szakfőiskolákon 1995-ben végzettek szakmai helyzete

Egy 1992-es hasonló felmérés eredményeiről a KF 1994. 4. számában a 268. tételszámon közöltünk referátumot

Felmérés [forma]; Könyvtáros -felsőfokú; Pályakezdő könyvtáros

Nyolc felsőfokú könyvtárosképző tanszék bevonásával 1995/1996-ban megismételték az 1992. évi vizsgálatot, hogy kiderítsék: milyenek Németországban a végzett könyvtárszakos hallgatók elhelyezkedési lehetőségei. A 449 végzett hallgató közül 225 válaszolt a kiküldött kérdőívre (50,1%). A válaszolók megoszlása a képzés irányultsága szerint: közművelődési könyvtári irányultság: 37%, tudományos könyvtári irányultság: 45%, dokumentációs irányultság: 18%.

A végzetteknek csak a fele (49%) tudott könyvtári-információs tanulmányainak megfelelő munkaterületen elhelyezkedni, a másik fele nagyobbrészt munkanélküli maradt (21%), kisebb részben a tanult szakmájától idegen munkaterületen helyezkedett el (12%), néhányan további tanulmányokba kezdtek. Az elhelyezkedési lehetőségek 1992-óta tovább romlottak. Súlyosbítja a helyzetet, hogy az elhelyezkedőknek is mind-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

össze 34%-a kapott határozatlan időre szóló kinevezést (1992-ben még 43%), 15% pedig részfoglalkozású munkához jutott csak.

Az elhelyezkedettek nagyobb része, 62%-a az alkalmazotti bértáblázat kezdő fokozatának (Vb) megfelelően kapja illetményét, meglepő viszont, hogy másokat felsőbb kategóriába soroltak be, 13% viszont az őt megillető bérkategória alatti fizetést kap.

A tudományos könyvtárak a vizsgált évben háromszor annyi végzett könyvtárost alkalmaztak, mint a közművelődési könyvtárak. Ennek következtében a közművelődési könyvtári irányultságon végzettek – ha egyáltalán el tudtak helyezkedni – fele részben a tudományos könyvtárakban kaptak állást.

A következő években sincs kilátás az elhelyezkedési lehetőségek javulására. A felmérés tanulsága szerint a képzés jelenlegi, könyvtártípusok szerinti szakirányultsága nem felel meg a munkaerőpiac tényleges igényeinek, a klasszikus könyvtárosi képzettségűek iránt mind kisebb a kereslet. Javítana az elhelyezkedési lehetőségeken, ha a hallgatók egységes képzésben részesülnének, speciális képzési súlypontokkal. Az „információs és kulturális menedzserek" iránt mind a gazdasági, mind a közalkalmazotti szférában a hagyományos könyvtárosénál nagyobb kereslet lenne.

(Katsányi Sándor)

97/443

KIMMELL, Stacey – DiMARCO, Scott R.: Planning an interview: What do candidates want? = Coll.Res.Libr.News. 58.vol. 1997. 4.no. 249-253.p. Bibliogr. 11 tétel.

A felvételi beszélgetés megtervezése: mit kívánnak a jelöltek?

Munkabér, alkalmazás; Pályázat -állás betöltésére; Vezetés

Az állásinterjú mindkét részről komoly előkészületet igényel. Az álláskeresőknek kiterjedt szakirodalom áll rendelkezésükre, hogyan tehetnek jó benyomást az alkalmazókra. Annál kevesebb anyag szolgál útmutatóul az alkalmazó cégek képviselői számára, miként járhatnak ők jelöltjeik kedvében. A megfelelően kvalifikált pályázók megnyeréséért verseny folyik a munkaerőpiacon, a legjobbak több állásajánlat közül választhatnak.

Az interjút a jelölt érdeklődéséhez és igényeihez szabva a könyvtár növelheti annak lehetőségét, hogy a jelölt igent mond ajánlatára. A jelölttel való bánásmód tükrözi a könyvtár viszonyulását személyzetéhez és azt, hogy mennyire becsüli a kínált pozíciót. A jó vagy rossz interjútapasztalat elterjedhet és befolyásolhatja a későbbi pályázók mezőnyét. Az interjú megtervezéhez Susan Carol Curzon *Managing the Interview* (New York, 1995) című könyve ad részletes tanácsokat.

A tervezés előtt legyünk tisztában az állás és az intézmény erősségeivel és gyengéivel, már a meghirdetésnél nyomatékosítsuk az előnyöket. Ha lehet, engedjük, hogy a jelölt több időpont közül választhasson. Adjunk meg e-mail címet. Haladéktalanul postázzuk az információs csomagot. Telefoninterjút iktathatunk a személyes megbeszélés elé a személyzet több tagjának bekapcsolásával. Ha lehetséges, adjunk mozgásteret a jelöltnek bemutatkozó beszéde témájának megválasztásában. Tágabb tárgykör vagy témacsoport megadása kevésbé köti meg a pályázót és bepillantást enged érdeklődésébe. A nap elejére tegyük a program ismertetését, a változtatások bejelentését. Az interjú ülésekre jelöljünk ki házigazdát, aki bemutatja a személyzetet és időt biztosít a jelölt kérdéseire. Ne terheljük túl a jelöltet. Az interjúk között tartsunk rövid szüneteket, hagyjunk elegendő étkezési időt. A bemutatkozó előadást, mely a későbbi tárgyalások alapját fogja képezni, korai napszakra ütemezzük, amikor még friss a jelölt.

Adjunk elegendő időt a vezetővel illetve a munkatársakkal való találkozásra. Későbbre tegyünk egy összegző találkozást a vizsgálóbizottsággal. Tervezzünk be még egy találkozást a személyzeti titkárral az előnyök és a személyzeti információk áttekintésére. Kerüljük az ügyetlen szembesítést a belső pályázókkal. Ha munkatárs tölti be megbízottként a posztot, közöljük ezt a jelölttel. Biztosítsuk a jelöltet, hogy az elbírálás pártatlan. Figyelmeztessük a személyzetet, ne beszéljen más pályázókról a jelöltnek. Használjunk semleges kifejezéseket az állással kapcso-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

latban. Kérdezzük a jelölt benyomásait az állásról. Korrigáljuk a félreértéseket. Mutassuk meg az álláshoz kijelölt dolgozószobát és eszközöket. Végül kérjük a jelölt véleményét, észrevételeit a pozícióról. Tudassuk a döntéshozatal idejét, és azt, hogy milyen módon kap értesítést. Az ajánlattevéssel legyünk óvatosak. Fogadjuk derűsen, ha a jelölt elutasít, de tudakoljuk meg az okát. Ha a jelölt elfogadta az ajánlatot, támogassuk, amiben csak lehet. Ha a megállapodás megtörtént, lépjünk kapcsolatba a többi pályázóval. Ha a mezőny szokatlanul erős volt, osszuk meg ezt a tapasztalatot velük. Ne hasonlítgassuk össze a jelölteket. Ha a győztes különleges kvalifikációval rendelkezett, mondjuk el, mi volt az, de ne adjuk ki a nevét. Jóakaratú gesztussal búcsúzzunk.

Azok az intézmények, amelyek kivételes interjú-tapasztalatot szereznek, megnövelik esélyeiket, hogy a legjobb pályázót alkalmazzák egy állásra.

(Nagypál László)

FELHASZNÁLÓK ÉS HASZNÁLAT

Használat- és igényvizsgálat

97/444

PROCTOR, Richard – USHERWOOD, Bob – SOBCZYK, Gill: What happens when a public library service closes down? = Libr.Manage. 18.vol. 1997. 1.no. 59-64.p.

Mi történik, ha egy városban szünetel a közművelődési könyvtári ellátás?

Ellátottság -szolgáltatásokkal; Érdekvédelem; Könyvtárkép; Társadalmi követelmények; Városi könyvtár

1995 nyarán a személyzet munkabeszüntetése miatt nyolc hétig zárva voltak a sheffieldi közkönyvtárak. Ez ritka alkalmat kínált a használói magatartás mérésére. Majdnem a teljes szolgáltatás szünetelt. (Két könyvtár maradt csak nyitva a harmincnégyből a sztrájk idején, de ezek használatát is sztrájkőrség akadályozta.) A szolgáltatások szüneteltetése lehetővé tette a korábbi népszerűség-vizsgálatok eredményeinek ellenőrzését is. Mennyire fontos az olvasóknak a könyvtár? Mihez kezdenek, ha egyik pillanatról a másikra nincs könyvtár, ahová fordulhatnának? Melyik szolgáltatást hiányolják a leginkább? Mekkora távolságra hajlandók elmenni, hogy a kieső szolgáltatást pótolják? Megtöri-e a zárvatartás a könyvtárhasználat szokását?

A kutatás elsődleges célja az volt, hogy a könyvtárak irányítói tudomást szerezzenek az olvasók viszonyulásairól, a zárvatartás következtében fellépő attitűdváltozásokról.

A British Library még a sztrájk befejezése előtt támogatást biztosított a kutatásra. A nyitás után közvetlenül meg kellett kezdeni a vizsgálatot, hogy a kölcsönzésben lévő dokumentumok visszavételekor azok is elérhetőek legyenek, akik esetleg nem óhajtják többé igénybe venni a könyvtárat. Öt könyvtárban végezték a felmérést. A nyitás utáni négy héten belül 518 olvasóval töltettek ki kérdőívet. A központi információs szolgálatot hívók közül 38 személlyel készült telefon-interjú. Ezen kívül megkérdezték még telefonon a terület többi könyvtárának munkatársát megfigyeléseikről és kérték a könyvesboltok eladóinak tapasztalatait. A sztrájk alatt kölcsönzésben levő könyvek visszajuttatását hat hónapig figyelték, hogy kiderüljön, a vissza nem adott könyvek számaránya magasabb-e, mint korábban. Figyelembe vették még a kölcsönzési görbe alakulását 1992 februárja és 1996 januárja között. A helyi lapok zárvatartással kapcsolatos hírei forrásul szolgáltak.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

A kutatás előkészítésére kevés idő állt rendelkezésre. Esténként és hét végén is végeztek felmérést, bár a megkérdezetteknek legalább 70%-a nem állt fizetett alkalmazásban. Sajnos a nyitvatartás egyre inkább a hivatali munkaidővel kezd egybeesni. Ez felvet olyan kérdéseket, hogy az alkalmazotti réteg mennyiben van megfosztva a könyvtárhasználat lehetőségétől.

A válaszadók 44%-a tudta pótolni a könyvtári szolgáltatást (könyveket vásárolt vagy más információs forráshoz fordult), 47% viszont szintén szeretett volna, de nem talált kielégítő pótlást. 9% nyilatkozta, hogy könyvtárral nem összefüggő tevékenységet választott a sztrájk idejére (tévézés, rádiózás, séta, kertészkedés). A rendszeres könyvtárhasználók általában nem fordultak más szabadidős tevékenységhez. 27% egyéb könyvtárat használt, 16% egyetemi vagy iskolai könyvtárat, 10% pedig másik városban keresett fel közművelődési könyvtárat. Sokat vártak az egyetemi könyvtáraktól, de ott nem mindig tudták kielégíteni igényeiket. 10% egymástól kölcsönzött könyvet 13 és 19% között mozgott azoknak az aránya, akik a meglevő otthoni könyveket olvasták.

Megkérdezték, milyen célokhoz hiányzott leginkább a könyvtár. 78% jelölte meg a szabadidő eltöltését, 58% nevezett meg tanulási célzatot. (A zárvatartás iskolai szünet idejére esett.) Két könyvtárban a válaszadóknak több mint a fele látogatta legalább hetenként az intézményt, ugyanakkor 91% kölcsönözni jött, noha a határidő három hét. Jelentős különbségek voltak az egyes könyvtárak között a látogatottság gyakoriságát illetően. Három könyvtárban nyilatkozott úgy a válaszadók fele-háromnegyede, hogy társasági szempontból hiányzik neki a könyvtár, illetve hogy élete részévé vált. A legtöbb látogató számára a könyvtárba járás nem pótolható más tevékenységgel. 518 megkérdezettből csak ketten döntöttek úgy, hogy a sztrájk miatt torkig vannak a könyvtárral és a jövőben nem óhajtják felkeresni. Ezzel szemben 6% most döbbent rá, hogy milyen fontos számára a könyvtár és még inkább szándékszik igénybe venni a szolgáltatásokat.

Az olvasók nem voltak ellenségesek a személyzettel szemben a munkabeszüntetés miatt, örültek a viszontlátásnak. A vizsgálat kiderítette, hogy a közművelődési könyvtárak általában nem helyettesíthetőek. A cikk további kutatási irányokat jelöl ki elsősorban a nyitvatartási idővel és a használat gyakoriságával kapcsolatban.

(Nagypál László)

97/445

KNIGHT, Nancy H.: Information metering: issues and implications = Inf.Serv.Use. 17.vol. 1997. 1.no. 1-4.p.

Az információhasználat mérése: lehetőségek és problémák

Adatbázis; Szoftver; Szolgáltatások használata

Az információhasználat mérése olyan folyamat, melynek során az adatok elérését mérik és rögzítik egy ún. használati fájlban. Az elektronikus fájlok használatának mérésére alkalmazott szoftverek értékes adatokat nyújtanak arról, hogy az olvasók pontosan milyen információt használnak. Ezt figyelembe kell venniük az elektronikus dokumentumok kiadóinak, a közvetítőknek, sőt az elektronikus információt használóknak is. A mérés során az adatvédelem szempontjaira szintén tekintettel kell lenni.

(Autoref.)

97/446

ENTLICH, Richard – GARSON, Lorrin – LESK, Michael [et.al]: Testing a digital library: user response to the CORE project = Libr.Hi Tech. 14.vol. 1996. 4.no. 99-118.p. Bibliogr. 31 tétel.

Egy digitális könyvtár próbája: használói vélemények a CORE programról

Elektronikus folyóirat; Fejlesztési terv; Felmérés [forma]; Használói szokások; Konverzió; Számítógép-hálózat

A Chemistry Online Retrieval Project (kémiai online keresési kísérlet, rövidítése: CORE) ötéves kutatási terv, s az egyik legrégibb kísérlet arra, hogy korábban tudományos folyóiratokban

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

publikált nagy terjedelmű szöveges és grafikus anyagokat elektronikus formában a számítógép-hálózaton keresztül tegyenek hozzáférhetővé a felhasználók számára. Mivel a CORE olyan dokumentumokkal foglalkozik, melyek hagyományos nyomtatott kiadványban már megjelentek, a hangsúly most a konverzió folyamatára (és korlátaira) került, a megjelenítés optimális formájának megtalálására és a konvertált tartalom használatára. A cikk a használóknak a rendszerrel kapcsolatos reakcióját ismerteti.

(Autoref.)

97/447

CHRISTOPHE, Laetitia: L'utilisateur et l'acces aux réseau: quelles conséquences sur la médiation documentaire? = Documentaliste. 34.vol. 1997. 2.no. 109-112.p.

A hálózatokhoz való közvetlen hozzáférés hatása az információközvetítő szakemberek munkájára

Felmérés [forma]; Használói szokások; Számítógép-hálózat

A cikk bemutatja annak a vizsgálatnak az eredményeit, amelynek során az elektronikus hálózatokhoz hozzáférő vállalatvezetők és más vállalati szakemberek információhasználati szokásait mérték fel, nevezetesen: a rendelkezésükre álló tájékoztatási eszközöket és ezek felhasználási módját, valamint információkeresési gyakorlatukat. Az interjúk képet adnak a mai realitásról: ezek a használók nyilvánvalóan egyre inkább függetlenné válnak az információs szakemberektől, és segíteniük kellene abban, hogy tisztázódjon magatartásuk, ha a hálózatokról és az információ elérésének új módjairól van szó. Az interjúk egy diplomamunka részeként készültek, részletes elemzésük a szerző „Hálózatok használata információkeresére – a felhasználók gyakorlata" című disszertációjában olvasható.

(Autoref.)

97/448

HALÁSZ, Peter: Akí sú detskí čitatelia? (Výsledky prieskumu v slovenských knižniciach.) = Kn.Inf. 29.roč. 1997. 3.no. 100-104.p.

Res. angol, német és orosz nyelven

Milyenek a gyermekolvasók? (Vizsgálati eredmények szlovák könyvtárakból.)

Gyermekolvasó; Olvasásvizsgálat; Városi könyvtár

A kassai Ifjúsági Könyvtár kezdeményezésére 55 járási és városi könyvtárban vizsgálták meg (kérdőíves módszerrel) a gyerekolvasók (túlnyomórészt 12-13 évesek) kulturális magatartásának különféle jellemzőit. Az összesen egybegyűlt 747 kérdőív 70,8%-át lányok, 29,2%-át pedig fiúk töltötték ki. A válaszadók 37,0%-a kassai, 39,6%-a pozsonyi, 23,4%-a pedig egyéb városi könyvtárak olvasója volt. (Ezáltal a közölt megoszlások szerinti elemzésre is van lehetőség, ami azonban csak némileg módosítja az egész mintasokaság válaszai nyomán kapott eredményeket.)

Mindenekelőtt kitűnt, hogy egy-egy irodalmi alak kedveltségi fokát illetően igen nagy a megosztottság. Legkedveltebbek a Hitchcock-figurák, de ők sem kaptak 14,5%-nál nagyobb arányú szavazatot. A „lányszavazatok" következtében szerzett a „Közöttünk" (Medzi nami) c. könyv szereplőgárdája 14,2%-os kedveltséget. Azután hatalmas úr következik: Winnetou 4,3%-os, több Verne-hős pedig 2,5%-os kedveltségnek örvend. Szavazatokat kapott még többek között: Maugli, Tarzan, Bohdan bácsi (egy vadásztörténetből), Janko és Marienka (egy népmeséből), Nemcová Babickája (Nagymamája), Odysseus, J. Eyre, Cosette, Adrian Moll, Santiago Az öreg halász és a tengerből, Robinson, Buck-kutya, Angelika, Scarlett, Beethoven-kutya, Brenda, Dylan és Brandon a Beverly Hillsből.

Műfajilag a kalandregény vezet (40,6%); a további sorrend: lányregény (21,6%), tudományos–fantasztikus irodalom (8,6%), mesék (6,4%).

Az olvasást, a TV képernyőjét, a mozit és a videót egybevéve a legkedveltebb műfajok: a kalandregények, a TV-sorozatok és a komédiák. A TV természetfilmjeinek kedveltsége 12,2%-os.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

A díjazott regényeket a válaszadók többsége nem ismeri, vagy csak régebben díjazott műveket tud említeni. Azt többen tudják, hogy pl. Hemingway kapott Nobel-díjat, s a szlovákiai díjazottak közül is csak a 2-4 éve kitüntetetteket ismerik néhányan.

Folyóiratcikkek közül a legtöbben az énekesekről írtak iránt érdeklődnek (25,9%), azután a divatról írtak iránt (13,7%). Sokan keresik a keresztrejtvényeket és a találós kérdéseket is (11,7%). A színészekről szóló híradások 10,9%-ot érdekelnek. A legkedveltebb folyóirat a Bravo (41,4%); a második Maxisuper csak 13,7%-nyi szavazatot kapott. Ezt követően kisebb arányban számos más folyóirat is szerepel a gyerekek által keresettek között.

A legtöbb gyerekolvasó azt nyilatkozta, hogy meg van elégedve az általa látogatott könyvtárral (36,2%). Hogy számítógéppel rendelkezzék a könyvtár, azt Kassán 17,1, Pozsonyban 7,6, másutt pedig 8,1% kívánja.

A legkedveltebb elfoglaltságok: a sport (64,2%), az olvasás (61,2%, de ne feledjük el, itt csak beiratkozott gyerekolvasókról van szó). Akadnak persze egészen sajátos kedvtelések is (pl. szavalás 0,3%, alvás 0,5%).

A költészetet a válaszadók 65,2%-a utasítja el, viszont a szépirodalmat 82,5%, a tudományos–ismeretterjesztő műveket 74,6% kedveli. A videóról 35,8, a televízióról 15,7, a rádióról 21,8, a moziról 27,4, a számítógépekről 33,5% nyilatkozott negatív módon. A számítógépeket kedvelők közül 49,2% játékra, 10,9% programozásra, 5,3% írásra, 4,8% rajzolásra használja ezt az eszközt. Elvétve az Internet és az e-mail is megjelenik a válaszokban.

Az állományvédelmet illetően 29,4% egyetért azzal a szlovákiai szokással, hogy a könyvtári könyveket papírba kötik. Egyébként ez a kérdéskör meglehetősen gyakori humorizálásra ingerelte a válaszadókat, mondván „minden polchoz őrkutyát kell állítani", „rendőr vigyázzon az állományra", „lánccal kössék a könyveket a polchoz" stb.

A felmérésre kapott válaszokból kiderül, hogy a gyerekolvasók meglehetősen sokfélék. S miközben ezt a sokféleséget a könyvtáraknak tisztelniük kell, illetve törekedniük minél maradéktalanabb kielégítésére, nem árt, ha irodalompropagandájuk és szolgáltatás-kínálatuk vonatkozásaiban is levonják a kézenfekvő következtetéseket, különösen ami az igényesebb olvasásra nevelést illeti.

(Futala Tibor)

Lásd még 421, 435

Használók képzése

97/449

BERGEN, Ceris: Multimedia and communications technologies in school and college libraries = New Rev.Inf.Net. 2.vol. 1996. 69-82.p. Bibliogr. 4 tétel.

Multimédia- és kommunikációs technológiák az iskolai és főiskolai könyvtárakban

Fejlesztési terv; Felmérés [forma]; Használók képzése -iskolában; Információtechnológia

„A jövő könyvtárai" nevű program célja, hogy reális képet vázoljon fel a jövő könyvtárainak oktatásban betöltött szerepéről. A program keretében azt vizsgálják, mi történik, ha a multimédia és a kommunikációs technikák bizonyos választékát teszik hozzáférhetővé iskolai és főiskolai könyvtárakban. Tizenegy kísérleti intézményből és két oktatási könyvtári szolgálattól gyűjtötték be az eredményeket. Ezeket három témakörre bontva mutatja be a szerző: 1) mennyire sajátítják el a tanulók az új információtechnológia használatát, 2) a tanárok és a könyvtárosok szerepe e folyamatban és 3) a pénzügyi források hatékony kezelése. A cikk utal azokra a feltételekre, amelyek révén az új információtechnológia a leghatékonyabban használható, és javaslatot tesz a további lépésekre.

(Autoref. alapján)

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

INFORMÁCIÓELŐÁLLÍTÁS, -MEGJELENÍTÉS ÉS -TERJESZTÉS

Információhordozók általában

Lásd 352

Audiovizuális, elektronikus, optikai információhordozók

97/450
REUGSCHAT, Judith: „Eine Spezialbibliothek für alle!" Die neue MedienBibliothek der StadtBibliothek Köln = Buch Bibl. 49.Jg. 1997. 4-5.no. 315-319.p.

Res. angol nyelven

„Mindenki szakkönyvtára". A Kölni Városi Könyvtár új médiakönyvtára

Audiovizuális anyag; Információtechnológia; Szakkönyvtár; Tömegkommunikáció; Városi könyvtár

A Kölni Városi Könyvtár fiókkönyvtára, a médiakönyvtár a kommunikációs technika és az új média szakkönyvtára. A célként kitűzött 20.000 egységből álló gyűjteménnyel (melynek 40%-a nem nyomtatott anyag), a médiára épülő széles körű szolgáltatásokkal (Internet-hozzáférés, kapcsolat információs vállalkozásokkal), és az átlagon felüli műszaki felszereltséggel a könyvtár a széles nagyközönséget szeretné ellátni, amelybe a gyermekektől és fiataloktól, az érdeklődő állampolgároktól a média-szakemberekig mindeki beletartozik. A könyvtár a KOMED-ben, a média területén működő 14 intézménynek otthont adó épületben található, „társbérletben" egy tévés zenei csatornával, újságíró-iskolával és egy kulturális alapítvánnyal. A KOMED Köln médiaparkjának része, ahol egyéb médiaintézmények is találhatók. Azt remélik, hogy az ezekkel való együttműködés dinamikus médiaközpont kialakulásához vezet és megerősíti Köln-nek mint Németország médiafővárosának helyzetét.

(Autoref.)

97/451
STOKER, David: Tangible deposits = J.Librariansh.Inf.Sci. 29.vol. 1997. 2.no. 65-68.p.

Kézzel fogható és nem fogható köteles példányok: az elektronikus dokumentumok kérdése

Dokumentum -gépi információhordozón; Kötelespéldány

A cikk azt a kérdést tárgyalja, hogy a CD-ROM-okra és más elektronikus termékekre vonatkozhat-e a hatályos brit kötelespéldány-rendelet. Elsősorban az 1997-ben a Nemzeti Kulturális Örökség Főosztálya (Department of National Heritage) és más brit testületek által kiadott „A kiadványok kötelespéldánya"c. vitaanyaggal foglalkozik. Ez a dokumentum a törvényjavaslat megfogalmazása előtt az érdekelt felek (a könyvtár- és tájékoztatásügy, könyvkiadás, AV-ipar, filmgyártás és oktatásügy képviselői) véleményét tudakolja. A szerző számba veszi azokat a nehézségeket, amelyek a nem kézzel fogható elektronikus kiadványokkal, mint például az online és az Internet-alapú szolgáltatásokkal kapcsolatosak. Ezek állandóan változnak, nem maradnak tartósan ugyanabban a formában, ami lehetetlenné teszi feldolgozásukat és megőrzésüket a jövő számára. A cikk említést tesz azokról a problémákról, amelyeket az osztott kliens-szerver rendszerek, az Internet és a World Wide Weben elérhető, a más Internet-helyekre hiperszöveggel kapcsolódó dokumentumok megjelenése okozott, de megoldásokat nem kínál. A többi érintett téma a következő:

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

hány példányt kell beszolgáltani; folytatni kell-e a „gazdagabb" egyetemek kötelespéldányokkal való támogatását; alkalmazható-e a jelenlegi törvény az új médiákra is anélkül, hogy új jogszabályt kellene hozni; a kötelespéldány-szolgáltatás költségbecslését el kell végezni. A tanulmány a World Wide Weben is elérhető (URL http://www.heritage.gov.uk).

(Autoref.)

97/452

RUSCH-FEJA, Diann: Dublin Core Metadata. Auf dem Weg zur Entwicklung eines Internet-Standards – 4. Dublin Core Metadata Workshop in Canberra = Bibliotheksdienst. 31.Jg. 1997. 4.no. 622-639.p. Bibliogr.

Dublin Core Metadata. Szabvány készül az Internet-források feltárásához szükséges metaadatokról. Beszámoló a 4. Dublin Core Metadata szemináriumról (Canberra, 1997. márc. 3-5.)

Elektronikus publikáció; Feldolgozó munka; Formátum -gépi; Konferencia -nemzetközi; Számítógép-hálózat

A könyvtárosok, információs szakemberek, informatikusok és rendszergazdák közös törekvése, hogy meghatározzák azoknak a feltárásban használandó formai és tartalmi adatelemeknek a minimális körét, amelyek a digitális és digitalizált források pontosabb keresésére szolgálnak. Ismeretes, hogy a HTML-dokumentumokban és a dokumentumokhoz hasonló objektumokban (document-like object, DLO) a „fejrészben" eleve fel vannak tüntetve olyan formai és tartalmi ismérvek, amelyek böngészővel való megjelenítéskor a képernyőn nem jelennek meg, csak a forrásszöveg megjelenítésekor. A keresőrobotok és hasonlók viszont jól tudják ezeket használni.

A metaadatok egységesítéséről és az Interneten előforduló információhordozók mindegyikére való kiterjesztéséről döntöttek 1995-ben egy dublini (Ohio) tanácskozáson, amelyen a 13 legfontosabb adatelemet meg is határozták (Dublin Core Metadata). 1996-ban Warwickban (Nagy-Britannia) megegyezés született a szintaxis kérdésében. Ezzel párhuzamosan számos kezdeményezés történt különböző szerveződések égisze alatt, különböző országokban. Az Egyesült Államokban például 1997-től a nyomtatott hivatalos dokumentumokat digitális formában is elő kell állítani és az Interneten közzé kell tenni. A dokumentumokhoz csatolni kell a metaadatokat is GILS (US Government Information Locator Service) formátumban.

1996 végétől felélénkültek a Dublin Core adatelemeinek struktúrájáról és tagolásáról folytatott megbeszélések. A Dublin Core Element Reference Set (az adatelemek jegyzéke) 15 adatelemet tartalmaz:

1. Cím
2. Szerző vagy a szerzői jog tulajdonosa
3. Téma és tárgyszavak (tervezik az ellenőrzött szótár bevezetését)
4. Tartalmi leírás (szöveges ismertetés, például referátum, a jövőben numerikus leírások is szerepelhetnek, csatolások elhelyezésével)
5. Kiadó
6. További közreműködők és testületek
7. Dátum (amikor a forrás jelenlegi formájában hozzáférhető lett)
8. A forrás típusa (honlap, regény, szótár, kutatási jelentés stb.; megadott lista alapján)
9. Adattechnikai formátum (Tex/HTML, ASCII, Postscript stb; megadott lista alapján)
10. Azonosító (pl. URL vagy URN, ISBN stb.)
11. Eredeti forrás (a fájl előállításához felhasznált nyomtatott vagy elektronikus mű)
12. Nyelv (háromjegyű Z39.53 kóddal)
13. Kapcsolat más forrásokkal (kísérleti jelleggel)
14. Területi és időbeli érvényesség
15. Jogi feltételek

A továbbiakban a 15 adatelem további bővítéséről, almezőkre való tagolásáról, pontosításáról, betartásának kötelezettségéről, nemzetközi alkalmazásáról folynak megbeszélések.

A Dublin Core Metadata felhasználása több program keretében folyik Németországban (MathN, Deutscher Bildungs-Server) és más országokban is (Nordic Metadata Project). A tapasztalatokról és a további fejlesztési tervekről részletesen tájékoztatnak a kutatások és alkalmazások

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Web-lapjai (címüket a cikk irodalomjegyzéke tartalmazza).

(Hegyközi Ilona)

97/453

CHRISTIANSEN, Christine – LEATHEM, Cecilia [eds.]: Pioneering new serials frontiers: from petroglyphs to cyberserials. Part 1-2. Proceedings of the North American Serials Interest Group Inc. NASIG 11th Annual Conference, June 20-23, 1996, University of New Mexico, Albuquerque = Ser.Libr. 30.vol. 3-4.no. 1-190.p.; 31.vol. 1997. 1-2.no. 191-407.p.

A folyóiratok új távlatainak felfedezése. A sziklarajztól a kibernetikus folyóiratig. A NASIG 11. évi konferenciájának (1996. jún. 20-23.) anyaga, 1-2. rész

Állományalakítás; Dokumentumleírás; Elektronikus folyóirat; Folyóiratkiadás; Konferenciai anyag -nemzeti [forma]; Számítógép-hálózat; Szerzői jog

[A forrás-folyóirat az alábbi címen szerezhető be: HAWORTH DOCUMENT DELIVERY CENTER, Haworth Press, Inc., 10 Alice Street, Binghamton, N.Y. 13904]

Az előkonferenciákon, majd a konferencia plenáris és szekcióülésein összesen 26 előadás hangzott el az alábbi témákról: Az EDI (elektronikus adatcsere) formátum; Az úttörő könyvtárosoknak kockázatokat is kell vállalniuk; A sziklarajztól a kibernetikus folyóiratig; A folyóiratkiadás a kibernetika korában; Az új lehetőségek feltárása; Az elektronikus folyóiratok katalogizálása; Állományépítés, az Internet-anyagok kezelése; Az elektronfizika irodalma a változások élvonalában; Az elektronikus dokumentumok licence; Elektronikus folyóiratok gyűjteménye: a CIC (Committee on Inter-institutional Cooperation) programja; A nagy vita: a szerzői jog az elektronika világában; Kiadók és könyvtárak együttműködésének formái és lehetőségei. – A NASIG munkacsoportjainak ülésein 20 témát tárgyaltak meg, főleg az elektronikus folyóiratok könyvtári kezelésének köréből.

97/454

BARNES, J.: Electronic archives: an essential element in complete electronic journals solutions = Inf.Serv.Use. 17.vol. 1997. 1.no. 37-47.p. Bibliogr.

Az elektronikus archiválás szerepe az elektronikus folyóiratok problémájának végleges megoldásában

Elektronikus folyóirat; Elektronikus könyvtár; Hozzáférhetőség; Megőrzés

A nyomtatott folyóiratokról az elektronikusakra való áttérés számos kritikus kérdést vet fel a könyvtárak számára, melyek közül a legfontosabb az elektronikus archívumok problémája. A könyvtáros-társadalmon kívüliek gyakran nem is tudják, milyen alapvető szerepet játszik a könyvtár az információ tárolásában és megőrzésében. Az a tény, hogy egyre több információ kerül papír helyett elektronikus formába és válik ezáltal jobban elérhetővé, nem teszi feleslegessé az állandó rögzítést és folyamatos hozzáférést. Rendkívül sokféle téma merül fel az elektronikusfolyóirat-archívumokról folyó vita során (ki és hogyan alkossa meg őket), legtöbbjük azonban négy nagyobb terület köré csoportosítható: technikai jártasság, folyamatosság, elhelyezés és meghatalmazás. A cikk ezeket a témákat vizsgálja és felvázolja a *hogyan, hol* és *ki* kérdéseit, melyeket a könyvtáraknak és az elektronikus folyóiratok szolgáltatóinak egyaránt mérlegelniük kell, ha elektronikusfolyóirat-archívumot akarnak létrehozni.

(Autoref.)

97/455

LEHMANN, Klaus-Dieter: Dissertationen Online = Bibliotheksdienst. 31.Jg. 1997. 4.no. 645-651.p.

Disszertációk online elérése a német egyetemi könyvtárakban

Disszertáció; Egyetemi könyvtár; Elektronikus publikáció; Feldolgozó munka; Megőrzés

A német könyvtárak évente közel 27 000 disszertációt dolgoznak fel. Ebből az orvostudo-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

mányra mintegy 11 000, a természettudományokra majdnem 6000, a társadalomtudományokra mintegy 3800 és a mérnöki tudományokra több mint 3300 esik.

A Deutsche Bibliothek (DB) feladata ezek archiválása. A német nemzeti bibliográfia (Deutsche Nationalbibliographie) pedig bibliográfiailag regisztrálja a disszertációkat.

A disszertációk az egyetemi könyvtárakban is megtalálhatók, de a csere nehézkes és a nyomtatott példányok előállítása jelentős költséget okoz a disszertációk szerzőinek.

Célszerű lenne digitális formában közzétenni ezeket, mivel ehhez egy sor feltétel adva van. A disszertációkat a legtöbben szövegszerkesztővel írják. A könyvtárak megfelelő információs infrastruktúrával és szakértelemmel rendelkeznek a disszertációk digitális tárolásához és azok online elérhetővé tételéhez. A DB rendelkezik a tartós digitális archiváláshoz szükséges eszközökkel. Az online eléréssel gyorsabban lehetne hozzáférni a disszertációkhoz és nemzetközi elérést lehetne számukra biztosítani. A könyvtárak a disszertációk digitális tárolásával és online szolgáltatásával tapasztalatokra tehetnének szert az elektronikus publikálás területén.

A „Dissertation Online" számára megfelelő információszerkezetet kell meghatározni a felhasználandó metaadatmodell, a formai és tartalmi hozzáférési pontok, a felhasználói interfész, a digitális dokumentumok prezentációja, valamint a fájl-formátumok és hordozók vonatkozásában. Meg kell határozni a dokumentumok beviteli és a felhasználáskor kapott formátumát (TIF, PDF, SGML, HTML). Ugyancsak eldöntendő, milyen legyen a hosszú távú archiválásra használt hordozó, továbbá milyen interfésszel kapcsolódjon a tároló géphez a felhasználó. Ezekben a kérdésekben nincs szükség homogén megkötöttségekre, csupán megegyezésre. A tárolás vonatkozásában meg kell valósítani a külső és belső hozzáférést és ki kell munkálni a decentralizált dokumentumszerverek modelljét. A keresésre nem kívánnak új eszközt kifejleszteni, hanem a meglevőket fogják adaptálni.

A dokumentumokat letölthetővé kell tenni ftp-vel és a WWW útján is. A helyi hozzáférést továbbra is az egyetemi könyvtárak biztosítanák, ahogy ez a nyomtatott disszertációk esetében is történik.

Elképzelhető, hogy a jövőben terjedelmi korlátokat kell majd felállítani, vagy az egyes disszertációk tárolását egy határidő után megszüntetni és csak a nyomtatott változatot tárolni, vagy fordítva megállapítani a prioritásokat.

(Koltay Tibor)

Lásd még 379, 430-431, 464-465

Kommunikációs technikák

Lásd 450

KÖNYVTÁRGÉPESÍTÉS, KÖNYVTÁRÉPÜLET

Könyvtárgépesítés általában

97/456
KARAOMERLIOGLU, Dilek Cetindamar: Technology and new means of information: windows of opportunity for developing countries? = Res. Sharing Inf.Netw. 12.vol. 1997. 2.no. 59-65.p.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Milyen esélyt jelenthet a fejlődő országok számára az információtechnológia, az új tájékoztatási eszközök?

Együttműködés -belföldi; Ember-gép kapcsolat; Információtechnológia; Képesítés

[A forrás-folyóirat az alábbi címen szerezhető be: HAWORTH DOCUMENT DELIVERY CENTER, Haworth Press, Inc., 10 Alice Street, Binghamton, N.Y. 13904]

Az új technológia nagy kihívást jelent a fejlődő országok könyvtárai számára, amelyekre műszaki elmaradottság, a szakképzett személyzet hiánya, a könyvtári technikák nem megfelelő alkalmazása, pénzügyi problémák és a más könyvtárakkal való együttműködés hiánya jellemez. Ezeket a kérdéseket a szerző Törökország nézőpontjából vizsgálja és kísérletképpen néhány irányelvet is vázol a problémák megoldására. A fő hangsúlyt az emberi tényezőre helyezi. Véleménye szerint a műszaki infrastruktúra önmagában nem sokat jelent, mivel a technikai innovációt megfelelő szervezeti és társadalmi innovációnak kell kísérnie, s ez főként az emberi tényező alakulását érinti.

(Autoref. alapján)

Lásd még 378

Könyvtárépítés, berendezés

97/457
McDONALD, Andrew: Planning library buildings for the information age = New Rev.Inf.Net. 2.vol. 1996. 133-148.p. Bibliogr. 11 tétel.

Könyvtárépületek tervezése az információs kor követelményei szerint

Építési terv; Információtechnológia; Könyvtárépület

A könyvek és könyvtárak végéről szóló minden jóslat ellenére számos könyvtár épül. A szerző főként az egyetemi könyvtárak szemszögéből fogalmazza meg a modern információs technológia (IT) alkalmazásából fakadó követelményeket az új épületekkel szemben.

A könyvtár egészét meghatározza az új IT, és a helyben és távolról hozzáférhető elektronikus dokumentumok. Végső soron valamennyi olvasóhelyet (de gyakorlatilag legalább minden ötödiket) alkalmassá kell tenni ezek használatára, s biztosítani kell a külső hozzáférést is. A tervezésnek három alapelvre kell épülnie: funkcionalitás (beleértve az esztétikum elemét is), könnyű használhatóság és gazdaságos üzemeltetés. Az IT követelményeit más tényezőkkel összefüggésben, velük harmonizálva kell érvényre juttatni. Ennek érdekében kezdettől fogva együtt kell működnie az építésznek, könyvtárosnak, számítógépes és hálózatos szakembernek és más területek szakértőinek.

Kérdés, hogy tartható-e az az álláspont, hogy az épületet ötven, a felszerelést hét évre célszerű tervezni. Az bizonyos, hogy az IT igen gyorsan változik, s nem lehet számítani arra sem, hogy a berendezések mérete csökken, sőt. A költségvetési és időbeli keretek között a maximális flexibilitásra kell törekedni. A flexibilitás fogalmát azonban az IT alkalmazása folytán újra kell gondolni, s esetleg engedni kell belőle, mint abszolút követelményből.

A könyvtárat „belülről kifelé" kell tervezni, azaz a használat módjából, az állományból, s egyebek között az IT-ből kiindulva. Az IT telepítése nagyon is meghatározza a könyvtárépület minőségét.

A kábelezésre nagy gondot kell fordítani. (A cikk egy sor szempontot sorol fel ehhez.) A video-, az adatátviteli és a telekommunikációs kábelezés egyre inkább integrálódik. Felmerül a lehetősége annak is, hogy az épületen belül mikrohullámos összeköttetés váltsa fel a kábelt.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Az olvasóhelyeket a berendezések miatt nagyobbra kell tervezni. (A munkafelületet 900 x 600 mm helyett 1200 x 800 mm-re, az alapterületet 2,39 m^2 helyett 2,5-4 m^2-re.) Nagyobb változatosságra van szükség mind az olvasóhelyek kialakításában, mind pedig az elrendezésükben. A csoportosítva elhelyezett számítógépek jobb helykihasználást és tetszetősebb elrendezést tesznek lehetővé.

Számítani kell arra, hogy egyre több könyvtárosi feladatot (pl. előjegyzés, kölcsönzés stb.) maguk az olvasók végeznek el. Ez a szolgálati pontok méretének csökkenéséhez vezethet.

A világítást és árnyékolást ugyancsak az IT-re való tekintettel kell megoldani, és stabil környezeti feltételeket teremteni. Csak nagy számítógépek igényelnek légkondicionálást, de csoportban elhelyezett kisebb gépek is nagy hőt fejleszthetnek. A légkondicionálás anyagi és környezeti okok miatt lehetőleg kerülendő, de alkalmazása mindenekelőtt az épület adottságaitól függ. A zajcsökkentésnek is megvannak a maga módszerei, bár a padlószőnyeg allergiás bántalmak forrása lehet. A jó tervezés nem csupán a mozgásukban korlátozottakra gondol a kényelmes és könnyen használható könyvtár megalkotásakor.

A biztonsági követelményeket fizikai és elektronikus rendszerekkel, zártláncú tv-vel, személyes felügyelettel, a terület áttekinthetőségével, személyzeti jelvényekkel, elektronikus ajtónyitókkal stb. lehet kielégíteni. Az épületben és berendezésekben környezetet nem károsító anyagokat kell felhasználni, kiküszöbölve a toxikus és karcinogén hatásokat.

A tervezési folyamat korszerű eszköze a CAD (számítógépes tervezés) alkalmazása, eredményességének záloga pedig a különféle szakemberek kezdettől fogva való együttműködése az IT alkalmazása érdekében. A könyvtár vezetőjének kardinális szerepe van, mivel az ő felelőssége, hogy a szolgálat számára jó épület készüljön. Bármennyi szó esik is a virtuális könyvtárról, a könyvtár továbbra is olyan „helyként" jelenik meg, amelyben sokféle tevékenységet lehet űzni. Az elektronikus könyvtár maga is épület, s számos példa mutatja, nagyon is kellemes és szép épület lehet.

(Papp István)

Lásd még 384-385, 398

Elektronikus könyvtár

97/458

HAKALA, Juha – HORMIA-POUTANEN, Kristiina: Digital library initiative projects. A report of a study trip 21-25 April 1997. = Nordinfo-nytt. 20.vol. 1997. 1-2.no. 20-30.p.

Kísérleti digitális könyvtári programok az USA-ban: beszámoló egy tanulmányútról

Elektronikus könyvtár; Kísérlet; Tanulmányút

Az Amerikai Egyesült Államok több szövetségi intézménye által finanszírozott Digital Library Initiative (Digitális Könyvtári Kezdeményezés, DLI) hat négyéves projektet támogat egyenként és évente mintegy 1 millió dollárral.

1. Az *Illinois Egyetemen* (Urbana-Champaign) folyó projekt elnevezése „Building the Interspace: Digital Library Infrastructure for a University Engineering Community" és a mérnöki tudományok területén fejleszt ki digitális könyvtári infrastruktúrát (http://dli grainger.uiuc.edu/).

2. A *Carnegie Mellon Egyetem* projektje az „Informedia: Integrated Speech, Image and Language Understanding for Creation of Digital Video Libraries" és digitális videókönyvtár létrehozását célozza (http://informedia.cs.cmu.edu/).

3. A *Kaliforniai Egyetem, Berkeley* „The Environmental Electronic Library: a Prototype of a Scalable, Intelligent, Distributed Electronic Library" néven működteti projektjét (http://elib.cs.berkeley.edu/). A projekt célja, hogy a környezettel kapcsolatos fényképek, műholdfelvételek, videofelvételek, térképek és teljes szövegű dokumentumok tömegének intelligens kezelésére dolgozzanak ki technikákat. Kifejlesztettek egy módszert a képekhez való hozzáférésre is (http://elib.cs.berkeley.edu/photos/).

A tesztállományban több mint 53 000 kép található, köztük a kaliforniai vadvirágokról 10 000 kép. A tesztek azt mutatják, hogy a képek tartalmi feltárása komplex és nehéz feladat.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

A képek mellett egy sor más forrást is rendelkezésre bocsátanak (http://elib.cs.berkeley.edu/data_access.html).

A szöveges keresést a Cheshire II-re (http://cheshire.lib.berkeley.edu/) alapozták, amely egy új generációs, fejlett online katalógus, kompatibilis a Z 39.50 és az Infobus protokollokkal.

A TileBar (http://elib.cs.berkeley.edu/tilebars/about.html) a felhasználónak olyan interfészt kínál, amelynek alapján a keresési fogalmak elosztása alapján választhatja meg a felhasználó a megnézni kívánt szöveges dokumentumokat vagy azok részleteit.

4. A *Michigani Egyetem* projektje a „The University of Michigan Digital Libraries Research Project, UMDL" (http://www.si.umich.edu/UMDL/). Lényege a felhasználók egyéni igényeihez alakított és számítógépükről elérhető digitális könyvtárak kialakítása.

A teszt-változatban háromféle, egymással együttműködő szoftver-modult dolgoztak ki. A felhasználói modul a felhasználóval folytat interjút annak információ-igényéről. A közvetítő modul koordinálja a távoli hálózati forrásokban történő kereséseket. A gyűjtemény-interfész modul a különböző gyűjteményekre jellemző specifikus kereséseket végzi.

A Java-alapú prototípus a http://telemachus.engin.umich.edu/UMDL_UI/proto.html címen nézhető meg.

Az UMDL-hez még a következő projektek tartoznak:

A JSTOR (Journal Storage Project, http://index.umdl.umich.edu/jstor/) magfolyóiratok teljes, a kezdetektől történő digitalizálását tűzte ki célul. Eddig 12 folyóirat 1 millió oldalát szkennelték be. Havi 100.000 oldalt dolgoznak fel és a folyóiratok választékát fokozatosan bővítik (a JSTOR-ról lásd a 97/344 sz. referátumot).

A Cornell Egyetemmel közös „Making of America" projekt keretében az amerikai történelemmel kapcsolatos 1850 és 1877 között keletkezett 5000 kötet (könyvek és folyóiratok) beszkennelését végzik.

Az UARC (Upper Atmospheric Research Collaboratory, http://www.sprl.umich.edu/MIST/gem_uarc.html) a légkör felső rétegének kutatásával kapcsolatos digitális gyűjtemény.

5. A *Kaliforniai Egyetem, Santa Barbara* projektje „The Alexandria Project: Towards a Distributed Digital Library for Images and Spatially Referenced Information, ADL" (http://alexandria.sdc.ucsb.edu/) földrajzi megosztott digitális könyvtár létrehozására irányul. Az első prototípus már 1995 elejére, a WWW-prototípus 1995 végére készült el, a végső változat Java-alapú lesz.

Jelentős munka folyik Michiganben a metaadatok területén is (http://alexandria.sdc.ucsb.edu/public-documents/metadata).

6. A *Stanford Egyetem* projektjének neve „The Stanford Integrated Digital Library Project" (http://www-diglib.stanford.edu/). A projekt több mint 20 kisebb program együttese, amelyek közül az InterPay protokoll lehetővé fogja tenni, hogy a digitális szolgáltatásokhoz tartozó különböző díjbeszedő, számlázási rendszerek együtt tudjanak működni;

Az InterBib különböző formátumú bibliográfiák kölcsönös konvertálását biztosítja;

A DLITE (Digital Library Integrated Task Environment, http://www-pcd.stanford.edu/cousins/dlite/) a különféle típusú információhoz és szolgáltatásokhoz megfelelő használói felületet alakít ki.

(Koltay Tibor)

97/459

MARCUM, Deanna B.: Digital libraries: for whom? for what? = J.Acad.Librariansh. 23.vol. 1997. 2.no. 81-84.p.

Kinek és mire kell a digitális könyvtár?

Egyetemi könyvtár; Együttműködés -belföldi; Elektronikus könyvtár; Kutatás információellátása

Az amerikai egyetemek könyvtárai a nemzetközi tudományos eredményeket tükröző, nagy tudományos gyűjtemények, példátlan nemzeti értéket képviselnek. E gyűjtemények bibliográfusok, gyarapítók és kurátorok munkájának eredményeként jöttek létre. Hihetetlen költséggel lehetne őket tovább építeni, tárolásukról és állományuk védelméről gondoskodni. A „birtoklás helyett hozzáférés"-modell nagy megtakarítást

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

ígér ugyan, de folyamatos működtetésének költségei még kevéssé ismertek, és bizonytalan, hogy biztosítani lehet-e majd a dokumentumokhoz való hosszú távú hozzáférést.

Ma már részben a gazdasági kényszer, részben a technológiai lehetőségek következtében nem beszélhetünk fizikai gyűjteményekről, és átalakultak az információtovábbítás hagyományos csatornái. A digitális könyvtár a gyűjtemény fenntartása helyett a sokféle elektronikusan elérhető információforráshoz elvezető „kapu"-könyvtárként működik.

A digitális könyvtári projektek célja az olvasók jobb kiszolgálása. Napjainkban ez a tudományos könyvtárakban azt jelenti, hogy olvasóik számára igyekeznek megteremteni az Internetforrások közötti eligazodáshoz szükséges mechanizmusokat.

Mivel a digitális könyvtárak természetüknél fogva megosztott könyvtárak, lehetőség nyílik arra, hogy a tudományos könyvtárak megosztott digitális nemzeti könyvtárat hozzanak létre. Néhány amerikai tudományos könyvtár 1995-ben összefogott a digitális információk közösen irányított, fizikailag megosztott, nonprofit tárolóhelyének létrehozása érdekében, az oktatás és a kutatás támogatására. A technológia legnagyobbrészt rendelkezésre áll, illetve a fejlesztés előrehaladott stádiumában van. Ezért a résztvevő könyvtárak inkább a források felkutatására és a kereső mechanizmusokra, a szerzői jog kérdéseire és a gazdaságos modellekre, a digitális információk archiválására, a kapcsolódó szabványosítás előmozdítására összpontosítanak. A szerzői jog területén a konverzióval (a digitális formába való áthelyezéssel, a hozzáférhetővé tétellel és a tartalom kezelésével) kapcsolatos költségek és jogok érvényesítése tekintetében még hiányoznak a megfelelő tapasztalatok.

Egyértelmű, hogy az archiválás és az állományvédelem feladata a könyvtárakra hárul. A tudományos könyvtárak kötelessége, hogy az egyes információk kutatási értékét felbecsüljék, tekintet nélkül az információ hordozójára, és az információt rendelkezésre bocsássák az eljövendő generációk számára.

A tudományos könyvtárak munkatársainak feladatai a digitális könyvtár korszakában is lényegében változatlanok maradnak: a források kiválasztása, megszervezése, hozzáférhetővé tétele, a dokumentumok közötti kapcsolatteremtés, a tudomány és a kutatás támogatása.

(Hegyközi Ilona)

97/460

SMITH, Neil – MAHONEY, John: Building the digital library: a brief look at the British Library's position = New Rev.Inf.Net. 2.vol. 1996. 103-109.p.

A digitális könyvtár építése: a British Library helyzetének rövid áttekintése

Elektronikus könyvtár; Fejlesztési terv; Nemzeti könyvtár

A szerző meghatározása szerint a digitális könyvtár digitális formában tárolt dokumentumok gyűjtőhelye, mely szervezett keretek között teszi lehetővé a hozzáférést bárkinek, bármikor, a világ bármely tájáról. A British Library jövőképében mindez szerepel, és szolgáltatásainak és használói körének kiterjesztését fogja eredményezni. Legtöbb olvasótermében lehetségessé válik a hagyományos és elektronikus dokumentumok együttes használata, és a dokumentumszolgáltatás java része is elektronikus forrásokból fog történni.

A digitális könyvtár azt is jelenti, hogy kölcsönösségi megállapodások révén a British Library használói számára más nagykönyvtárak állománya is hozzáférhetővé válik. Vezető szerepet kell játszania a szabványosításban, a nemzeti örökség részét képező dokumentumok digitalizálásában, az elektronikus dokumentumszolgáltatásban.

A British Library állománya kb. 150 millió egységből áll, évi költségvetése több mint 110 millió font. Alapfeladata a digitális környezetben is a felsőoktatás, a kutatás és fejlesztés szolgálata.

A BL 2000-ig terjedő stratégiai céljait 1993-ban határozta meg a tanácsadó testületekkel, a hazai és külföldi szakmai közösségekkel történő és a könyvtáron belüli széles körű konzultációk után. E szerint a könyvtár a világ egyik legjelentősebb digitális szövegtárolója és szolgáltatója lesz. Az anyagi terhek megosztása és a piacon való érvényesülés érdekében megfelelő partne-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

reket kell keresniük más szervezetek köréből és a privát szektorban.

A tervezésnél elsősorban a használó igényeit vették figyelembe. Számításaik szerint a felsőoktatásban és az iparban tevékenykedő kutatók egyre növekvő mértékben akarják majd használni a digitális információkat. Méghozzá a katalógusokhoz és a digitális információkhoz saját desktopjukról szeretnének majd hozzáférni – bármikor és bárhonnan.

Stratégiai céljainak megvalósítása érdekében kezdte el a British Library „Initiatives for Access" programját 1993-ban. A program segítségével bebizonyíthatják, hogy a digitális és hálózati technológián alapuló szolgáltatások részét képezik a globális fejlődésnek, és a BL tökéletesen alkalmas és felkészült arra, hogy a digitális könyvtár létrehozásában fontos szerepet játsszon.

Igen fontos a könyvtárak közötti együttműködés. Ezt egyrészt az anyagi források hiánya teszi szükségessé és indokolttá, másrészt megkívánja a globális digitális könyvtárhoz szükséges szabványosítás, a protokollok megalkotása stb. A BL tagja az Egyesült Államok beli CNI-nek (Coalition for Networked Information – Egyesülés a Hálózatosított Információért), vezető szerepet játszik az EU CoBRA programjában és részt vesz számos más könyvtári programban is, például a Biblioteca Universalis projektben.

Véleményük szerint a tudományos társadalom, az ipar, a kereskedelem, a közkönyvtárak és a magánszektor képviselői közül minél többet kell bevonniuk munkájukba, hogy a velük való partnerség minél jobb, átfogóbb szolgáltatásokat eredményezzen, és ezek költségei is megoszthatók legyenek. Az új, innovatív szolgáltatások hozzáadott értékként jelennek meg, és a piac újabb területein teszik majd versenyképessé a könyvtárat.

(Fazokas Eszter)

97/461

KOHLER, Stuart: Self-serve reserve: a scalable prototype at Norwich University = J.Interlibr.Loan Doc.Del.Inf.Supply. 7.vol. 1997. 4.no. 5-19.p.

Önkiszolgáló elektronikus prézens könyvtár (kötelező olvasmányokból): továbbfejleszthető prototípus a Norwichi Egyetemen

Alakfelismerés; Egyetemi hallgató; Egyetemi könyvtár; Ember-gép kapcsolat; Másolatszolgáltatás

KESTEN, Philip R. – ZIVKOVIC, Slaven M.: ERes – Electronic Reserves on the World Wide Web = J.Interlibr.Loan Doc.Del.Inf.Supply. 7.vol. 1997. 4.no. 37-47.p.

Elektronikus prézens könyvtár (egyetemi kötelező olvasmányokból) a WWW-n

Egyetemi hallgató; Ember-gép kapcsolat; Számítógép-hálózat; Szoftver

[A forrás-folyóirat az alábbi címen szerezhető be: HAWORTH DOCUMENT DELIVERY CENTER, Haworth Press, Inc., 10 Alice Street, Binghamton, N.Y. 13904]

A Norwichi Egyetem Kreitzberg Könyvtárában korábban az oktatók által kiválasztott egyes tananyagokat helybeni használatra és korlátozott (általában 4 órás) kölcsönzéssel bocsátották a hallgatók rendelkezésre. Ehhez a számítógépes kölcsönzési rendszerben ideiglenes bibliográfiai és tételrekordokat kellett létrehozni, fel kellett ragasztani a vonalkódokat, biztonsági csíkokat. Az évek során beigazolódott, hogy a diákok elsősorban fénymásolásra használják e dokumentumokat. Ezért inkább egy önkiszolgáló számítógépes archívummal (Self-Serve Reserve) váltották fel a korábbi megoldást.

A Self-Serve Reserve dokumentumainak másolása szerzői jogi tekintetben a méltányos használat körébe tartozik. A rendszer jelenlegi konfigurációja (önálló, nem hálózati, egyfelhasználós) megengedi a saját használatra szóló másolat készítését. (A hálózati hozzáféréssel már felmerülne a nyilvános megjelenítés problémája, az már a szerzői jog megsértésének minősülne.)

A dokumentumokat szkennelik és a hardverfüggetlen PDF formátumban tárolják. A doku-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

mentumok használata során a Netscapet előlapszoftverként alkalmazva a használó kiválasztja a kívánt cikket egy menüből (a professzor, majd a kurzus száma szerint). Ha a dokumentumra rákattint, automatikusan elindul az Adobe Acrobat Reader szoftver (amely csak a dokumentumok megjelenítésére alkalmas, szerkesztésükre nem), és megjeleníti a kért dokumentumot, először „draft" formában, amely csak áttekintést tesz lehetővé. A dokumentum egyes részei felnagyítva olvashatók. Nyomtatni jó minőségben lehet. Az első oldal 15-20 másodperc alatt, a továbbiak 8-10 másodperc alatt készülnek el.

A rendszer továbbfejleszthető az Acrobat Catalog alkalmazásával, amely lehetővé tenné a PDF fájlok teljes szövegű indexelését. A PDF fájlokat az Acrobat Capture szoftverrel jobb minőségben lehetne előállítani. Tervezik, hogy a kényelmesebb használat érdekében bizonyos idő eltelte után a rendszer vissza fog „ugorni" a kiinduló menüre.

Hasonló célt szolgál a kaliforniai Santa Clarai Egyetemen az Electronic Reserve System (ERes) elnevezésű WWW-alkalmazás. Szoftverével (Academic XPressPage) bármilyen formátumú dokumentum hozzáférhetővé tehető a Weben. Az ERes a házifeladatok megoldásait, a korábbi vizsgakérdéseket, az elemzendő táblázatokat adja közre kurzusonként (minden kurzusnak saját Web-lapja van, amelyen e-postai csatolások, nevek, címek, hivatali órák stb. is szerepelnek; ezek állandóan naprakészen tarthatók). Az oktatók közvetlenül elhelyezhetik a kívánt anyagokat a rendszerben.

Az oktatási anyagok hagyományos terjesztési megoldásánál az volt a cél, hogy a megadott kötelező vagy ajánlott irodalom egy-egy példánya mindig a hallgatók rendelkezésre álljon a könyvtárban. Az ERes rendszerrel több példányt tudnak rendelkezésre bocsátani.

Az archívum a katalógusoktól és előjegyzést biztosító kölcsönzési rendszerektől függetlenül működik (mintegy kiegészíti azokat). Megkönnyíti a könyvtárosok dolgát, hasznos a diákoknak, újabb teendőket ró viszont az oktatókra. Ha úgy ítélik meg, hogy szükséges, a hozzáférést jelszóval korlátozhatják.

Az ERes nem igényel napi működtetést, csak az oktatók azonosítóit kell kiosztani (ezt elvállalhatja akár az egyetemi könyvtár is). Az ERes háromféle jogosultságot ad: az ún. segítők elhelyezhetnek az archívumban dokumentumokat más, arra jogosult használók megbízásából; az ún. asszisztensek lényegében mindenre jogosultak, amire egy normál felhasználó; az ún. menedzsert (ez általában oktató vagy könyvtáros) a rendszergazda jelöli ki, ő a használó megbízásából azonosítót kérhet, testre szabhatja a rendszert, figyelemmel kísérheti a használatot.

A cikk igen röviden ismerteti a Self-Serve Reserve és az ERes rendszerben a dokumentumok előállítására, szolgáltatására szolgáló szoftvert és hardvert, valamint a dokumentumok előállítási módját lépésenként.

(Hegyközi Ilona)

Lásd még 369, 433, 454

KAPCSOLÓDÓ TERÜLETEK

Kiadói tevékenység

97/462
STENZEL, Brigitte: Bibliotheken, Bücher und Verlage – wie steht es damit heute in Russland? = Bibliotheksdienst. 31.Jg. 1997. 5.no. 788-801.p. Bibliogr.

Könyvek, könyvtárak és kiadók a mai Oroszországban

Jogszabály -könyvtárügyi; Könyvkiadás és könyvkereskedelem; Könyvtárügy; Tankönyv

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Könyvkiadás

A könyvkiadás, a szovjet művelődéspolitika hajdani büszkesége, látványosan összeomlott. 1991/92-ben feleannyi könyv jelent meg, mint 1986-ban. A privatizált könyvkiadók elavult felszerelésükkel, növekvő anyag- és költségárakkal küszködve kritikus helyzetbe kerültek. Alábbhagyott volna az oroszok olvasási kedve? A statisztika szerint igen, de egyes moszkvai elemzők szerint nem: csak a látszat-olvasmányok maradtak el, de változatlan az olvasói érdeklődés az orosz klasszikusok (Puskin, Tolsztoj, Dosztojevszkij stb.) iránt, továbbra is vezeti a népszerűségi listát Jevtusenko, Ahmadulina stb., és megbecsült olvasmányokká váltak Bulgakov, Mandelstam, Paszternak, Ahmatova most már korlátozás nélkül hozzáférhető művei.

A könyvek ára Oroszországban viszonylag alacsony, azonban az igen alacsony fizetések még így is gátjai a könyvvásárlásnak. A fontos és értékes könyvek megjelentetése érdekében országos programot szerveztek, mely a lexikonok, kézikönyvek, a tudományos irodalom, oktatási anyagok és gyermekkönyvek kiadását szorgalmazza, az állami- és a magánkiadóknál egyaránt. A tudományterületenként kimunkált programot szakemberekből álló bizottságok ellenőrzik. Kérdéses azonban, hogy az állandó pénzügyi nehézségekkel küzdő könyvkiadás képes lesz-e a javaslatok megvalósítására.

Tankönyvek

A tankönyvek ingyenesek. Számítások szerint a 21 millió iskolásnak tanévkezdéskor 440 millió könyvet kell a kezébe adni, s mivel egy tankönyv átlagos élettartamát 4 évre becsülik, ez évente kb. 120 millió új tankönyv igényét jelenti. Ezzel szemben pl. 1996-ban csak 70 millió új tankönyv került az iskolákba. A tankönyvek kiadása 1,2 trillió rubelbe (kb. 350 millió német márkába) kerül, s mivel ez az összeg nem állt rendelkezésre, a pénzügyminisztériumon keresztül 170 milliárd rubel hitelt vettek fel különböző bankoktól, ami a jövőben a könyvek árának jelentős emelkedéséhez fog vezetni. Sem a kormányzat, sem az oktatási minisztérium nem tudja még, hogy végül is kinek kell mindezt kifizetni, a központi költségvetésnek vagy a helyi önkormányzatoknak. A tankönyvek ügyét a Világbank is vizsgálta, és megállapította, hogy a tankönyvkiadás összeomlik, ha az állam nem biztosítja a szükséges összeget, vagy ha annak egy részét nem terheli rá a helyi önkormányzatokra illetve a szülőkre. Valószínű, hogy a tankönyvek ingyenessége Oroszországban is véget ér.

A könyvtárak

A könyvtárak a Szovjetunió összeomlása után ellentmondásos helyzetbe kerültek. A köztársaságok közötti gazdasági és információs kapcsolatoknak vége szakadt, az állami támogatás jelentősen csökkent, a működési feltételek romlottak, a munkatársak a jobban fizetett területekre vándorolnak át (a könyvtárosok a költségvetési intézmények bértáblázatának a legalján vannak), az olvasótábor megfogyatkozott. Azonban a változásoknak nem csak negatív velejárói vannak. A könyvtárosok nem kapituláltak, hanem megoldásokat kerestek az új körülmények közötti életben maradásra: új pénzforrásokat tártak fel, szakmai érdekvédelmi szervezetbe tömörültek, amely 1995-ben az IFLÁ-hoz csatlakozott, 1994-ben pedig létrejött az új könyvtári törvény.

A törvény hatálya az állami illetve az önkormányzati költségvetésből fenntartott intézményekre terjed ki, illetve minden könyvtári állomány gondozására, amennyiben az része a nemzeti kulturális örökségnek. Az új törvény definiálja a használók, a könyvtárosok és a fenntartók jogait és kötelességeit, s külön kitér a gazdaságilag vagy más szempontból hátrányos rétegek (gyerekek, menekültek, munkanélküliek, nyugdíjasok stb.) jogaira. Nemzeti könyvtárnak az Állami Könyvtárat és az Orosz Nemzeti Könyvtárat tekinti, de bármely köztársaságnak, autonóm körzetnek vagy régiónak joga van nemzeti könyvtárat működtetni. Külön hangsúlyt kap a központi szolgáltatásokat (könyvtárközi kölcsönzés, szabadon hozzáférhető katalógusok, adatbankok) nyújtó központi könyvtárak állami finanszírozása. – A könyvtári törvénnyel együtt törvény jelent meg a kötelespéldány-szolgáltatás új rendjéről is.

Iskolai könyvtárak

Oroszországban ma kb. 65 ezer iskolai könyvtárat tartanak számon. Igénybevételük mind a tanulók, mind a pedagógusok részéről növekszik, aminek az oka nem az állomány gazdagodása (ezt az anyagi viszonyok egyáltalán nem teszik lehetővé), hanem az a tény, hogy gyakran csak a könyvtári állományok révén lehet hozzájutni egyes fontos oktatási anyagokhoz. Az

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

iskolaügy modernizációja megkövetelné a modern médiatárak, fototékával, artotékával, videotékával ellátott olvasótermek kialakítását, ez azonban ma még csak fejlődési trend, inkább a jövő víziója, mint a jelen valósága.

Az iskolai könyvtárak ma is a moszkvai Usinszkij Könyvtár módszertani irányítása alatt működnek. Ebbe a körbe tartoznak az iskolán kívüli képzés könyvtárai (1989-ben több mint ötezer könyvtár), elsősorban a volt úttörőházak könyvtárai. Ezek ma részben a kiegészítő képzést szolgálják, részben szabadidőközpontok gyerekek és fiatalok számára. Fenntartásuk nagyrészt állami, kisebb részben önkormányzati költségvetésből történik

(Katsányi Sándor)

97/463
WAAIJERS, Leo: Opinion paper: towards a new system of scholarly communication = Interlend.Doc.Supply. 25.vol. 1997. 2.no. 77-78.p.

Magánvélemény: milyen előnyökkel járna, ha szaklapok helyett az Interneten tennék közzé cikkeiket a kutatók?

Folyóirat; Információáramlás; Publikálás -tudományos kiadványoké; Számítógép-hálózat; Szerzői jog

A tudományos kommunikáció jelenlegi rendszerét a lassúság jellemzi és egyre inkább megbízhatatlanná válik. Sok szerző találkozik azzal, hogy miután kéziratát elutasították, másvalaki közleményeként látja viszont az abban foglalt gondolatokat. A kutatási programokban a hirtelen változtatásokat egy-egy adott cikk bírálói hajtják végre.

A szerzők a közlés érdekében eladják a kiadóknak a szerzői jogokat, ami az évente ismétlődő, az inflációt többszörösen meghaladó áremelkedésekben és a kiadók magas profitjában csapódik le. Ezeket az árakat aztán a könyvtárak nem tudják megfizetni, ezért a szerzeményezési politika helyét mindinkább a lemondási politika váltja fel.

Az ezen a helyzeten javítani kívánó javaslatok a hálózatok létére építenek. Nem kell igazából semmi újat feltalálni. A sajtóközelmények és sajtókonferenciák analógiáját kell csak alapul vennünk. Az ezekben közölt hírek nyilvánosak, senkinek nem képezik a tulajdonát, az emberek mégis megveszik az újságokat, mert hozzáadott értéket kapnak. Ezt az értéket azonban a szerkesztőségek másokkal versenyezve hozzák létre.

Biztonságos dokumentum-szervereket kellene létrehozni. Ezek „beégetnék", eltörölhetetlenül bejelölnék a dokumentumokba azok beérkezésének pontos idejét. A sajtóközelmények digitális tudományos megfelelőiként működnének. Mindenki olvashatná, nyomtathatná, idézhetné és letölthetné az itt tárolt dokumentumokat. A kiadók ezekből válogathatnának és tehetnék be őket elektronikus (vagy kívánság esetén nyomtatott) folyóirataikba. Azok a tudósok, akik valamilyen okból nem tudnak vagy akarnak keresgélni a szervereken, előfizethetnének ezekre a kiadói publikációkra, amelyek azonban versenyhelyzetben készülnének. A minőségről hozott döntés ez esetben a publikálás után történne meg, nem pedig előtte, mint eddig.

Azonnali publikálásra nyílna mód. Csökkenthető lenne a plágium, hiszen követhető lenne, ki publikálta először az adott eredményt. A copyright az eredeti szerzőnél maradna, így a „pénznyelő" szervezetek, mint a helyi és nemzetközi kiadók, copyright-díjbeszedő szervezetek és nemzetközi kiadói szövetségek ki lennének iktatva. (A könyvek esetében bonyolultabb az ügy, mivel itt a szerzők is gyakran részesednek a bevételből. Ez esetben őket egyetemük képviselhetné ügynökként.)

Megszűnne a kéziratokkal való „házalás", azaz nem kellene kiadóról kiadóra járnia a szerzőknek újból és újból benyújtva egy-egy kéziratot. A kiválasztás többé nem függene névtelen és elszigetelt bírálóktól, akiknek lehetnek előítéleteik és a szerzőével ütköző személyes érdekeik. Követhetőek lennének a bírálatok nyomán végrehajtott változtatások, átdolgozások. Az önplagizálás, amikor az adott szerző ugyanazt az ötletet írja meg számtalan változatban, követhető

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

lenne és ezzel csökkenne, mivel minden szerző írásai időrendben elérhetővé válnának.

A hozzáadott érték megteremtését, azt, hogy valaki megszerkeszti, terjeszti az adott írást, a piac szabályozná. Ezzel drasztikusan csökkennének az árak. A dokumentumellátás mai módszere ugyanakkor megszűnne.

(Koltay Tibor)

97/464

PETERS, Klaus: Urheberrecht und Informationsgesellschaft. Ein Überblick über den Stand des deutschen, europäischen und internationalen Urheberrechts = Bibliotheksdienst. 31.Jg. 1997. 6.no. 1127-1133.p.

Szerzői jog és információs társadalom. A német, az európai és a nemzetközi szerzői jogi helyzet áttekintése

Adatbázis; Dokumentum -gépi információhordozón; Szerzői jog; Szoftver

A szerzői jog egyre nagyobb gazdasági jelentőségre tesz szert az iparilag fejlett országokban – egyrészt a szórakoztató célú termékek iránti nagy kereslet miatt, másrészt az információs társadalommal összefüggésben. A szerzői jog a művek nemzetközi forgalmazására is kihat, a szerzői jogot „exportáló" országok ezt igyekeznek is érvényesíteni. A német szerzői jogi rendelkezéseket jelenleg igazítják hozzá az Európai Közösség (EK) rendelkezéseihez; ezt a tagországoknak egy bizonyos határidőig kell megtenniük.

A számítógépes programok 1991-től tartoznak az EK-ban szerzői jogi védelem alá. A szerzői jog tulajdonosa jogosult a program sokszorosítására (ide tartozik a program feltöltése és futtatása is) és terjesztésére. Ez a szerzői jog történetében újdonságnak számít, mert az eddigi rendelkezések szerint a végső felhasználó általi rendeltetésszerű használat nem volt a szerzői jogvédelem tárgya. A német könyvtárhasználókat mindez azért nem érinti hátrányosan, mert az 1993-as német rendelkezésben másképp fogalmaztak: a „jogosult vásárló" helyett „a program használatára jogosult" szerepel, ami a könyvtárhasználókra is kiterjed.

A digitális hordozók bérbeadása és kölcsönzése sérti a forgalmazók értékesítési érdekeit. Ezért alkotott az EK 1992-ben irányelvet a bérbeadás és a kölcsönzés kérdéseiről, amelyet az egyes tagországoknak módjuk van a nyilvános kölcsönzés tekintetében saját rendelkezéseikkel (kivételekkel) kiegészíteni. A német könyvtárosegyesületek elérték, hogy a kölcsönzési jogra vonatkozó rendelkezések átvételétől Németországban eltekintettek. A digitális hordozók tehát a könyvtárak által beszerzett könyvekhez és más médiához hasonlóan szabadon kölcsönözhetők.

Az adatbázisokra vonatkozó EK-rendelkezés 1996-ból származik. Eszerint az adatbázisok szerzői jogi védelem alá esnek. Ezt 1997 végéig építik be a német rendelkezésekbe. A készülő jogszabály tervezetével kapcsolatban főként az intézményi értékesítés és a nyilvános közzététel kérdéseiben vannak viták.

Az EK a korábbi zöld könyv mellett újabb irányelvek kiadására készül. A könyvtárosok leginkább a magáncélra történő sokszorosításra és a hálózatokon történő digitális továbbításra vonatkozó elképzeléseket várják érdeklődéssel.

A 90-es évek elején történtek eredménytelen kísérletek az 1971-es berni szerző jogi megállapodás kiegészítésére a számítógépes programokra és az adatbázisokra vonatkozó rendelkezésekkel. A szerzői jogot „exportáló" országok ezért más megoldásokat keresnek a nemzetközi szerzői jogi egyezmények előmozdítására. Az 1994-es urugay-i GATT tanácskozáson született a TRIPS-megállapodás (Agreement on Trade-Related Aspects of Intellectual Property Rights, Including Trade in Counterfeit Goods), amelyet Németországban is ratifikáltak, s amely az érvényes német rendelkezésekkel teljes összhangban van. A WIPO (A Szellemi Tulajdon Világszervezete) 1996-os genfi tanácskozásán az EK és Németország képviselőinek részvételével egy szerzői jogi megállapodást kötöttek és szabályozták a művek előadására és a hangfelvételek készítésére vonatkozó kérdéseket. Ennek többek között az az újdonsága, hogy az online terjesztést a nyilvános közzététel kategóriájába sorolja. Nem született meg a tervezett megálla-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

podás az adatbázis-előállítók szerzői jogi védelméről.

(Hegyközi Ilona)

97/465

EISENSCHITZ, Tamara – TURNER, Paul: Rights and responsibilities in the digital age: problems with stronger copyright in an information society = J.Inf.Sci. 23.vol. 1997. 3.no. 209-223.p. Bibliogr.

Jogok és kötelességek a digitális korban: a szerzői jog megszigorításának problémái az információs társadalomban

Dokumentum -gépi információhordozón; Információipar; Információs társadalom; Másolás; Szerzői jog; Tájékoztatás szabadsága

A szerzői jogvédelem fejleményei mindig összefüggenek a technológiai fejlődéssel: az új eszközök megjelenésével a jogtulajdonosoknak eddig mindig sikerült kivívniuk a jogvédelem kiterjesztését az illető új információhordozóra. A digitális technológiák megjelenése most újból felborította az egyensúlyt, mert az elektronikus másolás és terjesztés – a minőség romlása nélkül – könnyen megoldhatóvá vált. Az Európai Unió 1995-ös „Green Paper"-e javaslatokat tett a szerzői jog időszerű szabályozására, ám nem sikerült az azonosított problémák mélyebb szociális és kulturális vonatkozásait megfelelően tükröznie. A cikk e javaslatok fényében vizsgálja meg a szerzői jog jelenlegi kérdéseit, s megállapítja, hogy a jogok további kiterjesztését nem szabad az ezek alól való kivételek meghatározása nélkül elvégezni. A szerzők fő aggodalma az, hogy a törvény a másolás, a felhasználás és az új ismeretek létrehozásának fogalmai közötti kapcsolatok megfelelő megfontolása nélkül tiltja meg a dokumentumok másolását a digitális környezetben.

(Autoref. alapján)

97/466

BELOV, V.V.: Problemy ohrany intellektual'noj sobstvennosti = Naučn.-Teh.Inf. 1.ser. 1997. 1.no. 15-18.p.

A szellemi tulajdon védelmének problémái

Szerzői jog

Az USA-beli és a japán szabadalmaztatási, illetve az ottani szellemi tulajdonvédelmi bírósági gyakorlat bemutatása azt a célt szolgálja, hogy a szerző kifejezze: mi volna modern és kívánatos e téren Oroszországban is.

1992-ben egyébként öt törvényből álló „csomagot" fogadott el a törvényhozás e témakörből. Ezek a következők: szabadalmi, áruvédjegyeket szabályozó, számítógépi programokat védő, adatbázis szerzői és az „integrált mikroszerkezetek topológiájának jogi védelméről szóló" szövetségi törvény. Ezeket követte 1993-ban a szerzői jogi törvény. Ez utóbbi lehetővé tette, hogy Oroszország csatlakozzék az irodalmi és képzőművészeti alkotások védelméről szóló berni, illetve a hangrögzítések védelméről szóló genfi egyezményhez.

Így el lehet mondani, hogy 1992 és 1993 folyamán Oroszország lerakta a szellemi tulajdonvédelem jogi alapjait. Ennek ellenére mindmáig elmaradt a gyakorlattá tételhez szükséges intézkedések meghozása. Konkrétan:

– nem jött létre a szabadalmi bíróság,

– késik a szövetségi találmányi fond felállítása,

– nem készült szabályzat a szolgálati találmányokról, a hasznosítható modellekről és ipari mintákról,

– hasonló módon hiányzik a fentiek titkos változataival kapcsolatos szabályozás,

– nem törődik senki az ország találmányi tevékenységének fellendítésével,

– nem történt meg a találmányi tevékenység közgazdasági megalapozása,

– nem kerültek napirendre az időközben aktuálissá vált módosítások a tárgyalt joganyagban.

Az ország megkésett számítógépesítése következtében mindmáig hiányzik az az automatizált rendszer, amely lehetővé tenné a szabadalmak módszeres „bevizsgálását", illetve a szerzői

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

jogvédelemmel kapcsolatban olyan automatizált nyilvántartások kialakítását, amelyek segítségével megszüntethető a manapság közkeletű kalózkodás e téren.

Manapság sokan mutogatnak a belügyminisztériumra, hogy szerezzen érvényt a vonatozó törvényeknek, illetve hozza meg azokat az intézkedéseket, amelyek révén megszüntethetők a szellemi tulajdon védelmével kapcsolatos anomáliák. Azonban e feladat megoldására a belügy nem elégséges, a kormányzatnak kell – mégpedig gyorsan és határozottan – lépnie ezekben a kérdésekben.

Addig is el kell viselni, hogy a szellemi tulajdon védelmének nincs az országban hatékony rendszere, csupán e rendszernek valamiféle „látomása".

(Futala Tibor)

Lásd még 404, 426, 451, 453

Az ismertetett cikkek forrásai:

Am.Libr. – American Libraries (US)
Ann.Libr.Sci.Doc. – Annals of Library Science and Documentation (IN)
Aslib Proc. – Aslib Proceedings (GB)
Bibliotekarz – Bibliotekarz (PL)
Bibliotekovedenie – Bibliotekovedenie (RU)
Bibliotheksdienst – Bibliotheksdienst (DE)
Bottom Line – The Bottom Line (US)
Buch Bibl. – Buch und Bibliothek (DE)
Bull.Bibl.Fr. – Bulletin des Bibliothèques de France (FR)
Coll.Res.Libr. – College and Research Libraries (US)
Coll.Res.Libr.News – College and Research Libraries. News (US)
Čtenář – Čtenář (CS)
Doc.Bibl. – Documentation et Bibliothèques (CA)
Documentaliste –Documentaliste (FR)
Educ.Inf. – Education for Information (I)
El.Libr. – The Electronic Library (I)
IFLA J. – IFLA Journal (I)
Inf.Serv.Use – Information Services and Use (I)
Interlend.Doc.Supply – Interlending and Document Supply (GB)
Internet Ref.Serv.Q. – Internet Reference Services Quarterly (US)
J.Acad.Librariansh. – The Journal of Academic Librarianship (US)
J.Educ.Libr.Inf.Sci. – Journal of Education for Library and Information Science (US)
J.Inf.Sci. – Journal of Information Science (GB)
J.Interlibr.Loan Doc.Del.Inf.Supply – Journal of Interlibrary Loan, Document Delivery and Information Supply (US)
J.Libr.Admin. – Journal of Library Administration (US)
J.Libr.Inf.Sci. – Journal of Librarianship and Information Science (GB)
Kirjastolehti – Kirjastolehti (FI)
Kn.Inf. – Knižnice a Informácie (CS)
Knowl.Org. – Knowledge Organization (I)
Libr.Adm.Manege. – Library Administration and Management (US)
Libr.Hi Tech – Library Hi Tech (US)
Libr.J. – Library Journal (US)
Libr.Manage. – Library Management (GB)
Libr.Q. – Library Quarterly (US)
Libr.Rev. – Library Review (GB)
Libr.Technol.Rep. – Library Technology Reports (US)
Libri – Libri (I)
Man.Inf. – Managing Information (GB)
Microcomp.Inf.Manage. – Microcomputers for Information Management (I)
Mousaion – Mousaion (ZA)
Naučn.Teh.Bibl. – Naučnye i Tehničeskie Biblioteki (RU)

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Naučn.-Teh.Inf. – Naučno-Tehničeskaâ Informaciâ (RU)
New Rev.Acad.Librariansh. – The New Review of Academic Librarianship (US)
New Rev.Inf.Net. – The New Review of Information Networking (GB)
Nordinfo NYTT – Nordinfo NYTT (Sx)
Online CDROM Rev. – Online & CDROM Review (I)
Poradnik Bibl. – Poradnik Bibliotekarza (PL)
Prz.Bibl. – Przegląd Biblioteczny (PL)
Public Libr.Q. – Public Library Quarterly (US)
Res.Shar.Inf.Net. – Resource Sharing and Information Networks (US)
RQ – RQ (US)
Scand.Public Libr.Q. – Scandinavian Public Library Quarterly (Sx)
Ser.Libr. – The Serials Librarian (US)
Tech.Serv.Q. – Technical Services Quarterly (US)
VINE – VINE (GB)
Z.Bibliothekswes.Bibliogr. – Zeitschrift für Bibliothekswesen und Bibliographie (DE)

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Válogatás a Könyvtártudományi Szakkönyvtár új külföldi beszerzéseiből

Állománygyarapítás; Szakkönyvtár -orvostudományi

Acquisitions in health sciences libraries / ed. by David H. Morse. - Lanham : Medical Library Association ; London : Scarecrow, cop. 1996. - XVIII, 240 p. ; 24 cm. - (Current practice in health sciences librarianship ; vol. 5.). - Bibliogr. a tanulmányok végén. - ISBN 0-8108-3052-3

Raktári jelzet: 3-12188

A könyv az orvosi, egészségügyi könyvtárak állománygyarapításához szeretne segítséget adni azzal, hogy öt téma köré csoportosítva összefoglalja a 90-es évek gyarapítási politikájának fő jellemzőit. A kiadvány fejezetei: Szemletanulmány a gyarapítás kérdéseiről; A monográfiák gyarapítása; Az időszaki kiadványok gyarapítása;, Az időszaki kiadványokkal kapcsolatos szervezési, kezelési kérdések; Az audiovizuális dokumentumok beszerzésének kérdései. A tanulmányok alapos elméleti és jó gyakorlati könyvtártani ismereteket tartalmaznak. A hagyományos módszerek mellett a modern információhordozókra is odafigyelve foglalják össze az orvosegészségügyi szakkönyvtárosok számára az állománygyarapítás klasszikus tudnivalóit.

Gyermekkönyvtár; Könyvtárpolitika; Módszertani útmutató (forma); Statisztika (forma); Németország

Bibliotheksarbeit für Kinder : Ein Positionspapier / Kommission des Deutschen Bibliotheksinstituts für Kinder- und Jugendbibliotheken ; [Mitarb. und Red. Rita Schmitt]. - Berlin : Deutsches Bibliotheksinstitut, 1997. - 88 p. ; 21 cm. - (dbi-materialien ; 156.). - Bibliogr.: p. 80-87. - ISBN 3-87068-956-0

Raktári jelzet: 2-10063

A társadalmi változások (a családszerkezet átalakulása, a külföldi munkások nagy száma, a kommunikációs eszközök fejlődése) a gyermekkönyvtári munkára is kihatnak. A gyermekkönyvtár közönségén belül külön-külön kezelést igényelnek a 3 éven aluliak, a 4-6, a 7-9 és a 10-12 évesek. A berendezés biztosítsa a derűs hangulatot és vegye elejét a mozgékonyságból eredő sérüléseknek. Az egész könyvtár állományán belül a gyermekkönyvtár aránya feleljen meg a gyermekek arányának az összes használóhoz képest: évente átlag 8%-át cseréljék. A gyermekkönyvtár nem csak „rendelezésre bocsátja" a dokumentumot a gyerekeknek, hanem gondoskodik aktív használatáról. Az iskolai munka támogatása mellett tartson kapcsolatot a gyermek művelődését szolgáló egyéb intézményekkel. A szokásos könyvtárvezetési feladatokat (tervezés, ellenőrzés, kapcsolatszervezés stb.) a gyermekekhez igazodó formában lássa el. A Függelék statisztikákkal, esettanulmányokkal ad képet a gyermekkönyvtári munkáról.

Átépítés; Könyvtárépület -egyetemi, főiskolai; Könyvtárépület -közművelődési; Könyvtártörténet -nemzeti; Németország

Bibliotheksbau:Auswahldokumentation 1994/95 : Neubau, Umnutzung, Sanierung von Bibliotheksgebäuden / [Hrsg. von der Baukommission des Deutschen Bibliotheksinstituts] ; [Bearb. von Ute Stephan unter Mitarbeit von Rebekka Macaluso]. - Berlin : Deutsches Bibliotheksinstitut, 1997. - 183 p. ; 24 cm. - (dbi-materialien,. 157.). - ISBN 3-87068-957-9

Raktári jelzet: 3-12189

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

A DBI könyvtárépítési archívuma felkérte a német könyvtárakat, küldjék be az új építkezésekre, átépítésekre vonatkozó dokumentációjuk másolatát. Gazdag anyag érkezett be, ebből válogatva 83 könyvtárépület adatait közli a kiadvány (mindegyiket fényképpel vagy tervrajzzal illusztrálva), közművelődési és szakkönyvtári épületeket vegyesen, székhelyük betűrendjében. Az adatok: Könyvtártípus; A lakosság lélekszáma; Állomány; Alapterület; Megnyitási év; Új épület vagy átépítés; Használók (csak a könyvtár, vagy egyéb intézmény is); Építési költség; Berendező cég; Tervező; Irodalom az épületről; A DBI archívumának átadott dokumentumok. - A mutatók közül különösen érdekes az, amely az 57 átépítést csoportosítja aszerint, milyen célt szolgált eredetileg az épület; volt eszerint 3 pályaudvar, 5 vendéglő vagy gyógyfürdő, 7 gyárépület, 3 templom, kolostor, 5 városháza, 5 raktár, csűr, 5 kastély, lovarda, 6 iskola, tornacsarnok, 2 várostorony (!), 8 közigazgatási épület, 8 lakóház.

Használók képzése; Kézikönyv -könyvtártudományi (forma); Munkaszervezés; Olvasószolgálat
CALENGE, Bertrand

Accueillir, orienter, informer : L'organisation des services aux publics dans les bibliotheques / par Bertrand Calenge. - [Paris] : Ed. du Cercle de la Librairie, cop. 1996. - 429 p. ; 24 cm. - (Collection bibliotheques). - Bibliogr.: p. 421-429. - ISBN 2-7654-0625-1

Raktári jelzet: 3-12164

A különböző olvasószolgálati feladatok körét tárgyalja példákkal a kötet, ezek újszerű szervezését, kereteit, feltételeit, folyamatát, az olvasók fogadásának, útbaigazításának, tájékoztatásának az utóbbi időben Franciaország városi és megyei könyvtáraiban alkalmazott útjait, módjait. A szintetizáló igényű esszé a szerző 1995-ben 150 francia könyvtárossal folytatott beszélgetését összegzi. A dokumentum és az olvasó között közvetítő olvasószolgálati szerepnek számos variációja, megszervezése elképzelhető térben és időben összevonva vagy egymásól elkülönítve, a technikai eszközök változatos alkalmazásával. A különböző használói csoportok (életkor, hátrányos helyzet, foglalkozás, használati cél stb. szerint) is más-más fogadtatást, bánásmódot, törődést, figyelmet, segítséget igényelnek, meghagyva természetesen az olvasónak a maga autonómiáját. Cél a könyvtárhasználat megkönnyítése, természetesebbé tétele a legszélesebb rétegek számára is. Foglalkozik még a könyv a különböző használói terek funkcionális kialakításával, berendezésével, megszervezésével és a korszerű referensz szolgálat formai kialakításával.

Állományvédelem; Együttműködés -nemzetközi; Konferenciai anyag -nemzetközi (forma); Megőrzés; Németország, Leipzig -K

Choosing to preserve : Towards a cooperative strategy for long-term access to the intellectual heritage : Papers of the international conference organized by the European Commission on Preservation and Access and die Deutsche Bibliothek, Leipzig/Frankfurt am Main, March 29-30, 1996 / ed. by Yola de Lusenet. - Amsterdam : European Commission on Preservation and Access, 1997. - VIII, 165 p. ; 24 cm. - Bibliogr. a lábjegyzetekben. - ISBN 90-6984-166-5

Raktári jelzet: 3-12183

Az Európai Közösség Állományvédelmi és Hozzáférési Bizottsága (ECPA) 1996-ban Lipcsében tartott nemzetközi konferenciája előadásait adta közre a kiadványban. Kilenc európai ország és az Egyesült Államok szakértői tárgyalták meg az állományvédelem és megőrzés napjainkban aktuális kérdéseit a helyi gyakorlat és a nemzetközi együttműködés szempontjából. Általános probléma, hogy a papír alapú dokumentumok egyre sárgulnak és töredeznek, élettartalmuk mind jobban megrövidül. Ezek könyvtári, levéltári használatát hosszú távon úgy lehet biztosítani, ha másik hordozóra viszik át tartalmukat. Klaus-Dieter Lehmann bevezető tanulmánya és a fő kérdésköröket vázoló elemzések után 13 előadás szövege olvasható. Esko Häkli az északi és balti államokban folyó megőrzési programokat foglalta össze, F.M. Campos a portugál gyakorlatot ismertette, az amerikai résztvevő az USA Tudományos Könyvtári Egyesületének állományvédelmi programáról számolt be. A további írásokban érintett témák: az oroszországi Idegen Nyelvű Könyvtár szerepe dokumentumainak megvédésében, a lengyel gyakorlat, továbbá a németországi és a holland helyzet. A volt szocialista or-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

ságok gyakorlatának ismertetésében inkább a nehézségekről, a rossz örökség okozta nehezen kezelhető feladatokról esett szó. A közelmúltban beindított nemzeti állagmegőrzési programokat ismerhetjük meg a francia nemzeti könyvtár és a washingtoni Kongresszusi Könyvtár példájából.

Adatfeldolgozás; File-szervezés -gépi; Hardver; Integrált gépi rendszer; Programozás; Szoftver

COOPER, Michael D.

Design of library automation systems : File structures, data structures, and tools / Michael D. Cooper. - New York [etc.] : Wiley, cop. 1996. - XVIII, 638 p. ; 24 cm. - ISBN 0-471-13884-3

Raktári jelzet: 3-12196

A tankönyvnek tekinthető kötet 15 év egyetemi oktatói tapasztalatának eredményeként született. Átfogó összegzése mindazon számítógépesítési tudnivalóknak, amelyeket a könyvtárosnak ismernie kell(ene). Főbb témakörök: A könyvtárgépesítéssel kapcsolatos szervezési, menedzselési, tervezési ismeretek; amit a konfigurációkról, meghajtókról tudni érdemes; az integrált gépi rendszerek egyes moduljaival kapcsolatos ismeretek, az online olvasói katalógusok, gépesített kölcsönzési rendszerek, állománygyarapítási rendszerek, időszaki kiadványokat kezelő rendszer; a relációs adatbázisok tervezésével, fájlszervezéssel, továbbá az indexeléssel, a MARC rekordszerkezettel kapcsolatos ismeretek; keresési lehetőségek, böngésző programok, megjelenítési kérdések stb. Az egyes fejezetek rövid összefoglalóval, a kulcsszavak felsorolásával, ellenőrző kérdésekkel és olvasmányjegyzékkel zárulnak.

Dokumentumleírás; Dokumentumszolgáltatás; Egyetemi könyvtár; Gépi könyvtári hálózat; Konferenciai anyag -nemzeti (forma); Közművelődési könyvtár; Németország, Göttingen -K

Deutscher Bibliothekartag (85.) (1995) (Göttingen)

85. Deutscher Bibliothekartag in Göttingen 1995 : Die Herausforderung der Bibliotheken durch elektronische Medien und neue Organisationsformen / Hrsg. von Sabine Wefers. - Frankfurt am Main : Klostermann, cop. 1996. - 330 p. ; 24 cm. - (Zeitschrift für Bibliothekswesen und Bibliographie : Sonderheft ; 63.). - Bibliogr. lábjegyzetekben. - ISBN 3-465-02850-3

Raktári jelzet: 3-12186

A kongresszuson 33 előadás hangzott el, az alábbi 10 szekcióban: Az Internet és a jövőbeli tájékoztatási struktúrák; Elektronikus szolgáltatások; A SUBITO dokumentum-gyorsszolgáltatási rendszer; Könyvtári egyesülések; Könyvtári rendszerek az egyetemeken; A közművelődési könyvtár mint önálló üzem; Formai és tárgyi feltárás; A régi könyv és a kéziratfeldolgozás; Hagyatékok és autográfok feldolgozása; Könyvtárépítés.

Állományalakítás; Elektronikus könyv; Feldolgozó munka; Hozzáférhetőség; Számítógép-hálózat

Electronic resources: selection and bibliographic control / ed. Ling-yuh W. Pattie, Bonnie Jean Cox. - New York ; London : Haworth, cop. 1996. - XII, 252 p. ; 22 cm. - ISBN 1-56024-847-5

Raktári jelzet: 3-12180

Tizenkét tanulmány szerepel a gyűjteményben, melyek korábban már megjelentek folyóiratokban is. Az írások az elektronikus forrásokra épülő gyarapítással és a bibliográfiai számbavétel kérdéseivel foglalkoznak. Az előadások témái: Válogatás az elektronikus forrásokból: helyi döntés-előkészítő mátrix kidolgozása; A digitális dokumentumok hozzáférhetősége elméleti megközelítésben; A digitális könyvtárak katalogizálása; Elektronikus szövegek kiválasztása, hozzáférhetősége és számbavétele; Az Interneten elérhető dokumentumok számbavétele - az ausztráliai gyakorlat; A Catriona-program ismertetése, A Kongresszusi Könyvtár gyakorlata az elektronikus dokumentumok feltárására, s az erre alkalmas szoftver bemutatása a Nemzeti Digitalizálási Könyvtári Program (NDLP) keretében. Az összeállítást a szokásos index egészíti ki.

Használók képzése; Hatékonyság; Közvéleménykutatás; Módszertani útmutató (forma)

Evaluating library instruction : Sample questions, forms, and strategies for practical use / Research Committee, Library Instruction Round Table, American Library Association ; ed. by Dia-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

na D. Shonrock. - Chicago ; London ; American Library Association, 1996. - VIII, 174 p. ; 28 cm. - Bibliogr.: p. 169-171. - ISBN 0-8389-0665-6

Raktári jelzet: 4-10240

A használók képzésének megtervezésekor a könyvtáraknak három dologra kell különösen odafigyelniük. Meg kell határozni a könyvtárral szemben támasztott használói igényeket, erre építve meg kell tervezni a képzési programot, majd el kell végezni a program értékelését. A kézikönyv ehhez a feladathoz ad elsősorban gyakorlati segítséget. Szempontjai a helyes kérdések feltételéhez s a jól szerkesztett kérdőív összeállításához szolgálhatnak mintaként, pl. tájékoztatás az értékelést segítő kérdőívek szerepéről; a használók adatainak felvételéről; az olvasó könyvtárral szembeni attitűdjéről, korábbi könyvtárhasználati szokásairól; a könyvtár által biztosított körülmények (nyitvatartási idő, zaj, hőmérséklet) felméréséről; a képzéshez felhasznált segédkönyvek, referenszmunkák, multimédiák, továbbá a képzést támogató egyéb eszközökről alkotott használói vélemény felderítéséről; a vizsgák, tesztek értékeléséről; az egyedi módszerek értékeléséről, a tanárral való kapcsolat és kommunikáció elemzéséről; az oktatás színvonalának és a tanár munkájának értékeléséről; hogyan kell begyűjteni a javaslatokat stb. A kötet Függelékében levélmintákat és kérdőívmintákat, a kiadvány szóhasználatát értelmező szószedetet, bibliográfiát, végül pedig a kézikönyv használhatóságát tesztelő kérdőívet találhatunk.

Egyetemi hallgató; Egyetemi könyvtár; Egyetemi oktató; Együttműködés -belföldi; Fenntartó szerv; Használók képzése -felsőoktatásban

HEERY, Mike - MORGAN, Steve

Practical strategies for the modern academic library / Mike Heery and Steve Morgan. - [London] : Aslib, cop. 1996. - 177 p. ; 24 cm. - Bibliogr.: p. 149-152. és a fejezetek végén. - ISBN 0 85142 370 1

Raktári jelzet: 3-12179

A kilencvenes évek egyetemi könyvtárosainak kíván praktikus tanácsokkal szolgálni a mű. Feltérképezi azokat a területeket, ahol a legégetőbbnek érzi a változtatás szükségességét. A felsőoktatás változó igényeinek kielégítésére, valamint a könyvtár működési feltételeinek biztosítására elengedhetetlen, hogy az egyetemi könyvtár mindinkább bekapcsolódjon a fenntartó intézmény életébe, ismerje a tananyagot, a hallgatók és az oktatók kívánalmait, szokásait, képviselve legyen az egyetem igazgatásában, részt vegyen az oktató munkában. A hátrányos helyzetű, az esti, a távolsági és egyéb eltérő jellemzőjű hallgatói csoportok igényeihez is igazodni kell. Fejezetek foglalkoznak még a más intézményekkel tartható együttműködés lehetőségeivel, valamint a munkatársaknak a modern információtechnológia fejlődését kísérő továbbképzésével. Mindezekre máshol már bevált módszereket is leírnak a szerzők. A függelékben felmérési lapokat, kérdőíveket, szabályzatokat, a tárgyalt témákkal kapcsolatos könyvtári nyilatkozatokat találunk.

Dokumentumleírás; Iskolai könyvtár; Közművelődési könyvtár; Tárgyi feltárás; Egyesült Államok; Kanada

INTNER, Sheila S. - WEIHS, Jean

Standard cataloging for school and public libraries / Sheila S. Intner ... and Jean Weihs ... - 2. ed. - Englewood : Libraries Unlimited, 1996. - VIII, 278 p. ; 26 cm. - Bibliogr.: p. 211-213. és a fejezetek végén. - ISBN 1-56308-349-3

Raktári jelzet: 4-10270

A könyv a dokumentumleírási, az indexelési és az osztályozási alapelveket kívánja megvilágítani a kisebb közkönyvtárakban és az iskolai könyvtárakban dolgozó könyvtárosok, illetve médiatárosok számára. Négyféle szabályzatot ismertet a könyvben: a leíró katalogizálási szabályokat, a tárgyszókatalógus szerkesztésével kapcsolatos tudnivalókat, az osztályozási alapelveket, és a számítógépes kommunikációs protokollokat. A témák: döntés a feldolgozás és feltárás szintjeiről; az AACR2; az ISBD szerinti dokumentumleírás; elérési, feltárási pontok; tárgyi feltárás, tárgyszójegyzékek; az LC tárgyszójegyzéke és átvétele helyi könyvtárakban; osztályozás Kanadában és Amerikában; Dewey osztályozási rendszere, az LC osztályozási rendszere; MARC-formátum; a feldozó és osztályozó részlegek vezetése stb.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Gazdaságosság -könyvtárban; Információ; Információipar; Információpiac
KINGMA, Bruce R.

The economics of information : A guide to economic and cost-benefit analysis for information professionals / Bruce R. Kingma. - Englewood : Libraries Unlimited, 1996. - XII, 200 p. ; 25 cm. - (Library and information science text series). - Bibliogr.: p. 179-191. - ISBN 1-56308-303-5

Raktári jelzet: 3-12191

Közgazdasági ismereteket csak kevés könyvtár szakos diák tanul, holott közülük sokan kerülhetnek majd vezető könyvtári, informatikai munkakörbe, vagyis olyan helyzetbe, ahol az információ gazdaságával összefüggő ismeretekre is szükség lehet. Ezt a hiányosságot szeretné pótolni a szerző azzal, hogy összefoglalást ad a könyvtárak gazdasági kérdéseivel kapcsolatos ismeretekről. A fellépő igények és ezek kielégítése, a ráfordított költségek és a mérhető haszon elvére épülnek az egyes fejezetek. A szerző az információgazdasággal kapcsolatos egyedi tudnivalók bemutatására koncentrál. A mű 3 részből és 13 fejezetből áll. Az első rész a gazdasági elemzések szerepével, a második a gazdálkodás és a piac buktatóival, a harmadik rész pedig a költséghatékonyság fontosságával foglalkozik. A fejezetek didaktikusan szerkesztettek, az összefoglalások mellett ellenőrző kérdéseket is tartalmaznak.

Állományvédelem; Dokumentumszolgáltatás; Elektronikus publikáció; Konferenciai anyag -nemzetközi (forma); Könyvkiadás; Szerzői jog
NEUBAUER, Karl Wilhelm

Elektronisches Publizieren und Bibliotheken / Hrsg. von Karl Wilhelm Neubauer. - Frankfurt am Main : Klostermann, cop. 1996. - 164 p. ; 24 cm. - (Zeitschrift für Bibliothekswesen und Bibliographie : Sonderheft ; 65.). - Bibliogr. lábjegyzetekben. - ISBN 3-465-02885-6

Raktári jelzet: 3-12187

A hazai előadókon kívül 6 ország és az Európai Bizottság képviselői tartották a kollokvium 17 előadását, amelyeket az alábbi fejezetekbe csoportosít a kiadvány: 1) A hálózatokon történő E-publikálás jövője; 2) Az E-publikációk tárolása, archiválása, visszakeresése és szolgáltatása; 3) Az E-publikációk jogszerűsége, integritása és szabványos formátumai; 4) Új, gazdaságos elosztási és elszámolási modellek az E-publikációk számára, tekintetbe véve a könyvtárak szociális feladatait; 5) Egyes országok kezdeményezései a dokumentumokhoz és adatbankokhoz való hozzáférés biztosítására az egész országban.

Hivatali könyvtár; Munkaszervezés; Országgyűlési könyvtár
PONTOW, Ulf - SICKMANN, Anselm

Organisationsoptimierung : Überlebensstrategie für Parlaments- und Behördenbibliotheken / von Ulf Pontow und Anselm Sickmann ; [Hrsg.] Arbeitsgemeinschaft der Parlaments- und Behördenbibliotheken. - München : Arbeitsgem. der Parl.- und Behördenbibl., 1995. - 103 p. ; 30 cm. - (Arbeitshefte / Arbeitsgemeinschaft der Parlaments- und Behördenbibliotheken ; 48.). - ISBN 3-925779-11-6

Raktári jelzet: 4-10242

A szerzők voltaképpen a könyvtári munkaszervezet és munkaszervezés általános elveit tekintik át, hangsúlyozva, hogy ezeket mindig az adott könyvtártípushoz, a fenntartó és a használók igényeihez igazodva kell alkalmazni. - A szervezet optimalizálásának legfőbb feltétele a felelős és illetékes vezetés. Ennek feladatai: rendszerben látja a könyvtár valamennyi teendőjét, ennek megfelelően szervezi meg a munkafolyamatokat és gondoskodik a megfelelő személyzetről. Működési zavarok, hátralékok esetében tisztázza, hogy a munka megszervezésében van-e a hiba (ekkor kiiktatja a fölösleges munkamozzanatokat), vagy a teendők és a személyzet arányában (ekkor vagy az inputot korlátozza, vagy a létszámot növeli). - A függelék konkrét példákkal illusztrálja a munka elemzését és szervezését, pl. egy szaktájékoztató intézet munkájának inputját és outputját, egy munkaköri leírásban foglalt feladatok időigény-arányait.

Gazdálkodás -könyvtárban; Költségvetés
PRENTICE, Ann E.

Financial planning for libraries / Ann E. Prentice. - 2. ed. - Lanham ; London : Scarecrow, cop. 1996. - VI, 197 p. ; 22 cm. - (The Library Adminis-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

tration Series ; no. 8.). - Bibliogr.: p. 183-193. - ISBN 0-8108-2974-6

Raktári jelzet: 3-12171

A szerző az első kiadáshoz képest elsősorban a közgazdasági és állami támogatási rendszer változásait, valamint a kommunikációs infrastruktúra fejlődését veszi tekintetbe. - A könyv fejezetei: A pénzügyi tervezés környezeti tényezői; A költségvetés-készítés mint tervezés; A költségvetés-készítés belső tényezői; Az adatgyűjtés módszerei; Az operatív költségvetés tervezése; A beruházási költségek tervezése; A bevételi források; A pénzügyi ellenőrzés; A jövő kilátásai.

Jövő könyvtára; Konferenciai anyag -nemzetközi (forma); Számítógép-hálózat

Towards a worldwide library : A ten year forecast : 19th International Essen Symposium, 23 September - 26 September 1996 / ed. by Ahmed H. Helal, Joachim H. Weiss ; [publ. by] Essen University Library. - Essen : Universitätsbibliothek, 1997. - XLIV, 291 p. ; 21 cm. - (Veröffentlichungen der Universitätsbibliothek Essen ; 21.). - Bibliogr. a fejezetek végén. - ISBN 3-922602-22-3

Raktári jelzet: 2-10062

Az 1996 szeptemberében megrendezésre került 19. Esseni Nemzetközi Kollokvium anyagát öleli fel a kötet. A 24 elhangzott előadás szövegén kívül szerepel még a 15 országból érkezett 110 résztvevő könyvtáros szakértő neve és címe, az ülések részletes programja, valamint a konferencián árusító 16 cég adatai. Az előadások legtöbbje az információtechnológia és az elektronikus média robbanásszerű térhódításával és a legkülönbözőbb területeken lehetséges alkalmazásaival és hatásával foglalkozik. Az elkövetkezendő tíz évben fel kell készülni a jövő évezred várható radikális változásaira többek között a szolgáltatásszervezés, az intézmények irányítása, az integrációs folyamatok, az együttműködések, a hálózatkiépítés, a digitalizáció, az adatbázisok többnyelvű hozzáférhetősége terén. Végső célként fogalmazódik meg az egyetemes hozzáférhetőség. Előadás foglalkozik az alexandriai könyvtár újbóli felépítésével, mely a jövő évtől a remények szerint otthont ad majd a húsz évig Essenben tartott konferenciának.

Adatbáziskezelési útmutató; Gépi információkeresési rendszer; Gépi könyvtári hálózat; Közös katalogizálás

WARWICK, Robert T. - CARLBORG, Kenneth

Using OCLC under PRISM : A how-to-do-it manual / Robert T. Warwick, Kenneth Carlborg. - New York ; London : Neal-Schuman, cop. 1997. - X, 225 p. ; 28 cm. - (How-to-do-it manuals for librarians ; 61.). - ISBN 1-55570-179-5

Raktári jelzet: 4-10261

Az OCLC története mindenki által ismert sikertörténet. 1974-ben kapta az Ohio College Library Consortium nevet, melyet ma már Online Computer Library Center Inc. néven ismer a világ. Több mint 20 000 könyvtárral áll munkakapcsolatban elsősorban a katalóguscédula-szolgáltatás és a könyvtárközi kölcsönzés területén. 1996-ban pl. az OCLC központi adatbázisában több mint 35 millió bibliográfiai rekord szerepelt. Ez a kézikönyv olyan adatbáziskezelési útmutató, amely könyvtár szakos hallgatóknak, illetve kezdő könyvtárosoknak ismerteti az OCLC új, használóbarát szoftverének, a PRISM-nek gyakorlati alkalmazását. Megtanítja a használókat a PRISM-ben való sokszempontú keresésre, melynek elsajátítását három gyakorlati példa megoldásán tesztelheti magán az olvasó. A közös katalogizálás elveiről és gyakorlatáról is esik szó, ugyancsak példák megoldásával ellenőrizve az elmélet megértését. Függelékek, szótár és a feladatok megoldásai zárják a kötetet.

Indexelés; Kézikönyv -könyvtártudományi (forma)

WELLISCH, Hans H.

Indexing from A to Z / Hans H. Wellisch. - 2., rev. and enl. ed. - New York ; Dublin : H. W. Wilson, 1995. - XXIX, 569 p. ; 24 cm. - Bibliogr.: p. 505-523. - ISBN 0-8242-0882-X

Raktári jelzet: 3-12167

Az 1991-es első kiadás óta bekövetkezett változásokkal bővült ki az indexelés alapkérdeit összefoglaló amerikai kézikönyv. Az új szabályzatok megjelenése (NISO Z 39.4, ISO 999, Chicago manual of style 14. kiadása) és a szakemberek véleménye befolyásolta a szerzőt az egyes fejezetek tartalmának aktualizálásában. A tarta-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

lomban megadott témák betűrendjében találhatók a könyvben az elméleti és gyakorlati tudnivalók, ahol szükséges, az alkalmazási szabályokat példákkal is illusztrálja. Néha személyes véleményét, javaslatát is hozzáfűzi az egyes alkalmazásokhoz. A kiadványt gyakorló szakembereknek és tanulóknak egyaránt ajánlja.

Állományvédelem; Kézirattár; Kiállítás; Másolás; Régi és ritka könyvek gyűjteménye

Zur Praxis des Handschriftenbibliothekars : Beiträge und Empfehlungen / Hrsg. vom Deutschen Bibliotheksinstitut. - 2., überarb. und wesentlich erw. Aufl. - Frankfurt am Main : Klostermann, cop. 1995. - 135 p. ; 24 cm. - (Zeitschrift für Bibliothekswesen und Bibliographie : Sonderheft ; 60.). - ISBN 3-465-02679-9

Raktári jelzet: 3-12178

A kötet a kéziratok és a különösen értékes nyomtatványok védelme és használata köréből az alábbi témákkal foglalkozik: A használat feltételei; A könyvrestaurálás; A letétekre vonatkozó szerződés; Engedély facsimile készítésére; A kéziratgyűjtemények és a kézirat-filmarchívumok viszonya; Film- és tv-felvételek engedélyezése; A konzerválás környezeti feltételei (klíma, fény stb.); Átengedés kiállításra; Könyvtárközi kölcsönzés; Engedély reprint készítésére; Állományvédelmi filmezés (az eredeti esetleges pusztulása esetére); Az állomány és a használat statisztikája; A ritka könyvek gyűjteményének szervezése és kezelése. - Az ezzel kapcsolatos teendőket részben folyó szövegben tárgyalja, részben űrlapokkal, szabályzatokkal illusztrálja a kiadványt.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

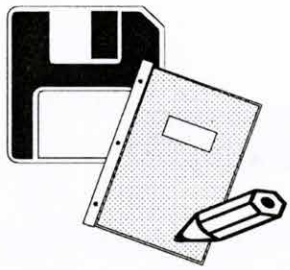

Útmutató a Könyvtári Figyelő szerzői és közreműködői számára

- A lap célja: a magyar könyvtár- és tájékoztatásügy elméletével és gyakorlatával foglalkozó eredeti tanulmányok közlése, kiegészítve a külföldi könyvtárügyi fejleményeket bemutató rovatokkal.

- Műfajok, terjedelem: eredeti tanulmányok (20-25 A/4-es oldal), szemletanulmányok (10-20 A/4-es oldal), tömörítések, fordítások (5-15 A/4-es oldal), recenziók (3-6 A/4-es oldal), referátumok (1-2 A/4-es oldal ; a referátumokra vonatkozó tudnivalókat a rovatszerkesztővel kell megbeszélni).

- A kéziratokat egy nyomtatott (gépelt) példányban, A/4-es oldalon, kettes sortávolsággal írva kérjük beadni. Szövegszerkesztővel készült kézirathoz kérjük mellékeljék a floppy lemezt is. A szöveget formázás nélkül, ASCII kódban elmentve tudjuk legegyszerűbben használni. A lemezt visszaküldjük. A szerző (közreműködő: tömörítő, fordító, recencens író) nevét, munkahelyi címét, telefonját, e-postafiókját is szíveskedjenek megadni a kéziraton.

- Tartalmi összefoglalást (kb. 10 mondat terjedelemben) csak az önálló tanulmányok szerzőitől kérünk az angol és német rezümék elkészítéséhez.

- Hivatkozások: A szövegben folyamatosan számozzák be a hivatkozást a hatványkitevőben elhelyezett arab számmal, majd a tanulmány végén Irodalom vagy Jegyzetek alatt adják meg a feloldását. Minta:

  Folyóiratcikkre történő hivatkozás:

  3. ROCKMANN, I. M.: Coping with library incidents. In: College and research library news, vol. 56. 1995. no. 7. pp. 456-457.
     vagy
  4. LANG, L.: Az Osztrák Folyóirat-adatbázis mint online katalogizálási rendszer. In: Tudományos és műszaki tájékoztatás, 1990. 37. évf. 7. sz. pp. 275-284.

  Könyvekre történő hivatkozás:

  6. MÉSZÁROS István: Középszintű iskoláink kronológiája és topográfiája, 996-1948. Bp. : Akad. K., 1988. 336 p.

  Könyvrészletre történő hivatkozás:

  5. MARX György: Az informatikai kultúra. In: Trendek magyar módra. Bp. : OMIKK, 1989. pp. 116-126.

- Illusztrációk: fekete-fehér illusztrációkat tudunk közölni. Kérjük adják meg az ábraszámot és az ábrafeliratot, a kéziratban pedig pontosan jelöljék be az ábrák helyét.

- Honorárium: A szerzőkkel felhasználói és megbízási szerződést köt a szerkesztőség, mely alapján a folyóiratszám megjelenése után honoráriumot fizet. A felhasználással kapcsolatos részleteket a felhasználási szerződés tartalmazza.

- Szerzői jog: a szerkesztőség írásbeli hozzájárulása nélkül az itt közölt írások nem jelentethetők meg máshol.

- Javítások: a szerkesztőségnek joga van stiláris és nyelvhelyességi szempontok alapján javítani a kéziratokat, tartalmi változtatást csak a szerző jóváhagyásával végezhet. A szerzőnek joga van a korrektúrákat látni és javítani.

- Tiszteletpéldány: a Tanulmányok, Kitekintés, Könyvismertetések rovatok szerzőit, közreműködőit a folyóiratszám megjelenése után egy tiszteletpéldány illeti meg.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Ára: 400,-Ft + postaköltség

Hirdessen a Könyvtári Figyelőben!

Közlés megállapodás szerint.

Érdeklődni lehet a szerkesztőség címén és telefonján.

A következő szám tartalmából:

A BLISS osztályozási rendszerének továbbfejlesztése

A külföldi állatorvosi folyóiratok olvasottsága

Az elektronikus dokumentumok a könyvtárakban
A Magyar Periodika Kör konferenciája

Gyerekkönyvtári szerepváltások Magyarországon

From the contents:

On the profession in three tones

An outline of the historiography of small libraries

The use of UNICODE in bibliographic data exchange

User education: training of librarians. Further training of librarians

Aus dem Inhalt:

Über den Beruf in drei Stimmen

Die Anwendung von UNICODE in der bibliographishen Fremddatenübernahme

Entwurf einer Historiographie der Versorgung durch Kleinbibliotheken

Fragen der Weiterbildung der Bibliothekare

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

KÖNYVTÁRI FIGYELŐ 1997/4.